

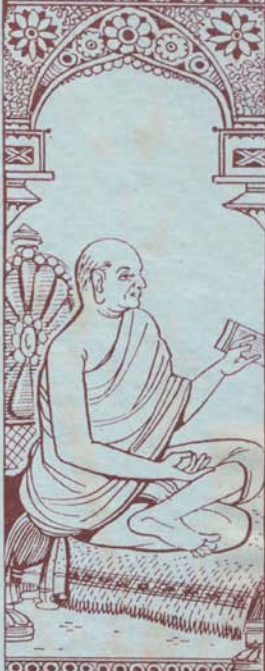
શાંખેશ્વર મહાતીર્થ



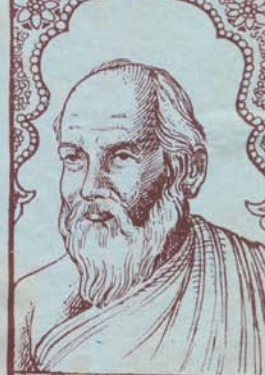
— મુનિચાજ શ્રીજયંતવિજયજી



श्री गौतम स्वामी

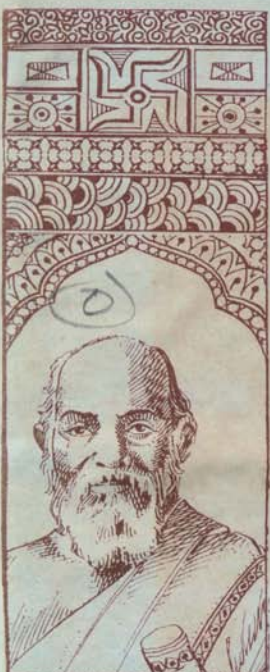


कलिकावसर्यही



उपा. द.शो विनयज





શ્રી વિજયદર્મચરિત્ર



શ્રી વિજયદર્મચરિત્ર



શ્રી વિજયદર્મચરિત્ર



શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થ

સ્થપિતા

સ્વ. શાન્તમૂર્તિ

મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી

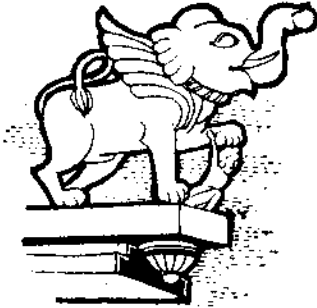
કિંમત દશ રૂપિયા



પ્રકાશક

શ્રી યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા
શહીદ ચોક, ભાવનગર

પહેલી આવૃત્તિ : ઈ. સ. ૧૯૩૬
 બીજી આવૃત્તિ : ઈ. સ. ૧૯૪૧
 ત્રીજી આવૃત્તિ : ઈ. સ. ૧૯૬૭
 ચોથી આવૃત્તિ : ઈ. સ. ૧૯૬૯
 પાંચમી આવૃત્તિ : ઈ. સ. ૧૯૭૬



લેખક :

સ્વ. સુનિરાજ શ્રી. જયન્નવિજયજી

સંપાદક :

જયભિખુ

પ્રકાશક :

માનદ મેત્રી : શ્રી યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા
 શાહીદ રોડ, ગાંધીચોક, ભાવનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

સુદ્રક :

મોહનલાલ એમ. પ્રજાપતિ

શ્રી ગણેશ-ગાયત્રી પ્રિન્ટરી,

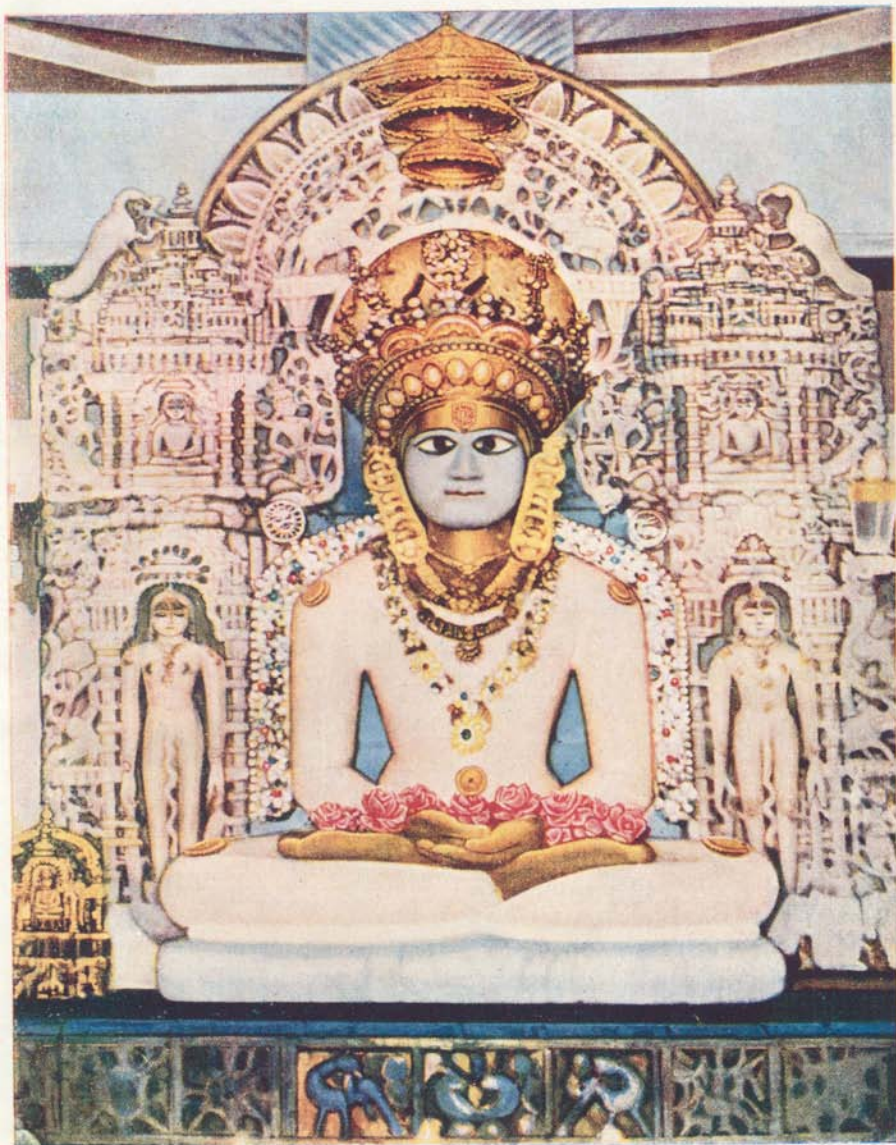
૨૧/બી, ફુગરશીનગર, ભટ્ટા પાસે,

સરખેજ રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭

ટાઈટલ : આગળનાં પાનાં, ચિત્ર વગેરે

દીપક પ્રિન્ટરી, રાયપુર, અમદાવાદ-૧

(આ ગ્રંથના તમામ પ્રકારના હક્ક પ્રકાશક સંસ્થાને આધીન છે)



શ્રી સંમેશ્વરજી આદિ અનેક તીર્થંશ્રેણા લેખક
શ્રી યશોવિજય જૈન મંથમાળાના પુનરુદ્ધારક, શાંતભૂતિ, વૃદ્ધિધર્મચરણોપાસક

સ્વ. મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ

તથા

ગુરુના ચીલે ચાલવા મથતાર, અનેક તીર્થંશ્રેણા લેખક-સંપાદક

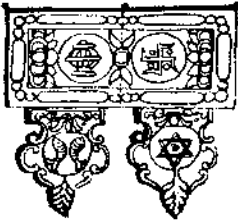
વૃદ્ધિધર્મજયન્તચરણોપાસક

સ્વ. મુનિ શ્રી વિશાલવિજયજીને

ગુરુ-શિષ્યની આ અન્નેક પ્રિયગીતા પવિત્ર આત્માઓની
પુનિત સ્મૃતિમાં.

—પ્રકાશકે।





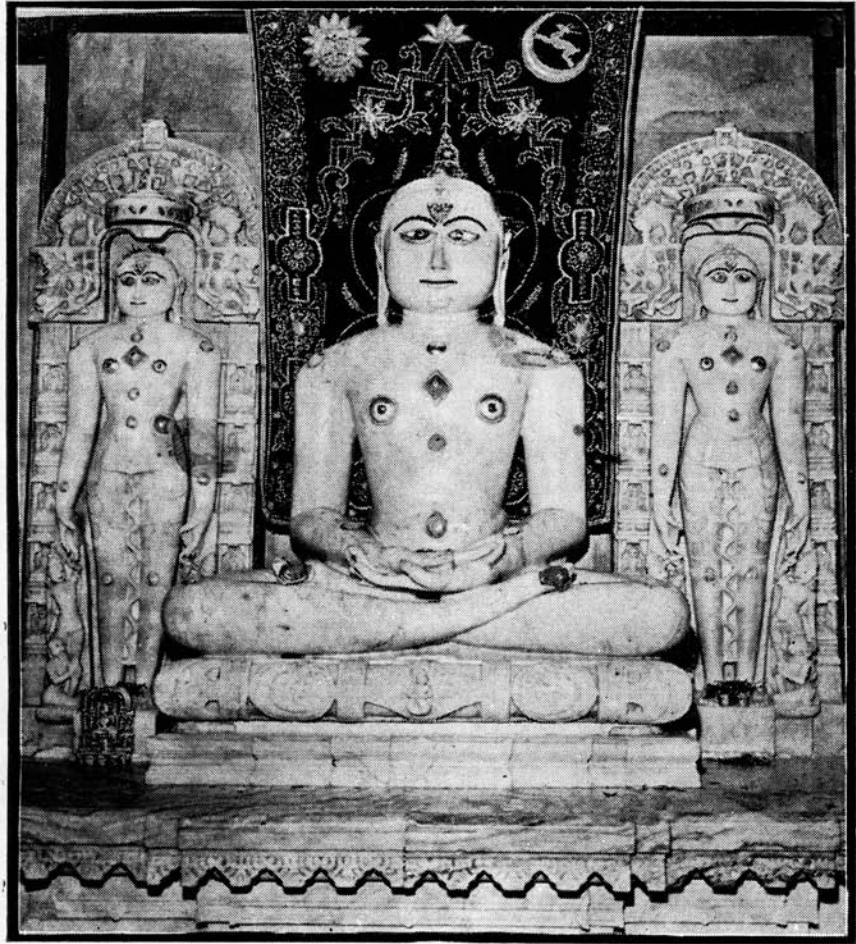
શ્રી યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા

આ સંસ્થાને પોતાનો ગૌરવભર્યો ઇતિહાસ છે. આ સંસ્થાએ પોતાના જ્ઞાનભર્યા ગ્રંથો દ્વારા ભારતના જૈન-જૈનેતર વિદ્વાનોમાં અને ભારત બહારના જર્મની, ઈટાલી, અમેરિકા, ઈંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોના વિદ્વાનોમાં ભારતીય સંસ્કૃતિ, ઇતિહાસ ને દર્શનોનો અદ્ભુત પ્રચાર કર્યો છે. છેલ્લે છેલ્લે તીર્થસાહિત્યના પ્રચાર દ્વારા અંજુ પોતાની પવિત્ર પરંપરા જાળવી રાખી છે.

આ સંસ્થાના સ્થાપક નવયુગ પ્રવર્તક શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી હતા. તેઓના સુશિષ્યોમાં ભારત, ભારત બહારના યુરોપીયન જૈન-જૈનેતર વિદ્વાનો હતા. તેઓ માત્ર વ્યક્તિત્વ નહોતા : સંસ્થા સ્વરૂપ હતા. તેઓના અવસ્થાન બાદ આ સંસ્થા ઢીલી પડી હતી. તેને પુનરીક્ષાર સફળતર સુરિચના પવિત્ર ચારિત્ર્યનિષ્ઠિ વિદ્વાન શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજીના હાથે-થયો હતો. ને ગુરુના પગલે ચાલી મુનિરાજ શ્રી વિશાલવિજયજીએ આ સંસ્થાને પોતાની કરીને આ જ્ઞાનદીપકને અજવાળ્યો હતો. સ્વ. મુનિરાજ શ્રી વિજયાનંદવિજયજીએ પણ આ માટે યથાશક્ત્ય પ્રયાસ કર્યો હતા.

આ સંસ્થાને સ્થિર કરવા પુનરીક્ષારક શાંતમૂર્તિ મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજીએ પોતાની હયાતિમાં એક કાર્યક્ષમ સમિતિ નીમી તેને સુપ્રત કરી હતી, ને આ કમિટિએ જાળીતા જાદુગર શ્રી કે. લાલની કિમતી મદદ દ્વારા આ સંસ્થાને પગભર કરી હતી. પં. હરગોવિન્દલાલ ત્રિ. શાહના પત્ની સુભદ્રાબેને 'પાઠ્યે સદ્ મહાશયો' સંસ્થાને ભેટ આપીને શેઠ લા. દ. ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યાભિરતના નિયામક શ્રી 'દલસુખભાઈ'એ પ્રાકૃત સોસાયટી દ્વારા તેને પ્રગટ કરાવી જે મદદ કરી, તે અપૂર્વ છે. એ અને એવી બીજી અમૂલ્ય સહાયથી આ સંસ્થા સુંદર કાર્ય કરી રહી છે.

સ્વ. મહાન સુરિચના એક માત્ર સ્મારક તરીકે આ જ્ઞાનદીપિકા જેવી સંસ્થા આજે પોતાનો પ્રકાર ચેરી રહી છે. દશેક વર્ષથી શ્રી અનોપચંદ ગોવિંદજી ટ્રસ્ટ તરફથી એક વાચનાલય પણ સંસ્થાના કાર્યાલયમાં ચાલે છે.



શ્રી ભીડલંબન પાર્શ્વનાથ
[જમણી બાજુની દેરીમાં]

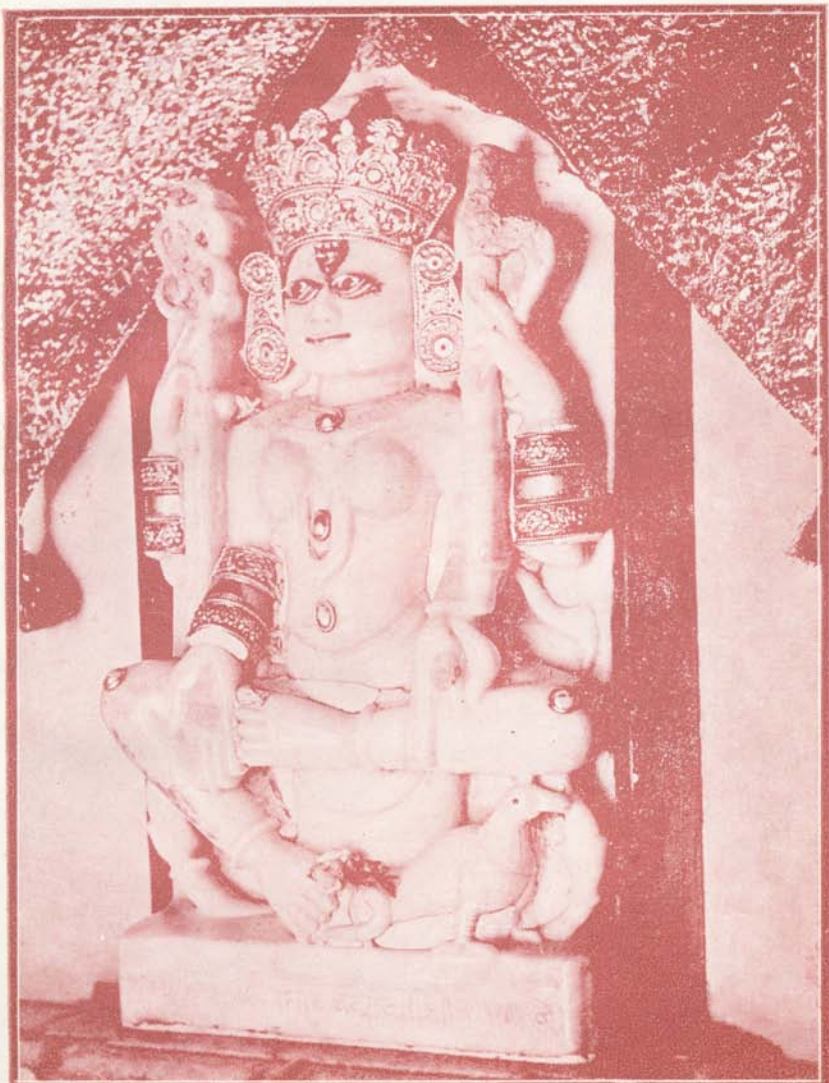
શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થ ચિત્રાવલિ





શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના અધિષ્ઠાયક દેવ
નાગરાજ શ્રી ધરણેન્દ્ર

(શ્રી શંખેશ્વર તીર્થમાં નાગરાજ ધરણેન્દ્રની પ્રતિમા
નથી, અહીં જૂનાં ચિત્ર પરથી આલેખિત કરી છે.)



શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની અધિષ્ઠાયાિકા દેવી

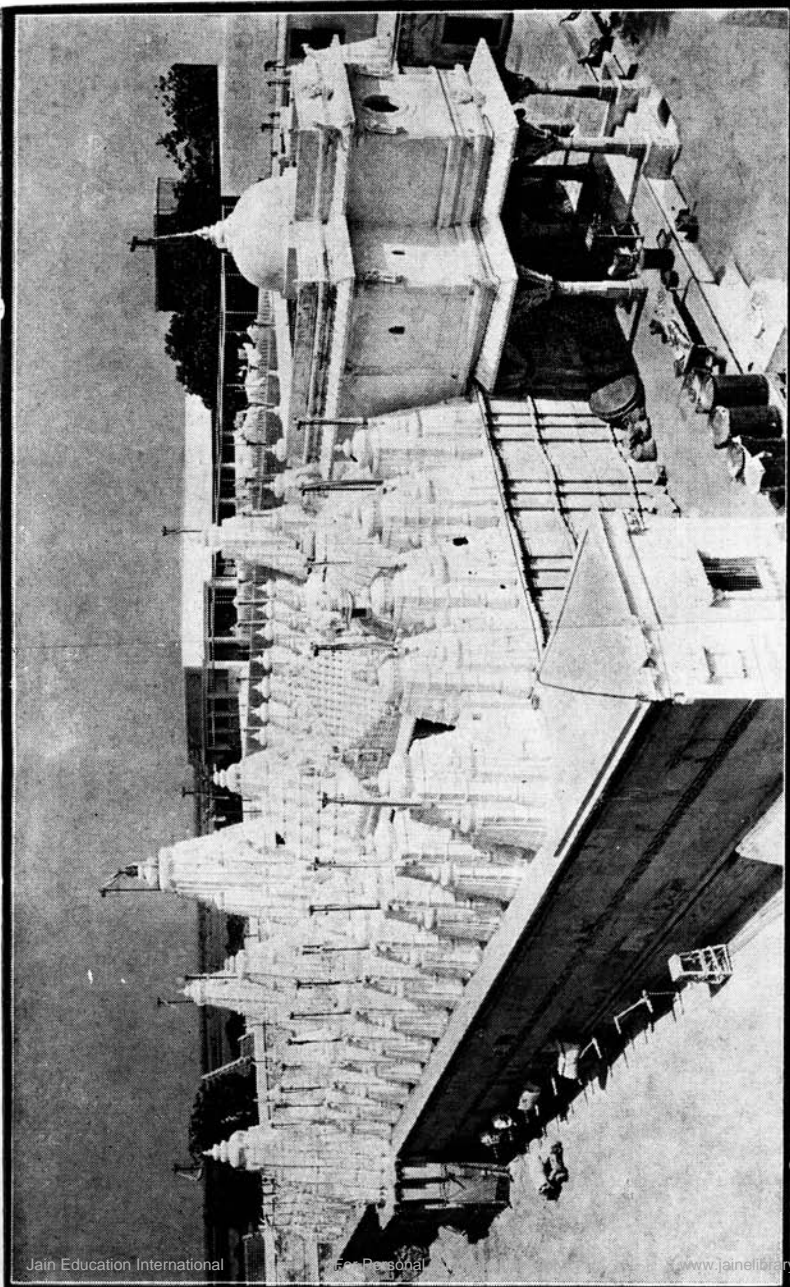
શ્રી પદ્માવતી દેવી

[ભક્તીમા દર્શ નં. ૨]



તપગચ્છસુરક્ષક
યક્ષેન્દ્ર શ્રી મણિભદ્રજી

(શંખેશ્વર કારખાનાની ઑફીસના પાછળના
ભાગમાં શ્રી મણિભદ્ર વીરનું સ્થાનક આવેલું છે.)



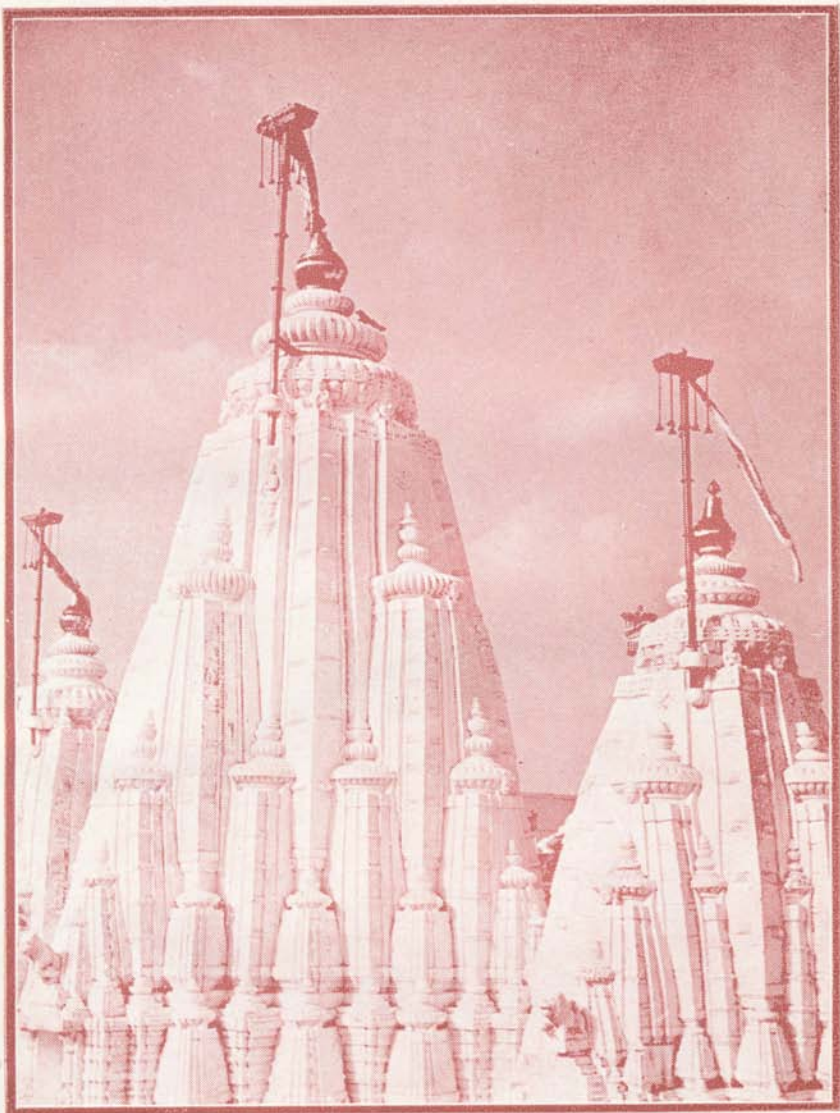
દેવવિમાન જેવી મંદિરની મનોહર શિખરાવલિ



સભામંડપના ઘૂમટનું મનોહર લોલક

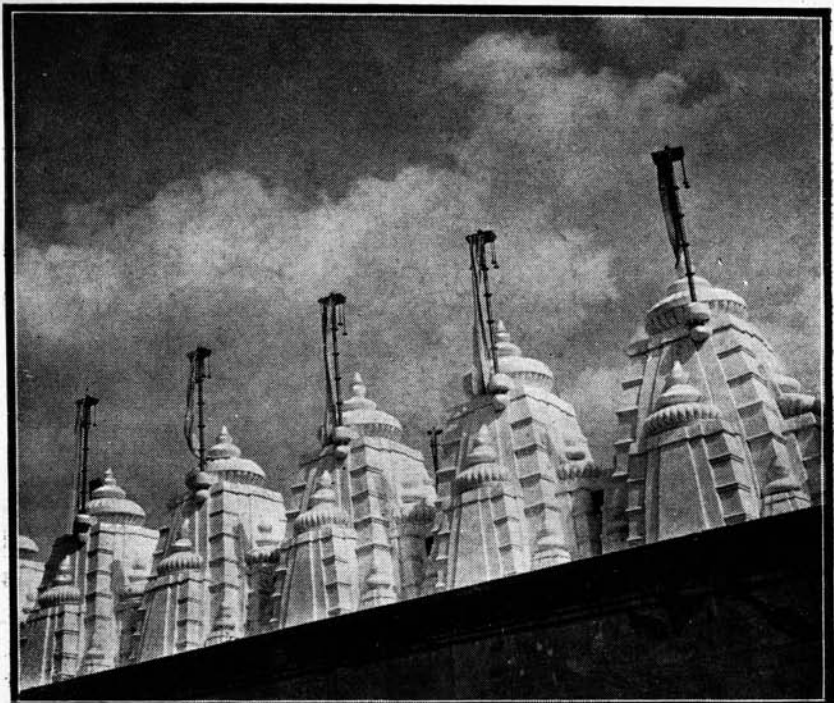
[આરસના ઘૂમટની અંદર વિવિધ પૂતળીઓ અને ઝીણી કોરણીવાળું લોલક]





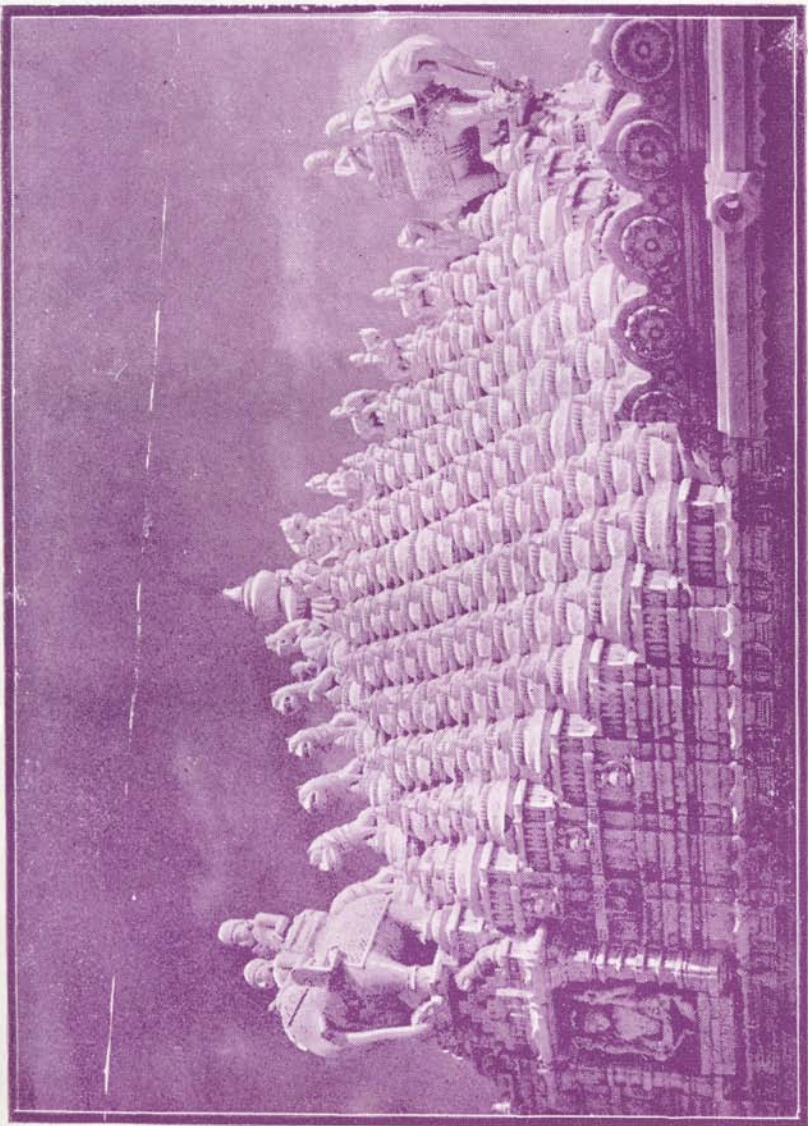
મહામંદિરનું સવ્ય શિખર

[વિવિધ પ્રકારની કોરણીયુક્ત શિખરો : જૈન શિલ્પશાસ્ત્રના આદર્શ નમૂના]

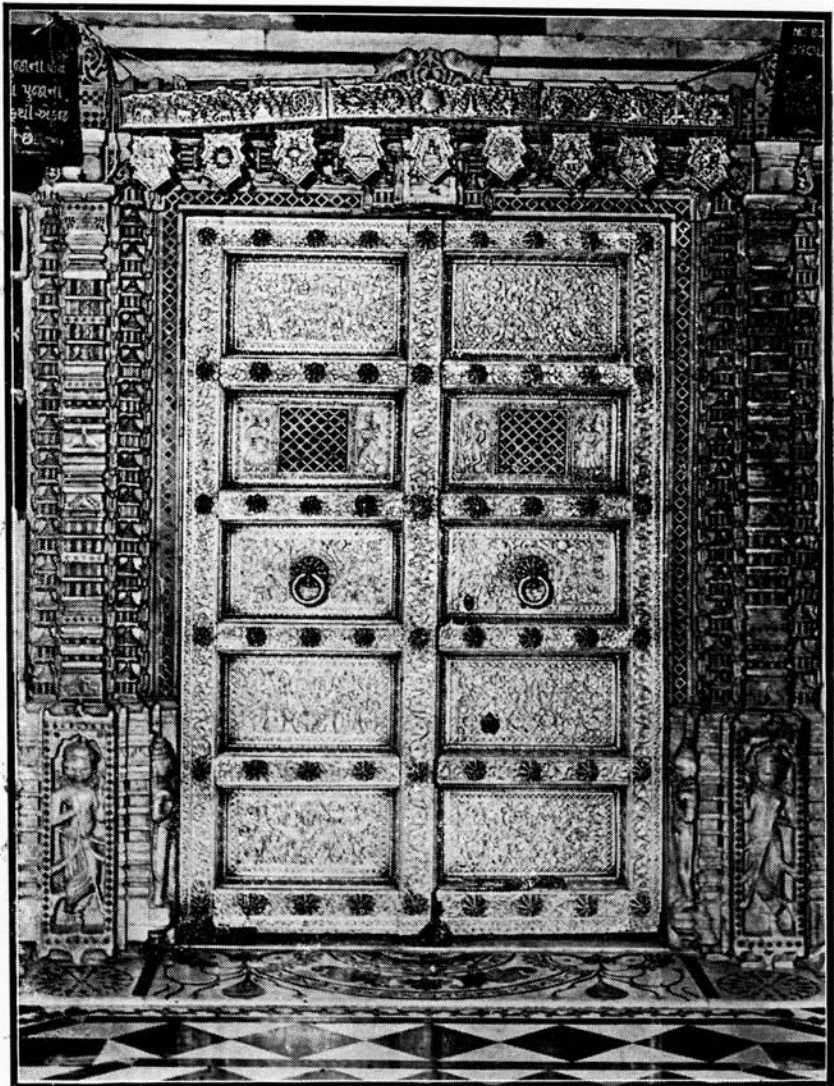


વાદળથી વાતો કરતાં શિખરના ધ્વજઢંડો.

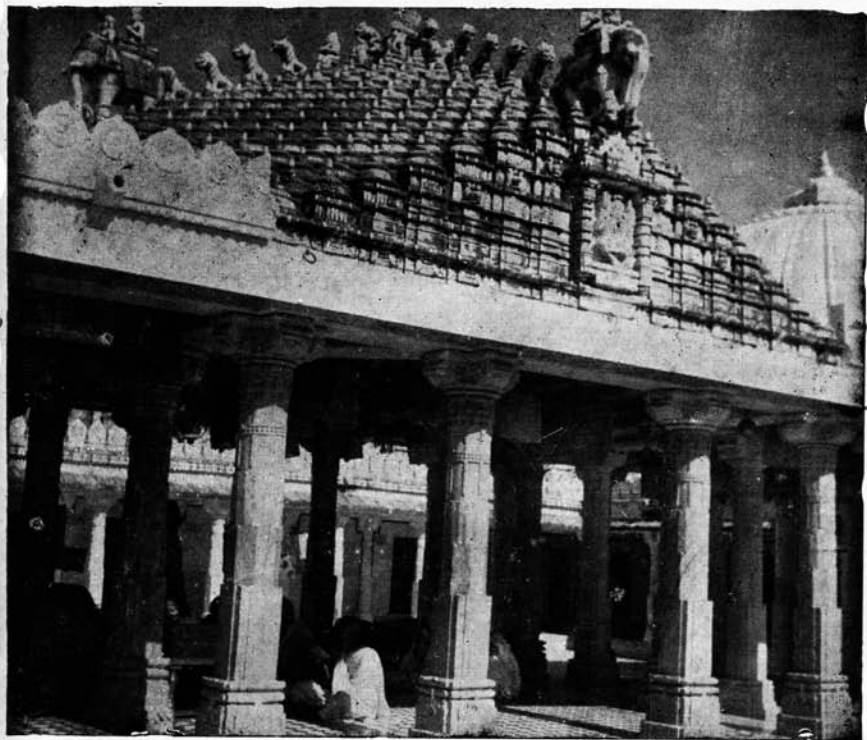




શિક્ષરોના સમુદ્રનો અભિતરંગ

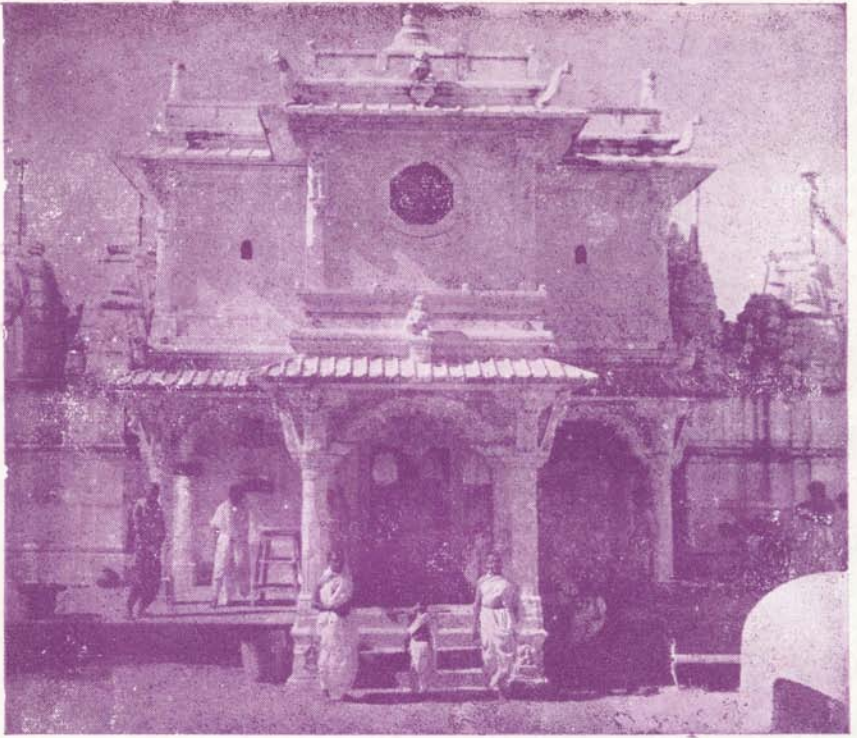


ગુઢ મંડપનું કળામય બારશાળ



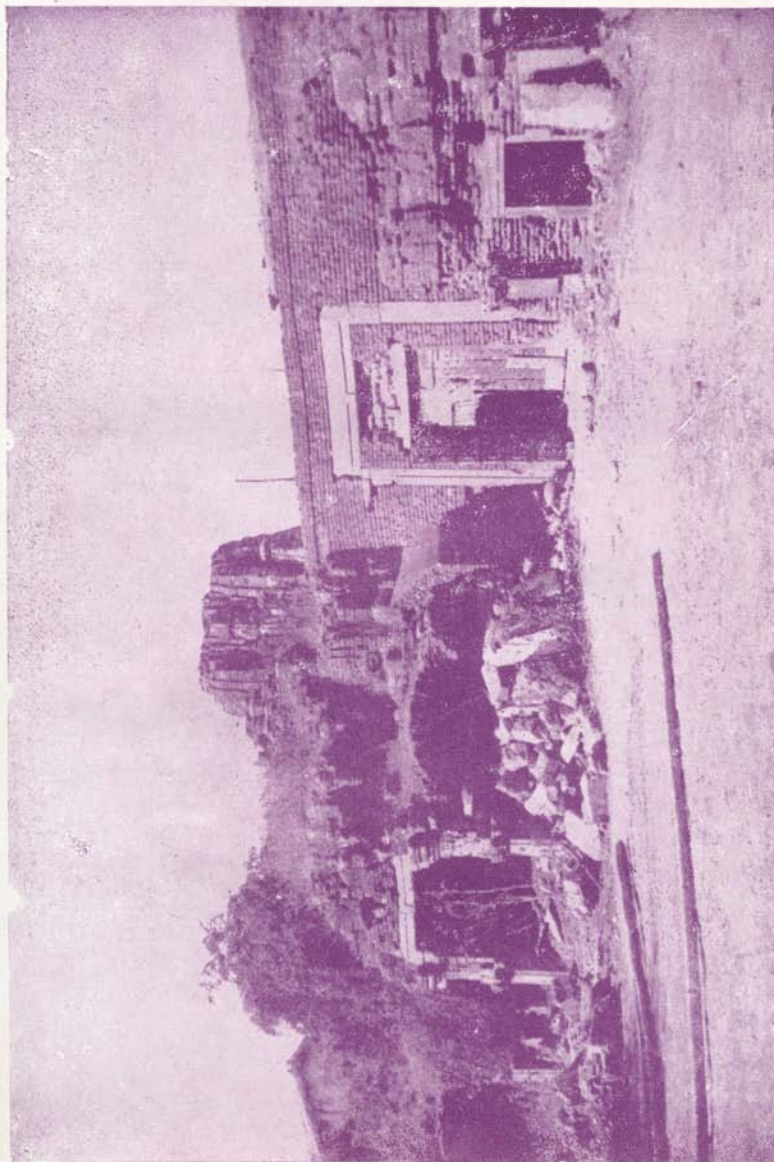
ઝે લવ્ય સલામંડપો : આરસના કોરણીયુક્ત સ્તંભો
જિનમંદિરના જમણી બાજુના ચોકમાંથી લીધેલું દૃશ્ય



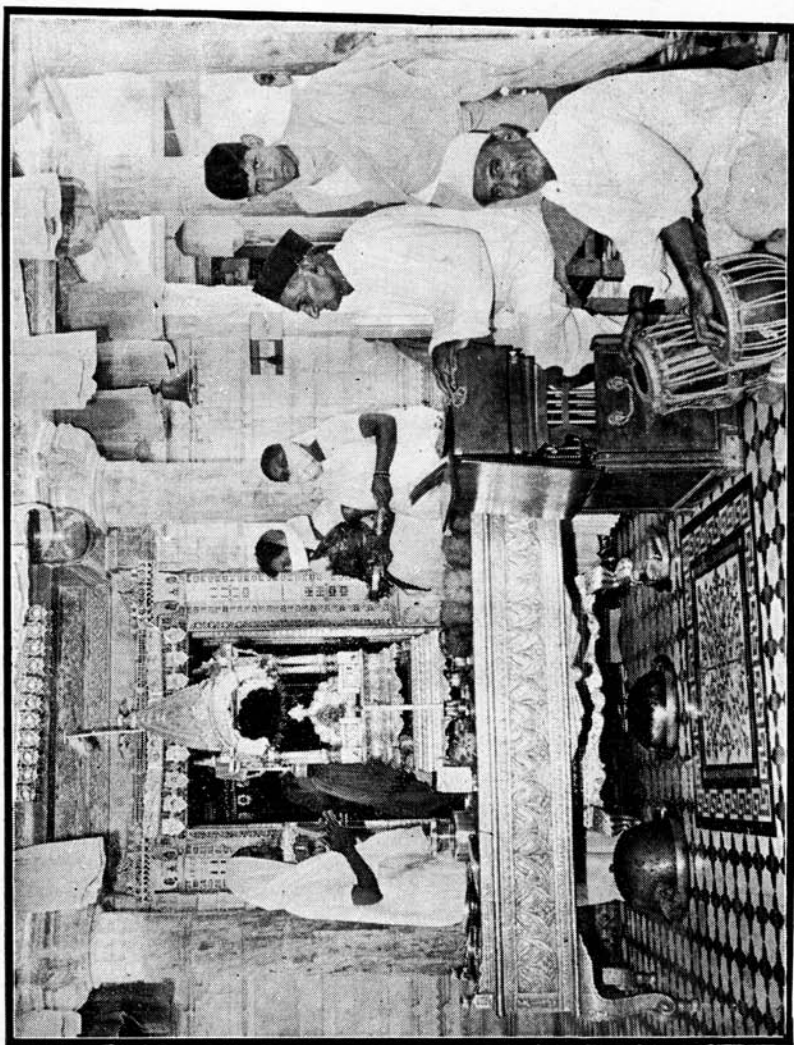


શૃંગાર ચોકી
જિનમંદિરનું પ્રવેશ દ્વાર





જૂવું મંદિર-ખંડેર સ્થિતિમાં



અષ્ટપ્રકારી પૂજા (સભામંડપમાં)



જૈન ભોજનશાળા

શ્રી શાંતિદાસ શેઠને શંખેશ્વર ગામનો ઇજારો આપ્યાનું



શ્રી શાંતિદાસ શેઠને શંખેશ્વર ગામનો ઇજારો આપ્યાનું

વિનંતીના પાત્રાનુસાર શેઠને શંખેશ્વર ગામનો ઇજારો આપ્યાનું

પોતાના પાત્રાનુસાર શેઠને શંખેશ્વર ગામનો ઇજારો આપ્યાનું

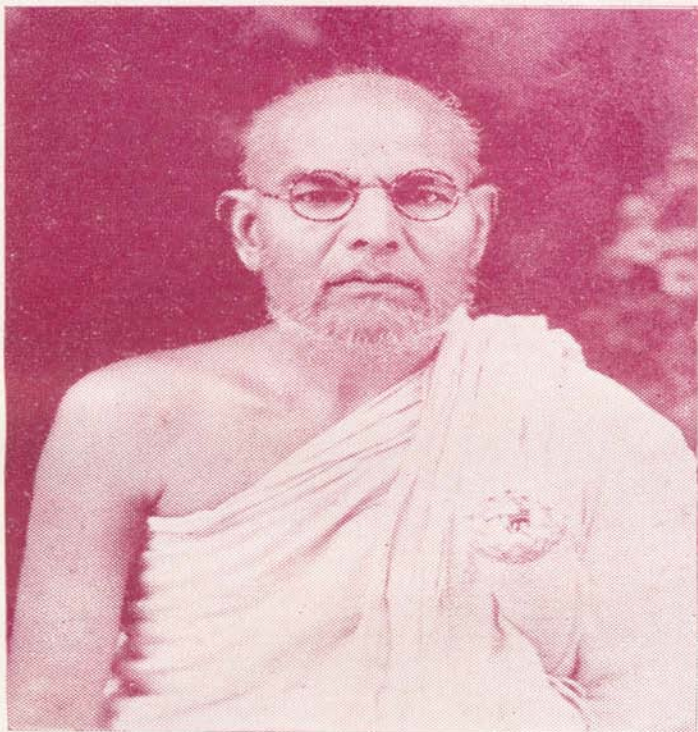
બોમ્બે પ્રેસિડેન્સીના કમિશનર શેઠને શંખેશ્વર ગામનો ઇજારો આપ્યાનું

શેઠને શંખેશ્વર ગામનો ઇજારો આપ્યાનું

શેઠને શંખેશ્વર ગામનો ઇજારો આપ્યાનું

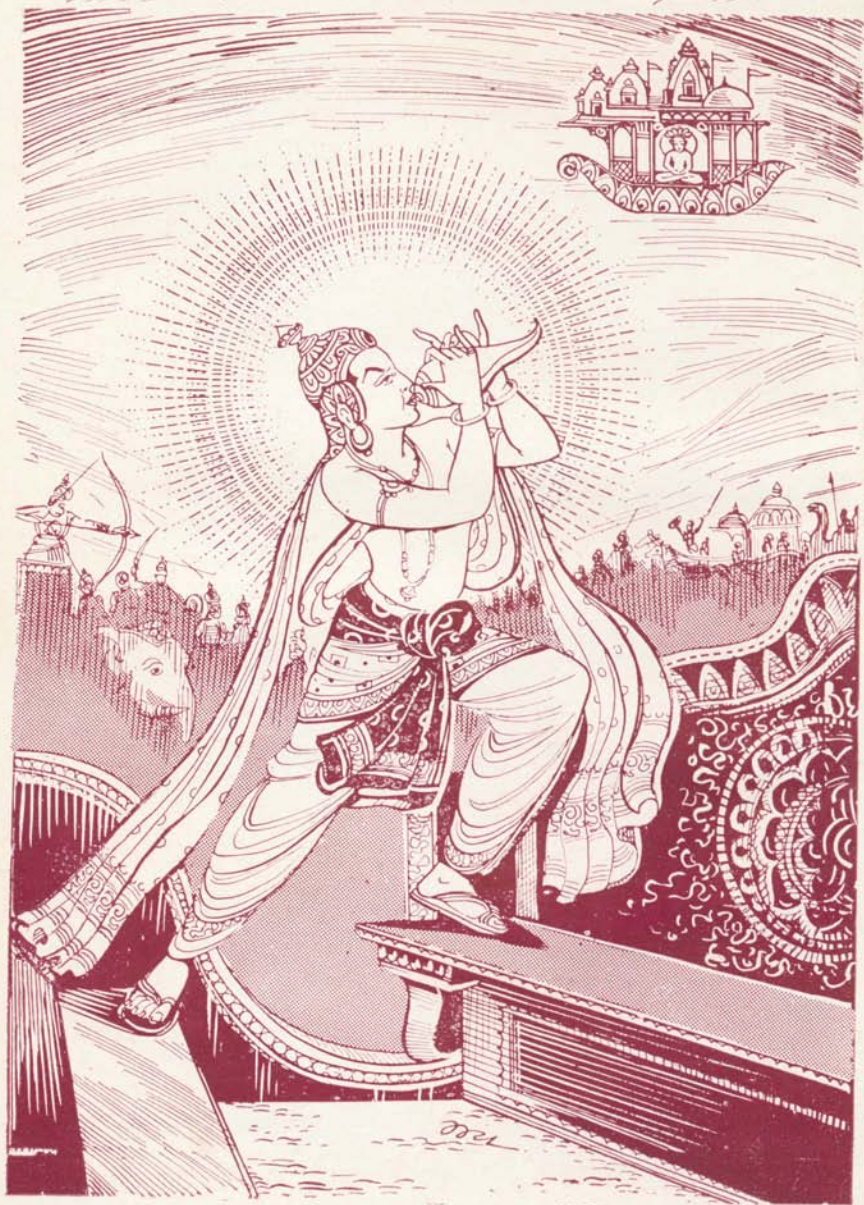
શેઠને શંખેશ્વર ગામનો ઇજારો આપ્યાનું

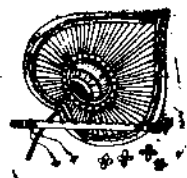
શેઠને શંખેશ્વર ગામનો ઇજારો આપ્યાનું



અનેક તીર્થ-ગ્રંથોના લેખક, શાંતમૂર્તિ, વિદ્વાન્,
સ્વ. મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ







સંપાદકીય

આકાશના અંતરાલે વિહરતું કોઈ દેવવિમાન,
સોહામણી કંકુવરણી ભૂમિકા ભેઈ, પૃથ્વી પાટલે અવતીર્ણ
થઈ, પછી ભાવિકોની પરમ ભક્તિ નીરખી ત્યાં સ્થિર થઈ
જાય, એવું શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થનું શિખરાવલીઓથી
શોભતું ને મંદ મંદ પવનલહરીઓમાં વાગતી ઘંટડીઓના
રણકારથી ગુંજિત મહાન દેવમંદિર છે.

પૂનમની સાંજે સૂર્ય ને ચંદ્ર જે મહાન દેવમંદિરની
ઊંઘીપિકાઓ સમા બની રહે છે: સૂર્યોદય ને સૂર્યાસ્ત
જેના દેહ પર કંકુવરણી દેવી આભા ઢોળે છે, ને અમાવસ્યાની
રાતે તારાઓની ભાતીગળ ભાતને પ્રકૃતિ રાણી જ્યાં
ચંદ્રવેા બાંધે છે; એ મહાન શંખેશ્વરદેવને જુહારવા એ
જીવનને અલૌકિક લહાવે છે.

મહાન શત્રુજય પછી જેની મહત્તા અર્વાચીનકાળમાં
અદ્ભુત ગણાય છે, એ શંખેશ્વર તીર્થ આજે અલૌકિક
અને ચમત્કારી તીર્થ ગણાય છે. ચમત્કાર અને પરચાની
વાતો આત્માની સાથે બહુ નિરખત ધરાવતી નથી, પણ
આ તીર્થે લૌકિક લાભ ને લોકોત્તર પુણ્ય હાંસલ કરનારા.

શ્રી ૧

અનેક લક્તોનો અનેક વાર સંપર્ક થઈ જાય છે; અને ત્યારે અર્વાચીન કાળે જ્યાં ત્યાં વંદનાં મારતા પામર માનવી માટે આશા ને ઉત્સાહના આ સાર્વિક પરબનું મહત્ત્વ સમજાય છે.

આ મહાતીર્થનો કેટલાય કાળ સુધી બાહ્ય સમાજને પરિચય નહોતો. સ્થાનિક લોકો તેને પૂજીને રાચતા. પણ અંતરાલના કોઈ શોધકોને શોધતાં શોધતાં સોનાની બાહ્ય પ્રાપ્ત થઈ જાય, એમ કેટલાક આત્માર્થીઓને આ તીર્થની ભાળ મળી. એ વખતે આ તીર્થની મહત્તા મંદિરમાં નહોતી, આત્માના લોહને સુવર્ણ કરનાર એની પારસમણિ સમા મહાન પ્રતિમામાં હતી.

આ મહાન પ્રતિમાનો ઇતિહાસ નેવું હજાર વર્ષ જેટલો જૂનો કહેવાય છે. ઇતિહાસનાં પંખેરું ઘણી પાંખો ફેંકાવવા છતાં ત્યાં પહોંચી શક્યાં નથી.

મહાભારત કાળની આ પ્રતિમા છે. ભાઈભાઈ વચ્ચેના વેર-ઝેરના એ ભયંકર રાજકીય લોહીતરસ્યા કાળમાં શાંતિ ને પ્રેમના અવતાર ભગવાન નેમનાથ જન્મ પામ્યા ને આ ઘરતી પર તેમણે અલૌકિક એવી આ મૂર્તિની પૂજા કરી. જરા વિદ્યાથી નિઃસત્ત્વ બનેલા હજારો લોકો પર મૂર્તિના નહાવણ જળની સંજ્ઞવની છાંટી જરા નિવારી જીવન બક્ષ્યું. નવજીવનનો શંખ ફુંકાયો ને શંખેશ્વર દેવનો મહિમા જગમાં ગવાયો.

આજે પણ આ તીર્થમાં અનેક લક્તોની આધિ,

બ્યાધિ, ઉપાધિ નાશ પામે છે. ચિંતારૂપી જરાથી જર્જરિત લક્ષ્મ અહીં પુનર્જીવન પામે છે.

અહીં પ્રબલ પ્રભાવી, જાગતી જ્યોતવાળા અધિષ્ઠાયક દેવોથી સેવિત રતમા તીર્થંકર ભગવાન પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ છે, જ્યારે એ પૂજિત થઈ છે બાવીસમા ભગવાન નેમનાથના વખતમાં. રામના જન્મ પહેલાં જેમ રામાયણ નિર્માણ થયું હતું, એવો આ મહાન ચમત્કારી પારસમણિ જેવી પ્રતિમાનો અજબ ગજબનો ઇતિહાસ છે. આશ્ચર્ય એ વાતનું છે કે શંખેશ્વરમાં કોઈ ભગવાનનું એક પણ કલ્યાણક થયું નથી, છતાં એ મહાતીર્થ જેવી ખ્યાતિ પામ્યું છે. પ્રાચીન-અર્વાચીન કવિઓએ પણ અન્ય તીર્થો કરતાં આ તીર્થની હજાર હજાર જિહ્વાએ સ્તુતિ-સ્તોત્રાદિ દ્વારા સ્તવના કરી છે.

આ મૂર્તિ મહાન છે : સાથે આ ગુર્જરેત્રા ભૂમિનો ઇતિહાસ પણ મહાન છે. અહીંના એક શૌર્ય-નીતિના પૂજારી ચાવડા (ચાપોતકટ) ક્ષત્રિયે આ પુણ્યધરા પરથી બળ મેળવી, અરિઓને નમાવી, ગુજરાતની સ્થાપના કરી હતી; ને એક દેશપ્રેમી ધર્મપ્રાણ મહાન સૂરેરાજે નિરાધાર રાજબાળને પોતાના અપાસરામાં આશ્રય આપી ધર્મ ને સંસ્કૃતિનો રક્ષક સરજ્યો હતો. ઇતિહાસ કહે છે કે સર્વ-ધર્મસમન્વયનો ભાવ ને અહિંસા-સત્યનાં વાવેતર ગુજરાતની ધરતીમાં રાજ વનરાજ અને શ્રી. શીલગુણસૂરિજીની શિષ્ય-ગુરુની બેલડીએ કર્યાં હતાં. આજે પણ ભારતમાં અને ભારત બહાર એની સોડમ પ્રસરેલી છે.

ગુજરાતનો સુવર્ણ યુગ સોલંકી રાજ્યોનો સમય ગણાય છે. એ વખતે મહાન સિદ્ધરાજના એક ધર્મશૂર મંત્રી સભજને બારમી સદીમાં જુના મંદિરનું નિર્માણ કર્યું, પણ લાંબા કાળથી આ મહાન પ્રભાવિક પ્રભુપ્રતિમા તો અનેક ભક્તોનાં ધરોમાં, લોંચરાઓમાં, વાડીઓમાં-અધકાર કે પ્રકાશમાં જળવાતી રહી હતી, ને પૂજનાં અર્ધ સ્વીકારતી રહી હતી. જગન્નાથજીની મૂર્તિની રક્ષા જેવી આ દેવમૂર્તિની રક્ષાનો ઇતિહાસ રોમાંચક છે. ભક્તિની પરાકાષ્ઠા ને ભક્તોના સમર્પણની અનેક ગાથાઓ એમાં ગુંજે છે.

પ્રતિમા પ્રાચીન છે, આજનું મંદિર અવાંચીન છે, વિ. સં. ૧૭૫૦ લગભગમાં એ ખંધાયું ને જૂનું જીર્ણ દેરાસર છોડી અહીં પ્રભુમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા થઈ. છેલ્લા સમયમાં રાધનપુર નિવાસી જૈનોએ આ તીર્થનું રક્ષણ ને વ્યવસ્થા કરી છે. રાધનપુરના મસલિયા કુટુંબનું નામ હજુ પણ યાદ કરાય છે. રાધનપુરના નવાઓએ પણ તેમાં ઉદાર દિલે સહકાર આપ્યો છે. શૈવ અને મુસ્લિમ રાજકર્તાઓએ આ સ્થાનને હમીશાં માનવતું લેખ્યું છે, કોમી જોકતા જાણે અહીં જમાનાઓથી સિદ્ધ થઈ છે.

છેલ્લાં ચોર્યાશી જેટલાં વર્ષોથી અમદાવાદના શ્રેષ્ઠીઓ આ તીર્થનો વહીવટ સંભાળી રહ્યા છે, અને ત્યારથી આ તીર્થને પ્રભાવ ને પ્રસિદ્ધિ ખૂબ વધ્યાં છે. શરૂઆતમાં શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈ આ તીર્થની વ્યવસ્થાપક કમિટીના પ્રથમ પ્રમુખ હતા. અને પંદરેક વર્ષ પૂર્વે સ્વર્ગસ્થ થયેલા શેઠ

પનાલાલ ઉમાભાઈ હઠીસીંગ છેલ્લા પ્રમુખ તરીકે તીર્થના વહીવટ કરતા હતા. તેઓના સમયમાં અને તે પછી તેમના પુત્ર શેઠ શ્રી અરવિંદભાઈ આ તીર્થના વહીવટમાં અને પ્રગતિમાં ખૂબ રસ અને લક્ષિત દાખવી રહ્યા છે.

શંખેશ્વર અને લોચણી તીર્થના વહીવટ એક જ કમીટી કરે છે. આ બંને મહાતીર્થની મુખ્ય ઓફિસ અમદાવાદ ખાતે છે: અને તેનું નામ છે—

શ્રી લોચણી શંખેશ્વર કારખાના ઓફિસ

શેઠ મનસુખભાઈની પોળ, કાલુપુર, અમદાવાદ

શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થની સ્થાનિક પેઢી 'શેઠ જીવણદાસ ગોડીદાસ'ના કારખાના (પો. શંખેશ્વર, વાયા હારીજ)ના નામથી ચાલે છે.

વર્તમાન સમયમાં આ મહાતીર્થની પેઢીના વહીવટ-દારો નીચે મુજબ છે:

શેઠ એણિકભાઈ કસ્તુરભાઈ: પ્રમુખ

શેઠ અરવિંદભાઈ પન્નાલાલ: મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી

શેઠ નરૈત્તમદાસ મયાભાઈ: મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી

શેઠ ચંદ્રકાન્ત બકુભાઈ: ટ્રસ્ટી

વકીલ ચંદ્રકાન્ત છોટાલાલ ગાંધી: ટ્રસ્ટી

શેઠ વિમળશાહ બખાભાઈ: ટ્રસ્ટી

શ્રી ઓચક અરવિંદભાઈ: ટ્રસ્ટી

એક પચીસી પહેલાં આ તીર્થની આવક કેટલાક હબરોની હતી, આજે આંકડો લાખો પર કહેવાય છે. થતી આવકનો અડધો ભાગ જીર્ણોદ્ધાર માટે વપરાય છે.

આ પેઠી તરફથી ભારતનાં અનેક દેરાસરો ને તીર્થસ્થાનોમાં બાંધકામ માટે આરસ ભેટ મોકલવામાં આવે છે. તેમજ તીર્થસ્થાનના શુભોદ્ધારના પવિત્ર કાર્યમાં પણ પેઠી સહાયરૂપ બને છે. જેમ કે જેસલમેર તીર્થ, લોદરવાળ તીર્થ, કંદેડા પાર્શ્વનાથ (તા. ઉદેપુર) વગેરે.

યાત્રિકોની સંખ્યામાં પણ ધરખમ વધારો થઈ રહ્યો છે. વિવિધ દિશાઓમાંથી રોજ પૃથ્વી પર બસો યાત્રાળુઓને લઈને અહીં આવે છે, ને એટલાને લઈને જાય છે. સામાન્ય દિવસે આઠસો યાત્રાળુની સંખ્યા જોવામાં આવે છે. દર પૂનમે મુંબઈ-અમદાવાદ વગેરે સ્થળોએથી આવનારા બે હજારથી વધારે યાત્રિકો હોય છે. મોટી તિથિ અને મેળાના દિવસે પાંચ હજારથી વધારે યાત્રિકોનો અડસદો કદપવામાં આવે છે. અમુક પ્રસંગે સાત આઠ હજાર જેટલા યાત્રિકોની ઠઠ અહીં જમે છે.

યાત્રિકોની સુવિધા માટે મખલખ સાધનસરંજામવાળી લોજનશાળા ચાલે છે. યાત્રિકોના ગમે તેવા ધસારાને પહોંચી વળવાની એના સંચાલકો ને કાર્યકરોની ચીવટ હોય છે. આ નમૂનેદાર સંસ્થા છે, ને પેઠીથી અલગ વ્યવસ્થાપક સમિતિ એની વ્યવસ્થા સંભાળી રહી છે.

યાત્રિકોની વધતી સંખ્યાને રહેવા-ઊતરવા-સૂવા માટે ધર્મશાળાઓ તરફ પેઠી લક્ષ આપી રહી છે. રોજ નવા નવા ઈમલાઓ, નવી નવી સગવડો સાથે ખડા થતા જાય છે. એક અડસદો મુજબ ચારેક હજાર યાત્રિકો શતવાસો રહી

શકે, એટલા આવાસોની ને એટલાં ગાદલાં-ગોદડાં ને વાસણોની અહીં વ્યવસ્થા છે, પણ અત્યારે ઝડપી વાહનોના યુગમાં 'લે દેવ ચોખા ને કર અમને મોકળા' જેવો ઘાટ ચાલે છે. તીર્થમાં જઈને આત્મિક સુખ ને નિવૃત્તિ ખોજવાનાં હોય છે.

આ તીર્થનો મહિમા સતત વિસ્તરતો હોવાથી પેઢીના વહીવટદારો બાવિકોની સુવિધા માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહે છે. તાજેતરમાં જ સાડા પાંચ લાખ રૂપિયાના ખર્ચે અદ્યતન સગવડો ધરાવતી નવી ધર્મશાળા તૈયાર કરવામાં આવી છે. આ ધર્મશાળામાં તમામ સગવડ ધરાવતા ૨૪ રૂમ છે, જેમાં વીજળી અને પાણી ચોવીસે કલાક મળી રહે છે. આ ૨૪ રૂમમાં બે મોટા વિશાળ હોલ છે. જે હોલમાં યાત્રાળુઓની કોઈ મોટી મંડળી આવી હોય તો તેનો સમાવેશ થઈ શકે છે. તેમજ ચા-નાસ્તાની કેન્ટીન પણ કરવામાં આવી છે.

યાત્રાળુઓનો સંઘ આવે તો તેને સઘળી વ્યવસ્થા મળી રહે તે માટે બસ સ્ટેન્ડની સામે દસ હજાર વારની જગ્યામાં એક વડો ઊભો કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં રસોઇ કરવા માટે પાકું બાંધેલું રસોડું છે. જમવા માટે વિશાળ પડાળી છે, જેમાં એક સાથે બે હજાર માણસો બેસી શકે તેવી સગવડ છે. આ સિવાય ૧૫ રૂમ પણ છે. જેથી યાત્રાળુઓને રહેવાની વ્યવસ્થા મળી રહે.

આટઆટલી સગવડ કરી હોવા છતાં હજી યાત્રિકોન

ધસારાને પૂરેપૂરો પહોંચી વળી શકાતો નથી. એથી નવી ધર્મશાળા ઉપર ૨૪ રૂમનો એક બીજો ખોલક બાંધવાની વિચારણા ચાલે છે. તદ્દુપરાંત ૨૪ રૂમના એક ઉપાશ્રયનું પણ આયોજન થઈ રહ્યું છે.

આ ભૂમિનાં હવા, પ્રકાશ ને પાણી ખૂબ નરવાં છે. માટે માણસ સહેજે તંદુરસ્ત બની જાય છે. અહીં પાણીની સામાન્ય રીતે અછત રહે છે. કૂવામાં પાણી નીકળી આવે છે તે 'ખારુ' હોય છે. આ માટે અહીં બોરિંગ કરવામાં આવ્યાં છે.

આ ભૂમિ પર વરસાદ ઘણો ઓછો પડે છે. હુકાળ તો હાલતાં ચાલતાં ડોકિયાં કરે છે. પણ શંખેશ્વર ગામના અને આસપાસના લોકો કહે છે, કે 'ધોળી ધનવાળા દેવ'ની કૃપાથી અહીં હુકાળ દેખાતો નથી.

આ તીર્થની એક ખૂબી એ છે કે એને અદારે આલમ માને છે. પેઢીએ ગામ સાથે કુટુંબ જેવો સારો વ્યવહાર નિભાવી જૈન લોકોની-મહાજનોની પ્રતિષ્ઠાને દીધાવી છે. ભલભલા હિન્દુ-મુસ્લિમ બહારવટિયા પણ ધોળી ધનવાળા દેવની અદબ બળવે છે.

નવશતતા દિવસોમાં અહીં ચોક્કમાં ગોરીઓ ગરબે ઘૂમે છે, ને નવલા વર્ષના પ્રભાતે પ્રત્યેક ગ્રામવાસી શંખેશ્વરદેવના દર્શનને આવે છે, ને પેઢીના મુનીમને જીહાર કરે છે. પેઢી પણ યોગ્ય સ્વાગત કરે છે.

અન્તે આ પુસ્તક વિશે બે બોલ કહીશું. આ પુસ્તક આ સ્થળના ઇતિહાસની, ભૂગોળની ને ધર્મશાસ્ત્રની ગરજ સારે

તેવું છે. એક પવિત્ર જિતકોષ મહામુનિએ અહીં સ્થિરતા કરી આ ગ્રંથ ભારે ભક્તિ ને પરિશ્રમ તથા જાંડા સંશોધન સાથે તૈયાર કર્યો છે. એનો એક એક શબ્દ પવિત્ર છે, ને આત્માની વાણી જેવો નિર્મળ ને મંત્રાક્ષર જેવો વેધક છે.

આ પુસ્તક પ્રગટ કરતાં એ મહામુનિના અમરલોકમાં વાસ કરી રહેલા આત્માને અમે વંદીએ છીએ. આજના ઉતાવળા, અધઠ્યર ને ઉપરછલ્લા જમાનામાં લોકો આ પુસ્તક હોંશથી વાંચે, એ માટે અમારી અદ્ય મતિ અનુસાર થોડા સુધારાવધાશ કર્યા છે. થોડોક નવો ઉમેરો પણ કર્યો છે. પ્રકરણો પણ બેએક જગાએ આગળ-પાછળ કર્યાં છે. આજના વાચકોના સુખોદ ને રસ માટે આ રીતે કર્યું છે. કેટલીક પાઠનોંધ પુસ્તકની કિંમત વધે નહીં તે માટે સામેલ કરી નથી. એમ કરતાં અદ્યમતિ હોવાથી કંઈ અનુચિત બન્યું હોય તો અમે ક્ષમા પ્રાર્થીએ છીએ.

પેઢીના અગાઉના મુનીમ સ્વ. હરિલાલ નાથાલાલ શાહનો તથા અન્ય કર્મચારીઓનો પણ આભારી છું. શંખેશ્વર શાળાના વડા શિક્ષક રતિલાલ ઠાકરનો પણ ઉપયોગી માહિતી પૂરી પાડવા બદલ ઋણી છું. શંખેશ્વર મહાતીર્થના વહીવટદાર ટ્રસ્ટી શેઠ શ્રી અરવિંદભાઈએ દરેક પ્રકારની માહિતીઓ માટે અમને સુવિધા કરી આપી છે. તેઓએ ખૂબ જ લાગણી દાખવી છે તે માટે તેમના અને અન્ય ટ્રસ્ટીઓના પણ અમે આભારી છીએ.

વર્તમાન યુગના સંમાન્ય પુરુષ, શિલ્પસ્થાપત્યના પરમ જ્ઞાની, તીર્થોદ્ધાર અને જીર્ણોદ્ધારને જીવનનું મહાન કાર્ય સમજનાર શ્રેષ્ઠિવર્ચ શેઠ કસ્તૂરભાઈ લાલભાઈના સુજન સ્વભાવી ને ઉત્સાહી પુત્ર શ્રી શ્રેણિકભાઈ આ પેઢીને પ્રમુખપદે મળ્યા છે, તે હર્ષોત્પાદક ખીના છે. અન્ય મહાનુભાવ દ્રશિઓ ધણુ આ તીર્થ પ્રત્યે પરમ ભક્તિ દાખવી લવનું ભાતું ખાંધે છે. સહુના ઉચ્ચતમ ભાવોની અમે અનુમોદના કરીએ છીએ.

આ મહાન તીર્થનો મહિમા ભૂતલમાં વિસ્તરે એ જ એક માત્ર ઝંખના આ પુસ્તકના પ્રકાશન દ્વારા સાકાર કરવાની છે, ને સહુ આત્માઓ જીવનમાં એક વાર આ જીવનોદ્ધારક મહાન પ્રતિભાજનાં ચરણસ્પર્શ પામે, એવી અભ્યર્થના છે.

—સંપાદક



પ્રભાવ શંખેશ્વરા પાર્શ્વનાથનો !



પુણ્ય-સ્મરણ

શ્રી શંખેશ્વર મહા-
તીર્થના મહિમાને અનુપમ
રીતે સાકાર કરતા આ પુસ્તક-
ની સાથે એક પવિત્ર સ્મૃતિ
વણાયેલી છે.

આ પુસ્તકની આ અગા-
ઉની ચોથી આવૃત્તિને ભાષા,
માહિતી અને ચિત્રોથી
સર્વાંગસંપૂર્ણ બનાવવા માટે
ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષર
સ્વ. જયભિજ્જીએ પોતાના



સ્વ. શ્રી જયભિજ્જી
જીવનના અંતિમ સમયે અવિરત પુરુષાર્થ ખેડ્યો હતો.
આનું કારણ એ હતું કે તેમણે પોતે પોતાના જીવનમાં
શ્રી શંખેશ્વરા પાર્શ્વનાથના પ્રભાવનો સ્વાતુભવ કર્યો હતો.

સંવત ૨૦૨૫ના દિવાળીના દિવસે દરમ્યાન ડાયા-
બીટીસ, પ્લહપ્રેશર, પળે સોજા, ક્રીડની પર થોડી અસર,
કફ, કબજિયાત અને થોડું પ્લહપ્રેશર રહેતા હતાં ખેસતા.
વર્ષના દિવસે એમણે પોતાની રાજનીશીમાં લખ્યું:

“આવતી કાલે શંખેશ્વર જવું છે, પણ મારી તબિયત બહુ જ ઢીલી છે. જવું કે ન જવું તેનો વિચાર ચાલે છે.”

પરંતુ બીજને દિવસે વહેલી સવારે તેઓ અમદાવાદથી શંખેશ્વર જવા નીકળ્યા. એમની નાદુરસ્ત તબિયતના કારણે કેટલાક નિકટના સ્નેહીઓએ પ્રવાસ મુલતવી રાખવા સલાહ આપી, પરંતુ તેમનો નિષ્કૃંચ અફર જ રહ્યો.

અનેક રોગોથી ઘેરાયેલા આ સાક્ષર શ્રી શંખેશ્વર તીર્થમાં આવ્યા. જેમ જેમ આ પુનિત તીર્થભૂમિ નજીક આવતી ગઈ તેમ તેમ એમની તબિયતમાં આશ્ચર્યજનક સુધારો થવા લાગ્યો. શરીરમાં નવી જ તાજગીનો અનુભવ થવા લાગ્યો. છેલ્લા થોડાક વખતથી તેઓ લોજન કરવા એસે ત્યારે ખૂબ ઉબકા આવતા હતા, પરંતુ આ તીર્થભૂમિ પર આવતાં જ એ ફરિયાદ દૂર થઈ ગઈ.

પોતાની સાથે દવાની એક આખી બેગ લાવ્યા હતા, પરંતુ શંખેશ્વરમાં આવ્યા પછી તે ખોલવી જ ન પડી ! ડાયાબીટીસ અને બ્લડપ્રેશર જેવા ગંભીર રોગોની ગોળીઓ એમ ને એમ પડી રહી.

કારતક સુદ ચોથના દિવસે પોતાની રાજનીશીમાં સ્વ. જયભિખુએ પોતે અનુભવેલા ચમત્કારની નોંધ આ પ્રમાણે લખી છે :

“મારા માટે એક અદ્ભુત ચમત્કાર બન્યો. અહીં આવ્યો ત્યારે જજ્જિત તબિયત લઈને આવ્યો હતો.

શું થશે તેની ચિંતા હતી. તેના બદલે અહીં આવતા જ શરીરની તાસીર બદલાઈ ગઈ. થોડાં ડગલાં ચાલતાં થાકી જતો હતો, તેને બદલે માઈલ-દોઢ માઈલ ચાલવા લાગ્યો. એ રાટલી જમતાં અધધધ થતું. હવે સહુમાં હું વધુ જમતો થયો. તમામ દવાઓ પણ બંધ કરી હતી.”

લાલપાંચમના દિવસે શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થની વિદાય લેતી વખતની પોતાની સ્થિતિને આલેખતા રાજનીશીના પાનામાં સ્વ. જયભિજ્જુ લખે છે—

“અનેક જાતના રાજોની સંભાવના સાથે અહીં આવ્યો હતો. આજે થનગનતો પાછો ફર્યો. શરીરમાં સાવ નવા ચેતનનો અનુભવ થયો. મન “અબ હમ અમર ભયે, ન મરેંગે”નું ગીત ગાવા લાગ્યું. મારા જીવનસંચારવાળો તબક્કો મારે સારાં કાર્યોમાં પરિપૂર્ણ કરવો જોઈએ.”

ખૂબી તો એ છે કે આ તીર્થયાત્રાએથી પાછા ફર્યા બાદ સ્વ. જયભિજ્જુએ પોતાનાં તમામ પુસ્તકોનું પ્રકાશન કાર્ય અટકાવી દીધું. મનમાં એક જ તમન્ના જાગી કે “શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થ”નું અનુપમ પુસ્તક તૈયાર કરવું અને તે કલ્યાણક પર્વના શુભ પ્રસંગે પ્રગટ કરવું.

વચ્ચેના સમય દરમિયાન એમની રાજનીશીમાં તીર્થ-યાત્રાથી પ્રગટ થયેલા નવચેતનનો ચિતાર મળે છે. દેવ-દિવાળીના સમયમાં તેઓ લખે છે :

“તખીયત ખૂબ સારી. સવારમાં એકાદ માઈલ ફરી આવું છું. લાકડા જેવા થતા પગો ચેતન અનુભવી રહ્યા.

છે. સર્વ પ્રતાપ ભગવાન શંખેશ્વરનો છે. લેખનનો ખૂબ ઉત્સાહ પ્રગટ્યો છે. ઠરી ગયેલી પ્રેરણા સળવળી રહી છે.”

આ પછી તો તેઓએ અમદાવાદમાં પંદર-વીસ દહાડા ગાળવા અને બાકીના શંખેશ્વર ગાળવા, તેવો વિચાર પણ કરી નાખ્યો. આ માટે એ તીર્થધામમાં એક મકાન ખરીદવાની સૂચના ય મોકલી દીધી.

શંખેશ્વર મહાતીર્થ પુસ્તકનું કામ પૂરા વેગથી શરૂ કર્યું.

ત્રેવીસમી ડિસેમ્બરની સાંજની આ વાત છે. તેઓનું શરીર ફલૂની પીડાઈ રહ્યું હતું. થોડો તાવ પણ હતો. પરંતુ આ તીર્થનું પુસ્તક કોઈપણ સંજોગોમાં સમયસર પ્રગટ કરવાનો નિર્ધાર હતો. આ દિવસે માત્ર શંખેશ્વર તીર્થના ભૂગનાનક ભગવાન શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની છબી છપાવવાની હતી. પોતાની છાપકામ વિશેની તમામ સૂઝ અને કુશળતા કામે લગાડી. શરીરમાં તાવ હતો, પણ એની પરવા કર્યા વિના બાર ગુદા ગુદા રંગોમાં એ છબી કઢાવી. અંધારું થયું હોયથી કાચી આંખોને કારણે બીજે દિવસે આમાંની તસવીર પસંદ કરીને મોકલાવીશ એમ કહ્યું. જતી વેળાએ કહેતા ગયા-“હવે હું આવવાનો નથી.”

બીજે દિવસે ફલૂના કારણે શરીર બેથેન હતું. બપોરે તાવ ધખતો હોવા છતાં શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની ગુદી ગુદી છબીઓ ભેઈ પોતાને પસંદ હતી તે છબી સૂચના સાથે મોકલી.

કાર્ય પૂરું થયાના સંતોષ સાથે પલંગ પર સૂતા. કોફી પીવાની ઈચ્છા થઈ. કોફી આવી. પત્ની, પુત્ર, પુત્રવધૂ પાસે હોવા છતાં અને થોડો તાવ હોવા છતાં બંને જ કોફી પીધી. જીવનમાં એમની એક ખવાહોશ હતી કે કોઈ પાણીનો પ્યાલો આપે અને પીવડાવે, તેટલી ચ લાચારી મૃત્યુવેળાએ ન જોઈએ તે સાચું જ પડ્યું.

એ પછી થોડા સમયમાં શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથમય બનેલા એમના આત્માએ સ્થૂલ શરીરની વિદાય લીધી.

બાણે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનના આ પુસ્તકનું કાર્ય પૂર્ણ કરવા જ પ્રભુએ તેમને નવશક્તિ પ્રદાન કરી ન હોય!

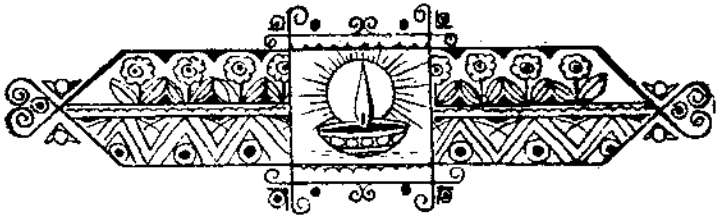
જે વ્યક્તિનું ચિત્ત ધર્મ અને ઈશ્વરમાં લીન હોય છે તેનું મૃત્યુ પણ પવિત્ર હોય છે.

(તા. ૧૯-૪-૭૭ના 'ગુજરાત સમાચાર'માં આવેલી તોષ પરથી)



અનુક્રમણિકા

સંપાદકીય	૧
પ્રભાવ શ્રીજેશ્વર પાશ્વનાથનો !	૧૧
નિવેદન	૧૭
યાત્રાર્થીને	૨૬
સ્તવના	૩૨
૧. તીર્થ	૩૫
૨. તીર્થની ઉત્પત્તિ	૩૭
૩. મૂર્તિની ઉત્પત્તિ અને પ્રાચીન ઇતિહાસ	૪૫
૪. પ્રભાવ-માહાત્મ્ય	૬૦
૫. ચમત્કાર	૬૯
૬. અધિષ્ઠાયક દેવો	૮૫
૭. યાત્રા	૮૯
૮. છર્ણોદ્ધાર	૯૯
૯. નવું દેરાસર	૧૧૨
૧૦. મૂર્તિસંખ્યા અને વિશેષ હકીકત	૧૨૦
૧૧. ધર્મશાળાઓ	૧૩૧
૧૨. બગીચા અને ગૌચર જમીન	૧૪૪
૧૩. મેળા	૧૪૭
૧૪. વહીવટ અને વ્યવસ્થા	૧૫૨
૧૫. શ્રીજેશ્વર તીર્થની પંચતીર્થી	૧૬૦
૧૬. શ્રી શ્રીજેશ્વરજીની પ્રદક્ષિણા	૧૭૪
૧૭. વિશેષ હકીકત	૧૭૯
૧૮. શિલાલેખોનું અવસોકન	૧૮૨
૧૯. પ્લેટોનું ગુજરાતી લાપાન્તર	૨૦૨
૨૦. શિલાલેખોનાં સ્થળોની વિગત	૨૦૮
૨૧. શ્રીજેશ્વર ગામ	૨૧૨
૨૨. રસ્તા ને આજુબાજુનાં ગામો	૨૨૨
૨૩. ઉપયોગી પદ્ધતિ-સાહિત્ય	૨૨૭
૨૪. યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા (સંસ્થા અને સ્થાપક)	૨૪૩
૨૫. ધાર્મિક તીર્થ-સાહિત્યનાં સુવિખ્યાત પુસ્તકો	૨૪૭



નિવેદન

(પ્રથમ આવૃત્તિનું નિવેદન)

પાલનપુરમાં ચોમાસુ પૂર્ણ કરીને ત્યાંથી (વ. સં. ૧૯૮૮માં તીર્થાધિરાજ શ્રી સિદ્ધાચળજી ભણી જતાં માર્ગમાં મેત્રાણા, પાટણ અને ચાણની માત્રા કરી અમોએ શ્રી. શંખેશ્વરજી તીર્થની રૂપશૈના કરી. અંથ લખવાના વિચારનો ઉદ્ભવ

પરમ શાંતિદાયક શંખેશ્વરજી તીર્થનાં યાત્રા કરતાં અમને અપૂર્વ આનંદ આવ્યો. આ તીર્થ અતિ પ્રાચીન અને અપૂર્વ પ્રભાવક હોવા છતાં અહીંની ઐતિહાસિક અને વર્તમાન દકીકત યાત્રાળુઓના જાણવામાં આવે એવું કંઈ પણ સાધન પ્રાપ્ય થયું નહિ. આ કારણે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી અને એક ભોમિકાની ગરજ સારે તેવું, આ તીર્થ અંગે એક પુસ્તક લખવાનો વિચાર મને ઉદ્ભવ્યો.

અહીંનાં તે વખતના મુનીમ શાહ વાડીલાલ દેવસીભાઈ, લીંબડી-વાળા (જેઓ હાલ ભોમણી તીર્થમાં મુનીમ છે) અને રાધનપુર-નિવાસી શ્રીયુત વૃદ્ધિલાલ મગનલાલ વીરવાડિયાની આ માટે વિશેષ પ્રેરણા થવાથી, વિહારની તાકીદ હોવા છતાં, બાર દિવસની અહીં રિયરતા કરીને આ તીર્થ સંબંધી ઘણીખરી નોંધો કરી લીધી, જરૂરી કેટલાક શિલાલેખો પણ ઉતારી લીધા.

અહીંથી વિહાર કર્યા બાદ અંકારોમાં શ્રી શંખેશ્વરજી સંબંધીનું અન્વેષણ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું. વિ. સં. ૧૯૯૦માં અમદાવાદમાં મળેલ મુનિસંમેલન પૂર્ણ થતાં ત્યાંથી વિહાર કરીને શ્રી ૨

રાધનપુર ચોમાસુ કરવા જતાં અને ત્યાં ચોમાસુ પૂર્ણ કરીને ત્યાંથી ખાજા ફરતાં સં. ૧૯૯૧માં આ તીર્થની ફરી યાત્રા કરી.

આ વખતે અહીં બે-ત્રણ માસની સ્થિરતા કરી, અહીંથી જીંજુવાડા, ઉપરિવાળા અને સભી સુધી વિહાર (શ્રમણ) કરી આવીને શ્રેષ્ઠેશ્વરજી જવાના રસ્તાઓ અને તેમાં વચ્ચે આવતાં તમામ ગામોની હકીકત પણ મેળવી લીધી.

તે દરમિયાન અહીંના જૂના તથા નવા મંદિરના આકાર રહેલા તમામ શિલાલેખો ઉપરાંત ધર્મશાળા અને સરખી (સુરભી)ના શિલાલેખો પણ ઉતારી લીધા. આમાં આપેલ મૂર્તિઓની સંખ્યા, વ્યવસ્થા, મેળા વગેરેની વિશેષ હકીકત પણ સં. ૧૯૯૧માં લખી લીધી.

ત્યાર પછી કરાંચીથી ખાજા ફરતાં કચ્છમાં થઈ, આડીસરનું રણ ઊતરી કાઠિયાવાડ જતાં સં. ૧૯૯૫ના વૈશાખ માસમાં આ તીર્થની યાત્રા કરી. તે વખતે ચમત્કારો સંખ્યા ઘંતકથાઓ અને જાણવા યોગ્ય બીજી વિશેષ હકીકતો નોંધી લીધી તથા ખરસોલ તળાવ, ઝંડૂવો, બગીચો, જીંટવાળિયું ખેતર વગેરે સ્થાનોની માહિતી પણ મેળવી લીધી.

દરેક વખતે વિશેષ હકીકત જાણવામાં આવી તે નોંધી લીધી હતી. 'શ્રી અર્જુન પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ'નું કામ પૂર્ણ થતાં આ પુસ્તક લખવાનું કામ હાથમાં લેવામાં આવ્યું, અને શ્રી શ્રેષ્ઠેશ્વર પાર્શ્વનાથજીના અધિષ્ઠાત્ર દેવોની પ્રસન્નતાથી જ તે કામ આજે પૂર્ણ થઈ ગ્રંથરૂપે પ્રસિદ્ધ થાય છે.

ગ્રંથરચના પદ્ધતિ

આ પુસ્તકના બે ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે, તેમાં પહેલા ભાગમાં આ તીર્થનું ઐતિહાસિક અને વર્તમાનકાલિક વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. આ પ્રથમ ભાગમાં ૧૬ પ્રકરણ આપવામાં

આવ્યાં છે. તે પ્રકરણોનાં નામ ઉપરથી જ તેમાં શી હકીકત આપી છે, તે સમજી શકાય તેમ છે.

તેની પછી ત્રણ પરિશિષ્ટો આપ્યાં છે. તેમાંના પહેલા પરિશિષ્ટમાં અહોના તમામ (૬૫) શિલાલેખો ગુજરાતી ભાષાતર સાથે આપેલા છે. બીજા પરિશિષ્ટમાં શંખેશ્વરજીની પંચતીર્થો અને માર્ગમાં આવતાં ગામેની હકીકત અને ત્રીજામાં શ્રી શંખેશ્વરની ત્રણ પ્રદક્ષિણા અને તેમાં આવતાં ગામેનું વર્ણન આપેલું છે. તેને છેડે થોડી પુરવણી અને પુરવણીનું અનુમંધાન આપેલ છે. પ્રકરણો છપાઈ ગયા પછી જે જાણવામાં આવ્યું તે આ પુરવણીમાં આપેલ છે.

શ્રી શંખેશ્વરજી બીજો ભાગ

બીજા ભાગના ૧ પ્રાકૃત-સંસ્કૃત વિભાગ, ૨ પ્રાકૃત-સંસ્કૃત ઉદ્ધત વિભાગ, ૩ ગુજરાતી-હિન્દી વિભાગ, અને ૪ ગુજરાતી-હિન્દી ઉદ્ધત વિભાગ—આમ મુખ્ય ચાર વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે. તે દરેકમાં થોડા થોડા પેટાવિભાગો પણ રાખવામાં આવેલ છે. જે જે વિભાગોનું મેટર છપાઈ ગયા પછી તે તે વિભાગોનું નવું મેટર પાછળથી મળ્યું તેને ‘અનુપૂર્તિ’ નામનો પાંચમો વિભાગ રાખીને વિભાગના અનુક્રમ પ્રમાણે આપવામાં આવ્યું છે. અને અનુપૂર્તિનું મેટર પણ પ્રેસમાં મોકલી આપ્યા પછી જે કંઈ મેટર મળ્યું તે વિભાગના અનુક્રમ વિના જ તેને છેડે આપ્યું છે.

શ્રી શંખેશ્વરજી સંબંધી જે જે કદપો, સ્તોત્રો, સ્તુતિ, શ્લોકો, છંદ, સ્તવનાદિ સંપૂર્ણ કે અપૂર્ણ મળ્યાં છે, તેને બીજા ભાગમાં તે તે ભાષાના વિભાગોમાં કૃતિઓ તરીકે આપેલ છે, અને બીજા અંથોમાંથી શ્રી શંખેશ્વરજી સંબંધી જે જે ઉદ્દેશો મળ્યાં આવ્યા તે તે ભાષાના ઉદ્ધત વિભાગમાં આપેલ છે.

આ બીજા ભાગમાં સ્તુતિ-સ્તોત્રાદિ કૃતિઓ બધી મળીને કુલ એકસો ચોવીસ અને બીજા અંથોમાંથી ઉતારેલ ઉતારા સાઠ આપેલ છે.

આમાં આપેલાં સ્તુતિ-સ્તોત્રાદિ કૃતિઓ અને ઉતારામાંથી કેટલાંક આ તીર્થ સંબંધી ઐતિહાસિક સામગ્રી પૂરી પાડે છે, કેટલાંક સ્તુતિપ્રધાન જ છે, જ્યારે કેટલાંકમાંથી તે બંને વસ્તુ મળી આવે છે. આમાંની કેટલીક સ્તુતિ-સ્તોત્રાદિ કૃતિઓ સુંદર રીતે કાવ્યની દૃષ્ટિથી રચાયેલી છે, જ્યારે કેટલીક ભાષાની દૃષ્ટિએ સામાન્ય હોવા છતાં ભક્તિપ્રધાન જરૂર છે. સ્તોત્રાંક ૧૫૬ની કડી ૭થી ૧૨ વિશેષ કરીને ઉર્દૂ-ફારસી શબ્દોથી જ ભરપૂર છે, અર્થાત્ ઉર્દૂ ભાષાની કવિતાથી પ્રભુસ્તુતિ કરેલી છે.

૧૬મી શતાબ્દી પછીથી બનેલી અને લખાયેલી જૂની-નવી ગુજરાતી કે હિન્દી ભાષાની કૃતિઓમાં હ્રસ્વ, દીર્ઘ, અનુસ્વાર અને જોડણી વગેરેની બહુ બૂલો જોવામાં આવે છે. તેમાંની ખાસ ખાસ સ્થળે કરચિત જ બૂલો સુધારી છે. બાકીની બૂલો, માત્રામેળ, અનુપ્રાસ કે છંદોમાં ભંગ થઈ જવાના ભયથી તથા તેમાં કૃત્રિમતા ન આવી જાય એ માટે એમ ને એમ રહેવા દીધી છે.

આધારભૂત ગ્રંથો

૪૫ ગ્રંથોમાંથી ૬૦ ઉતારા લઈને આ પુસ્તકમાં આપેલ છે; તેમાંથી ૪૩ ગ્રંથોનો રચનાકાળ મળ્યો છે, જ્યારે ૨ ગ્રંથોનો મળ્યો નથી. જે જે ગ્રંથોનો રચનાકાળ મળ્યો છે, તે ગ્રંથોમાંથી સૌથી જૂનામાં જૂનો ગ્રંથ વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દીનો (શત્રુંજય મહાત્મ્ય સ્તો. ૧૭) છે, અને નવામાં નવો ગ્રંથ સં. ૧૮૮૨માં રચાયેલો (પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર, ગદ્ય-સ્તોત્ર ૧૭૪) છે.

આ ગ્રંથમાં કલ્પ, સ્તુતિ, સ્તોત્ર, સ્તવનાદિ મળીને કુલ કૃતિઓ ૧૨૪ આપેલ છે, તેમાંથી ૮૫નો રચનાસમય મળ્યો છે, ૩૯નો મળ્યો નથી. જેનો રચનાસમય મળ્યો છે તેમાં સૌથી પ્રાચીન ૧૩મી સદીની આસપાસની (આહવાદન મંત્રીકૃત શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર, સ્તો. ૨૬) છે, અને નવામાં નવી કૃતિ મારા પૂજ્ય ગુરુદેવ સ્વર્ગસ્થ

શ્રીમાન વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજે સં. ૧૯૬૦ની આસપાસમાં રચેલ શ્રી શં. પા. નું સંસ્કૃત અષ્ટક (સ્તો. ૧૨) અને સં. ૧૯૭૭ આસપાસમાં બનાવેલ શં. પા. નું ગુજરાતી સ્તવન (સ્તો. ૧૦૭) છે. એટલે સં. ૧૯૭૭ સુધીની અનેલી કૃતિઓ આમાં આપેલી છે. પરંતુ સ્વર્ગસ્થ કવિઓની જ કૃતિઓ આમાં આપેલી છે; વિદ્યમાન કવિઓની સ્તવનાદિ એક પણ કૃતિ આમાં આપેલી નથી.

જે જે ગ્રંથોમાંથી ઉતારા લઈને આમાં આપ્યા છે, તે તે ગ્રંથોની (કર્તાનાં નામ સાથે), તથા જે જે કૃતિઓ આમાં આપી છે, તે તે કૃતિઓની (કવિઓનાં નામો સાથે) સાલવાર અનુક્રમણિકા આમાં જુદી આપેલ છે. ૧૬ કવિઓની એક કરતાં વધારે કૃતિઓ આમાં આપેલી છે, જ્યારે ખીજી દરેક કૃતિઓ (કે જેના રચયિતાનાં નામો મળ્યાં છે) લિન્નલિન્ન કવિઓની રચેલી છે. ફક્ત ૧૩ કૃતિઓના કર્તાનાં નામો બજાવામાં આવ્યાં નથી, જે કૃતિઓ તથા કવિઓની સાલવાર અનુક્રમણિકાથી જાણી શકાશે.

જૂની ગુજરાતી ભાષાનાં સ્તવનો વગેરે જે મળેલ છે તેને આમાં ગુજરાતી વિભાગમાં અને ગુજરાતી ખીખામાં જ આપેલ છે.

પાસ હિન્દી ભાષાની કૃતિઓ ખડુ ઓછી મળી છે; ફક્ત દસ જ સ્તવનો મળ્યાં છે. તે ખડુ થોડાં હોવાથી ગુજરાતી સ્તવનોને છેરે હિન્દી વિભાગમાં આપેલાં છે. હિન્દી ભાષાનું એક પદ પાછળથી મળેલું તે ગુજરાતીની સાથે આપેલું હોવાથી ગુજરાતી ખીખામાં આપ્યું છે.

આમાં આપેલા ઉતારા ઘણે ભાગે છાપેલા ગ્રંથોમાંથી લીધેલા છે. જે જે ગ્રંથોમાંથી લીધેલા છે, તે તે ગ્રંથોનાં નામો તે તે સ્થળે આપેલાં છે.

સંપૂર્ણ કૃતિઓનો ઘણો ભાગ હસ્તલિખિત પ્રતિઓ પરથી

ઉતારેલ છે. તેમાંની કોઈ કોઈ કૃતિઓ કદાચ એક મા વધારે સ્થળે
છપાઈ પણ ગયેલ હશે. છતાં મેં જે જે લાંડારની હસ્તપ્રત પરથી
ઉતારેલ છે, તેનું જ નામ આપેલ છે. જે થોડો ભાગ છાપેલી
પ્રતિઓ કે છુટકા પરથી ઉતાર્યો છે, તેમાંથી કોઈ કોઈ કૃતિઓ કદાચ
એક મા વધારે સ્થળે પણ છપાયેલ હશે. પરંતુ મેં જે પ્રતિ કે
અંથ પરથી ઉતારેલ છે, તેનું જ નામ મુખ્ય રીતે આપ્યું છે; છતાં
તે કૃતિ ખીન્ન કોઈ અંથમાં છપાયાનું મારા જાણવામાં આવ્યું
હશે, તો ત્યાં તે અંથનું નામ પણ જોડે આપી દીધેલ છે.

નાની નાની છંદ, સ્તુતિ, સ્તવન વગેરે મળીને કુલ ૧૬ કૃતિઓ
ઉતારતી વખતે તે કયા પુસ્તકમાંથી ઉતારી તેની નોંધ કરવી રહી
ગઈ હોવાથી તે તે પુસ્તકોનું નામ તેની નીચે આપી શકાયું નથી.
પ્રાયઃ આ કૃતિઓ બહુ પ્રચલિત હોઈ ઘણાં પુસ્તકોમાં છપાઈ હશે,
એમ જાણીને તે જેમાંથી ઉતારી હશે, તે પુસ્તકોનાં નામ લખી
લેવાની તે વખતે જરૂર નહિ લાગી હોય, તેથી જ લખ્યાં નહિ હોય
એમ લાગે છે.

મારા ધારવા પ્રમાણે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજીનાં ખીન્ન તીર્થો
કરતાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીનાં સ્તુતિ-સ્તોત્રાદિ વધારે પ્રમાણમાં
બન્યાં છે.

મેં તો ફક્ત ૭-૮ લાંડારોમાંથી જ સંગ્રહ કર્યો છે. હજુ નાના-
મોટા સેંકડો લાંડારો છે, તેમાં જેવાથી શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજી
સંબંધી અનેક કૃતિઓ મળી આવવાની સંભાવના છે, પરંતુ આ
પુસ્તક બહુ મોટું થઈ જવાના ઉરથી ખીન્ન લાંડારો તપાસીને
તેમાંથી અંગ્રહવાનું મારે મુલતવી રાખવું પડ્યું હતું.

આદિ, અંત કે મધ્યમાં મંગલાચરણરૂપે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વ-
નાથ પ્રભુજીની સ્તુતિ જેમાં કરી હોય એવા અંથો તો ઘણા જ હશે.
પણ મેં તો વાનગી રૂપે થોડાક અંથોનું મંગલાચરણ આમાં આપેલ

છે. તે ઉપરાંત નાનીમોટી કૃતિઓ પણ ઘણી જ હશે. આવી કેટલીક કૃતિઓની પ્રેસકોપી મારી પાસે મોજૂદ હોવા છતાં તે કૃતિઓ બહુ મોટી હોઈ, આ પુસ્તકનું કદ વધી જવાના ભયથી, તેને મેં આમાં આપેલ નથી.

પુસ્તકનો પહેલો ન બીજો ભાગ

અનેક વાર શંખેશ્વરજી જઈ, સ્વાં વધારે વખત સુધી સ્થિરતા કરી, સ્વાંની વર્તમાન સ્થિતિનો અનુભવ કરીને તથા અનેક અંથો અને શિલાલેખોનું અવલોકન કરીને તેમાંથી શંખેશ્વર સંબંધી ઐતિહાસિક વર્ણન મેળવીને તે બધું આ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં પ્રકરણો પાડીને આપવામાં આવ્યું છે.

બીજા ભાગમાં અનેક ભંડારોમાંની હસ્તાક્ષરિત પ્રતિઓ કે પાનામાંથી તથા છપાયેલાં પુસ્તકોમાંથી પણ શ્રી શંખેશ્વરજી સંબંધીની કૃતિઓ મેળવી તેના વિભાગો પાડીને આ પુસ્તકના બીજા ભાગમાં આપેલ છે. તે ઉપરાંત પરિશિષ્ટો, શિલાલેખો અને તેનું ભાષાંતર વગેરે આપીને તથા વિષયનુક્રમણિકા, અંથો તેમ જ કૃતિઓની (કર્તાઓનાં નામો સાથે) સાલવાર અનુક્રમણિકા, ઉપયોગમાં લીધેલાં નામ, સાંકેતિક શબ્દોનો ખુલાસો વગેરે આપીને તેમ જ સ્વાંના ભવ્ય જિનમંદિરનાં મનોહર ચિત્રો આપીને આ અંથને રચાસાથે સુંદર અને ઉપયોગી બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

ભાવના

આ તીર્થ પર શ્રદ્ધા અને ભક્તિ રાખનારા સજ્જનોને તેા આ અંથ ઉપયોગી થશે જ; ઉપરાંત પ્રાચીન ભાષા, રીત-રિવાજો, શિલાલેખો, કૃતિઓ અને પ્રાચ્ય વિદ્યા ઉપર પ્રેમ ધરાવનારા અને તેને જાણવાની ઇચ્છા ધરાવનારા સજ્જનોને પણ આ અંથ થોડેઘણે અંશે ઉપયોગી થશે, એમ હું માનું છું.

શ્રી શંખેશ્વરજીની માત્રાએ જનારા માત્રાગુઓને આ પુસ્તક

ત્વાંની બધી માહિતી પૂરી પાડતું હોવાથી સહાયક થશે જ, પરંતુ આ પુસ્તકને ઘેર બેઠાં બેઠાં વાંચનારાઓને પણ શ્રી શંખેશ્વરજીનાં યાત્રાનો આનંદ થોડેબધે અંશે તો જરૂર મળશે જ. આ રીતે આ પુસ્તક જૈન-અજૈન સમાજને થોડેબધે અંશે પણ ઉપયોગી થશે, તો હું મારો પરિશ્રમ સફળ થયો માનીશ.

ધન્યવાદ

આ પુસ્તકના મેટરને સુંદર રીતે ગોઠવવામાં, પ્રૂફસંશોધનમાં અને પુસ્તકને દરેક રીતે આકર્ષક બનાવવાના કાર્યમાં પૂણે સહકાર આપનાર સામલા (હાલ અમદાવાદ) નિવાસી ન્યાયતીર્થ તર્કભૂષણ પં. રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈને, ભંડારો અને અંધોમાંથી કૃતિઓ તથા ઉતારા મેળવવામાં સહાય કરનાર મુનિ વિશ્વાલવિજયજીને, ઘણા અંધોના કર્તા તથા તેનો રચનાકાળ મેળવવામાં સહાય કરનાર પંડિતવર્મ લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીને, શુદ્ધિપત્રક બનાવી આપનાર લોગીડી (ભાવનગર રોડ) નિવાસી વ્યાખ્યાનતીર્થ પંડિત અમૃતલાલ તારાચંદને, મૂ. ના. શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુજીના એક જ જાતના બે અલબ્ય જૂના ફોટા મેળવી આપનાર રાધનપુરનિવાસી શ્રીયુત જેશીંગલાલ નેમચંદ ધામીને, સેવાભાવે શ્રી પંચતીર્થોના નકશો બનાવી આપનાર વળાનિવાસી ભાવનગર રોડના એન્જિનિયર શ્રીયુત મહેતા શાંતિલાલ ગંભીરચંદ રામચંદને, જે જે ભંડારોની હસ્તપ્રતિઓ પરથી કૃતિઓ ઉતારીને આમાં આપવામાં આવી છે, તે અંધોના કર્તા, સંપાદકો, સંપાદકો અને પ્રકાશકોને, તેમ જ આ પુસ્તકને અંગે શ્રી શંખેશ્વરજીમાં દરેક બાબતોની માહિતી મેળવવામાં મદદ આપનારા અને આ પુસ્તક લખાતું હતું તે દરમિયાન વખતો-વખત જે જે બાબતોના ખુલાસા પૂછવામાં આવતા તેના વિગતવાર સ્વીકૃતી જવાબ આપનારા શ્રી શંખેશ્વરજી કારખાનાના હાલના મુખ્ય મુનીમ વસોવાળા શા. બાલાભાઈ જોષીતાદાસ, દોશી સરપચંદ મોમાય.

કીલીદાર, શા. જીવરામ વખતચંદ આગી કારકુન અને પલાસવા
(કચ્છ-વાગડ)વાળા શા. અદેસંગ મંગળજી વાસજી-ગોહડા કારકુન
તેમ જ હરકોઈ રીતે પણ આમાં મદદ આપનારા ખીળ સજ્જનોને
ધન્યવાદ આપવાનું મારે જૂલવું ન જોઈએ.

ચિત્રસંપુટ

આ પુસ્તકમાં શંખેશ્વરના જિનમંદિરનાં જુદાં જુદાં સુંદર ચિત્રો
આપ્યાં છે, તેની સાથે શ્રી મૂળનામકજી ભગવાનનું સુંદર ચિત્ર આપવાની
છણી જ ઇચ્છા હતી. પણ શ્રી જોશીગલાલ ધામી પાસેથી મળેલ જૂના
ફોટો ઉપરથી સારો ખસોડો બની શકે એમ ન હોવાથી અને શંખેશ્વર
તીર્થની પેઢીવાળાને તથા અમદાવાદની કમિટીને પુછાવવા છતાં નવો
ફોટો લેવાની રજા ન મળવાથી એ ઇચ્છા જતી કરવી પડી છે.

અંતે—પૂજ્યપાદ મારા દાદાશુરુ અને પૂજ્યપાદ મારા શુરુ-
વર્ષની અસીમ કૃપાથી આ પુસ્તકને પૂર્ણ કરીને હું જૈન સમાજ
સમક્ષ રજૂ કરવા ભાગ્યશાળી થયો છું. તેમનાં ચરણોને વારંવાર
નમન કરતો અને શ્રી શંખેશ્વરજી સંબંધી તથા ખીળાં તીર્થો સંબંધી
પણ આથીયે સુંદરતમ સાહિત્ય તૈયાર કરીને પ્રગટ કરાવવાનું સામર્થ્ય
અર્પે એવી તે પૂજ્યો પાસે પ્રાર્થના કરતો હું મારું વક્તવ્ય અહીં
જ સમાપ્ત કરું છું.

ૐ શાંતિ : શાંતિ : શાંતિ :

વલભાપુર વળા (કાઠિયાવાડ) વૃદ્ધિ-ધર્મ-ચરણોપાસક
જ્ઞાનપંચમી, વીર સં. ૨૪૬૮, ધર્મ સં. ૨૦ મુનિ જયંતવિજય





યાત્રાર્થીને !

તો યાત્રા સફળ થાય

૧. દેવ, ગુરુ ને ધર્મ એ ત્રણે તીર્થ છે. તીર્થયાત્રામાં એ ત્રણેની નિઃશંક રીતે ભક્તિ કરવી જોઈએ.
૨. તીર્થસ્થાનમાં જઈને દર્શન, પૂજા, ભક્તિ વગેરેમાં લયલીન બનવું જોઈએ. ભક્તિ કે પૂજાનિમિત્તે પણ કર્મ-કષાય વધે તેવી પ્રવૃત્તિ ન જ કરવી. ઉદારતા એ ધર્મનો પહેલો ગુણ છે. દયા-દાન એમાં અંતર્ભૂત છે.
૩. તીર્થસ્થાનમાં કરેલું થોડું સુકર્મ ઘણા મોટા પુણ્યનું નિમિત્ત બને છે. એ કારણે સ્નાત્રપૂજા, અભિષેકપૂજા, વાસકેષપૂજા, મોટી પૂજા, આંગી, વરઘોડો તથા અઠાઈ મહોત્સવ આદિ યથાશક્તિ કરવાં, કરાવવાં, અનુમોદવાં.
૪. તીર્થની વ્યવસ્થાપક પેઢીએ કરેલા નિયમોનું ચુસ્તપણે પાલન કરવું એ શિસ્ત છે, ને યાત્રાર્થી માટે એ ધર્મ છે. અગવડો તરફ વિશેષ લક્ષ આપવું નહિ. થોડુંક નિભાવતાં શીખી લેવું. કોઈ બાબતમાં સુધારો કરાવવો ઉચિત લાગે તો યોગ્ય નિયામકને વિવેકથી પત્ર લખીને યા મૌખિક રીતે જણાવવો.

૫. પેઢીના કાર્યકર્તાઓ, મુનીમા ને અન્ય કર્મચારીઓ તીર્થની સેવા કરનારા છે. તેઓના પ્રતિ માનથી વર્તવું જોઈએ. તેઓને પણ આપણી જેમ સ્વમાન પ્રિય હોય છે. તેઓનું સ્વમાન સચવાય તેવી વર્તણૂંક રાખવી. તેઓથી કંઈ બૂલ થઈ હોય તો પ્રેમથી બતાવવી. ન છૂટકે ફરિયાદ કરવી.

૬. પેઢી પાસેથી લીધેલાં ગાદલાં, ગોદડાં, વાસણો ને બીજી વસ્તુઓ જેમ તેમ વાપરવી નહીં. ઘરની વસ્તુઓની જેમ સંભાળ લેવી; તેને જેમ તેમ વાપરતાં આપણે પેઢીને અને તીર્થને તુકસાન કરીએ છીએ.

૭. સ્વચ્છતા એ તીર્થની પવિત્રતાનું મહત્ત્વનું અંગ છે. અસ્વચ્છતા કરનાર પાપ આચરે છે. આ માટે કચરા જ્યાં ત્યાં નાખવો, ગમે ત્યાં ફેંકરતી હાજતે જવું વગેરે બંધ કરવું જોઈએ.

૮. માણસની શાંતિ ને સંયમની લોજન વખતે ખરી પરીક્ષા થાય છે. લોજનશાળામાં પૂરતો વિનય રાખવો, ને પોતાના કરતાં પોતાના સાધર્મી ભાઈઓની સગવડ તરફ વધુ લક્ષ આપવું. લોજનમાં સ્વાદ માટે કે વાનગીઓ માટે વારંવાર ફરિયાદ ન કરવી. તીર્થમાં આવીને સ્વાદેન્દ્રિય કાબૂમાં લેવી. સંચાલકોએ પણ પોતે સાધર્મી વાતસલ્યના નિમિત્તરૂપ બને છે, એમ સમજી જમનારાઓની સગવડ અને સંતોષને પોતાનો પહેલો ધર્મ અને

પોતાને વગર માગે મળેલું ઈનામ જાણવું.

૯. તીર્થના નોકરોને ઈનામ કે પેશગીની લાલચ તરફ લઈ જવા નહીં. એથી તીર્થમાં પૈસાદારોનું ચલણ વધે છે, ને ગરીબ સાધર્મી હિજરાય છે. પેઢીએ નોકરો માટેની પેટી રાખવી જોઈએ, ને તેમાં જ નોકરોના ઈનામની રકમ નંખાવવી જોઈએ. પેઢીએ પણ પોતાના નોકરોને-કર્મચારીઓને પગાર વગેરેમાં પૂરતો સંતોષ આપવો જોઈએ. અછત માણસને લાલચ કે ચોરી તરફ ખેંચી જાય છે. પેટ પૂરતું, કુટુંબના નિભાવ પૂરતું ને તેઓનાં બાળકોના શિક્ષણ પૂરતું હરએક કર્મચારીને મળવું જોઈએ.

૧૦. દેરાસરમાં હાજલ થયા પછી એવી કોઈ અંગશુશ્રુષા કે અન્યને અસહ્ય લાગતી એટલા ન કરવી. નખ કાપવા, વાળ તોડવા, નાસિકા સાફ કરવી કે એવી કોઈ ક્રિયા ન કરવી. મુખકોશ કે રૂમાલ મોંએ બાંધ્યા વગર વાતચીત પણ કરવી નહિ. અપવાદ અદ્યપ્રકારી પૂજા કે સ્તવનમાં રાખવો.

૧૧. તીર્થમાં શક્તિવંતોએ કોઈ પણ વસ્તુ મફત વાપરવી નહિ-કેસર ચંદન પણ નહિ. જેની શક્તિ ન હોય એણે યોગ્ય વસ્તુ યોગ્ય રીતે વાપરતાં સંકોચ પણ કરવો ન જોઈએ. વસ્તુને યોગ્ય લાભ લેનાર એ વસ્તુ માટે અર્ચ કરનારને સાચો લાભ આપે છે. દાન લેનાર ન હોય તો દાન દેવાનું મહત્ત્વ નથી. રાય-રંક એકસાથે ને એકસરખો ધર્મનો લાભ લઈ શકે, એ માટે જૈનોમાં

સંધો ને સાધર્મી વાત્સલ્યો થાય છે, વળી તે માટે સાધારણ ખાતાં ચાલે છે.

૧૨. દેરાસરમાં પૂજા-આરતી નિમિત્તે ધીની ઉછામણી થાય છે. જે ધીની વધુ બોલી બોલે તે, તે ક્રિયાનો લાભ લઈ શકે છે. પણ તેથી પહેલી પૂજા કે પછી પૂજા કરનાર એ ક્રિયાના પુણ્યલાભથી સર્વથા વંચિત રહી જાય છે, તેમ માનવાને કોઈ કારણ નથી. ક્રિયાના ફળનો આધાર મન પર છે. જેઓ બોલી નથી બોલી શકતા, તેઓએ એમ વિચારવું કે મને નહિ તો મારા ભાઈ ને હજો. ઉછામણીની આ રીત વ્યવહારસિદ્ધ હોવા છતાં કેટલાક તેને વેપારી રીત ગણે છે; પણ હજી શાંતિથી કાર્ય પરિપૂર્ણ કરવાની કોઈ નવી રીત વિચારમાં આવી નથી, ત્યાં સુધી આ પ્રથા ચાલુ રહેશે. સમુદાયમાંથી કોણ પહેલી પૂજા-લક્ષિત કરે એનો નિર્ણય આ રીતે વગર વિવાદે થઈ જાય છે.

૧૩. યાત્રા અને પ્રવાસમાં તાત્વિક ભેદ છે. પ્રવાસ શોખ માટે અને શારીરિક હેતુઓ માટે હોય છે. યાત્રા સંયમ ને દાન માટે હોય છે, આત્માને ઉર્ધ્વગામી બનાવવા માટે હોય છે. ખાવામાં જેટલો નિષ્પાપ ખોરાક લેવાય તેટલો સારો. પીવામાં ઉકાળેલું પાણી યા ગાળેલું પાણી લેવાય તેટલું સારું. વિષયી ગીતો, વિષયી વાતો સર્વથા તજવી. રાજકારણની ચર્ચાથી બંને તેટલા અજાણ રહેવું, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, તપ કરવું ને સાધુનો સત્સંગ કરવો. ધર્મના નિયમો પાળવા. દુઃખિયારાનાં દુખો

જાણવાં. જ્યાં અધિક માણસો એકત્ર થાય ત્યાં ખાનપાન ને રહેણીકરણીનો આવો સ્વયંમ ખીજી રીતે પણ જરૂરી છે.

૧૪. સ્ત્રીઓ ને પુરુષોએ અને તો સાદાં અને પોતાનાં પૂજનાં વસ્ત્રો રાખવાં, એ સ્વચ્છ રાખવાં. અને તો એ સુગંધી રાખવાં.

૧૫. પૂજા સિવાય પણ પુરુષોએ ને સ્ત્રીઓએ તીર્થમાં દેહને સાર્વિક રીતે શણગારવો. ફૂલફૂટાકીયાં થવું એ પોતાના કે પરના વિકારોને આંગળીચીંધામણું છે, અને તે પાપનું નિમિત્ત છે. સફેદ વસ્ત્રો જેવાં શોભતાં કેઈ વસ્ત્રો નથી.

૧૬. તીર્થના કાર્યક્રમોમાં ઊલટલેર ભાગ લેવો, જેથી નવરા રહેવાનું ન થાય. સવારે દર્શન, વ્યાખ્યાન શ્રવણ, પૂજા વગેરે, બપોરે અષ્ટપ્રકારી પૂજા, સાંજે આરતી ને રાત્રે ભાવનામાં ભાગ લેવો.

૧૭. તીર્થોને ઉપયોગ આજકાલ પ્રાયઃ લૌકિક લાભો હાંસલ કરવા માટે થાય છે. વીતરાગના મંદિરને તાંત્રિક, માંત્રિક ને યાંત્રિક બનાવી નાખવું જોઈએ નહિ. કોઈના ભૂંડા માટે તો કદી એને ઉપયોગ ન કરવો. શક્તિ માગવી તો સારાં કામો માટે માગવી.

૧૮. સર્વી જીવ કરુ' શાસનરસી : એટલે જે તીર્થમાં જઈએ ત્યાંના લોકોમાં પોતાની પ્રમાણિકતાની, ધાર્મિકતાની અને નીતિમત્તાની છાપ પાડવી. ત્યાંના સામુદાયિક શિક્ષણ ને

સંસ્કારનાં ધામોની મુલાકાત લેવી, ને યથાશક્તિ મદદ કરવી. આમજનતા વચ્ચે જઈને જૈન કે જૈનેતરના લેદ પડે, તેમ વર્તવું નહિ. સર્વધર્મ વચ્ચે પોતાના ધર્મની પ્રભાવના થાય, તે રીતે તન, મન ને ધન અર્થવાં.

૧૯. તીર્થમાં બોલી બોલનારે કે દ્વાન આપનારે પોતાની શક્તિ વિચારવી. બોલ્યું વચન પાળવું. બોલીનું દ્રવ્ય બેટલું બને તેટલું જલદી પેઢીમાં જમા કરાવી દેવું. શક્તિ વગર બોલી બોલી જૂઠા કરીએ તેવી ભક્તિ કરવી નહિ.

૨૦. આપણે કોઈ પણ ક્રિયા માટે બોલી બોલીને વિધિ કરવાને અગ્રહસ્ત્ર મેળવ્યો હોય, પણ આપણા કરતાં કોઈ યોગ્ય, ભાવિક ને પવિત્ર વ્યક્તિ ત્યાં હાજર હોય તો તેને તે ક્રિયા કરવા પ્રેમભર્યો આગ્રહ કરવો.

૨૧. તીર્થમાં સાધુસંતની સેવા, સાધર્મીની ભક્તિ, દુઃખિયાઓને રાહત, તીર્થના નોકરોને મદદ, કામ કરનારા મજૂર સ્ત્રી-પુરુષોને ઉચિત બદલો, કૂતરાં, કબૂતરાં, ગાય ને ખીજાં જનવરોને યોગ્ય ચણુ ને ચારા આપવા અપાવવામાં નિમિત્ત બનવું.

૨૨. તીર્થની રક્ષા કરવી અનિવાર્ય છે. તીર્થ ભવતરણીનો ત્રાપો છે. ત્યાંનાં જે જે ખાતાં નબળાં હોય તેમાં મદદ કરવી. સાધારણ ખાતામાં અને જીજ્ઞાસુઓના ખાતામાં ખાસ મદદ કરવી. ચોર ને લૂંટારાથી ચાત્રાધાર ને ચાત્રાળું રક્ષણ કરવા માટે જાતે યોગ્ય ક્ષમતા કેળવવી.

સંપાદક



સ્તવના

સકલ કરમખલહલન, કમઠે શઠે પવન કનકે નગ
ધવલ પરમ પદરમન, જગતજન અમલે કમલે ખગ,
પરમતજલધર પવન, સજલ ધનસમતાન સમકર
પર અધર જહર જલદ, સકલ જનનતા ભવજયહર.
યમહલન નરકપદ છયકરન, અગમ અટલ ભવજલ તારન,
વર સખલમદન વનહર દહન, જયજય પરમ અભય કરન.

સકલ દુષ્ટ કર્મોના નાશ કરનાર, કમઠે રૂપી વાયુને રોકવામાં
સુમેરુ, નિર્મળ મોક્ષપદમાં વિચરનાર, જગતજનોરૂપી સ્વરૂપ કમલોને,
ખીલવવામાં સૂર્યસમાન, અન્ય મતો રૂપી વાદળોને દૂર કરવામાં પવન.
સમા, જલભર્મા મેઘ સમાન વર્ષુવાળા, અન્યોની પાપરૂપી રજ
ધોવામાં મેઘ સમાન, વિગ્રજ જનોનો સંસારભ્રમ દૂર કરનાર, મમને
દમનારા, નરકબંધન તોડનારા, ઊંડા ને કિનારા વિહોણા ભવસાગર-
માંથી તારનારા, બળવાન કામદેવરૂપી વનને બાળવામાં અગ્નિસમા
પરમ અભય કરનારા શ્રી. પાર્શ્વનો જન્મ હો !

નોંધ—આ પાર્શ્વ સ્તવનમાં એક પણ અક્ષર દ્વીર્ધ નથી, એ એની
મોટામાં મોટી ખૂબી છે. કાનો-માત્રા વિનાની આ પ્રકારની
રચનાઓ મળવી દુર્લભ છે.

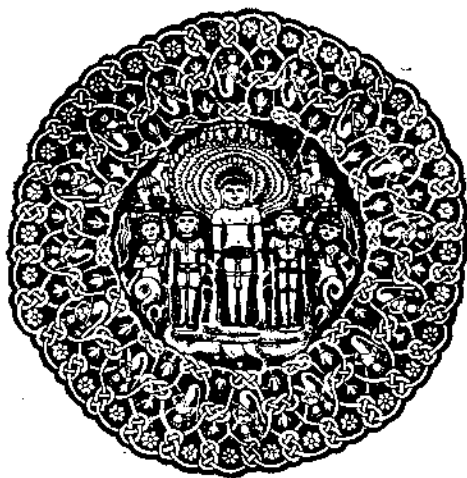
શ્રોણેશ્વરપાર્શ્વનાથાય નમોનમઃ ।
શ્રીમદ્વિજયધર્મસુરિયુલ્ભયો નમઃ ॥

શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થ

સુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજી



શ્રી ૩





તીર્થ

૧

જે તારે તે તીર્થ અથવા જેનાથી તરીને સામે કિનારે પહોંચાય તેનું નામ તીર્થ.

સરોવર કે નાની નદીઓ જેમ ત્રાપા કે તુંબડાથી પાર કરી શકાય છે, મોટી નદીઓ કે સમુદ્ર તેના ઉપર બાંધેલા પુલ મારફત તેના સામે કાંઠે પહોંચી શકાય છે, તેમ ભવ્ય પ્રાણીઓ જેનાથી સંસારરૂપી સમુદ્રને તરીને સામે કાંઠે અર્થાત્ મોક્ષમાં પહોંચી શકે તેનું નામ તીર્થ કહેવાય છે.

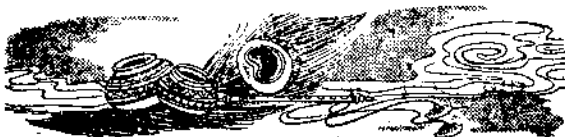
તીર્થ બે પ્રકારનાં છે: એક જંગમ તીર્થ અને બીજું સ્થાવર તીર્થ. શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ સ્થાપન કરેલ

ગણધર ભગવંતો અને ચતુર્વિધ શ્રોત્રંધ એ જંગમ તીર્થ છે, જ્યારે ચોવીશે તીર્થ કર ભગવંતોનાં પાંચે કલ્યાણકની (ગર્ભ, જન્મ, દીક્ષા, કેવલ, નિર્વાણ) ભૂમિઓ, તીર્થ કર મહારાજાઓનાં ચરણકમળોથી પવિત્ર થયેલી ભૂમિઓ, ઘણા જીવોના આત્મકલ્યાણમાં સાધનભૂત બનેલી ભૂમિઓ અને જિનેશ્વર ભગવંતોનાં મંદિરો વગેરે સ્થાવર તીર્થ છે.

સ્થાવર તીર્થોમાં અત્યારે ૧. શત્રુંજય, ૨. ગિરિનાર, ૩. અંબુદ્વારણ (આણુ), ૪. સમ્મેતશિખર અને ૫. અષ્ટાપદ — આ પાંચ સર્વશ્રેષ્ઠ મહાતીર્થો ગણાય છે; જ્યાંથી ઘણા તીર્થ કર ભગવંતો, ગણધર મહારાજો અને મુનિમતંગજો મોકલે ગયા છે, અને ઘણાં ભવ્ય પ્રાણીઓએ પોતાનું આત્મ-કલ્યાણ સાધ્યું છે.

તે ઉપરાંત જે મંદિરોમાંની શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોની મૂર્તિઓ ઘણા કાળની જૂની હોય, દેવોથી પ્રાપ્ત થઈ હોય, જેના અધિકાયક દેવો જાગતા હોય અર્થાત્ ભક્તોનાં વિધ્નોને દૂર કરીને તેમના ઇચ્છિત મનોરથોને પૂર્ણ કરતા હોય તે પણ મહાતીર્થો કહેવાય છે.

ભારતવર્ષમાં આ કાળમાં આવાં મહાતીર્થોમાં શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થ અગ્રસ્થાન લોગવે છે.





તીર્થની ઉત્પત્તિ

૨

આજથી આશરે પોણા નવ હજાર વર્ષ પહેલાં (૮૭૪૩૪ વર્ષ પહેલાં) વસુદેવના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ થઈ ગયા.

શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ વીસમા તીર્થ કરી શ્રી અરિષ્ટનેમિ (શ્રી નેમિનાથ ભગવાન)ના કાકાના દીકરા થતા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવને રાજગૃહીના મહારાજા નવમા પ્રતિવાસુદેવ જરાસંધ સાથે દ્વારિકા નગરીથી ઈશાન ખૂણામાં આવેલા વઢિયાર દેશમાં, શ્રીકૃષ્ણના તાબાના દેશના સ્ત્રીમણ્ડે, સરસ્વતી નદીની નજીકમાં આવેલ સેનપટ્ટી ગામની પાસે મહાભયંકર યુદ્ધ થયું હતું.

રાજા જરાસંધ પ્રતિવાસુદેવ હતો. એટલે ભરતક્ષેત્રના હસ્તિનાધર્ વિભાગના લગભગ તમામ રાજાઓ અને વૈતાલ્ય ચર્વતના વિદ્યાધરો પણ તેના પક્ષમાં હતા.

શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવના પક્ષમાં છાપન કુળકોટી ચાહવો, પાંડવો, કેટલાક રાજાઓ અને વિદ્યાધરો હતા.

શ્રી દીપવિજયજી કૃત 'શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ શ્લોકા, (સ્તોત્ર ૪૨)ની કડી ૨૫, ૨૬, ૨૭માં લખ્યું છે કે શ્રીકૃષ્ણના લશ્કરનો પડાવ ઊડું, (ઓડું), પંચાસર, જિજ્ઞયર (જોગૂવાડા), મેમાણુ (મેમણા), લોલાણુ (લોલાડા) આવરિયાણુ (આદરિયાણુ), જાડિયાણુ, મહુઆ, રાણી વગેરે ગામોની પાસે હતો.

આ સ્તોત્રમાં આજના વાઘેલ ગામની પાસે જરાસંધના લશ્કરનો પડાવ હોવાનું લખ્યું છે.

સુંજપર, સમી, લુંટાના, (લોટી) વગેરે ગામ પાસે બંને સૈન્યોએ સાંમસામા યુદ્ધ ખેલ્યાનું લખ્યું છે.

આ બધાં ગામોમાંથી મહુઆ અને રાણી આ બે ગામો સિવાયનાં બધાં ગામો અત્યાદે વિદ્યમાન છે.

આ ઉપરથી જણાય છે કે તે સ્થાનની પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશામાં શ્રીકૃષ્ણના લશ્કરનો પડાવ અને પૂર્વ અને ઉત્તરમાં જરાસંધના લશ્કરનો પડાવ હતો.

ઘણા લાંબા વખત સુધી ખૂનખાર લડાઈ ચાલ્યા પછી શ્રીકૃષ્ણના સૈન્યે જરાસંધના લશ્કરને પરાસ્ત કરી નાખ્યું.

રાજા જરાસંધે બળથી નહીં પહોંચી શકવાથી, પ્રપંચ કરીને, વિજય મેળવવા માટે પોતે સાધ્ય કરી રાખેલી 'જરા' નામની વિદ્યાને શ્રીકૃષ્ણના સમસ્ત સૈન્ય પર મોકલી.

જરા વિદ્યાના પ્રભાવથી શ્રીકૃષ્ણના સૈન્યના તમામ માણસો વૃદ્ધ અને રોગી થઈ ગયા. ખાધું પચે નહીં, વારંવાર જંગલ (દિશાએ) જવું પડે, શત્રો ઉપાડી શકે નહીં અને લડવાની હિંમત કરી શકે નહીં !

શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ, રામ બળદેવ અને શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમાર—આ ત્રણે મહાપુણ્યશાળી પુરુષો હોવાથી જરા વિદ્યાની તેમના ઉપર કશી અસર થઈ નહિ.

પ્રાતઃકાળમાં શ્રીકૃષ્ણને, પોતાના સૈન્યની આવી સ્થિતિ જોઈ, ઘણી ચિંતા થવાથી તેમણે શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમારને પૂછ્યું : “ભાઈ ! આ શું થયું ? આનું નિવારણ કરવાનો કંઈ ઉપાય છે ? આપણો જય કેવી રીતે થશે ?”

શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમારે કહ્યું : “હે ભાઈ ! જરાસંધે પ્રયંચ કરીને જય મેળવવા માટે જરા વિદ્યા સૈન્ય ઉપર મોકલી છે. આ માટે એક ઉપાય છે. નાગરાજ ધરણેન્દ્રના ભવન(આવાસ)માંના જિનાલયમાં ભાવિ તીર્થ કર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રાચીન અને મહાપ્રભાવશાળી મૂર્તિ છે. અકુમની તપસ્યા કરી ધરણેન્દ્રને આરાધી તેમની પાસેથી તે મૂર્તિ મેળવો. તે મૂર્તિનું સ્નાત્રજળ (સ્નાનજળ) આખા સૈન્ય ઉપર છાંટે. તેનાથી જરા વિદ્યા પશસ્ત થઈને નાસી જશે અને જય મળશે.”

શ્રીકૃષ્ણે પૂછ્યું : “હું અકુમ કરીને ધરણેન્દ્રની આરાધના કરું ખરો, પણ એ ત્રણ દિવસમાં આપણા સૈન્યની શી દશા થાય ? તેનું રક્ષણ કોણ કરશે ?”

અરિષ્ટનેમિકુમારે કહ્યું : “ત્રણ દિવસ સુધી આપણા સૈન્યની હું રક્ષા કરીશ.”

આ ઉત્તરથી આનંદ પામેલા શ્રીકૃષ્ણે પોતાના નિવાસ-સ્થાનની અંદર એકાંતમાં જઈ ડાહનું આસન લગાવી અઠમ (ત્રણ ઉપવાસ) કરીને શાંત ચિત્તથી નાગરાજ ધરણેન્દ્રનું આરાધન કરવા માંડ્યું.

આ તરફથી શ્રીકૃષ્ણના સૈન્યને વૃદ્ધ અને રાગી થઈ ગયેલું જાણીને જરાસંધે પોતાના તાબાની સેના સહિત એક લાખ રાજાઓએ દુરભયોની સેના ઉપર તૂટી પડવાની આજ્ઞા કરી.

આ વખતે સુધમ* (પહેલા) દેવલોકથી સૌધર્મેન્દ્રે મોકલેલા માતલી સારથિ દ્વારા સંચાલિત રથમાં બેસીને શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમારે જખસ્દસ્ત ચંપતાદ કર્યો. તેના નાદમાત્રથી દુરભયોના સૈન્ય સહિત તે એક લાખ રાજાઓ અત્યંત ભોલ પામ્યા.

માતલી સારથિએ શ્રીકૃષ્ણના સૈન્યની ચારે તરફ પોતાની રથ અતિ ઝડપથી ફેરવવા માંડ્યો. અને શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમારે લઘુ-લાઘવી કળાથી હજારો ખાણોનો વરસાદ વરસાવી તે રાજાઓમાંથી કેટલાકનાં મુગટ, કુંડળ, છત્ર, ચામર અને કેટલાકના રથનાં પૈડાં, કળશ, ધન વગેરે પકડી નાંખ્યાં.

શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમાર મહાદયાળુ હોવાથી તેમણે કોઈ પણ મનુષ્ય કે પશુના શરીરને નુકસાન પહોંચાડ્યું નહીં.

શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમારનો તાપ સહન ન કરી શકવાથી થાકીને તેઓ પોતાના પડાવમાં પાછા ગયા. એમ ત્રણ દિવસ સુધી તેમણે શ્રીકૃષ્ણના સૈન્યની રક્ષા કરી.

ત્રીજા દિવસની મધ્ય રાત્રિએ ધરણેન્દ્રની આસાથી પદ્માવતી દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈને શ્રીકૃષ્ણની ઇચ્છા મુજબ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રાચીન પ્રતિમા (પોતે તેની પૂજા કરતી હોવાથી પોતાની ઇચ્છા નહીં હોવા છતાં શ્રીકૃષ્ણના આશ્રહથી) તેમને આપી.

આ મૂર્તિના દર્શનથી શ્રીકૃષ્ણને અત્યંત આનંદ થયો. પ્રાતાઃકાળમાં તે મૂર્તિનું બહુ ભક્તિપૂર્વક પ્રક્ષાલન કરીને તે રનાનું જળ શ્રીકૃષ્ણે પોતાના આખા સૈન્ય ઉપર છંટાવ્યું, જેથી જરા વિદ્યા નાસી ગઈ. શ્રીકૃષ્ણનું બધું સૈન્ય હતું તેવું સજ્જ થઈ ગયું.

ફરી મહાભયંકર યુદ્ધ ચાલ્યું. અંતે પ્રતિવાસુદેવ જશસંધ, તેના કેટલાક પુત્રો અને કેટલાક રાજાઓ મંશયા. શ્રીકૃષ્ણનો વિજય થયો, એટલે તે ઠેકાણે શ્રીકૃષ્ણે હર્ષને પ્રગટ કરનારો સંખનાદ કર્યો. શ્રીકૃષ્ણના સૈન્યના બધા માણસો આનંદને લીધે નાચવા-ફૂલવા લાગ્યા.

શ્રીકૃષ્ણે ઉદારતા રાખી જશસંધના પુત્રો કુમુદ, સહદેવ વગેરેને રાજગૃહીનું રાજ્ય પાછું આપ્યું.

મહાપ્રાભાવિક પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિના માહાત્મ્ય-પ્રભાવથી જરા નષ્ટ થઈ હોવાથી શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમાર (શ્રી નેમિનાથ ભગવાન)ની સૂચનાથી સેનપદ્વી ગામને ઠેકાણે,

જ્યાં પોતાનો જય થયો હતો તેની પાસે એક નવું નગર વસાવ્યું. જય થવાથી પોતે ત્યાં શંખ વગાડેલો, તેથી તે નગરનું નામ શંખપુર રાખ્યું.

શ્રીકૃષ્ણે અતિ મનોહર નવીન જિનાલય બંધાવીને તેમાં શ્રી નેમિનાથ લગવાનની સૂચનાથી ઉક્ત શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મહાપ્રાભાવિક મૂર્તિને પોતે બિરાજમાન કરી અને તેની સામે ભક્તિથી નમ્ર બનેલી એવી પોતાની મૂર્તિ પણ ત્યાં શ્રીકૃષ્ણે સ્થાપન કરી (સ્તોત્ર નં. ૧૭, ૩૩, ૩૬), અને તે શંખપુર નગર શ્રી પાર્શ્વપ્રભુની પૂજા વગેરેના ખર્ચ માટે શ્રી પાર્શ્વપ્રભુને અર્પણ કર્યું. (સ્તોત્ર નં. ૧૭, ૩૩, ૩૬).

ઉક્ત શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની આ મૂર્તિ સાત ફણાવાળી હતી, અને અત્યારે પણ સાત ફણાવાળી છે. કેટલાંક સ્તોત્રોમાં ઘણી ફણાવાળી હતી એમ ઉલ્લેખ છે.

શ્રીકૃષ્ણે આ શંખપુર નગર ગઢ, મઠ, મંદિરો, ધર્મશાળાઓ, પોળોની પંક્તિઓ, દરવાજા અને તોરણોથી યુક્ત વસાવ્યું હતું. ગામની બહાર બાગ-બગીચા, વાડીઓ, મોટાં વૃક્ષોનાં વનો, અને તે બધામાં લોકોને બેસવા માટેનાં વિરામસ્થાનો પણ કરાવ્યાં હતાં. આ કારણે દેવ જેવા શોભતા મોટા ધનાઢય વેપારીઓ અને બીજા પણ મીર, પીર, હમીર, મોટા વીર સુલટો વગેરે લોકો પણ ત્યાં રહેવા આવ્યા. (સ્તોત્ર ૮૦).

ત્યાર પછી દિનપ્રતિદિન શંખપુર નગરની જાહોજલાલી વધતી ગઈ અને શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના ઉપયુક્ત ચમત્કારની વાત આરે દિશામાં ફેલાઈ જવાથી દેશોદેશથી આ

તીર્થની યાત્રા કરવા માટે સંઘો આવવા લાગ્યા. શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુની વિવિધ પ્રકારે પૂજા થવા લાગી. હમેશાં ગીત, ગાન, સંગીત, નૃત્ય વગેરે થવા લાગ્યું. આ પ્રમાણે ઘણા કાળ સુધી ચાલતું રહ્યું.

ગુજરાતના એક પ્રસિદ્ધ સાક્ષર પાટણનિવાસી શ્રીયુત્તમ કનૈયાલાલ ભાઈશંકર દવેએ કાર્ણસ ગુજરાતી સભાના ‘ત્રૈમાસિક’ના પુઠ ૯, અં. ૧-૨ (એપ્રિલ-સપ્ટેમ્બર, ૧૯૪૪) પૃષ્ઠ ૬૫-૬૬માં આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધ થયેલ પહેલી આવૃત્તિ અંગેના પોતાના અભિપ્રાયમાં લખ્યું છે:

“શ્રી બળદેવજીએ સરસ્વતી નદીની પરચોત યાત્રા કરી, તેમાં સરસ્વતીના કાંઠા ઉપર ‘શંખ’ તીર્થ હોવાનું ‘મહાભારત’ કહે છે. ‘લોહાષ્ટિ’ યાને હાલના ‘લોટેશ્વર’ પાસે એક કાળે સરસ્વતી નદી વહેતી હતી એમ પુરાણો ઉપરથી જણાતું હોવાના કારણે હિંદુઓનું ‘શંખતીર્થ’ એ જ જૈનોનું ‘શંખેશ્વર તીર્થ’ હશે, એવું અનુમાન અહીં સચુક્તિ ક લાગે છે.”

શંખેશ્વરથી ઉત્તર દિશામાં પાંચ માઈલ દૂર ‘લોટી’ નામનું ગામ અત્યારે વિદ્યમાન છે. ત્યાં લોટેશ્વર મહાદેવનું પ્રસિદ્ધ સ્થાન હોવાથી તે ‘લોટી’ ગામ ‘લોટેશ્વર’ નામથી ઓળખાય છે, અને હાલમાં અહીંથી વાયવ્ય ખૂણામાં દસ માઈલ દૂર સર્મા અને વરાણા ગામની વચ્ચે અથવા નાયકા અને કનીજની વચ્ચે સરસ્વતી નદી વહે છે. કાળાન્તરે એટલું અંતર પડી જવાનું સંભવી શકે છે, માટે ઉપરનું અનુમાન.

સાચું હોય તેમ લાગે છે.

આ ઉપરથી શ્રી શંખેશ્વર તીર્થ અતિ પ્રાચીન એટલે શ્રીકૃષ્ણના સમયનું હોવાનું હિંદુઓના મહામાન્ય ‘મહાભારત’ અને ‘પુરાણો’ આદિથી પણ સિદ્ધ થાય છે.

જૈન શાસ્ત્રોની માન્યતા પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ, પાંડવો, કૌરવો વગેરે લગભગ સત્યાસી હજાર વર્ષ પહેલાં થઈ ગયા છે. પરંતુ અત્યારના વિદ્વાનો અને સંશોધકો ‘મહાભારત’ તથા શ્રીકૃષ્ણ, કૌરવો, પાંડવોનો સમય પાંચથી સાત હજાર વર્ષ પહેલાંનો તો જરૂર માને જ છે. એટલે આ શ્રી શંખેશ્વર તીર્થ અત્યારની ઐતિહાસિક શોધખોળની દૃષ્ટિથી પણ અતિ પ્રાચીન છે એમાં સંશય નથી.





મૂર્તિની ઉત્પત્તિ અને પ્રાચીન ઇતિહાસ

૩

શ્રી શંખેશ્વર તીર્થની ઉત્પત્તિ ક્યારે અને શા કારણથી થઈ તે આપણે ગયા પ્રકરણમાં જોયું.

હવે મૂળનાયક શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિની ઉત્પત્તિ ક્યારે થઈ, તે કેટલી પ્રાચીન છે, તે ક્યાં ક્યાં પૂજાણી અને તે સંબંધમાં ભિન્ન ભિન્ન ગ્રંથકારો શું કહે છે, તે આપણે આ પ્રકરણમાં જોઈશું.

આ પ્રભાવશાળી મૂર્તિની ઉત્પત્તિ બાબતમાં ભિન્ન ભિન્ન મતો છે. જો કે સહુ કોઈનો મત તેની પ્રાચીનતા વિશે તો છે જ. આપણે તે બધા મતો એક પછી એક જોઈએ.

ગઈ ચોવીશીમાં થયેલા નવમા તીર્થંકર શ્રી દામોદર જિનેશ્વર પ્રભુને તેમના ભક્ત, સમકિતી અને વ્રતધારી આષાઢી

નામના શ્રાવકે પોતાને સંસારમાં ફેટલા કાળ સુધી બ્રમણ કરવાનું બાકી છે, તે બ્રહ્મવાની ઈચ્છાથી પૂછ્યું :

“હે ભગવન્! મારી મુક્તિ ક્યારે અને કોના સમયમાં થશે ?”

દયાળુ પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો : “આવતી ચોવીશીમાં, ચોથા આરામાં, ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ થશે. તેમના તમે આર્યઘોષ નામના ગણધર થઈને એ જ ભવમાં મોક્ષે જશો.”

આ વાત સાંભળીને અત્યંત ખુશ થયેલા આષાઢી શ્રાવકે ભાવી ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ પોતાના બાસ ઉપકારી થશે એમ સમજીને તેમની સુંદર મનોહર પ્રતિમા નવી તૈયાર કરાવી અને આ માટે બંધાવેલા જિનાલયમાં શુભ મુહૂર્તે પ્રતિષ્ઠિત કરાવીને પોતે હંમેશાં તેમની ભક્તિ-પૂર્વક ત્રિકાળ પૂજા કરવા માંડી.

કાળાન્તરે તેમણે, વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી, ગૃહસ્થાશ્રમ છોડી ચારિત્ર લીધું, અને નિરતિચાર (શુદ્ધ) ચારિત્ર પાળી અનશન (આહાર-પાણીના ત્યાગ)પૂર્વક મૃત્યુ પામીને પહેલા દેવલોકમાં તે વૈમાનિક દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા.

દેવલોકમાં તેમણે અવધિજ્ઞાનથી પોતાને। પૂર્વભવ જોઈ આષાઢી શ્રાવકના ભવમાં પોતે કરાવેલી શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની તે પ્રતિમાને ત્યાંથી દેવલોકમાં લાવ્યા, અને પોતાના વિમાનમાં રાખી ઘણા કાળ સુધી હંમેશાં ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરી.

ખીજે ઉદ્દેશ્ય (સ્તોત્રાંક ૪૧, ૪૨, ૫૪, ૫૬, ૮૦, ૧૪૧માં એવો છે કે, વર્તમાન ચોવીશીમાં થયેલા આઠમા તીર્થંકર શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાનને પહેલા દેવલોકના તેમના સમયના સૌધર્મેન્દ્રે પૂછ્યું :

“હે ભગવન! મારો મોક્ષ ક્યારે થશે?”

ભગવાને કહ્યું : “ચાલુ ચોવીશીમાં ત્રેવીશમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ જિનેશ્વર થશે, તેમના તમે આઠમા ગણધર થઈને એ જ ભવમાં મોક્ષે જશો.”

આ વાત સાંભળીને અત્યંત ખુશ થયેલા સૌધર્મેન્દ્રે દેવલોકમાં જઈને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની અતિ મનોહર મૂર્તિ નવી તૈયાર કરાવી અને પોતાના વિમાનમાં સ્થાપન કરીને હમેશાં ભક્તિપૂર્વક તેમની પૂજા કરવા માંડી. એમ ઈંદ્ર-ઈંદ્રાણી વગેરેએ ઘણા કાળ સુધી એ મૂર્તિની ત્યાં પૂજા કરી.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ગઈ ચોવીશીના નવમા શ્રી હામોદર જિનેશ્વર ભગવાનના સમયમાં આ મૂર્તિની ઉત્પત્તિ થયાનું જે જે સ્તોત્રોમાં લખ્યું છે, તેમાં સૌથી પ્રાચીન ‘શ્રી શં. પા. છંદ’ (સ્તોત્ર ૪૬) વિ. સં. ૧૭૪૫માં રચાયેલ છે; જ્યારે વર્તમાન ચોવીશીના આઠમા શ્રી ચંદ્રપ્રભ પ્રભુજીના સમયમાં આ મૂર્તિની ઉત્પત્તિ થઈ, એમ જે જે સ્તોત્રોમાં લખ્યું છે, તેમાં સૌથી પ્રાચીન ‘શ્રી શં. પા. ઉત્પત્તિ સ્તવન’ (સ્તોત્ર ૫૬) વિ. સં. ૧૬૦૦માં બનેલ છે. એટલે સ્તોત્રાંક ૪૬વાળા છંદ કરતાં સ્તોત્ર ૫૬વાળું સ્તવન ૧૨૫ વર્ષ પહેલાં બનેલું છે, તેથી તેને વધારે

મહત્ત્વ આપી શકાય.

જો કે ઇંદ્ર મહારાજ ઔદારિક પુરુષો. લઈને નવી મૂર્તિ બનાવી શકે ખરા, પરંતુ ઇંદ્ર મહારાજ નવી મૂર્તિ કરાવે, આ વાત બરાબર બંધબેસતી નહીં લાગતી હોવાથી તેમ જ અત્યારે જૈન સમાજમાં શ્રી રામેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિ શ્રી હામોદર જિનેશ્વરના સમયમાં આપાઠી શ્રાવકે ભરાવ્યાની વાત વધારે પ્રસિદ્ધ હોવાથી તેને પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે, અને તે વધારે ઠીક જણાય છે.

બંને માન્યતાનો સમન્વય.

વળી આ બંને વાતોનો સમન્વય પણ થઈ શકે એમ લાગે છે.

પહેલા ફકરામાં આપાઠી શ્રાવકે અને બીજા ફકરામાં સૌધર્મેન્દ્રે મૂર્તિ ભરાવ્યાનું લખ્યું છે.

એ આપાઠી શ્રાવક અનશનપૂર્વક મૃત્યુ પામીને વૈમાનિક દેવ થયેલ છે. ત્યાર પછી કેટલાક ભવો કરીને શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાનના સમયમાં આપાઠી શ્રાવકનો જીવ સૌધર્મેન્દ્ર થયેલ હોય અને તેણે જ શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાનને પોતાની મુક્તિ સંબંધી પૂછ્યું હોય તો તે સંભવિત છે. અને તેથી સૌધર્મેન્દ્રના પૂર્વભવના (કેટલાક ભવ પહેલાંના) જીવ આપાઠી શ્રાવકે શ્રી હામોદર જિનને પ્રશ્ન કરીને મૂર્તિ ભરાવેલી હોવાથી એ મૂર્તિ સૌધર્મેન્દ્રે ભરાવેલી પણ કહી શકાય.

જેમને પ્રશ્ન કર્યો છે તે તીર્થંકર પ્રભુની સંખ્યાનો નંબર એકમાં નવમેા અને બીજામાં આઠમેા છે, એટલે તેમાં વધારે ફરક નથી. ત્યારે ખાસ કરીને ફરક માત્ર “ગર્હ ચોવીશીના કે વર્તમાન ચોવીશીના” એટલેા જ રહ્યો છે. પરંપરા અને દંતકથાઓની સાંભળેલી વાતોના આધારથી લખવામાં એવો ફરક રહી જાય એ અસંભવિત નથી.

શ્રીમાન જિનપ્રભસૂરિજીએ વિ. સં. ૧૩૬૦ની આસપાસમાં રચેલ “શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વ કલ્પસંક્ષેપઃ” (સ્તોત્ર ૧)માં આ મૂર્તિની ઉત્પત્તિ વગેરે વિષયમાં ઉપર જણાવેલ બંને માન્યતાઓ કરતાં જુદી જ રીતે વર્ણન આપેલું છે.

તેમાં લખ્યું છે કે, “શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના વખતમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની સુંદર મનોહર કાંતિવાળી આ મૂર્તિ ચંપાનગરી પાસેના સમુદ્રના કિનારે જિનાલયમાં પૂજાતી હતી. શેકેન્દ્રના કાર્તિક શેઠના લવના એકસો અભિગ્રહો (સો વખત પરિભાવહન) આ મૂર્તિના ધ્યાનથી પૂર્ણ થયા હતા.

“કાર્તિક શેઠે દીક્ષા લીધા પછી શેકેન્દ્ર, આ મૂર્તિને પ્રાભાવિક જાણીને, પોતાના વિમાનમાં લઈ જઈને લક્ષ્મીથી પૂજવા લાગ્યા.

“હરમિયાન રામ-લક્ષ્મણ વનવાસમાં હતા, તે વખતે તેઓને હર્શન-પૂજન કરવા માટે આ મૂર્તિ શેકેન્દ્રે દંડ-કારણ્યમાં મોકલી આપી. ત્યાં સીતાજી વગેરેએ પૂજા.

શ્રી ૪

તેમનો વનવાસનો સમય પૂરો થતાં એ મૂર્તિ શેકેન્દ્ર સૌધર્મ દેવલોકમાં પાછી લઈ ગયા.

“એ રીતે શ્રી સુનિસુવતસ્વામીના નિર્વાણ (મોક્ષ) પછી લગભગ ૧૧ લાખ વર્ષ સુધી આ પ્રતિમાને શેકેન્દ્રે સૌધર્મ દેવલોકમાં પૂજી.

“ત્યાર પછી શેકેન્દ્રે આ મૂર્તિ શ્રીકૃષ્ણ-જરાસંઘના યુદ્ધપ્રસંગે શ્રીકૃષ્ણને મોકલી આપી. આ મૂર્તિના સ્નાન-જળનો છંટકાવ કરવાથી શ્રીકૃષ્ણના સૈન્ય ઉપર મુકાયેલી જરા વિદ્યા નાસી ગઈ.

“યુદ્ધમાં જરાસંઘ મરણ્યો, અને શ્રીકૃષ્ણનો જય થયો. તેથી ત્યાં શંખપુર નામનું નગર વસાવીને તેમાં પોતે કરાવેલા નવીન જિનાલયમાં શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુની મનોહર નવી મૂર્તિ કરાવીને પોતે ભક્તિપૂર્વક પધરાવી, અને સૌધર્મેન્દ્રે આપેલી અસલ મૂર્તિ પોતાની સાથે લઈ ગયા. ત્યાં સુંદર નવીન મંદિર બંધાવીને તેમાં ઉક્ત મૂર્તિને સ્થાપન કરીને શ્રીકૃષ્ણે લગભગ સાતસો વર્ષ સુધી તેને ભક્તિથી પૂજી.

“પછી કાળક્રમે આખી દારિકા નગરીનો દાહ થયો, ત્યારે આ મૂર્તિના પ્રભાવથી આ મંદિરનો નાશ ન થયો. પછી સમુદ્રના અધિષ્ઠાયક દેવે આ મંદિર, મૂર્તિ અને દારિકાના સ્થાનને સમુદ્રના પાણીમાં ડુબાડી દીધાં. ત્યાં સમુદ્રમાં આ મૂર્તિને નાગેન્દ્રે હજારો વર્ષ સુધી પૂજી. અને ત્યાર પછી વરુણદેવે ચાર હજાર વર્ષ સુધી પૂજી.

“કાળક્રમે એ મૂર્તિ પદ્માવતી દેવીએ ધનેશ્વર સ્વાર્થ-
વાહને આપી. તેણે કાંતિનગરીમાં જિનાલય કરાવી સ્થાપન
કરીને એ હજાર વર્ષ સુધી પૂજા. એ જ મૂર્તિના પ્રભાવથી
સ્તંભનતીર્થ થયું.

“સ્તંભનતીર્થ (ખંભાત)માં હાલ (વિ. સં. ૧૩૬૦ની
આસપાસમાં) તે પૂજાય છે, અને હવે પછી પણ આ
મૂર્તિ ઘણા કાળ સુધી ઘણે ઠેકાણે પૂજશે” વગેરે.

પરંતુ એ જ શ્રીમાન જિનપ્રભાસૂરિજીએ લગભગ
એ જ અરસામાં રચેલ શ્રીશંખપુરકલ્પ: (સ્તોત્ર ૨)માં
લખ્યું છે કે,

“નાગરાજ ધરણેન્દ્રના આવાસમાં ઘણા કાળથી
પૂજાતી મહાપ્રાભાવિક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની આ પ્રતિમા
શ્રીકૃષ્ણ-જરાસંધના યુદ્ધ સમયે શ્રીકૃષ્ણે કરેલી આરાધનાથી
સંતુષ્ટ થઈને ધરણેન્દ્રે શ્રીકૃષ્ણને આપી. આ મૂર્તિના
સ્નાનજળનો છંટકાવ કરવાથી શ્રીકૃષ્ણના સૈન્ય ઉપર
જરાસંધે મૂકેલી જરા કુળદેવી નાસી ગઈ. શ્રીકૃષ્ણનો જય
થયો, તેથી શ્રીકૃષ્ણે ત્યાં શંખપુરનગર નવું વસાવ્યું, અને
તેમાં મનોહર નવીન મંદિર બંધાવીને ધરણેન્દ્રે આપેલી
શ્રીપાર્શ્વપ્રભુની અસલ મૂર્તિને તેમાં લક્ષિતપૂર્વક પધરાવી.”

આમ એક જ આચાર્યે બનાવેલા એ ઠંડપોમાંથી
પહેલામાં ‘શ્રી શંખપુરમાં નવી મૂર્તિ કરાવીને પધરાવી
અને અસલ મૂર્તિ સાથે લઈ જઈ દ્વારિકામાં પધરાવ્યાનું’
અને બીજા ‘શ્રી શંખપુરકલ્પ’માં ‘અસલ મૂર્તિ જ

શંખપુરમાં પધરાવ્યાનું' લખેલું હોવાથી વાચકોને સંશય ઉત્પન્ન થાય એ સ્વાભાવિક છે.

પણ વાચકોએ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે બીજા કોઈ પણ પૂર્વાચાર્ય મહારાજે બનાવેલ 'શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના બૃહત્કલ્પ'માંથી સારાંશ ગ્રહણ કરી શ્રીમાન જિનપ્રભસૂરિજીએ પહેલો સંક્ષિપ્ત કલ્પ બનાવેલો છે. એટલે મોટા કલ્પમાં જે વાત લખી હોય, તેને અનુસાર આ સંક્ષિપ્ત કલ્પમાં પણ તે વાત લખવામાં આવી હોય, તે બનવા યોગ્ય છે. બીજો 'શ્રીશંખપુરકલ્પ' તો શ્રીમાન જિનપ્રભસૂરિજીએ ગુરુપરંપરાથી હકીકત બાણીને પોતે સ્વતંત્ર રીતે રચ્યો છે. એટલે આ બીજા કલ્પમાં જે વાત લખી છે, તે શ્રી જિનપ્રભસૂરિજી મહારાજને વધારે માન્ય હોય એ વાત સમજી શકાય તેવી છે. તેમ જ પહેલો કલ્પ 'શ્રી પાર્શ્વનાથનો કલ્પ છે,' એટલે પાર્શ્વનાથજીનાં લગભગ તમામ તીર્થોનું વર્ણન એક જ કલ્પમાં લાવવા માટે, તેના લેખક કોઈ સૂરિવર્યે, શ્રી પાર્શ્વનાથની એક જ મૂર્તિને ઘણે ઘણે ઠેકાણે ફેરવીને તેનાથી જ ઘણાં તીર્થોની ઉત્પત્તિ થયાનું તથા તેનાથી જ ઘણા મનુષ્યોનાં કષ્ટો દૂર થયાનું લખ્યું છે, પણ તે વાત બરાબર યુક્તિયુક્ત લાગતી નથી; બ્યારે બીજો શ્રી જિનપ્રભસૂરિજીએ સ્વતંત્ર રીતે રચેલો કલ્પ શ્રીશંખેશ્વર તીર્થનો જ હોવાથી તેમાં લખેલી વાત બરાબર યુક્તિયુક્ત અને સંગત હોય તેમ લાગે છે. કેમ કે 'શ્રીશત્રુજયમાહાત્મ્ય' વગેરે ઘણા પ્રાચીન ગ્રંથોમાંના ઉલ્લેખો પણ 'શ્રીશંખેશ્વર કલ્પ'માં લખેલી વાતને જ

પુષ્ટિ આપે છે, માટે એ જ બરાબર-ઠીક છે.

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ (અમદાવાદ)ના વર્ષ ૧, અંક ૫માં ‘શ્રીસ્તંભન પાર્શ્વનાથ’ નામના લેખમાં તેના લેખક આચાર્ય શ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી મહારાજે લખ્યું છે કે “ખંભાતમાં આવેલા શ્રેસ્તંભન પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જિનાલયમાં બિરાજમાન મૂળનાયક શ્રીસ્તંભન પાર્શ્વનાથના નીલમમલ્લિમય બિખની બાજુના શ્રી પાર્શ્વનાથના વિશાળ બિંબ પરના લેખથી બાણી શકાય છે કે, ગર્ધ ચોવીશીના સોળમા તીર્થંકર શ્રી નમિનાથ (નિમીશ્વર) ભગવાનના નિર્વાણ પછી ૨૨૨૨ વર્ષ વીત્યા બાદ, શ્રી આષાઢી નામના શ્રાવક થયા. તેમણે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં ત્રણ બિંબો ભરાવ્યાં, જેમાંથી એક આર્ય તીર્થમાં, બીજું શંખેશ્વર તીર્થમાં, અને ત્રીજું સ્તંભન તીર્થમાં હાલ મોજૂદ છે.”

આમ આ મૂર્તિની ઉત્પત્તિના વિષયમાં સિન્ન સિન્ન મતો જોવાય છે. પરંતુ તેને ભરાવનાર તરીકેનો યશ મારા સમજવા પ્રમાણે, વિશેષ રૂપમાં આષાઢી શ્રાવકને ફાળે જાય છે.

છતાં આ મૂર્તિ ગમે ત્યારે અને ગમે તેણે ભરાવી હોય તો પણ ચૌદમી શતાબ્દીમાં થયેલા શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિજીએ રચેલ ‘શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સ્તવનમ્’ [સ્તો. ૦ ૩]; ચૌદમી શતાબ્દીમાં થયેલ શ્રી જિનપ્રભસૂરિજીએ રચેલ ‘શ્રીશંખપુરુષકલ્પ’ (સ્તો. ૦ ૨) અને ‘શ્રીશત્રુંજયમાહાત્મ્ય’ (સ્તો. ૦ ૧૭) વગેરે અનેક ગ્રંથો, કલ્પો, છંદો, સ્તોત્રો, સ્તવ-

નાદિ ઉપરથી એ તો સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે કે,

આ મૂર્તિ ઘણી પ્રાચીન અને પ્રભાવશાળી હોવા સાથે ઘણે ઘણે ઠેકાણે પૂજાણી છે, તેના પ્રભાવથી ઘણા ઘણાનાં કષ્ટો દૂર થયાં છે અને ઘણા ઘણાના મનોરથો પૂર્ણ થયા છે.

સંક્ષેપમાં આ પ્રભાવશાળી મૂર્તિનો પ્રાચીન ઇતિહાસ આ રીતે કમખંડ કરી શકાય—

ગઈ ચોવીશીમાં થયેલા નવમા શ્રી દામોદર જિનેશ્વર ભગવાનના સમયમાં આષાઢી શ્રાવકે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું આ જિંબ ભરાવ્યા પછી પોતે શુદ્ધસ્થાશ્રમમાં રહ્યા ત્યાં સુધી તેમણે જિંબની ત્રિકાલ પૂજા કરી.

ત્યાર પછી આષાઢી શ્રાવક દીક્ષા લઈ, શુદ્ધ ચારિત્ર પાળી અનશનપૂર્વક કાળધર્મ (મૃત્યુ) પામીને પહેલા (સુધર્મ) દેવલોકમાં વૈમાનિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં તેમણે અવધિજ્ઞાનથી પોતાનો પૂર્વભવ જોઈ, પોતાના પરમ ઉપકારી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના પોતે ભરાવેલ જિંબને દેવલોકમાં લાવીને, પોતાના વિમાનમાં રાખીને, ચાવજીવ સુધી તેમણે તે જિંબની પૂજા કરી.

ત્યાર પછી સૌધર્મેન્દ્રે તે જિંબની ઘણા કાળ સુધી પૂજા કરી. ત્યાર બાદ તેમણે તે જિંબ સૂર્યને આપ્યું. શ્રી સુરેન્દ્રજિનના વચનથી આ જિંબને પ્રાભાવિક જાણીને સૂર્યે પોતાના વિમાનમાં ૫૪ લાખ વર્ષ સુધી તેની પૂજા કરી.

ત્યાર પછી ચન્દ્રે પોતાના વિમાનમાં ૫૪ લાખ

વર્ષ સુધી તેની પૂજા કરી.

પછી આ ઝિંબ પહેલા (સુધર્મ) દેવલોકમાં ખીજ (ઈશાન) દેવલોકમાં, દશમા (પ્રાણ) દેવલોકમાં, બારમા (અચ્યુત) દેવલોકમાં, લવણોદધિ સમુદ્રમાં, ભવનપતિઓનાં ભવનોમાં, વ્યંતરોનાં નગરોમાં, ગંગાનદીમાં, યમુના નદીમાં વગેરે અનેક ઠેકાણે પૂજાયું.

લવણ સમુદ્રમાં વરુણદેવ અને નાગકુમારો વગેરેએ પૂજ્યું. કાળક્રમે શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના સમયમાં નાગરાજ ધરણેન્દ્રે આ મૂર્તિને અમત્કારિક બાણીને નમિવિનમિ વિદ્યાધરોને આપી. તેમણે વૈતાલ પર્વત ઉપર આ મૂર્તિની યાવજીવ સુધી પૂજા કરી.

આ મૂર્તિ, વચ્ચે વચ્ચે ઘણા કાળ સુધી, દેવલોક અને જ્યોતિષ્કનાં વિમાનોમાં, ભવનપતિ અને વ્યંતરોનાં ભવનો કે આવાસોમાં વગેરે ઘણાં સ્થાનોમાં પૂજાણી છે. પરંતુ મનુષ્યલોકમાં સમુદ્ર, નદીઓ કે ભૂગર્ભ (જમીન)માં કવચિત્ પૂજનિકપણે અને કવચિત્ અપૂજનિકપણે પણ રહી હશે, એમ સાંભલે છે.

શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાનના સમયમાં, તે વખતના સૌધર્મેન્દ્રે શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામીના વચનથી શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સમયમાં પોતાની મુક્તિ સાંભળીને તથા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની ઉક્ત મૂર્તિને ઘણી પ્રાભાવિક બાણીને, તે મૂર્તિને પોતાના વિમાનમાં લાવીને તેમણે તથા ઈદ્રાણીઓએ યજ્ઞ લાખ વર્ષ સુધી પૂજા કરી.

ત્યારે પછી તે મૂર્તિને તેમણે રેવતગિરિ (ગિરિનાર પર્વત)ની કંચનખલાનક નામની સાતમી ટૂંક પર સ્થાપન કરી. ત્યાં નાગકુમાર વગેરે દેવોએ ઘણાં વર્ષો સુધી તેની પૂજા કરી.

વર્તમાન સમયના સૌધર્મેન્દ્રનાં પૂર્વજવમાં—કાર્તિક શેઠના જવમાં—કાર્તિક શ્રેષ્ઠીએ આ મૂર્તિના પ્રભાવ-માહાત્મ્યથી શ્રાવકોની ૧૧ પ્રતિમાનું એક સો વખત વહન—આરાધન નિર્વિઘ્નપણે કર્યું હતું.

શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી તીર્થંકર જગવાનના સમયના સૌધર્મેન્દ્રે ઉક્ત પ્રતિમાને લાવીને પોતાના વિમાનમાં પધરાવીને તેને ઘણા કાળ સુધી પૂજી.

પછી શ્રી રામચંદ્રજીના વનવાસ વખતે તેમને દર્શન-પૂજાદિ કરવા માટે સૌધર્મેન્દ્રે આ મૂર્તિને સ્થમાં પધરાવીને જે દેવોની સાથે દંડકારણ્યમાં શ્રી રામચંદ્રજીને મોકલી આપી.

ત્યાં રામચંદ્રજી અને સીતાજીએ આ પ્રતિમાને ભાવ-પૂર્વક પૂજી. વનવાસ પૂરો થતાં, આ પ્રતિમાને સૌધર્મેન્દ્રે પાછી મંગાવી હઈ પોતાના વિમાનમાં ગિરાજમાન કરીને ઘણા કાળ સુધી ત્યાં પૂજી. ત્યાંથી તેમણે પાછી ગિરનાર પર્વતની કંચનખલાનક નામની સાતમી ટૂંકે પધરાવી. ત્યાં નાગકુમાર વગેરે દેવો તેની પૂજા કરતા હતા. ત્યાર પછી કેઈ જ્ઞાની પુરુષના વચનથી આ મૂર્તિને ઘણી જ ચમત્કારી જાણીને તે સમયના નાગરાજ ધરજીન્દ્રે ઉક્ત પ્રતિમાને

હાવીને પોતાના આવાસમાંના જિનભવનમાં પધરાવી ત્યાં પોતે તથા પદ્માવતી દેવી વગેરે દેવ-દેવીઓ ભક્તિ સહિત તેની પૂજા કરતાં હતાં.

ત્યાર પછી કાળક્રમે શ્રીકૃષ્ણ-જરાસંધના યુદ્ધપ્રસંગે શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમારના વચનથી શ્રીકૃષ્ણે અક્રૂમ કરીને ધર-છેન્દ્રેની આરાધના કરી, ને તે પ્રતિમાની માગણી કરવાથી નાગરાજ ધરછેન્દ્રે પ્રસન્ન થઈ તે મૂર્તિ શ્રીકૃષ્ણને આપી.

આ મૂર્તિનાં દર્શનથી શ્રીકૃષ્ણ આદિ તમામ યાદવો ખુશ થયા. શ્રીકૃષ્ણે ભક્તિપૂર્વક વિધિ પ્રમાણે પૂજા કરી ને પાસણું કયું. આ પ્રતિમાના સ્નાત્ર (સ્નાન) જળનેા આખા સૈન્યમાં છંટકાવ કરવાથી જરાસંધે મૂકેલી જરા વિઘ્ના નાસી ગઈ. યુદ્ધમાં જરાસંધ મરાયો, શ્રીકૃષ્ણનો જય થયો.

જયના હર્ષથી ત્યાં તેમણે શંખ વગાડ્યા. શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ (શ્રી અરિષ્ટનેમિકુમાર)ના કહેવાથી શ્રીકૃષ્ણે ત્યાં જ જયના સ્થાને શંખપુર નામનું નવીન નગર વસાવીને, તેમાં મનોહર નવું જિનાલય બંધાવીને તેમાં તેમણે ઉક્ત મૂર્તિને ભક્તિથી પધરાવી.

શંખ વગાડવાના કારણે આ નગરનું નામ શંખપુર અને ઉક્ત પ્રતિમાનું નામ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ દોઢોમાં પ્રસિદ્ધ થયું.

ત્યાર પછી આ પ્રતિમા લગભગ સાડી છયાસી હજાર વર્ષો સુધી શંખેશ્વર ગામમાં અર્થાત્ આ સ્થળમાં

જિનાલયોમાં કે જમીનમાં પૂજનિકપણે અને કવચિત્ અ-
પૂજનિકપણે પણ રહી.

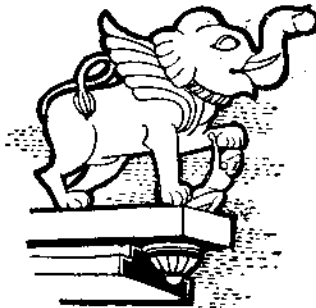
કાળક્રમે વિક્રમ સંવત ૧૧૫૫માં શ્રીમાન સગજન
શેઠે શ્રી શંખેશ્વરમાં નવીન જિનપ્રાસાદ બંધાવીને શ્રી
શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની ઉક્ત પ્રતિમાને તેમાં પધરાવી, જે
અત્યાર સુધી પૂજાય છે.

વિ. સં. ૧૧૫૫ પછી આ જિનાલયના જે જીર્ણોદ્ધાર
થયા છે, તેની હકીકત આગળ ઉપર ‘જીર્ણોદ્ધાર’ પ્રક-
રણમાં વિસ્તારથી આપી છે.

આ મૂર્તિને ગર્ભ ચોવીરીમાં આપાઠી શ્રાવકે અથવા
તો સૌધર્મેન્દ્રે ભરાવ્યાનું ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે,
પણ તેમાં એક પ્રશ્ન અવશ્ય ભિન્નો થાય છે અને તે એ
કે, ‘ઔદારિક પૃથ્વીકાયનાં પુદ્ગલોથી બનેલી આ મૂર્તિ’
લગભગ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલા લાંબા કાળ
સુધી રહી કેમ શકે?’

આ બાબતનો ખુલાસો, તપાગચ્છીય મુનિ શ્રી રત્ન-
વિજયજીએ રચેલ ‘શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ચોઢાણિયું
સ્તવન’ (સ્તોત્ર ૫૫)ની ચોથી ઢાળમાં સ્પષ્ટ રીતે આપ્યો
છે કે—(૧) અધિષ્ઠાયક દેવોના પ્રભાવ-સંરક્ષણથી, (૨)
તેવા પ્રકારના પ્રયોગો-પ્રયત્નોથી, (૩) લેપ વગેરે
કરતા રહેવાથી અને (૪) પ્રાયોગિક પ્રદેશમાં (તેની
રક્ષા થઈ શકે તેવા ભિન્ન ભિન્ન સ્થાનોમાં) જવાથી.
મૂર્તિઓ ઘણા કાળ સુધી પણ રહી શકે છે.

ઉપર્યુક્ત પ્રશ્નનો ઉત્તર ઉક્ત સ્તવનમાં આપેલા ખુલાસાથી સ્પષ્ટ રીતે મળી જાય છે. તેમજ ઔદારિક પુદ્ગલોના કૃત્રિમ સ્કંધો અસંખ્ય કાળ સુધી પણ રહી શકે છે, એવા શાસ્ત્રોમાં પણ ઉલ્લેખો છે. એટલે આ મૂર્તિ આટલા લાંબા કાળ સુધી રહી શકવામાં કોઈ જાતનો વાંધો જણાતો નથી.





પ્રભાવ-માહાત્મ્ય

૪

વર્તમાનકાળની ચોવીસીના ચોવીસે તીર્થંકરોમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ વ્યાવહારિક અથવા લૌકિક દૃષ્ટિથી વિશેષ પ્રભાવશાળી ગણાય છે, અને તેથી તેમના નામની સાથે શાસ્ત્રોમાં પણ ‘પુરુષાદનીય’ (જેમનું વચન લોકો માન-પ્રેમપૂર્વક સ્વીકારે તે) અને ‘પ્રગટપ્રભાવી’ વગેરે વિશેષણો વિશેષ પ્રકારે લગાડવામાં આવે છે.

શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં ૧૦૮ નામો છે. ૧૦૦૮ નામો હોવાનું અને તે કોઈ ચોપડીમાં છપાયેલ હોવાનું પણ સાંભળ્યું છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં ઘણાં તીર્થો વિદ્યમાન છે, તેમાં શ્રી શંખેશ્વર તીર્થ ઘણું પ્રાચીન અને મહા પ્રભાવશાળી છે.

યદ્યપિ સર્વ તીર્થંકરોની જેમ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ

પણ રાગ, દ્રેષ, મોહ, મમતાદિ સર્વ દૂષણોથી સર્વથા રહિત છે. અન્ય તીર્થઠરાની જેમ તેઓ પણ કોઈના ઉપર પ્રસન્ન કે અપ્રસન્ન થતા નથી, તેમ કોઈને સુખી કે દુઃખી કરતા નથી, છતાં તેઓની-તીર્થઠરાની નિરુપાધિમય વીત-રાગપણની મૂર્તિનું શુદ્ધ અંતઃકરણથી ધ્યાન કરવાથી આપણા આચારો ઉચ્ચ થાય છે, વિચારો શુદ્ધ થાય છે અને આપણું મન પવિત્ર થાય છે. આત્મા ઉન્નત થાય છે, અને તેથી જ આત્મકલ્યાણ થવા સાથે અનુક્રમે મોક્ષ પણ મેળવી શકાય છે.

મોક્ષના અભિલાષી મુમુક્ષુ આત્માઓને પોતાનું ધ્યેય સિદ્ધ કરવા માટે આ સ્થાન શ્રેષ્ઠ છે. આ સ્થળેથી ઘણા મુમુક્ષુઓનું આત્મકલ્યાણ થયું છે. સ્તોત્ર ૧૮માં લખ્યું છે કે, ‘આ તીર્થની સેવાથી ઘણા મુનિઓ મોક્ષે ગયા છે.’

જેમ આ તીર્થની સેવાથી મુમુક્ષુ જનોને આત્મકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થઈ છે અને થાય છે, તેમ ભૌતિક બાબતોમાં પણ આ તીર્થની સેવાભક્તિથી અભીષ્ટ પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થઈ છે અને થાય છે.

આ તીર્થના પ્રભાવ-માહાત્મ્ય વિષે અનેક ગ્રંથો, કલ્પો, સ્તવનો આદિમાં ઘણું ઘણું લખેલું છે, જેમ કે

(૧) પાવાપુરી, અષ્ટપદ, રવતગિરિ, સમ્મેતશિખર, વિમલાચલ, કાશી, નાસિક, રાજગૃહી, ત્રિથિલા પ્રમુખ તીર્થોની યાત્રા-પૂજાથી મનુષ્ય જેટલું ફળ પામી શકે, તેટલું ફળ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની આ મૂર્તિનાં દર્શન કરવાથી પામી શકે. તેમ

જ આ મૂર્તિનાં દર્શન, પૂજા, પુષ્પપૂજા, અષ્ટપ્રકારી પૂજા વગેરે કરવાથી અગણિત પુણ્યફળનો લાભ થાય છે વગેરે. (સ્તો.૦૧)

(૨) મુસલમાન રાજાઓ પણ આ તીર્થનો મહિમા કરે છે. કામિત તીર્થ છે વગેરે. (સ્તો. ૨)

(૩) કોઈ દિવસે શ્રાવક દેવહણને શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુએ (તેમના અધિષ્ઠાયક દેવોએ) સ્વપ્ન આપ્યું કે, “પાટણમાં કોંકાવસતિના મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની તેત્રીસ આંગળની મૂર્તિ છે, તેની સન્નિહિત—તેમાં અધિષ્ઠિત થઈને હમેશાં સૂર્યોદયથી ચાર ઘડી (લગભગ ૧૫ કલાક) સુધી હું રહીશ, માટે હમેશાં સૂર્યોદયથી ચાર ઘડીની અંદર ઉક્ત દેરાસરમાં કોઈ પણ પ્રતિમાની પૂજા કરવાથી મારી (શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની) પૂજા કરી એમ માનવું.” આથી શંખેશ્વરજી જવાની અશક્તિવાળા લોકો, શંખેશ્વરની યાત્રા-પૂજા વગેરેના અભિગ્રહો ત્યાં જ પૂર્ણ કરવા લાગ્યા અને કોંકા પાર્શ્વનાથ (ના અધિષ્ઠાયક દેવો) પણ શંખેશ્વરની માફક લોકોને પરચા પૂરવા લાગ્યા. (સ્તો. ૧૫) આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે તે સમયમાં શંખેશ્વરનું અવતરણ ખીજાં તીર્થોમાં પણ થવા લાગ્યું હતું.

(૪) આ તીર્થ પ્રાચીન છે. આ તીર્થની સેવા કરવાથી અનેક મુનિઓ મોક્ષે ગયા છે. આ મૂર્તિ શાશ્વત-પ્રાયઃ કહેવાય છે. દરેક પર્વોમાં ધરણેન્દ્ર-પદ્માવતી આવીને તેનું પૂજન કરે છે, શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ અનેક મુનિઓ સાથે અહીં સમવસથા હતા. આ તીર્થની છ માસ સુધી

નિરંતર એકાગ્ર મનથી સેવા કરવાથી અભીષ્ટ ફળ મળે છે વગેરે. (સ્તો ૧૮)

(૫) શંખેશ્વરજીની સેવાલક્ષિત કરવાવાળા શંખેશ્વર-નિવાસી સાધુ-સંતો પણ હજુ સુધી સારી રીતે સુખી છે. (સ્તો ૬૩)

(૬) આ મૂર્તિના પ્રલાવથી શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજના કોઠ રોગનો નાશ થયો હતો. (સ્તો ૬૩)

(૭) અઢારે વર્ષના લોકો પૂજાની સામગ્રી લઈ આવીને સેવા કરે છે. (સ્તો ૧૧૧, ૧૧૨)

(૮) જગતની આશા પૂરવામાં ચિંતામણિસ્તન સ-માન છે. (સ્તો ૧૦૦)

(૯) સ્તો ૧૫૮માં આપેલા ૩૧ કડીવાળા આખા છંદમાં પ્રાભાવિકતાનું આળેહૂખ રીતે વર્ણન આપેલું છે. આ ઉપરાંત પ્રત્યક્ષ પરચા પૂરનાર, પરચાપૂરણપાસ, રોગાદિ સાત અથવા આઠ લયનિવારક, પુરુષાદાણી, કામઘટ, લવતારણ, લયવારણ, સુખકારણ, અશરણશરણ, મનોરથ-પૂરક, શોક-લય-મોહાદિ નાશક, પતિતયાવન, લીડલંબન, કલ્પતરુ, ચિંતામણિ, કામકુંભ, કામધેનુ, મનોરથ પૂર્ણ કરનાર, સર્વનાં દુઃખ હરનાર, સમસ્તાં હંમેશાં સહાય આપનાર, જેમને સુર-નર-વિદ્યાધર પૂજે છે, દેશોદેશના તથા ગામોગામના સંઘો અને જગતના અસંખ્ય મનુષ્યો જેમની યાત્રાએ આવે છે, વગેરે વગેરે તો ઘણા જ ગ્રંથો, સ્તોત્રો, સ્તવનો આદિમાં લખ્યું છે.

આ ઉપરથી જણાય છે કે આગળના લોકોની તો આ તીર્થ ઉપર અપૂર્વ લક્ષિત-શ્રદ્ધા હતી જ, પરંતુ સં. ૧૧૫૫ પછી પછુ સારી આલમની આ તીર્થ ઉપર શ્રદ્ધાલક્ષિત એકધારી આજ સુધી ચાલી આવી છે. તો પછી આ તીર્થને પોતાનું માનનાર તમામ જૈનોની લક્ષિત હોય તેમાં તો આશ્ચર્ય જ શું છે ?

અનેક ગ્રંથો, સ્તોત્રો આદિના લેખકો, આચાર્યો, મુનિશાસ્ત્રી અને ગૃહસ્થ કવિઓએ, કોઈએ આ તીર્થને ઇતિહાસ લખીને, કોઈએ પ્રભાવ-માહાત્મ્ય લખીને, કોઈએ સ્તુતિ કરીને, કોઈએ વિસ્તૃત વર્ણન લખીને, કોઈએ નવાં સ્તોત્રો રચીને તો કોઈએ પોતાના ગ્રંથની આદિ, મધ્ય કે અંતમાં શંખેશ્વરજીનું નામસ્મરણ કરીને- નમસ્કાર કરીને-પોતાની લક્ષિત પ્રદર્શિત કરી છે.

મહાસમર્થ વિદ્વાન શ્રીમાન યશોવિજયજી મહાશાસ્ત્રી લક્ષિતશ્રી ભરપૂર સ્તુતિથી ભરેલું સંસ્કૃતમાં ૧૧૩ શ્લોકોનું 'મોટું' સ્તોત્ર રચ્યું છે (સ્તો. ૬). આમાં તેમણે શંખેશ્વર તીર્થની મુક્તકંઠે સ્તુતિ કરી છે.

વળી પ્રાયઃ એમણે જ સંસ્કૃતમાં રચેલ 'શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વજિન સ્તવન' (સ્તો. ૮)માં શ્રી શંખેશ્વરજીની મૂર્તિના પ્રભાવનું અદ્ભુત રીતે વર્ણન કરવા સાથે આખા સ્તોત્રમાં મૂર્તિની જ સ્તુતિ કરેલી છે. આમાં આપેલા સ્તોત્રાદિમાંથી કેટલાકમાં વિશેષ રૂપે તેમની પ્રભાવ-વિક્તાનું વર્ણન કરેલું છે, તો કેટલાકમાં વિશેષ રૂપે સ્તુતિ

કરેલી છે અને કેટલાંક સ્તોત્રોમાં બંને બાબતો છે. પરંતુ લગભગ તે દરેક સ્તોત્રોમાં થોડે ઘણે અંશે સ્તુતિ તો અવશ્ય કરેલી છે જ.

આ પ્રમાણે મુનિવર્ગે ગ્રંથો-સ્તોત્રાદિ રચીને, યાત્રા કરીને તથા યાત્રા-જીર્ણોદ્ધાર વગેરે કાર્યો માટે ઉપદેશ આપીને આ તીર્થની ભક્તિ કરી છે, જ્યારે ગૃહસ્થવર્ગે આ તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર કરીને, યાત્રાસંગો કાઢીને, યાત્રાઓ કરીને, આ તીર્થને અંગે દ્રવ્ય ખર્ચાને તન-મન-ધનથી આ તીર્થની ભક્તિ કરી છે. આ બધું તીર્થની પ્રાભાવિકતા વિના ન જ બની શકે. આ બધા ઉપરથી આ તીર્થનો પ્રભાવ-માહાત્મ્ય દુનિયામાં કેટલો પ્રસરેલો હશે તે સહજમાં સમજી શકાય તેમ છે.

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુનું માહાત્મ્ય દુનિયામાં વિશેષ વિસ્તાર પામ્યું છે તેને નીચેની વાત પણ સંપૂર્ણ પુષ્ટિ આપે છે.

જેમ ગોડીજી પાર્શ્વ પ્રભુનાં દેરાસરો, મૂર્તિઓ, પાદુકાઓ ગામોગામ-ઘણાં ગામોમાં છે, તેમ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનાં પણ દેવાલયો, મૂર્તિઓ અને પાદુકાઓ બીજાં ઘણાં ગામોમાં હોવાનું સાંભળ્યું છે. તેમાંથી જેને માટે ગ્રંથોમાંથી ઉદ્દેશો મળ્યા છે અથવા તો જેને માર્ટે પાડી ખાતરી છે તેવા ૨-૪ દાખલા અહીં આપવા ઉચિત સમજી શકું.

(૧) કેન્દ્ર-ભદ્રેશ્વર. શ્રી સર્વાનંદસૂરિવિરચિત 'જગદુચરિત' મહાકાવ્ય સર્ગ ૬, શ્લોક ૫૭માં લખ્યું છે કે

શ્રી ૫

‘પૂર્ણિમાપક્ષના આચાર્ય શ્રી પરમદેવસૂરિજી માટે શ્રીમાન જગદ્ગુણેશ્વર ભદ્રાવતી નગરી (કચ્છ-ભદ્રેશ્વર)માં બંધાવેલી પૌષધશાલામાં સૂરિજી વગેરેને દર્શન કરવા માટે ચાંદીના બે પાયાવાળું પિત્તળનું શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું ગૃહચૈત્ય-ઘરદેરાસર વિ. સં. ૧૩૦૮ની આસપાસમાં કરાવ્યું હતું.

(૨) ભરૂચ. તપાગચીય શ્રી રંગવિજયજીએ સં. ૧૮૪૯માં રચેલ ‘શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પંચકલ્યાણક ગર્ભિત પ્રતિષ્ઠાકલ્પ સ્તવન.’ હાળ ૧૯ કડી ૨૬૦ના વિસ્તૃત સ્તવનમાં લખ્યું છે કે ભરૂચમાં જિકેશ લઘુશાખાના (દશા-ઓસવાળ) શાહ પ્રેમચંદ્રના પુત્ર ખુશાલચંદ્ર અને તેના પુત્ર શાહ સવાઈચંદ્ર શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિ નવી કરાવીને તે વગેરે બીજી ઘણી મૂર્તિઓની વિ. સં. ૧૮૪૯માં મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવીને ત્યાં (ભરૂચમાં) સ્થાપન કરી.

(૩) સુરતમાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું દેરાસર છે. (સ્તો ૦ ૮૭-૧૨૯)

(૪) આહડ. ઉદયપુર (મેવાડ)થી ત્રણ માઈલ દૂર આઘાટ (આહડ) નામનું ગામ છે, જ્યાં શ્રીમાન જગદ્ગુણેશ્વર સૂરિજીને ‘તપા’ બિરુદ મળ્યું હતું. તે આઘાટમાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુનું મંદિર સં. ૧૮૦૫માં બનેલું મોજૂદ છે (એક જૂની તીર્થ ગાઈડ.)

(૫) સિરોહી (રાજપૂતાના)માં પણ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુનું એક મંદિર છે.

(૬) બીકાનેર. શ્રીચુત પૂરણચંદ્રજી નાહર સંગૃહિત શિલાલેખ સંગ્રહમાં લખ્યું છે કે, “બીકાનેરમાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું એક મંદિર વિદ્યમાન છે.”

(૭) સીહોર. ‘પ્રશસ્તિ-સંગ્રહ’, ભાગ ૨, પૃ. ૨૫૪માં લખ્યું છે કે, “પં. શ્રી હેમવિજયજી ગણીએ વિ. સં. ૧૭૪૨ના ચૈત્ર સુદિ ૩ ને સોમવારે સીહોરમાં શ્રીશંખેશ્વરપ્રાચીનાથપ્રસાદાત ‘શ્રી વિક્રમસેન રાસ’ લખીને પૂર્ણ કર્યો.”

આ ઉપરથી સીહોર (સૌરાષ્ટ્ર)માં વિ. સં. ૧૭૪૨માં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું દેરાસર હોય એમ જણાય છે.

વિશેષમાં તપાસ કરવાથી જ્યાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનાં દેરાસરો, મૂર્તિઓ કે પાટુકા બિરાજમાન થયેલ હોય એવાં બીજાં ઘણાં સ્થાનો મળી શકે.

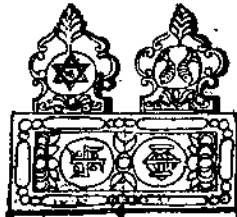
તેમ જ પ્રગટપ્રભાવી શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુના પ્રભાવથી લોકોની તેમના ઉપર વિશેષ ભક્તિ અને શ્રદ્ધા હોઈ લોકોમાં તેમનાં જુદાં જુદાં નામોની પણ પ્રસિદ્ધિ થઈ છે.

શ્રદ્ધાવાળા ભક્તો માને છે કે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુ હંમેશાં ત્રણ રૂપ કરે છે: પ્રભાતે કુમારાવસ્થાનું, મધ્યાહ્ને યુવાવસ્થાનું અને સાયંકાળે વૃદ્ધાવસ્થાનું અને એને લઈને જ ઘણા લોકો પ્રભુજીને ‘બહુરૂપી’ કહે છે; તેમ જ સાંજે ચોઘડિયાં વાગતાં હોય, દીવાળત્તી થઈ હોય, ધૂપ ઉવેખાતો હોય અને પ્રભુજીની આંગી પણ સુંદર અનેલી હોય તેવે વખતે ઘણે ભાગે વધારે લોકો

દર્શન કરવા આવે છે, અને તે વખતે લગવાનું રૂપ વૃદ્ધાવસ્થા જેવું લાગતું હોવાથી લોકો તેમને 'ડોસલા પ્રભુ' પણ કહે છે. આ વાત માત્ર લોકોમાં જ પ્રસિદ્ધ છે એમ નહીં, પણ શંખેશ્વરજીના છંદો અને સ્તવનોમાં પણ ગૂંથાઈ ગઈ છે. જુઓ! સ્તોત્ર ૫૦, ૬૬.

શ્રીમાન વિજયદેવસૂરિજી મહારાજના પદ્મધર શ્રી વિજયસિંહસૂરિજી મહારાજના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી ઉદય-વિજયજીએ, પહેલાં ઘણા સમય સુધી, શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વ પ્રભુની, વિઘ્નો દૂર કરવા માટે અથવા તો ઐહિક કાર્ય-સિદ્ધિની ઇચ્છાથી, ખૂબ સેવા કરી હતી; પરંતુ પાછળથી તેમનાં જ્ઞાનચક્ષુ ખૂલી જવાથી ઐહિક કાર્યસિદ્ધિની ઇચ્છાને દૂર કરીને આત્મકલ્યાણ માટે જ ઘણા લાંબા કાળ સુધી તેમણે આ તીર્થની સેવા કરી (સ્તોત્ર ૧૩૨).

આ બધી બાબતો શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુના પ્રભાવવંતા માહાત્મ્યને સચોટ રીતે પુરવાર કરી આપે છે.





ચમત્કાર

૫

શ્રી તીર્થ'કર વીતરાગ પ્રભુ તો રાગ, દ્વેષ, મોહ, કપાય, હાસ્ય રતિ, અરતિ, કીડા, ઈચ્છા વગેરે તમામ ભાવોથી રહિત હોઈ તેઓ કોઈને સુખી કે દુઃખી કરતા નથી, તેમ કોઈને ચમત્કાર બતાવતા નથી કે પરચા પૂરતા નથી.

જે તીર્થોના અધિષ્ઠાયક દેવો જાગતા-અપ્રમાદી હોય છે, તેઓ સ્વઅધિષ્ઠિત તીર્થની-પ્રભુની સેવા-ભક્તિ થતી જોઈને સંતુષ્ટ થાય છે : અને તેથી તેઓ સેવા-ભક્તિ—ધ્યાન કરનાર ભક્તજનોના મનેારથી પૂર્ણ કરે છે, વિધ્નેા દૂર કરે છે અને ચમત્કારો પશુ દેખાડે છે.

આવા જાગતા અધિષ્ઠાયક દેવોવાળાં તીર્થોમાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું આ તીર્થ અગ્રગણ્ય ગણાય છે. અહીંના અધિષ્ઠાયક દેવોના ચમત્કારો સારી આવશ્યમમાં

પ્રસિદ્ધ છે, તેમાંના કેટલાક ચમત્કારોને પ્રાચીન-અર્વાચીન જૈન તથા અજૈન ગ્રંથકારોએ પણ પોતાના ગ્રંથોમાં સ્થાન આપ્યું છે. આમાંના થોડાક ઉલ્લેખો અહીં આપવા અનુચિત નહીં ગણાય.

(૧) ઝાલા રજપૂત મહામંડલેશ્વર રાણા દુર્જનશલ્યને ભયંકર કોઠ રોગ થયો હતો. ‘જગદુચરિત’ મહાકાવ્યના આધારે મહામંડલેશ્વર રાણા દુર્જનશલ્યનો સત્તાસમય તેરમી સદીનો ઉત્તરાર્ધ અને ચૌદમી સદીનો પૂર્વાર્ધ હોવાનું અને કોઠ રોગ વિ. સં. ૧૩૦૨ની આસપાસમાં ફર થયો હોવાનું જણાય છે. રાજા દુર્જનશલ્ય કયા ગામનો હતો તે ચોક્કસ જાણી શકાયું નથી, પરંતુ તે ઝાલા રજપૂત હતો. ઝાલાવાડના ઝાલા રજપૂતો સાથે તેનો વિવાહ-સંબંધ હતો. ઝીંજૂવાડના સૂર્યદેવની તેણે પહેલાં ઉપાસના કરી હતી અને ત્યાર પછી તેની નજીકમાં આવેલ શ્રી શંખેશ્વર તીર્થની ઉપાસના કરી હતી. સ્તોત્ર પઠમાં તે ઝંઝુપુર (ઝીંજૂવાડ)નો રહેવાસી હોવાનો ઉલ્લેખ છે. આ વગેરે કારણોથી તે ઝીંજૂવાડનો રાજા હશે, એમ જણાય છે. કોઠરોગથી તે બહુ દુઃખી—હિરાન ચર્ચ ગયો હતો. તેણે અનેક ઉપચારો કરવા છતાં રોગ નહીં મટવાથી કોઈ દેવની આરાધના કરવાનો વિચાર કર્યો અને ઝંઝુપુર- (ઝીંજૂવાડ)માંના સૂર્યનારાયણના મંદિરમાંના સૂર્યદેવની આરાધના કરવા માંડી. તેની આરાધનાથી સંતુષ્ટ થયેલ સૂર્યદેવે કોઈ એક દિવસની મધ્યરાત્રિએ તેને (સ્વપ્નમાં) કહ્યું કે,

“તારો રોગ અસાધ્ય છે, તેને મટાડવાની મારામાં શક્તિ નથી, પરંતુ જો તું શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની આરાધના કરીશ તો તારો રોગ મટશે.” આથી રાજા દુર્જનશલ્ય બહુ ખુશી થયો અને પરિવાર સાથે શંખેશ્વર તીર્થમાં જઈ ત્યાં અમુક સમય માટે પડાવ નાખી પોતે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુની ભક્તિ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક ઉપાસના કરવા લાગ્યો.

તીર્થના પ્રલાવથી રાજા દુર્જનશલ્યનો કોઢનો રોગ થોડા સમયમાં જ નષ્ટ થયો અને તેની કાયા કંચનવર્ણી થઈ ગઈ. તેથી ખુશી થયેલા રાજા દુર્જનશલ્યે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુના દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવીને દેવ-વિમાન જેવું દેરાસર કરાવ્યું. (જુઓ સ્તોત્ર ૩, ૨૪A. ૨૪B, ૪૬, ૫૦).

વિક્રમની ૧૪મી સદીમાં શ્રી સર્વાનંદસૂરિજીએ રચેલ “જગદૂચરિત” મહાકાવ્યના ૬ઠ્ઠા સર્ગમાં લખ્યું છે કે, પૂર્ણિમાપક્ષીય, ચાસ્ત્રલક્ષ્મીથી વિભૂષિત શ્રીમાન આ પરમદેવસૂરિજી જગદૂશાહના સમકાલીન હતા. તેમણે સૂરિજીને લદ્રાવતી (કચ્છ-ભદ્રેશ્વર)માં પ્રવેશમહોત્સવ ધામધૂમથી કર્યો હતો, તેમની વિદ્યમાનતામાં જ તેમના પદ પર શ્રીવેણુસૂરિજીને એ જ શાહે મહોત્સવ કરીને સ્થપાવ્યા હતા. જગદૂશાહને લાવે દુષ્કાળની સૂચના તથા ત્યાર પછી સંઘપતિનું તિલક પણ એ જ સૂરિજીએ કર્યું હતું.

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુનો આદેશ મેળવીને શ્રી સર્વાનંદસૂરિજીએ ‘આચાર્ય વર્ધમાન તપ’ કર્યું હતું. તપ

નિર્વિધને પૂર્ણ કરીને તેનું પાશળું વિ. સં. ૧૩૦૨ના માગશર સુદિ પને દિવસે શ્રવણ નક્ષત્રમાં કટપદ્ર (કડોઢ) ગામમાં દેવપાલને ઘેર ક્યું હતું. તેમણે શ્રોત્રધને વિધન કરનારા સાત યજ્ઞોને શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુના મંદિરમાં પ્રતિગોધ કર્યો હતો, અને એ જ સૂરિજીએ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું આરાધન કરીને દુર્જનશલ્ય રાજના કોઠ-રાગને દૂર કરાવ્યો હતો. તેથી ઉક્ત સૂરિજી મહારાજનો ઉપદેશ પ્રાપ્ત કરીને—સૂરિજીના ઉપદેશથી—રાજા દુર્જન-શલ્યે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વ પ્રભુના મંદિરનો લુણ્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો (ગુઓ સ્તોત્ર ૪૦).

(૨) ઓસવાલજાતીય, સદાચારી, વ્રતધારી, ધનાઢ્ય શ્રાવક સુભટશાહ નામનો એક મૃદસ્થ નાગપુરમાં રહેતો હતો. તેને શંખેશ્વર તીર્થની યાત્રા કરવાનો અભિચ્છ હતો, તેથી કોઈ વખતે તે પેતાના કુટુંબ સાથે પેતાને ઉપયોગી વસ્તુઓ અને પૂજની સામગ્રી ગાડામાં લઈને શંખેશ્વરજીની યાત્રા કરવા માટે નીકળ્યો હતો.

રસ્તામાં જતાં જતાં એક રાત્રે ચોરોએ તેની બધી સામગ્રી લૂંટી લીધી, છતાં પેતાનો અભિચ્છ પૂર્ણ કરવા માટે તે જેમ તેમ કરીને શંખેશ્વરજી પહોંચ્યો. ત્યાં જઈ ભક્તિપૂર્વક શ્રી પાર્શ્વપ્રભુની પૂજા કરીને પ્રભુસ્તુતિ કરતાં ભક્તિમાં મુગ્ધ બનેલા સુભટશાહ કહેવા લાગ્યો :

‘હે પ્રભુ! ભક્તોનાં તમામ વિધનો દૂર કરનાર અને ઇચ્છિત મનોરથોને પૂર્ણ કરનાર આ કામિત તીર્થ છે એવી

તમારી ખ્યાતિ દેવતાઓ પણ ગાય છે. તમે સર્વનાં સંકટો દૂર કરવામાં અમર્થ છો. તમે દુનિયાના રોગ, શોક, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, ચોર વગેરેના ભયો આદિનો નાશ કરવાની શક્તિ ધરાવો છો, છતાં તમે પોતાના ઘરની પણ રક્ષા કરી શકતા નથી! એટલે કામિતતીર્થપણની તમારી જે ખ્યાતિ થઈ છે તે નકામી છે-ખોટી પડે છે. જે મનુષ્ય કે દેવ પોતાના ઘરની રક્ષા કરી શકતા નથી તેની બહાર કંઈ પણ કિંમત અંકાતી નથી, બદકે પવન પણ તણુ-ખલાની માફક તેને ઉડાડી મૂકે છે.”

સુભટશાહની ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને ભક્તિમુગ્ધ સ્તુતિથી ખુશી થયેલ અધિષ્ઠાયક દેવે તેની ચોરાઈ ગયેલી બધી વસ્તુઓ ચોરા પાસેથી લાવીને તેના ગાડામાં મૂકી દીધી. એ જ વખતે સુભટશાહના પુત્રે આવીને વધામણી આપી કે પિતાજી! આપણી ચોરાઈ ગયેલી બધી વસ્તુઓ ગાડામાં જ છે. તે સાંભળીને શેઠ ઘણો જ ખુશી થયો. સાથે લાવેલ સામગ્રી વડે ધામધૂમથી તેણે પ્રભુની પૂજા કરી. યાત્રા પૂર્ણ કરી તે કુટુંબ સાથે પોતાના સ્થાને ગયો અને જગતમાં શંખેશ્વરજીનો મહિમા વધ્યો (સ્તો. ૨૧)

(૩) વિ. સં. ૧૭૫૦માં ખેડાના એક મહસ્થે કાઢેલ સંઘ સાથે કવિવર ઉપાધ્યાય શ્રી ઉદયરતનજી તપાગચ્છીય શ્રીમાન વિજયસેનસૂરિજીના ખીન્ન પદ્ધર શ્રી વિજય-તિલકસૂરિજીના પદ્ધર શ્રી વિજયાનંદસૂરિજીના પરિવારમાં વિજયરાજસૂરિશિષ્ય, વિજયરતનસૂરિશિષ્ય, હીરરતનસૂરિશિષ્ય,

લખિધરત્નશિષ્ય, સિદ્ધરત્નશિષ્ય, મેઘરત્નશિષ્ય, અમરરત્ન-
શિષ્ય, શિવરત્નના ઉપાધ્યાય શ્રી ઉદયરત્નજી શિષ્ય થાય
છે. અને તેઓ અઢારમા સૈકાના ઉત્તરાર્ધમાં થયા છે.
તેઓ ખેડાના રહીશ હતા અને ઘણું ભાગે મિયાગામમાં
તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા છે. તેઓ મોટા કવિ હતા. તેમણે
રાસો, શકોકા, છંદો, સ્તવનો, ચૈત્યવંદનો, સ્તુતિઓ,
સંબંધો વગેરે નાનીમોટી અનેક કૃતિઓ ગુજરાતી
ભાષામાં રચી છે. તેમનો કાવ્યરચનાકાળ સં. ૧૭૪૯થી
૧૭૯૯ સુધીનો જણાય છે. તેમનામાં ઇંદ્રજાગની તથા
ઔપદેશિક શક્તિ યદ્યુ મુંદર હતી. તેમણે ઘણા માણસોને
નવા જ્ઞાન બનાવ્યા હતા.

મહારાજ શ્રી. ઉદયરત્નજી શ્રી. શંખેશ્વર તીર્થની
યાત્રાએ પધાર્યા હતા. તે વખતે શ્રી. શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુની
મૂર્તિ ત્યાંના ઠાકોરોના કબજામાં હોઈ તેઓ એક સોના-
મહોર (ગીની) લીધા સિવાય કોઈને દર્શન કરવા નહીં
દેતા. તેથી અથવા તે તે વખતે પૂજારીઓનું પ્રાબલ્ય વધી
જવાથી, મોડા આવેલા સંઘને દર્શન કરવા માટે દરવાજા
ઉઘાડી નહીં આપ્યા હોય અને કવિવર ઉદયરત્નજી તથા
શ્રી સંઘને દર્શન કર્યા પછી જ ભોજનાદિ લેવાની પ્રતિજ્ઞા
હોઈ, કવિવર ઉદયરત્નજી એકાગ્ર ચિત્તથી ભક્તિમાં તલ્લીન
થઈને ત્યાં જ ઊભા ઊભા,

“પાસ સંખેશ્વરા, સાર કર સેવકાં,

દેવ કાં એવડી વાર ભાગે ?” (સ્તોત્ર ૪૩)

આ છંદની રચના કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. તેમની ભક્તિ

અને દહતાની પ્રસન્ન થઈને નાગરાંજ ધરણેન્દ્રે તે પેટીનાં કમાડ અથવા તો દેરાસરના દરવાજાનાં કમાડ ઉઘાડી નાખ્યાં. સૌ સંઘે આનંદપૂર્વક દર્શન-યાત્રા-સેવા-પૂજા કરી.

આ અમત્કારથી ઠાકોરો શંખેશ્વરજી ઉપર શ્રદ્ધાવાળા થયા. તેમ જ ગામના તથા દેશના લોકોમાં તીર્થનો મહિમા વધ્યો, અને તેઓ પણ આ તીર્થની પ્રેમપૂર્વક ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

એક બીજી હકીકત આ રીતે પણ છે કે કવિ ઉદય-રતનજી સંઘ સાથે શંખેશ્વરજી પહોંચ્યા. તે વખતે શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિ ત્યાંના ઠાકોરના કબજામાં હતી. તેઓ મૂર્તિને પેટીમાં રાખતા અને યાત્રાળુઓને એક સોના-મહોર લઈને દર્શન કરાવતા.

આ વાત, સાચી પણ હોય. ઉક્ત સ્તવનની રચના જોતાં આ વાતની છાયા તેમાં હોય એવો પ્રતિભાસ થાય છે. સંભવ છે કે આમમાં જૂના મંદિરનું જે ખંડિયેર છે તેનો નાશ મોગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબની ફ્રેજે સં. ૧૭૬૦ની આસપાસમાં કર્યો હોય. તે વખતે આ મૂર્તિને જમીનમાં લંડારી કે લોંચરામાં સંતાડી દીધી હોય તો તે સંભવિત છે. પણ કવિવર ઉ. શ્રી ઉદયરતનજીનો અમત્કાર થયા પછી અહીંના ઠાકોરોએ પ્રસન્ન થઈને આ મૂર્તિ શ્રી સંઘને સોંપી દીધી ત્યાર પછી થોડા સમયમાં જ અત્યારે વિદ્યમાન છે તે નવું મંદિર બંધાવવાનું કામ ચાલુ થઈ ગયું.

કવિવરે પ્રભુનાં દર્શન થતાં તરત જ હર્ષિત થઈને
ઝે પદ નવાં બનાવ્યાં, તે આ છે :

“આજ મહારે મોતીડે મેહ વુઝ્યા,
પ્રભુ પાસ સંખેસરો આપ વુઝ્યા.”

આ ઝે પદો તેમણે જ બતાવેલ—

સેવો પાસ સંખેસરો મન્ન શુદ્ધ,
નમો નાથ નિશ્ચે કરી એક બુદ્ધ.” (સ્તો. ૪૪)

આ છંદની પાછળ તેમણે જોડી દીધાં હોય તેમ લાગે છે.
કદાચ આ આખો છંદ પણ તેમણે જ જ વખતે રચ્યો હોય.

(૪) પં. શ્રી શુભવિજયજીના શિષ્ય કવિવર પં. શ્રી
વીરવિજયજીએ રચેલ—

“સાર કર સાર કર સ્વામી શંખેશ્વર,
વિશ્વવિખ્યાત એકાંત આવો.”

આ સ્તવન (સ્તો. ૭ દર) ઉપરથી જણાય છે કે તેઓ લઘુ
વયમાંથી જ શ્રી શંખેશ્વર પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ
રાખતા હતા. આ સ્તવનમાંથી આવી ઝલક નીકળતી જણાય
છે કે—

“કવિવર પં. શ્રી વીરવિજયજીને (તેમનાથી વિરુદ્ધ
પક્ષના કોઈ ચતિ વગેરેના ઉશ્કેસ્વાથી) કોઈ રાજા અથવા
મોટો અમલદાર ઉપદ્રવ કરતો હશે. તે ઉપદ્રવ દૂર કરવા
માટે તેમણે શંખેશ્વરજીમાં બાર માસ સુધી રહીને ધ્યાન
કયું હતું.” તે પ્રસંગે આ સ્તવન રચેલું હોય એમ જણાય
છે. તેમાં તેમનું કાર્ય સિદ્ધ થવાથી તેઓ શંખેશ્વરજી પર

વધારે ભક્તિવાળા બન્યા હોય તેમ જણાય છે, અને તેને પરિણામે તેઓએ અમદાવાદથી સં. ૧૮૭૭ અને ૧૮૭૮માં મોટા સંઘો કઢાવીને ગુજરાતના બીજા સંઘોની સાથે, મોટા આડંબરથી, શ્રી શંખેશ્વરજીની યાત્રાઓ કરી હતી.

(૫) એગલપુર શહેરના મહારાજા એલંગદેવની કાયા શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુના પ્રભાવથી તેમનું સ્નાત્ર (સ્નાન)-જળ શરીરે લગાવવાથી નીરોગી થઈ ગઈ (સ્તો. ૧૬૦).

(૬) કાખંસ ગુજરાતી સભા (મુંબઈ) તરફથી વિ. સં. ૧૯૮૪માં પ્રગટ થયેલ ‘ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો’ (વિભાગ ૧-૨)માં તેના પ્રસિદ્ધ લેખક શ્રી નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદીએ લખ્યું છે કે, “સંવત ૧૧૭૨ની સાલમાં મોનાજી ગંધારિયો નામનો વાણિયો પોતાનાં વહાણો ભરીને સમુદ્ર-માર્ગે જતો હતો, તેવામાં સમુદ્રમાં ખૂબ જ તોફાન થયું; વહાણો ખચવાની કે જીવતા રહેવાની પણ આશા ન રહી, તેથી તેણે શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું ભક્તિ-પૂર્વક સ્મરણ કરીને પોતાનાં વહાણોમાંની કુલ મિલકતનો ચોથો ભાગ શંખેશ્વર તીર્થમાં ખચવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. શંખેશ્વરજીના પ્રભાવથી તેનાં વહાણો બચ્યાં. મિલકતનો હિસાબ ગણતાં ચોથા ભાગનું ધન નવ લાખ રૂપિયા થયું. તેટલા રૂપિયા ખર્ચીને તેણે શંખેશ્વરજીનું દેરાલય બંધાવ્યું.”

આ અમરકાંતરે ગ્રંથો અને સ્તવનાદિમાંથી અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

લોકોમાં પહોં અનેક અમરકાંતરોની વાતો ખૂબ પ્રચલિત

છે, તેમાંથી પણ થોડાક ફાળલા અહીં આપવા ઉચિત સમજું છું.

(૧) અહીંના લોકો દહતાપૂર્વક માને છે કે, “શંખેશ્વરની યાત્રાએ આવનારા કોઈ પણ યાત્રાળુઓ દુઃખી થતા નથી. દિવસે તો શું રાત્રે પણ ચોર-ડાકુ વગેરે યાત્રાળુઓને લૂંટતા નથી. કદાચ કોઈ એવા અબળયા ચોરો લૂંટવા આવે તો શંખેશ્વરજીના ચમત્કારથી તેઓ નાસીપાસ થઈને ચાલ્યા જાય છે. ચોરોને પણ શાસનદેવ દુઃખી કરતા નથી. તેઓ ચાલ્યા જાય એટલે બસ.

પંચાસરની એક શ્રાવિકા બાઈને પુત્ર જન્મ્યા પછી થોડા સમયમાં જ તેનો પતિ મરી ગયો. શ્રાવિકાએ પોતાના એકના એક પુત્રની રક્ષા માટે શંખેશ્વરજીની યાત્રા કરીને પોતાના પુત્રના ભારોભાર રૂપિયા તોળીને શંખેશ્વરજીમાં અર્પણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.

છોકરો અઢી વર્ષનો થયો એટલે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા માટે માતા પોતાના પુત્રને તથા રૂપિયા સાથે લઈને શંખેશ્વરજી જવા નીકળી.

આ વાતની ચોર લોકોને ખબર પડવાથી તેમણે જઈને માર્ગમાં ગાડાને અટકાવ્યું. ગાડામાંથી બાઈને ઉતારી મૂકી, અને ગાડામાંની મિલકત ચોરો એકઠી કરીને ગાંસડી બાંધવા મંડયા. નિરાધાર બાઈએ શંખેશ્વરજીને વિનંતી કરી :

“હે પ્રભુ! મારી માનતા પૂરી કરવા માટે હું આપની પાસે આવતી હતી, ત્યાં આ ચોરો મને લૂંટી લે છે. આટલા

રૂપિયા ફરી વાર લાવીને મારી માનતા હું પૂરી કરી શકું તેવી મારી સ્થિતિ નથી. મારી માનતા પૂરી કરાવવી અને લાજ રાખવી આપના હાથમાં છે.”

બસ, થોડી વારમાં જ-તત્કાલ કોઈ મોટો ઘોડેસવાર ઘોડો દોડાવતો દોડાવતો ત્યાં આવ્યો. તેણે ચોરોને ધમકાવ્યા તેથી ચોરો નિરુત્સાહ થઈ ચાલ્યા ગયા. પેલો ઘોડેસવાર બાઈને ગાડા સહિત શંખેશ્વરજીના ઝાંપા સુધી પહોંચાડીને ક્યાંય ચાલ્યો ગયો.

આ કિસ્સો શંખેશ્વરજીના વૃદ્ધ પુરુષો પાસેથી મેં સાંભળીને અહીં આપ્યો છે.

(૨) યાત્રાળુઓ રસ્તો ભૂલ્યા હોય તેને પણ સહાય કરે છે. તે માટે તાંને જ દાખલો છે કે, રાધનપુરના શ્રાવકો શેઠ હરગોવિંદ વગેરે રાત્રે શંખેશ્વરજી જતા હતા. અજવાળી રાત હતી, છતાં રસ્તો ભૂલ્યા. આડે રસ્તે ચાલતાં નદી આડી આવી. ગાડું કેમે કરી લેખડ ઉપર ચડે નહીં. સાવ નિરાશ થઈ ગયા. થોડી વાર પછી એકદમ હિંમત આવી અને સારી ગાડાને હાથોહાથ લેખડ ઉપર ચડાવી દીધું. પણ ઉપર ચડ્યા પછી રસ્તો ન મળે. મૂંઝવણમાં પડ્યા.

થોડી વારમાં એક કાળો ઘોડેસવાર આવ્યો. તેણે કહ્યું કે તમે રસ્તો ભૂલ્યા છો, મારી પાછળ પાછળ આવજો. તેની પાછળ પાછળ ઠેક શંખેશ્વરજીના ઝાંપામાં પહોંચ્યા, એટલામાં પેલો ઘોડેસવાર ક્યાંય અદૃશ્ય થઈ ગયો.

આ કિસ્સો જેમને બન્યો હતો તે શ્રાવક હરગોવિંદના સુખથી જ મેં સાંભળીને અહીં આપેલ છે.

(૩) ધણી વાર યાત્રાળુઓ અંધારી રાતે શંખેશ્વરજી આવતા હોય અને રસ્તો ભૂલવાથી ભય જેવું લાગતું હોય તો શંખેશ્વરજીના મંદિરના શિખર ઉપર બાણે સર્ચલાઈટ મૂકી હોય તેવો દીવો દેખાય છે અને તેનો પ્રકાશ ત્રણ-ચાર ગાઉ સુધી પડે છે. તેના અજવાળાથી યાત્રાળુઓ ગામમાં પહોંચી જાય છે. ગામમાં પહોંચી ગયા પછી જુએ તો શિખર ઉપરનો દીવો કે તેનો પ્રકાશ કંઈ પણ મળે નહીં.

આ કિસ્સાને નજરે જોનાર શંખેશ્વરના વૃદ્ધ ચોકીદાર —રજપૂતો પાસેથી આ વાત મેં સાંભળીને અહીં લખી છે.

(૪) શંખેશ્વર ગામ બહાર ઉત્તર દિશામાં રમશાન તરફ હાલમાં એક મોટો ખાડો છે. પ્રાચીન કાળમાં આ ગામના રહીશ એક ગૃહસ્થની ગાય હમેશાં ચરીને ઘેર પાછા આવતી વખતે તે ખાડાને સ્થાને જતી, ત્યાં તેનું દૂધ ઝરી જતું. ઘેર આવ્યા પછી દૂધ ન નીકળે. ગોવાળિયા સાથે વખતોવખત તકરાર થતાં, થોડા દિવસ પછી તે માટે ખાતરી કરવા ગાયની પાછળ પાછળ બરાબર તપાસ રાખતાં, તે ખાડાના સ્થાને ગાયનું દૂધ ઝરી જતું જોયું. એટલે ત્યાં કોઈ અમત્કારિક દેવ હોવાની લોકોને ખાતરી થવાથી તે ખાડાવાળી જમીનને ખોદાવતાં ત્યાંથી શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિ નીકળી, એટલે શ્રીસંઘે ગામમાં નવું દેરાસર (ગામમાં જૂના દેરાસરનું ખંડિયેર છે તે) કરાવીને તેમાં બિરાજમાન કરી.

(૫) આજથી વીશ્રેક વર્ષ પહેલાં ઝીંઝૂવાડાથી શંખેશ્વરજીની યાત્રા કરવા માટે એક સંઘ નીકળ્યો હતો. આ

સંઘમાં ઘણાં ગાડાં અને ઘણા માણસો હતા. આ સંઘ નીકળ્યાની વાત દૂર દૂરનાં ગામોમાં પણ ફેલાઈ ગઈ હતી.

ઝીંઝૂવાડાથી શંખેશ્વર ફક્ત આઠ જ ગાઉ થતું હોવાથી, સંઘનું પ્રયાણ દિવસે જ કરવાનું હોવાથી તથા એ તરફમાં ચોર-ડાકુના લિપદ્રવનો ભય ઓછો હોવાથી, સંઘપતિએ વિશેષ ચોકીદારો સાથે લેવાની વ્યવસ્થા કરી નહોતી. આ વાતની છોટનાં ગામડાંઓના લૂંટારુઓને ખબર પડવાથી તેમની એક ટોળી મળી અને તેણે આ સંઘને લૂંટવાનો નિર્ણય કર્યો. જ્યારે આ સંઘ આદરિયાણા અને શંખેશ્વર વચ્ચે આવેલી નદી પાસે આવી પહોંચ્યો, ત્યારે તે ધાડપાડુઓની હથિયારબંધ ટોળીને આવતી જોઈને સંઘના માણસો ભય પામ્યા, અને શંખેશ્વર પાશ્વરનાથનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. ધાડપાડુઓ નજીક આવીને સંઘના માણસોને ઠરાવવા તથા લૂંટવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. પરંતુ થોડી વારમાં જ, ભાવપૂર્વક કરેલા સ્મરણથી, શંખેશ્વરની દિશા તરફથી ઘોડેસવારોની એક ટુકડી આવી પહોંચી. તેણે ધાડપાડુઓને ખૂબ ધમકાવ્યા, તેથી ધાડપાડુઓ ભાગવા લાગ્યા.

ઘોડેસવારોની ટુકડી તેમની પાછળ પડી. ધાડપાડુઓ ભાગી ગયા એટલે ઘોડેસવારોની ટુકડી ક્યાં અદ્દશ્ય થઈ ગઈ તેની ખબર પણ ન પડી. સંઘ શંખેશ્વર પહોંચી ગયો અને ત્યાં સૌએ આનંદપૂર્વક યાત્રા-સેવા-પૂજા-દર્શનાદિનો લાભ લીધો.

શ્રી ૬

આ વાત (સંસારીજીવમાં ઝીંઝૂવાડાના વતની) મુનિરાજ શ્રી બાહુવિજયજી પાસેથી સાંભળીને લખી છે.

(૬) આચાર્ય શ્રી મતિસાગરસૂરિજી અને શ્રીમાન પં. માનસાગરજી આદિ મુનિરાજો સં. ૧૯૯૬ની સાલનું ચોમાસુ પાટણ પાસે આવેલ ચાણુરમાં ગામમાં રહ્યા હતા. ત્યાં તેમના વ્યાખ્યાનમાં ચાણુરમાની નજીકના ગામડાને રહીશ એક જૈન પાટીદાર આવારનવાર વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવતો હતો. તે વખતે તેમણે વ્યાખ્યાનમાં પ્રસંગોપાત્ત શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના પ્રભાવનું વર્ણન કર્યું હતું. ચોમાસુ પૂર્ણ થયા પછી તેઓ સર્વ વિહાર કરતાં કરતાં માઘ માસમાં હારીજ પધાર્યા હતા.

આ તરફથી પેલા પાટીદારને ઘેર એ અરસામાં તેનો કોઈ સગો-સંબંધી મહેમાન તરીકે આવ્યો હતો. તેની બંને આંખોમાં આવેલા મોતિયા પાકી ગયેલા હોવાથી તે કંઈ પણ દેખી શકતો નહોતો, તેમ જ તેની આંખોમાં કંઈ રોગ હોવાથી ડોક્ટરોએ તેના મોતિયા નહીં જ જિતરી શકે એમ સ્પષ્ટ જણાવી દીધેલ હોવાથી તે ઘણો દુઃખી અને ચિંતાતુર હતો.

ઘરઘણી પાટીદારે તેને આશ્વાસન આપતાં શ્રી શંખેશ્વર તીર્થના પ્રભાવની વાત કરી; તેથી બંને જણની શ્રી શંખેશ્વર તીર્થની યાત્રા કરવાની ભાવના થવાથી તેઓ શંખેશ્વરજી ગયા. ત્યાં શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની યાત્રા-સેવા-પૂજા કરીને તેઓ ખૂબ ખુશી થયા. મહેલાં

પાટીદારની સૂચનાથી જીએ (મોતિયાવાળો) પાટીદાર શ્રી પાશ્વ'પ્રભુના નમણ-સ્નાનનું જળ ત્રણ વાર પોતાની આંખોએ લગાડીને આંખોને ચોળવા લાગ્યો. ચોળતાં ચોળતાં તરત જ-થોડી જ વારમાં બન્ને આંખોના નીકળી પડેલા ચણાની હાળ જેવડા મોતિયા પોતાના હાથમાં આવ્યા અને પોતે સાવ દેખતો થયો. ખુશી થયેલા તે બન્ને જણા, ખૂબ આનંદ-પૂર્વક યથાશક્તિ એ તીર્થની સેવા-લક્ષિતનો લાભ લઈને, પોતાના ગામ જવા માટે ત્યાંથી નીકળીને હારીજ આવ્યા. ત્યાં અગાઉથી પધારેલા આચાર્ય શ્રી મતિસાગરસૂરિજી મહા-રાજ આદિ મુનિરાજોનાં દર્શન થવાથી તેમની પાસે જઈ વંદના કરીને તે બન્ને પાટીદારોએ પોતે અનુભવેલા શ્રી શંખેશ્વર પાશ્વ'નાથ પ્રભુના મહાત્મ્યની બધી વાત કહી દેખાડી. આ વાત સાંભળીને બધા બહુ ખુશી થયા. આ વાત થતી હતી તે વખતે પંચાસ શ્રી માનસાગરજી પાસે બેઠેલા જ હતા અને તેમણે આ વાત સંપૂર્ણ સાંભળેલી હતી. તેમની પાસેથી આ ચમત્કારની વાત વળા ગામમાં સાંભળીને મેં અહીં આપેલ છે:

(૭) 'શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ' માસિકના ક્રમાંક ૧૧૪, પૃષ્ઠ ૧૦૧માં મુ. મ. શ્રી ન્યાયવિજયજીએ પોતાના 'કેટલાંક પ્રાચીન ઐતિહાસિક સ્થાનો' નામના લેખમાં 'પંચાસર'ની હકીકતમાં લખ્યું છે :

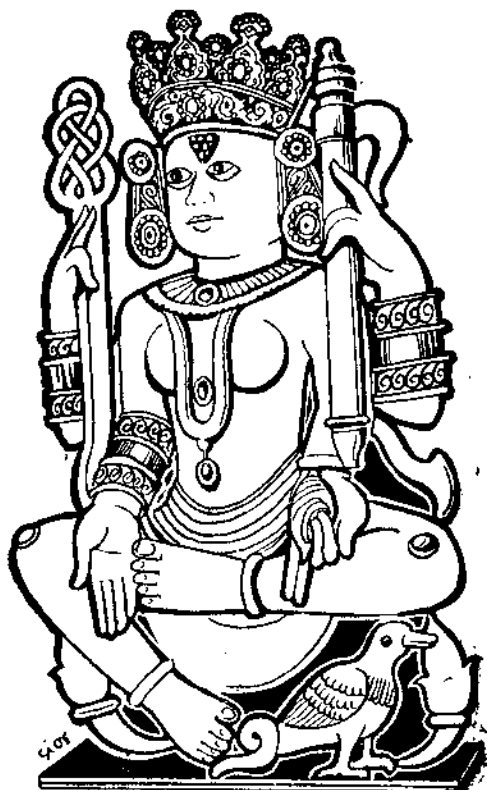
“પંચાસરથી શંખેશ્વરજી જતાં માર્ગમાં આવતી, કલ-કલ નિનાદે વહેતી 'રૂપેણ' નદી બહુ જ તોફાની અને ઊંડી છે.... શંખેશ્વરજી જતા યાત્રીઓને આ એક મોટું

ભયસ્થાન છે. અહીં ઘણી જાનો લૂંટાઈ છે. અહીં ઘણા જૈન સંઘોને લૂંટવા પ્રયત્નો થયા છે. અહીં એકલ દોકલ મુસાફરો તો પાર વિનાના લૂંટાયા છે. પરંતુ અહીં ચમત્કારો પણ ઘણા સંભળાય છે. જ્યારે જ્યારે જે કોઈ સંઘ કે યાત્રીને લૂંટવાના પ્રયત્નો થયા છે, ત્યારે ત્યારે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીનો જાપ કરવાથી—સ્મરણ કરી વંદન કરવાથી તરત જ સહાયતા—દૈવી સહાયતાઓ પ્રાપ્ત થઈ છે, લૂંટારાઓને નાસી જવું પડ્યું છે. અને યાત્રિકો સહી-સહામત તીર્થસ્થાને પહોંચી ગયાના ઘણા દાખલાઓ મળે છે.”

આ તીર્થના ચમત્કારોની આવી બહુ બહુ વાતો લોકોમાં ઘણી પ્રસિદ્ધ છે. તે બધી જો એકત્રિત કરવામાં આવે તો એક મોટું ખાસ પુસ્તક લરાય.

આ ઉપરથી સહજમાં સમજી શકાય તેમ છે કે આ તીર્થ અત્યંત પ્રાભાવિક અને ચમત્કારિક છે.





અધિષ્ઠાયક દેવો

૬

તીર્થની રક્ષા કરનાર અને ભક્તોનાં વિદ્યો દૂર કરીને
અભીષ્ટ મનોરથોને પૂર્ણ કરનાર દેવોને અધિષ્ઠાયક દેવો
કહેવામાં આવે છે.

શ્રી પાર્શ્વપ્રભુના તીર્થની-શાસનની રક્ષા કરનાર તરીકે પાર્શ્વયક્ષ, નાગરાજ ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી દેવી અતિ પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ તે સિવાય પણ બીજાં કેટલાંક દેવ-દેવીઓ પાર્શ્વપ્રભુના અધિષ્ઠાયકો-સેવકો હોવાનું કેટલાંક ગ્રંથો અને સ્તોત્રાદિમાં લખ્યું છે.

સ્તોત્ર ૧માં લખ્યું છે કે, “પાર્શ્વયક્ષ, કમઠ (મિથમાલી), ધરણેન્દ્ર વગેરે દેવો અને પદ્માવતી, જયા, વિજયા, વૈરાટયા તથા સોળ વિદ્યાદેવીઓ વગેરે દેવીઓ શ્રી પાર્શ્વપ્રભુના અધિષ્ઠાયકો-સેવકો છે. સ્તોત્ર ૧૧માં લખ્યું છે કે, ૬૪ ઈંદ્રો, નાગરાજ ધરણેન્દ્ર, દસ દિક્ષપાલો, નવ ગ્રહો, યક્ષો, વૈરાટયા, પદ્માવતી, જયા, અન્જિતા, વિજયા, અપરાન્જિતા અને સોળ વિદ્યાદેવીઓ વગેરે દેવ-દેવીઓ શ્રી પાર્શ્વપ્રભુનાં અધિષ્ઠાયકો-સેવકો છે.

આ બધાં પાર્શ્વપ્રભુનાં અધિષ્ઠાયકો હોવાથી આ તીર્થની સેવા-ભક્તિ-રક્ષાનો લાભ લે એ સંભવિત છે. પરંતુ વિશેષ કરીને આ તીર્થની રક્ષા કરવામાં, ભક્તોનાં વિશ્વો દૂર કરવામાં, ભક્તોનાં વાંછિત પૂરવામાં, તીર્થનો મહિમા વધારવામાં અને ચમત્કારો દેખાડવામાં નાગરાજ ધરણેન્દ્ર, પદ્માવતી દેવીએ અને શ્રી વર્ધમાનસૂરિજીએ (બ્યંતરદેવે) વધારે ભાગ લીધો હોય તેમ ગ્રંથકારો માને છે, અને તે સંભવિત પણ છે.

હાલના નાગરાજ ધરણેન્દ્ર ઉપર તેના પૂર્વ જન્મમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાને કરેલા ઉપકારથી જ પોતે નાગરાજ

ધરણેન્દ્ર થયેલ હોવાથી, પદ્માવતી દેવી શ્રી પાર્શ્વપ્રભુના તીર્થની રક્ષા કરનારી શાસનદેવી હોવાથી તેમ જ પોતાથી પૂર્વનાં ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી દેવીએ જ શ્રી પાર્શ્વપ્રભુની જો મૂર્તિ પોતાના જિનાલયમાંથી શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવને આપેલી એ જ મૂર્તિ અહીં બિરાજમાન હોવાથી, અને શ્રી વર્ધમાનસૂરિજી આ જ તીર્થના ધ્યાનથી વ્યંતરદેવ થયા છે તેથી એ બધાં આ તીર્થની સેવાલક્ષિત વધારે કરે તે બનવા યોગ્ય છે.

શ્રી જિનહર્ષ ગણીએ વિ. સં. ૧૪૯૭માં સંસ્કૃત ભાષામાં “વસ્તુપાલચરિત્ર” રચ્યું છે. તેમાં લખ્યું છે કે,

વૃદ્ધ (વડ) ગરુડાધિપતિ, સંવિસપાક્ષિક (સંવેગી) શિરોમણિ, ચારિત્રપાત્ર શ્રી વર્ધમાનસૂરિજીનો ઉપદેશ સાંભળીને મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલે શ્રી શંખેશ્વર તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો હતો, અને શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુના મંદિરનો છૂર્છોદાર કરાવ્યો હતો.

ત્યાર બાદ કાળક્રમે શ્રી વીર પ્રભુના શાસનનો ઉઘોટ કરનાર મહામાત્ય વસ્તુપાલ સ્વર્ગવાસી થવાથી, જૈન-શાસનના સ્તાંભ સ્વરૂપ મહાપુરુષનો અભાવ થયેલો જોઈ શ્રી વર્ધમાનસૂરિજી મહારાજને વિશેષ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી તેમણે નિરંતર ‘આચાર્યલ વર્ધમાન તપ’ થઈ કયું.

સંઘે પાશહું કરવા માટે ઘણો આગ્રહ કરવા છતાં

શંખેશ્વર તીર્થ પર વિશેષ ભક્તિ હોવાના કારણે તેઓ-શ્રીએ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુનાં દર્શન કર્યા પછી જ પારણું કરવાનો દંઠ અભિગ્રહ કર્યો. શંખેશ્વરજીના ધ્યાનથી નિર્વિઘ્ને તપ પૂરું થતાં સંઘ સાથે (ઘણું કરીને પાટણનો સંઘ હશે) તેઓશ્રી શંખેશ્વરની યાત્રાએ જવા નીકળ્યા.

વૃદ્ધાવસ્થા અને મોટી તપસ્યાથી આચાર્યશ્રીનું શરીર અતિ દુર્બલ થઈ ગયું હોવાથી અને તે વખતે તાપ સખત પડતો હોવાથી તેઓશ્રી એક ઝાડ નીચે વિશ્રાંતિ લેવા બેઠા, ત્યાં જ તેઓશ્રીનું આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જવાથી શંખેશ્વરજીના ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં જ કાળધર્મ (મૃત્યુ) પામવાથી, તેઓ આસન્નલવી-નજીકમાં જ મોક્ષગામી હોવા છતાં, વ્યંતરદેવ-પણે ઉત્પન્ન થયા, શંખેશ્વર તીર્થના અધિષ્ઠાયક દેવ થયા. (સ્તોત્ર ૧૮-૧૯).

આ સિવાય નાગરાજ ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી દેવી આ તીર્થની નિત્ય સેવા કરે છે, હંમેશાં સાંનિધ્યમાં રહે છે, પરચા પૂરે છે, ભક્તોનાં વિઘ્નો દૂર કરે છે. પર્વના દિવસોમાં તેઓ પૂજન કરે છે અને તેમણે આ તીર્થનો મહિમા ઘણો વધાર્યો છે વગેરે વગેરે તો ઘણાં સ્તોત્ર-સ્તવનાદિમાં લખ્યું છે. તેમાંનાં કેટલાંકમાં સાથે પાર્શ્વેયક્ષનું પણ નામ આપેલું છે.

આ પ્રમાણે અધિષ્ઠાયક દેવો જે તીર્થના સાંનિધ્યમાં રાત-દિવસ રહેતા હોય તે તીર્થ અધિક મહિમાવંતું હોય તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી.



યાત્રા

૭

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું આ તીર્થ અતિ પ્રસિદ્ધ અને મહાપ્રાણાવિક હોવાથી અહીંની યાત્રા કરવા માટે અનેક સંઘો આવ્યા હશે, હજારો સાધુ-સાધ્વીજીઓએ અને લાખો શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ અહીંની યાત્રા કરી હશે.

મને ગ્રંથો-સ્તવનો વગેરેમાંથી યાત્રા કરનારાઓના જે જે ઉલ્લેખો મળ્યા છે, તેની દૂંકી નોંધ અહીં આપવી ઉચિત ધારું છું.

સંઘ સાથે મુનિરાજો

જે સંઘોમાં આચાર્યો, મુનિરાજો અને સાધ્વીજીઓ વગેરે હોવાનો ઉલ્લેખ છે, તે આ પ્રમાણે છે :

(૧) વૃદ્ધ (વઢ) ગચ્છાધિપતિ શ્રીમાન વર્ધમાનસૂરિજી મહારાજ આદિ મુનિમંડળ અને સંઘ સાથે મહામાત્ર

વસ્તુપાલ-તેજપાલે આ તીર્થની વિ. સં. ૧૨૬૦ની આસ-
પાસમાં ભક્તિપૂર્વક યાત્રા કરી, સંઘપતિનાં હરેક કાર્યો કર્યા
અને તેમણે આ દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. (સ્તો ૦ ૧૮).

(૨) મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલના સ્વર્ગવાસ
પછી ઉપયુક્ત શ્રી વર્ધમાનસૂરિજી મહારાજ સંઘ સાથે આ
તીર્થની યાત્રા કરવા પધારતાં માર્ગમાં જ કાળધર્મ પામ્યા
-સ્વર્ગવાસી થયા. (સ્તો ૦ ૧૯) (વિ. સં. ૧૩૦૮ પછી).

(૩) સંઘવી દેસલે ગુરુ સાથે ચતુર્વિધ સંઘ સહિત
વિ. સં. ૧૩૬૧માં અહીંની યાત્રા કરીને મહોત્સવપૂર્વક
સંઘપતિનાં સર્વ કૃત્યો કર્યાં (સ્તો ૦ ૨૨).

(૪) શ્રી 'લીલાધર રાસ'માં લખ્યું છે કે, વિ. સં.
૧૭૨૧ની આસપાસમાં અમદાવાદના રહેવાસી સંઘવી લીલા-
ધરે શ્રી સૌભાગ્યસાગરજીના ઉપદેશથી શ્રી શત્રુજય તીર્થનો
સંઘ કાઢ્યો હતો. આ સંઘ શત્રુજય, ઉના, દેલવાડા,
અબરા, કોડીનાર, માંગરોળ અને શ્રી ગિરિનાર તીર્થની
યાત્રા કરીને શંખેશ્વર આવ્યો હતો. અહીં શ્રી શંખેશ્વર
પાર્શ્વનાથની આનંદપૂર્વક યાત્રા કરીને અહીંથી માંડળ,
વીરમગામ થઈને પાછો અમદાવાદ ગયો હતો.

(૫) ઉપાધ્યાય શ્રી ઉદયરતનજીએ ખેડાથી નીકળેલા
ચતુર્વિધ સંઘ સાથે વિ. સં. ૧૭૫૦માં અહીંની યાત્રા કરી.

(૬) શ્રીમાન ભાવપ્રભસૂરિજી મ. તથા તેમના શિષ્ય
શ્રી પુણ્યરતનજી વગેરેએ સંઘવી શાહ રતનજીએ કાઢેલા
સંઘ સાથે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની યાત્રા વિ. સં. ૧૭૬૭ના

વૈશાખ વદ ૪ને દિવસે આનંદથી કરી હતી.

(૭) શ્રીમાન પુણ્યસાગરસૂરિશિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી જ્ઞાન-સાગરજી ગણીએ વિ. સં. ૧૮૭૧માં રચેલ ‘તીર્થમાલા સ્તવન’ (શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્રમાંક ૯૭-૯૮)માં લખ્યું છે કે, ઉપર્યુક્ત આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, મુનિરાજો, યતિવર્યો વગેરે સાથે સુરતથી સંઘવી ફતેચંદના ભત્રીજા સંઘવી તારાચંદે વિ. સં. ૧૮૨૧માં શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થનો જખરદસ્ત સંઘ કાઢ્યો હતો. આ સંઘ શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજની તથા રસ્તામાં આવતાં અને આસપાસનાં નાનાંમોટાં અનેક તીર્થોની યાત્રા કરીને પાટણ થઈને શંખેશ્વર આવ્યો હતો. અહીં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુની ઘણી જ ધામધૂમથી યાત્રા-પૂજા વગેરે કરીને અહીંથી સંઘ રાધનપુર થઈને શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરવા માટે ‘સોઈ’ ગામ ગયો હતો. ત્યાંનો ઠાકોર જેસાજી યાત્રાળુઓ પાસેથી મુંડકું લેતો હતો. મોટો સંઘ જાણીને તેણે ખૂબ ધન માગ્યું. સમાધાન ન થયું, તેથી સંઘ ત્યાં વરખડી (પીલુડી)ના વૃક્ષ નીચે સ્થાપેલ શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથની ચરણ-પાદુકાનાં દર્શન કરીને સોઈ ગામથી પાછો વળ્યો. ચાર ગાઉ દૂર જઈને સંઘે મુકામ કર્યો. આટલું ધન મળતું હતું તે પણ ગયું, એમ સમજીને ઠા. જેસાજી ત્યાં આવીને સંઘવીને મીઠી મીઠી વાતો કરીને સંઘને પાછો સોઈ ગામ લઈ ગયો. પણ ત્યાં ઠા. જેસાજી પાછો ફરી બેઠો; સંઘને શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિનાં દર્શન કરવા ન દીધાં.

સંઘ નિરાશ થઈ ગયો. સંઘે તે દિવસે ત્યાં જ

મુકામ કરીને, સૂરિ, સાધુ અને સમસ્ત સંઘે મળીને શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથની ખૂબ જ ભક્તિભરી લાગણીથી સ્તુતિ કરી અને દર્શન કરવાની ઉત્કંઠાથી પ્રભુની સ્તુતિ, સ્મરણ, ભાવના, ધ્યાન કરતાં રાત્રિ વીતાવી. તેથી પ્રસન્ન થઈને શાસનદેવે ઠા. જેસાણને રાત્રે સ્વપ્ન આપ્યું. ગજસિંહ ઠાકોરની સમજાવટથી સમાધાન થયું. ઠા. જેસાણ માન્યો. તેણે મુંઢર બગીચામાં સજાવટ કરીને શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પધરાવી. સંઘના આનંદનો પાર ન રહ્યો.

સમસ્ત સંઘને દર્શન થયાં. સૌએ પૂજા-સેવા વગેરે પ્રભુભક્તિનો સારી રીતે લાભ લીધો. આ સમાચાર વાયુ-વેગે ફેલાતાં દેશોદેશ અને ગામોગામથી સંઘ આવ્યા. સૌને દર્શનાદિનો લાભ મળ્યો. સાધર્મી વાત્સલ્યો, લહેણીઓ વગેરે ખૂબ ખૂબ થયું. ઠા. જેસાણને ઘણું ધન આપ્યું, તે રાજ થયો. તેણે આ સંઘવીનો કાગળ લઈને જે આવે તેનું મુંડકું માફે કયું. આ બધી હકીકતોનું આ તીર્થમાલામાં ખૂબ વિસ્તારથી વર્ણન કયું છે, તથા સંઘના આખા રસ્તામાં આવેલાં જિનાલયોવાળાં ગામોનું વર્ણન, ઠેકઠેકાણે સંઘ જમાડનારા તથા લહેણીઓ કરનારાઓનાં નામો વગેરે ઘણું ઘણું વર્ણન આમાં આપ્યું છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી પણ આ તીર્થમાલા ઘણી ઉપયોગી છે.

(૮) ધામી વીરજીએ ઠાઢેલા ચતુર્વિધ સંઘ સાથે તપાગચ્છનાયક શ્રી વિજયસેનસૂરિજી (બીજા), શ્રી વિજય-ધર્મસૂરિજી, ઉપાધ્યાય શ્રી રાજવિજયજી, અમૃતવિજયજી

વગેરે ઘણા યતિઓએ આ તીર્થની વિ. સં. ૧૮૩૦ના માઘ વદિ ૯ ને દિવસે યાત્રા કરી (સ્તો. ૬૭).

(૯) વીસલનગરના સંઘ સાથે પં. ઉત્તમવિજય-
જીના શિષ્ય પં. શ્રી પદ્મવિજયજીએ સં. ૧૮૩૪ના માગશર
વદિ ૫ ને શુક્રવારે આ તીર્થની યાત્રા કરી સ્તો. ૮૫).

(૧૦) તપાગચ્છના શ્રીપૂજ્ય શ્રી વિજયજિજ્ઞાં-
(જિનેન્દ્ર)સૂરિજીએ કૃષ્ણવિજયજી શિષ્ય રંગવિજયજી વગેરે
પરિવાર સાથે અહીંની યાત્રા કરીને વિ. સં. ૧૮૫૨ના માઘ
સુદિ ૭ ને સોમવારે, આસપાસનાં તમામ ગામેના મહાજન-
સંઘને બોલાવીને-સમજાવીને તેઓને। પરસ્પરનો વિરોધ
મટાડી, બધાને લેગા બેસાડી, જમાડીને સંપ કરાવ્યાનો યશ
લીધો (સ્તો. ૯૧).

(૧૧) સંઘવી મૂલચંદના પુત્ર માણેકશા અને શ્રીમાળી
ઈચ્છાચંદે ગુજરાત (પ્રાયઃ અમદાવાદ)થી કાઢેલ ચતુર્વિધ
સંઘ સાથે પં. શ્રી શુભવિજયજીના શિષ્ય પં. શ્રી વીરવિજય
મહારાજે આ તીર્થની યાત્રા વિ. સં. ૧૮૭૭ના માગશર વદિ
૧ ને દિવસે કરી (સ્તો. ૯૩).

(૧૨) શેઠ મોતીશાહના સમયમાં અમદાવાદના નાના
માણેકના પુત્ર સંઘવી પ્રેમચંદ વીરચંદે કાઢેલ ચતુર્વિધ
સંઘ સાથે ઉપર્યુક્ત પં. શ્રી વીરવિજયજી મહારાજે વિ. સં.
૧૮૭૮ના ફાગણ વદિ ૧૩ ને દિવસે આ તીર્થની યાત્રા કરી.
તે વખતે ગુજરાતમાંથી ગામોગામના સંઘો અહીં યાત્રાર્થે
આવ્યા હતા (સ્તો. ૯૪).

(૧૩) રાધનપુરથી સંઘપતિ શ્રી સિવચંદ્રભાઈ સાંકળચંદ્ર-
ભાઈએ કાઢેલા ચતુર્વિધ સંઘ સાથે શ્રીમાન આત્મારામજી
(વિજયાનંદસૂરિશ્વરજી) મહારાજે, શ્રી હર્ષવિજયજી મહારાજ
આદિ પરિવાર સાથે, સં. ૧૯૪૪ના કારતક વદિ પને દિવસે
આ તીર્થની યાત્રા કરી (સ્તોા ૧૨૩.)

ગૃહસ્થસંઘો

જે સંઘો સાથે આચાર્યો કે મુનિરાજો હોવાનો ઉલ્લેખ
નથી તે આ છે:—

(૧) ‘શ્રી વીરવંશાવલી’ નામની પટ્ટાવલીમાં લખ્યું છે
કે મહારાજ સંપ્રતિ આ તીર્થની વખતોવખત સંઘ સાથે
યાત્રા કરતા હતા.

(૨) મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલ આણુ ઉપર વિ. સં.
૧૨૮૭માં લૂણવસહી મંદિરની બહુ જ ધામધૂમથી પ્રતિષ્ઠા
કરીને પાછા ફરતાં સંઘ સાથે ચંદ્રાવતી, પાલનપુર, સત્યપુર
(સાચોર) થઈને શંખેશ્વર તીર્થની યાત્રા કરીને ધોળકા
ગયા (સ્તોા ૨૦).

(૩) શ્રી શત્રુંજય તીર્થના પંદરમા ઉદ્ધારની પ્રતિષ્ઠા
કરાવીને પાછા ફરતાં વિ. સં. ૧૩૭૧માં સમરાશાહ અને
તેમના ભાઈ સહજાશાહ એસવાલ સંઘ સાથે વઢવાણ,
માંડળ, પાડલા થઈને શંખેશ્વર તીર્થની હર્ષપૂર્વક યાત્રા
કરીને અહીંથી પાટણ ગયા (સ્તોા ૧૩૬).

(૪) વિ. સં. ૧૬૫૮માં ૧૨૦૦ ગાડાં, ૭૦૦ ઘોડા
તથા ઊંટ-સવારો અને અનેક સુલંદોથી યુક્ત સંઘવી હેમ-

રાજે કાઢેલ સંઘ મારવાડથી અહીં યાત્રાર્થે આગ્યો (સ્તો ૩૭).

(૫) ગામેગામના અનેક સંઘો અહીં યાત્રા કરવા આવે છે (સ્તો ૦ ૬ પ્રલો ૦ ૬૩થી ૬૭; સ્તો ૦ ૬૧, ૬૮, ૬૯, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૨૩, ૧૨૬, ૧૪૬, ૧૫૭).

(૬) ‘શ્રીમાધવાનલયતુષ્પદી’ (આ. શ્રી. સા. વિ. સૂ. જ્ઞાનભંડાર, ખંભાત)ની સં. ૧૭૩૬ બાદરવા સુદિ ૭ લોમવારે લખાઈને પૂર્ણ થયેલી હસ્તલિખિત પ્રતની પ્રશસ્તિમાં લખ્યું છે કે, “ભુરાનપુર (ખાનદેશ) નિવાસી, વીશા પોરવાડ શાહ રંગજીએ, પોતે પોતાને હાથે પેદા કરેલી લક્ષ્મી ખર્ચાને, મોટા આડંબરપૂર્વક મોટા ઠાઠમાઠથી શ્રી શત્રુઞ્જય ગિરિરાજનો સંઘ કાઢેલો. આખુ વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરીને શત્રુઞ્જય જતાં માર્ગમાં તેમણે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ તીર્થની પણ સંઘ સાથે ભક્તિપૂર્વક યાત્રા કરી હતી.

(૭) જેસલમેરનિવાસી, ખરતરમઝીય, બાકશ્વગોત્રીય સા. શુભાનયંદજીના પુત્રો સા. બાદરમલ્લજી વગેરે પાંચ બાઈ ઝોએ જેસલમેર, ઉદયપુર અને કોટાથી કંકોતરીઓ દેશોદેશમાં લખીને ઘણા જ ઠાઠમાઠ અને ઘણી જ ધામ-ધૂમથી શત્રુઞ્જય ગિરિરાજનો મોટો જખરદસ્ત સંઘ વિ. સં. ૧૮૯૧ના માઘ સુદિ ૧૩ને દિવસે પાલીથી કાઢ્યો હતો. રસ્તામાં અનેક તીર્થોની યાત્રા કરવા સાથે શત્રુઞ્જય, ગિરિનાર વગેરે મહાતીર્થોની યાત્રા કરીને પાછા ફરતાં શંખેશ્વર તીર્થની પણ ભક્તિપૂર્વક યાત્રા કરીને તે સંઘ ત્યાંથી રાધનપુર શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરવા ખાટે ગયો હતો.

(૮) રાધનપુરનિવાસી શાહ હરજોવિંદાસ ઉત્તમચંદ તરફથી રાધનપુરથી શ્રી શંખેશ્વરજીનો મોટો સંઘ વિ. સં. ૧૯૭૬ના ફાગણ વદિ ૧ને દિવસે ધામધૂમથી નીકળ્યો હતો. તેમાં આશરે દોઢસો ગાડાં હતાં. રાધનપુરથી નીકળી શંખેશ્વરતીર્થની યાત્રા કરી પાછા રાધનપુર પહોંચતાં સુધીનું તમામ ગાડાંઓનું ભાડું પથ તેમણે આપ્યું હતું. શંખેશ્વરમાં રસ્તાનાં ગામોમાં તથા રાધનપુરમાંથી નીકળતાં અને પેસતાં પથ તેમણે નોકારશીઓ કરી હતી. શંખેશ્વરમાં મહોત્સપૂર્વક તેમણે અષ્ટોત્તરી દનાત્ર લખાવ્યું હતું. રાધનપુરથી શંખેશ્વરના ખીજ સામાન્ય સંઘો ઘણા નીકળે છે, તેમાં ત્રણથી પાંચ હજારનું ખર્ચ થાય છે, જ્યારે આ સંઘમાં ૧૯ થી ૨૦ હજાર રૂપિયાનું ખર્ચ થયું હતું.

મુનિરાજો

(૧) તપાગચ્છનાયક શ્રીમાન હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ, શ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વરજી મહારાજ, શ્રી વિજય-દેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને શ્રી વિજયપ્રભસૂરીશ્વરજી મહારાજ વગેરે પરિવાર સહિત આ તીર્થની યાત્રાએ અનેક વાર પધાર્યા હતા.

(૨) ઉપર્યુક્ત શ્રીમાન વિજયસેનસૂરીશ્વરજી મહારાજ પરિવાર સાથે વિ. સં. ૧૯૫૮માં પાટણથી યાત્રાએ અહીં પધાર્યા હતા. અહીંથી વિહાર કરી ગિરનાર વગેરેની યાત્રા કરીને નવીનનગર (ભમનગર)માં ચોમાસુ કરીને પાછા સં. ૧૯૫૯માં અહીંની યાત્રા કરીને તેઓશ્રીએ અમદાવાદ જઈને

ચોમાસુ કચું હતું (સ્તો ૦ ૩૭).

(૩) શ્રીમાન વિજયસેનસૂરીશ્વરજી મહારાજના ધીળ પટ્ટધર શ્રી વિજયતિલકસૂરિજી મહારાજના પટ્ટધર શ્રી વિજયાનંદસૂરિજીએ (સં. ૧૬૭૬માં સૂરિપદ) આ તીર્થની આનંદપૂર્વક પાંચ વાર યાત્રા કરી હતી.

(૪) શ્રી પુણ્યકલશ ઉપાધ્યાયે વિ. સં. ૧૭૦૮ના માગશર વદિ ૧૨ને દિવસે આ તીર્થની યાત્રા કરી હતી (સ્તો ૦ ૧૧૩).

(૫) મહામહોપાધ્યાય શ્રીમાન યશોવિજયજી મહારાજ આ તીર્થ પર અતિ ભક્તિ ધરાવતા હતા અને તેઓ સપરિવાર આ તીર્થની યાત્રા કરતા અહીં પધાર્યા હતા.

(૬) ઉપાધ્યાય શ્રી લાવણ્યવિજયજીના શિષ્ય શ્રી નિત્ય-વિજયજીએ સં. ૧૭૪૫ના શ્રાવણ વદિ ૧૩ને દિવસે આ તીર્થની યાત્રા કરી હતી (સ્તો ૦ ૪૬).

(૭) પં. વિનયકુશલશિષ્ય, પં. કીર્તિકુશલશિષ્ય, પં. જ્ઞાનકુશલ વગેરેએ બહુ દૂર દેશથી આવીને, આ તીર્થની યાત્રા કરી હતી (સ્તો ૦ ૧૩૯).

(૮) પં. શ્રી ઉત્તમવિજયજીના શિષ્ય. પં. શ્રી પદ્મ-વિજયજી ગણીએ આ તીર્થની ૨૧ વાર પ્રેમપૂર્વક યાત્રા કરી હતી (સ્તો ૦ ૧૪૨).

(૯) શ્રી પુણ્યસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી મોતીસાગરજીએ ચૈત્રી પૂનમે આ તીર્થની યાત્રા કરી હતી (સ્તો ૦ ૬૬).

નૃહસ્થો

(૧) વિ. સં. ૧૩૦૮માં મહામંત્રી તેજપાલ પોતાના

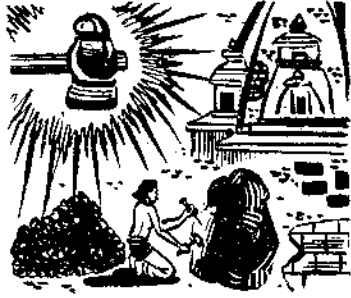
બી ૭

કુટુંબ સાથે (કદાચ સંઘ પણ સાથે હશે જ) શંખેશ્વર તીર્થની યાત્રા કરવા જતાં માર્ગમાં ચંદ્રોન્માનપુર (ચંદ્રમાણા-ચંદ્રમાણા)માં તેમનું આયુધ્ય પૂર્ણ થતાં સ્વર્ગવાસી થઈ ગયા. તેથી ગુજરાતના મહારાજાની આજ્ઞા-મંજૂરી લઈને મહા-મંત્રી વસ્તુપાલના પુત્ર જૈત્રસિંહે ત્યાં (ચંદ્રમાણામાં) હાથી-ઘોડાઓની રચના સહિત અને તોરણયુક્ત, અતિમનોહર જિનાલય, સરોવર, ધર્મશાળા, દાનશાળા વગેરે મહામાત્ય તેજપાલના પુણ્યાર્થે કરાવ્યું (સ્તો ૧૯).

(૨) શ્રી વિજયદેવસૂરિના સમકાલીન (અઢારમી સદીનો પ્રારંભ) અમદાવાદના નગરશેઠ શ્રીમાન શાંતિદાસ શેઠે આ તીર્થની યાત્રા કરી હતી, વગેરે વગેરે.

આ પ્રકરણના છેલ્લા ત્રણ પેટાવિષયો (ગૃહસ્થસંઘો, મુનિરાજો અને ગૃહસ્થો)ની જે વિગત આપી છે તેમાં ગૃહસ્થ-સંઘોની સાથે અને સંઘ વિનાના ગૃહસ્થોની સાથે, મુનિરાજો નહિ જ હોય તથા પૃ. ૯૬માં મુનિરાજોનો પેટાવિષય આપ્યો છે તેમની સાથે સંઘો નહીં જ હોય, એમ ચોક્કસ રીતે કહી શકાય નહિ; હોય પણ ખરા. પરંતુ મને તો અંથો-સ્તવનો વગેરેમાંથી જેવા પ્રકારના ઉલ્લેખો મળ્યા એ પ્રમાણે જ અહીં આપેલ છે.





જીર્ણોદ્ધાર

૮

૧. મંત્રી સબ્જન શેઠનો ઉદ્ધાર

આ તીર્થનો વિશેષ મહિમાવંતો ઐતિહાસિક કાળ વિ. સં. ૧૧૫૫થી શરૂ થાય છે. તે પહેલાં વીરનિર્વાણ પછી શંખેશ્વર તીર્થના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કોઈ એ કરાવ્યો હોય તેવો ઉલ્લેખ કોઈ પણ ગ્રંથોમાં મારા જોવામાં આવ્યો નથી. કદાચ શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુની આ મૂર્તિ પહેલાં કોઈ પણ કારણથી જમીનમાં બંડારી દીધી હોય અને પછી તે વિ. સં. ૧૧૫૦ની આસપાસમાં જમીનમાંથી પ્રગટ થઇ હોય તો એ પણ સંભવિત છે. સં. ૧૧૫૫થી પૂર્વના જીર્ણોદ્ધાર સંબંધી કંઈ પણ ઉલ્લેખો નહીં મળવામાં કદાચ આ પણ મુખ્ય કારણ હોય.

ખીજા પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આ શંખેશ્વર ગામમાં વિ. સં. ૧૦૦૦ની આસપાસમાં પણ શ્રાવકોનાં ઘરો,

દેશસર, ઉપાશ્રય વગેરે હતાં તેમ જ આચાર્યવર્યો, મુનિવર્યો વગેરે અહીં પધારતા હતા અને ચોમાસા પણ કરતા હતા.

સ્તો ૫૦, કડી ૧૫માં વિક્રમ અને લોજશાળાએ સુંદર ઉદ્ધારે કરાવ્યા એમ લખ્યું છે, પરંતુ એ તો શ્રી પાર્શ્વપ્રભુનાં બીજાં તીર્થો માટે લખ્યું હોય તેમ લાગે છે; ખાસ શંખેશ્વરજી માટે લખ્યું હોય તેમ જણાતું નથી.

બારમી સદીનું પ્રથમ ચરણ ચાલતું હતું. ચૌલુક્ય (સોલંકી) મહારાજાધિરાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહે ગુજરાતના પાટનગર અણહિલપુર પાટણની રાજ્યગાદી વિ. સં. ૧૧૫૦થી ૧૧૬૬ સુધી ('પ્રબંધચિન્તામણિ' પ્રમાણે) શોભાવી હતી. તે વખતે સોલંકીઓની જાહોજલાલી પુરસ્કૃત્તમાં હતી.

સિદ્ધરાજ જયસિંહની આજ્ઞા ધણા દેશોમાં પ્રવર્તતી હતી. તેમના મુખ્ય મંત્રીઓમાં બુદ્ધિશાળી, શૂરવીર અને ન્યાયસંપન્ન સજ્જન શેઠ નામના પણ એક મંત્રી હતા. તે મહારાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહના ધણા વિદ્વાસુ અને પ્રેમયાન હતા.

મહારાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહે, સર્વ રીતે યોગ્ય બાણી, તેમને પાછળથી સોરઠના ઠંડનાથક-સૂબા નીમવાથી તે હોદ્દા ઉપર તે કેટલાંક વર્ષો સુધી સોરઠ દેશમાં રહેલ. તે દરમ્યાન તેમણે ગિરિનાર ઉપરના જીર્ણ થઈ ગયેલા શ્રી નેમિનાથ પ્રભુના મંદિરનો સુંદર જીર્ણોદ્ધાર કરાવીને તેની વિ. સં. ૧૧૮૫માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

તે પહેલાં સૂરિયુંગવોના ઉપદેશથી તેમના સાંભળવામાં આવેલ કે, “શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ ઘણી પ્રાચીન અને અમત્કારિક છે.” તેથી તે શંખેશ્વર તીર્થની યાત્રા કરવા ગયેલ અને ત્યાર પછી તેમણે ત્યાં આ તીર્થના જીર્ણોદ્ધારરૂપે નવેસરથી દેવવિમાન જેવું મનોહર મંદિર બંધાવીને તેમાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પધરાવીને વિ. સં. ૧૧૫૫માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રતિષ્ઠાસમયે કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના ગુરુવચ્ચ શ્રી દેવચંદ્ર-સૂરિજી ત્યાં ઉપસ્થિત હતા એમ જણાય છે, અને તેથી કદાચ તેમના જ ઉપદેશથી સજ્જન શેઠે આ જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હોય એમ લાગે છે.

શ્રીકૃષ્ણે શંખપુરમાં શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પધરાવ્યા પછી, ઘણા લાંબા કાળ સુધી એ ત્યાં પૂજાયા બાદ, દુશ્મન રાજાઓના ભયથી કે ગમે તે કારણે, એ મૂર્તિ જમીનમાં ભંડારી દીધી હોય અને કાળક્રમે વિ. સં. ૧૧૫૦ની આસપાસમાં એ મૂર્તિ જમીનમાંથી પ્રગટ થઈ હોય, અથવા તો શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુનું દેરાસર બહુ જ જીર્ણ થઈ ગયું હોય, ગમે તે કારણ હોય, પરંતુ પાછળથી સોરઠના ઇંડનાયક થયેલ મંત્રી સજ્જન શેઠે અહીં જીર્ણોદ્ધાર જ કરાવ્યો છે એમ નહીં, પણ આ તીર્થના જીર્ણોદ્ધારરૂપે ખાસ નવીન પ્રાસાદ બંધાવીને તેમાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વ-પ્રભુની મૂર્તિ પધરાવીને પ્રતિષ્ઠા કરાવી હોય એમ સ્તો. ૩ શ્લોક ૬; સ્તો. ૨૪A શ્લોક ૩૯; સ્તો. ૨૪B શ્લોક. ૬; સ્તો. ૪૬ કડી ૨૩ વગેરે ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે જાણી શકાય છે.

૨. મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલનો ઉદ્ધાર

ગુજરાતના મહારાજાધિરાજ ભીમદેવ બીજાના મહા-
માત્ય, પાટણનિવાસી, પોરવાડશાતીય, શૂરવીર, દાનવીર,
ધર્મવીર વસ્તુપાળ-તેજપાળે વૃદ્ધ (વડ) ગચ્છાધિપતિ સંવિજ્ઞ-
પાક્ષિક (સંવેગી) શ્રીમાન વર્ધમાનસૂરિજીના મુખથી શ્રી શંખે-
શ્વર પાર્શ્વપ્રભુના તીર્થનો અદ્ભુત મહિમા સાંભળીને, મોટા
ઠાકમાઠથી સંઘ કાઢીને, તે સૂરિજીની સાથે, શંખેશ્વરની
યાત્રા કરી હતી. ત્યાં તેમણે મહોત્સવપૂર્વક દર્શન-પૂજન
વગેરે કરીને સંઘપતિનાં દરેક કાર્યો કર્યાં હતાં.

ત્યાર પછી તે મંદિરને ઘણું જીર્ણ થઈ ગયેલું જોઈને
તે મંદિરનો તેમણે જીર્ણોદ્ધાર કરાવીને મંદિર સાવ નવા
જેવું કરાવ્યું, તેને ફરતી ગાવન જિનાલયની દેરીઓ ઉપર
સોનાના કળશે ચડાવ્યા. અને તેમણે વિ. સં. ૧૨૮૬
પછીના નજીકના સમયમાં તે જીર્ણોદ્ધારની પ્રતિષ્ઠા શ્રીમાન
વર્ધમાનસૂરિશ્વરજી મહારાજ વગેરે સુવિદિત આચાર્યો
પાસે કરાવી.

આ જીર્ણોદ્ધાર અને તેની પ્રતિષ્ઠામાં મહામાત્ય વસ્તુ-
પાળ-તેજપાળે બે લાખ રૂપિયા ખર્ચ્યા હતા. આ પ્રમાણે
મહામાત્યે વસ્તુપાળ અને તેજપાળની આ તીર્થ ઉપર પૂર્ણ
શ્રદ્ધા-ભક્તિ હોવાથી તેઓ વખતોવખત અહીં આવીને
પ્રભુભક્તિ કરતા હતા.

૩. રાણા દુર્જનશલ્યનો ઉદ્ધાર

ઝંઝુ પુર (ઝીંઝુવાડા)ના રાણા દુર્જનશલ્યને મહા દુષ્ટ

કોઠ રોગ થયો હતો. શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની આરાધના કરવાથી તેનો કોઠ નષ્ટ થયો, કંચનવર્ણી કાયા થઈ, તેથી પ્રસન્ન થઈને રાણા દુર્જનશલ્યે શંખેશ્વરજીના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવીને તેને દેવવિમાન જેવું સુંદર કરાવ્યું.

“જગદૂચરિત” મહાકાવ્ય સર્ગ ૬ (સ્તો ૦ ૪૦) માં લખ્યું છે કે, “પૃથ્વીમા પક્ષના શ્રી પરમદેવસૂરજીએ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની આરાધના કરીને વિ. સં. ૧૩૦૨ની આસપાસમાં મહારાણા દુર્જનશલ્યના કોઠ રોગને મટાડ્યો, તેથી ઉક્ત સૂરિજીના ઉપદેશથી રાજા દુર્જનશલ્યે શંખેશ્વરજીના પ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.” ઉપર્યુક્ત ‘જગદૂચરિત’માં આપેલ સંવત અનુસાર મહામાત્ય વસ્તુપાળ-તેજપાળના જીર્ણોદ્ધાર પછી થોડાંક (૧૫-૨૦) વર્ષોમાં જ આ જીર્ણોદ્ધાર થયો ગણાય. તે વખતે મંત્રી તેજપાળ વિદ્યમાન હતા. તેમની વિદ્યમાનતામાં દુર્જન રાજાઓના આક્રમણોથી આ તીર્થને તુકસાન થવાની સંભાવના થતી નથી. કદાચ કુઠરતને લઈને કંઈ તુકસાન થયું હોય, તેને સુધરાવ્યું હોય, અથવા તો પ્લાસ્ટર-રંગ-રોગાનાદિ સામાન્ય જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હોય એમ લાગે છે.

મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલ અને દુર્જનશલ્યના જીર્ણોદ્ધારો પછી આ જિનાલય થોડાં જ વર્ષો સુધી વિદ્યમાન રહ્યું. ત્યાર પછી કાળક્રમે ૧૪મી શતાબ્દીના ઉત્તરાર્ધમાં, ગુજરાત મુસલમાન બાદશાહોના હાથમાં ગયું તે વખતે, અલાઉદ્દીન ખીલજીની અથવા ત્યાર પછીના મુસલમાન બાદશાહોની

ફેળોનાં આકમણોથી આ મંદિરને નાશ થયો, પરંતુ તે વખતે મૂળનાયકજીની અસલ મૂર્તિને શ્રીસંઘે ભૂમિમાં લંડારી દીધી.

ઉત્કૃષ્ટ મંદિર અત્યારે વિદ્યમાન શંખેશ્વર ગામની બહાર હશે એમ લાગે છે. હાલ વિદ્યમાન શંખેશ્વર ગામથી ચંદ્રના માર્ગે લગભગ અડધા માર્ગ દૂર જતાં દટાઈ ગયેલા મકાન જેવો જણાતો માટીનો ફાટો ટોંચો (જિંચો ટેકરા) દેખાય છે. એ અત્યલ-મૂળ મંદિર (જિનાલય) હોવાનું ગામના કેટલાક લોકો કહે છે અને તે વાત સાચી હોય તેમ લાગે છે. તેમ જ ત્યાં મકાનોના પાયા અને ઈંટો વગેરે દેખાય છે. એટલું જ નહીં શંખેશ્વર ગામ આ તરફ હોય તેમ જણાય છે.

આ મંદિરના નાશ પછી શ્રીમાન વિજયસેનસૂરીશ્વરજી મહારાજના ઉપદેશથી સાવ નવેત્રથી ગામમાં મંદિર બન્યું છે, જેની હકીકત આગળ આપવામાં આવી છે.

ઝંડકૂવો

ગામની ઉત્તર દિશા તરફના ઝાંપાની બહાર આવેલ ખાસ્સોલ તળાવના પશ્ચિમ દિશા તરફના કિનારા ઉપરના મેદાનમાં એક ઠેકાણે શેષશાયી શ્રીકૃષ્ણની ખારા પથ્થરમાંથી બનાવેલી પ્રાચીન લાંબી સૂતેલી મૂર્તિ છે, જે ઘણી જીર્ણ થઈ ગયેલ છે. શેષતાગની ફણા ઉપર શ્રીકૃષ્ણ સૂતેલ છે. તેમના યગ પાસે લક્ષ્મીદેવી બેઠેલાં છે. તેની પાસે દાસીઓની મૂર્તિઓ હાતરેલ છે. તેની પાસેની એક ગોળ પથ્થરવાળી મૂર્તિમાં વચ્ચે એક દેવ અને તેની બન્ને બાજુએ એક એક

દેવીની મૂર્તિઓ કોતરેલી છે. તેની પાસે એક ખાસ પથ્થરની અને એક આરસની પાટુકા ભેડી છે. ક્યાંકથી મળી આવેલ હશે, ત્યાંથી લાવીને અહીં મૂકેલ હશે એમ જણાય છે. તેની આગુઆગુમાં પુરુષોના તથા સતીઓના પાણિયા વગેરે છે. તેની નજીકમાં એક દટાઈ ગયેલી વાવ હોવાનું લોકો કહે છે. આ મેદાનમાં જૂનાં મકાનોના પાયા વગેરેની નિશાનીઓ દેખાય છે. ત્યાંથી થોડું આગળ જતાં જેમાંથી શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુની મૂર્તિ નીકળ્યાનું કહેવાય છે, તે ખાડો આવે છે. આ ખાડો જૂનો હોય એમ જણાય છે. તે ખાડાને અહીંના લોકો ઝંડકૂવો એ નામથી ઓળખે છે.

એવી દંતકથા છે કે, “અહીંના સ્હીશ એક જણની એક ગાય હમેશાં જંગલમાંથી ચરીને ઘેર આવતી વખતે આ ખાડાના સ્થાને જતી, ત્યાં તેનું દૂધ ઝરી જતું. એકસ તપાસ કરતાં આ ઝંડકૂવાના સ્થાને તે ગાયનું દૂધ ઝરતું જોઈ, અહીં કોઈક ચમત્કારિક દેવની મૂર્તિ હોવી જોઈ એ એમ જાણીને લોકોએ તે સ્થાને ખૂબ જીંડું ખોદતાં તેમાંથી શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ નીકળી.” આ દંતકથા પ્રમાણે, અથવા જમે તે રીતે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુની મૂર્તિ જમીનમાંથી પ્રગટ થઈ. તેનાં દર્શન કરીને લોકો ઘણા જ ખુશી થયા. સંઘમાં વાત ફેલાણી. ગામોગામથી સંઘો અને મનુષ્યોનાં ટોળેટોળાં દર્શન કરવા માટે આવવા લાગ્યાં, અને નવું મંદિર બંધાવવાની વાત ચર્ચાવા લાગી.

૪. શ્રી વિજયસેનસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત ઉદ્ધાર

ચર્ચાના પરિણામે શ્રીસંઘે, તપાગચ્છના દાદા શ્રીમાન

હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજના પટ્ટધર શિષ્ય શ્રીમાન વિજયસેનસૂરીશ્વરજી મહારાજના સદુપદેશથી શંખેશ્વર ગામની મધ્યમાં એક (હાલમાં ગામની અંદર જૂના મંદિરનું ખંડિયેર ભણું છે તે) બાવન જિનાલય યુક્ત શિખરબંધી સુંદર મંદિર બંધાવ્યું. મંદિર તૈયાર થતાં શ્રીસંઘે તેની મહોત્સવપૂર્વક શ્રીમાન વિજયસેનસૂરીશ્વરજી મહારાજ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી (સ્તો. ૨૫, ૩૬).

જૂના મંદિરની રચના

આ (જૂનું) મંદિર, પશ્ચિમ સન્મુખનું અર્થાત્ તેમજ બિરાજમાન મૂળનાયકજીનું મુખ પશ્ચિમ દિશા સામે હતું. આ મંદિર શિખરબંધી મૂળ ત્રણ ગભારા, ગૂદમંડપ, સલામંડપ અને બાવન જિનાલય યુક્ત બનેલું હતું. ભમતીની દેરીઓમાં ઉત્તર તરફ બે, દક્ષિણ તરફ બે અને પૂર્વ તરફની પંક્તિમાં વચ્ચે એક, એમ કુલ પાંચ મોટા ગભારા (ભદ્ર-પ્રાસાદ) તથા ૪૪ દેરીઓ બનેલા હતી. તે દરેક ગભારા અને પ્રત્યેક દેરીઓ ઉપર પણ શિખર બનેલાં હતાં. મૂળ ત્રણે ગભારા, ત્રણે શિખરો, બન્ને મંડપો, તેના ઉપરના ગુંબજો અને ભમતીની દેરીઓ છત સુધી ખારા પથ્થરથી તથા દેરીઓનાં બધાં શિખરો, દીવાલો, દેરીઓના ગુંબજો વગેરે ઇંટોથી બનેલાં હશે એમ જણાય છે. ઇંટોના કામ ઉપર ચૂનાનું પ્લાસ્ટર કરેલું હતું. પ્લાસ્ટરમાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે સુંદર નકશી કરેલી હતી. આવું સુંદર મંદિર બનેલું હોવા છતાં કાળની વિચિત્ર ઘટના કહો કે મુસલમાન બાદશાહોના

પ્રકોપથી કહો, આ મંદિર પૂરાં એંસી વર્ષ પછી વિદ્યમાન રહી શક્યું નહીં.

મંદિરનો ભંગ

મોગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબ દિલ્હીની ગાદીએ બેઠા પછી તેના રાજ્યકાળ દરમ્યાન લગભગ વિ. સં. ૧૭૧૫થી ૧૭૬૪ વચ્ચેના કોઈ વર્ષમાં, તેની આજ્ઞાથી તે વખતના અમદાવાદના સૂબાએ શંખેશ્વરજીની નજીકમાં આવેલ મુંજપુર કસબાના ઠાકોર સરદાર હમીરસિંહને તાબે કરવા માટે મુંજપુર ઉપર ફૈજ મોકલી હતી. તે ફૈજ સરદાર હમીરસિંહ ઉપર વિજય મેળવીને મુંજપુરથી પાછા ફરતાં શંખેશ્વરજીનું આ મનોહર મંદિર તોડી નાંખ્યું, કેટલીક મૂર્તિઓ હાથમાં આવી તેને ખંડિત કરી નાંખી, પરંતુ ત્યાંના સંઘે અગમચેતી વાપરીને મૂળનાયક શંખેશ્વરજીની મૂર્તિને લોંચરામાં સંતાડી દીધેલી તેથી તે બચી ગઈ. આ ઘટના લગભગ વિ. સં. ૧૭૨૦ થી ૧૭૪૦ સુધીમાં બની હોય તેમ જણાય છે. અર્થાત્ એ અરસામાં આ મંદિરનો ભંગ-નાશ થયો.

ખંડિચરની સ્થિતિ

પશ્ચિમ સન્મુખનું અને બાવન જિનાલયવાળું આ મંદિર પણ વિશાળ હતું. મંદિરને મુસલમાની ફૈજે તોડી નાંખ્યા પછી ઘણાં વર્ષો બાદ આ મંદિરની જમીન ઉપયોગમાં લેવા માટે, અથવા તો તેના પથ્થરો કામમાં લેવા માટે, તેમાં વચ્ચે મૂળ ગભારો, ગૂઢમંડપ અને સલામંડપ આદિ જે હશે તે બિલકુલ કાઢી નાખીને સાફ મેદાન કરેલ.

છે. એટલે પહેલાં અહીં મૂળ ગભારો, ગૂઢમંડપ વગેરે શું શું હતું તે કાંઈ ચોક્કસ રીતે જાણી શકાયું નથી. પરંતુ અહીંના જૂના મુનીમ વાડીલાલ દેવસીભાઈ એ જમીન ખોદાવીને તપાસ કરતાં જણાયું કે, જમીનમાં દેરાસરના પાયા મોજૂદ છે. એટલે મૂળ ગભારો વગેરે આ મેદાનમાં વચ્ચે જ હતું, એ ચોક્કસ થાય છે.

ભમતીની બધી દેરીઓનાં ખંડિયેરા હજુ ઊભાં છે. લગભગ બધી દેરીઓની બહારની ભીંતો, બારશાખો, ઓશરીના સ્તંભો અને ઉપરનાં શિખરોનો થોડો ઘણો (કોઈમાં ચાર આની, કોઈમાં આઠ આની તો કોઈમાં બાર આની) ભાગ હજુ સાખૂત ઊભો છે. ઘણીખરી દેરીઓની બારશાખો હજુ લાગેલી છે, છતાં દરેકનો થોડો-ઘણો ભાગ તો અવરથ પડી ગયો છે.

બધી દેરીઓ અને ગભારોના છત સુધીનો ભાગ ખારા પથ્થરનો બનેલો હતો. વચ્ચેની દીવાલો અને શિખરો ઈંટોનાં બનેલાં હતાં. મોટા ગભારા વગેરેની દીવાલોમાં કરેલ ચૂનાના પ્લાસ્ટરમાં સુંદર નકશી કરેલી હતી, તેના નમૂના હજુ કેટલેક ઠેકાણે મોજૂદ છે. બધી દેરીઓની આગળની ઓશરી, તેની છત, મુખ્ય દરવાજો અને ગામ તરફનો દરવાજો વગેરે ભાગ સાવ પડી ગયો છે. મુખ્ય અને ગામ તરફના દરવાજાને સ્થાને હાલમાં દીવાલ ચણાવી લઈને ગામ તરફના દરવાજાને સ્થાને, તે કંપાઉડમાં આવવા જવા માટે બારણું મૂકીને એ કંપાઉડનો કબજો કરી લીધો છે. આ કંપાઉડ અહીંના જૈન યેતાંમર કારખાનાના તાબામાં છે.

કુલ હક્ક કારખાનાનો છે. અહીં દર વર્ષે કાર્તિકી તથા ચૈત્રી પૂનમને દિવસે શ્રી શત્રુંજયગિરિરાજનો સુંદર પટ બંધાય છે.

જૂના મંદિરના લેખો

આ જૂના મંદિરની ભમતીની લગભગ દરેક દેરીઓ અને ગભારાની બાંસણો પર વિ. સં. ૧૬૫૨થી ૧૬૬૮ સુધીના લેખો છે. તેમાંના ત્રણ ગભારાના લેખો કાંઈક મોટા, વ્યવસ્થિત અને સંસ્કૃત ભાષામાં છે. બાકીની દેરીઓના લેખો સાવ ટૂંકા અને લગભગ ચાલુ જેવી ગુજરાતી ભાષાના છે. આ બધા લેખોમાં સંવત ઉપરાંત દેરીઓ કરાવનાર કે તેમાં મૂર્તિઓ પધરાવનારના કુટુંબના માણસોનાં નામો જ માત્ર આપેલ છે. કોઈ કોઈમાં ગામનું નામ પણ આપેલ છે, પરંતુ પ્રતિષ્ઠા કરનાર આચાર્ય કે મુનિરાજનું નામ કોઈ પણ લેખમાં આપેલું નથી; મૂળ મંદિરના લેખોમાં આપેલું હશે તેથી આ લેખોમાં નહીં આપ્યું હોય તેમ જણાય છે.

પાંચમો છર્ણોદ્ધાર

ઉપર્યુક્ત દેરાસર તૂટ્યા પછી શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ કેટલાક સમય સુધી લોંચરામાં રાખવામાં આવી હતી. મુસલમાની ફોજોનો ભય દૂર થયા પછી લોંચરામાંથી બહાર લાવીને તેને મુંજપર કે શંખેશ્વરના ઠાકોરાઓ, કેટલાક વખત સુધી, પોતાના કબજામાં રાખી હશે અને તેઓ અમુક રકમ લીધા પછી જ યાત્રાળુઓને દર્શન કરાવતા હશે.

ત્યાર પછી શ્રીમાન વિજયસેનસૂરિભ મહારાજના પટ્ટધર શ્રી વિજયદેવસૂરિભ મહારાજના પટ્ટધર (શ્રી વિજયસિંહ-સૂરિભ મહારાજના શિષ્ય) શ્રી વિજયપ્રભસૂરિભ મહારાજના

ઉપદેશથી, શ્રી સંઘના આગેવાનોના પ્રયાસથી યા તે કવિવર ઉપાધ્યાય શ્રી ઉદયરત્નજીએ કરેલી સ્તુતિથી થયેલા ચમત્કાર પછી તેમના ઉપદેશથી શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ શ્રીસંઘને સોંપવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે.

તે વખતે મૃગનાયકજીની આ મૂર્તિને શ્રીસંઘે નવા દેરાસરની સામે સિપાઈઓને રહેવાનાં મકાનો છે, તેમાંનાં મુખ્ય ઓરડાનું બારણું નવા દેરાસરના કંપાઉંડના મુખ્ય દરવાજા બહાર, બજારના રસ્તા ઉપર પડે છે તેમાં, પરોણાદાખલ વિ. સં. ૧૭૧૦ની આસપાસમાં પધરાવી હશે. ત્યાં કેટલોક વખત સુધી પૂજાયા બાદ નવું (વર્તમાન) મનોહર દેરાસર તૈયાર થતાં તેમાં પ્રભુને પધરાવવામાં આવ્યા હશે, જે હજી સુધી લગ્ય જીવેથી ત્યાં પૂજાય છે અને લક્તોના મનોરથોને પૂર્ણ કરે છે.

આ વર્તમાન-નવું દેરાસર પાંચમા ઉદ્ધાર તરીકેનું સમજવાનું છે.

ઉપયુક્ત પાંચ જીર્ણોદ્ધાર ઉપરાંત, “અંચલગચ્છીય બૃહત્ પટ્ટાવલી” લાખાન્તર પૃ. ૮૭માં, સં. ૧૨૯૫માં થયેલા રીડાના પુત્ર જીવા શાહે શંખેશ્વરજીના જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાનું અને “ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો”, વિભાગ ૧-૨માં મોનાજી ગાંધારિયો નામના વાણિયાએ નવ લાખ રૂપિયા ખર્ચીને શંખેશ્વરજીનું દેવાલય બંધાવ્યાનું લખ્યું છે. પરંતુ આને માટે બીજા કોઈ ગ્રંથો કે શિલાલેખોનું પ્રમાણ મળેલું નહીં હોવાથી, તેમ જ સંવત માટે પાકી

ખાતરી નહીં મળવાથી, જીર્ણોદ્ધારોના અનુક્રમ નંબરમાં તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

તે સિવાય, સ્તોત્રાંક ૪ ('ધનદપ્રબંધ')માં શંખપુરમાં શંખરાજના સમયમાં, ત્યાંના જ વતની ધનદ નામના શેઠે મનોહર જિનાલય કરાવી, નવીન જિનર્જિઓની સ્થાપના કરીને એક સુંદર ખગીચો કરાવ્યાનું લખ્યું છે. પણ આ વાત કદાચ બીજા કોઈ શંખપુરનગર માટે હોય અથવા તે શંખરાજના સમયની વાત હોવાથી અતિ પ્રાચીન કાળની આ વાત હોય એમ જણાય છે.

તેમ જ ઉપર્યુક્ત “અંચલગચ્છીય બૃહત્ પટ્ટાવલી” લાખાન્તર, પૃષ્ઠ ૨૨૭માં લખ્યું છે કે, અહીં ચાતુર્માસ રહેલ શ્રી મેરુતુંગસૂરિજીના ઉપદેશથી વિ. સં. ૧૪૬૮ના કાર્તિક વદિ ૨, સોમવારે, શંખેશ્વરજીમાં કડુઆ નામના શેઠે જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવેલી છે.

આ પ્રમાણે મુખ્ય મુખ્ય ઉદ્ધારો સિવાય અહીં બીજા સૂક્ષ્મ-નાના નાના ઉદ્ધારો તથા બીજી પ્રતિમાઓનું સ્થાપન વગેરે ઘણી વાર થયું હશે, તેમ જ શંખેશ્વર ગામમાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના દેરાસર ઉપરાંત બીજા દેરાસરો પણ કોઈ કોઈ કાળમાં અવશ્ય બન્યાં હશે અને તે કેટલોક કાળ વિદ્યમાન રહ્યાં હશે. પરંતુ કાળક્રમે અત્યારે છેલ્લા બે-ત્રણ સૈકાથી તે શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની ભૂર્તિવાળું વર્તમાન-નવીન આ એક જ દેરાસર વિદ્યમાન છે.





નવું દેરાસર



ઘણું કરીને શ્રી વિજયસેનસૂરિજી મહારાજના પટ્ટધર શ્રી વિજયદેવસૂરિજી મહારાજના પટ્ટધર (શ્રી વિજય-સિંહસૂરિજીના શિષ્ય) શ્રી વિજયપ્રભસૂરિજી મહારાજના ઉપ-દેશથી શ્રી સંઘે તૈયાર કરાવેલ આ નવીન જિનાલયને! મૂળ ગભારો અને ગૂઢમંડપ વગેરે તૈયાર થઈ જતાં, શ્રીસંઘે કદેલા મહોત્સવપૂર્વક, મૂળનાયકજી શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિને તેમાં બિરાજમાન કરવામાં આવી. તેની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૭૬૦ની આસપાસમાં પ્રાય : ઉપયુક્ત શ્રીમાન વિજયપ્રભસૂરિજી મહારાજના પટ્ટધર શ્રી વિજયરત્નસૂરિજીએ કરી હોય એમ જણાય છે. ત્યાર પછી થોડા જ વખતમાં ભમતીની દેરીઓ પણ બની હોય એમ લાગે છે, કેમ કે અહીંના વિ. સં. ૧૮૬૮ના એક લેખમાં અહીંની ભમતીની દેરીઓમાંના ફૂટચાતૂટ્યા કામનું સમારકામ, અને ચોકમાં ફરસબંધીનું વગેરે કામ

કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. વિ. સં. ૧૮૬૮માં સમારકામ કરાવવાનો વખત આવ્યો એટલે ભમતીની દેરીઓ વગેરે વિ. સં. ૧૮૦૦ પહેલાં જરૂર બની ચૂક્યું હશે એમ જણાય છે. આ દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા થયા પછી સભામંડપો, આવન જિનાલયની ભમતીની દેરીઓ, ગભારા, શૃંગારચોકીઓ, શૃંગારચોકીની બહારની ઓરડીઓ, ધર્મશાળાઓ, આખા કંપાઉંડ ક્ષેત્રો કોટ વગેરે ધીમે ધીમે પાટણ-રાધનપુરના ગૃહસ્થો અને સમસ્ત સંઘ તરફથી સહાયતા મળતી ગઈ તેમ બનતાં ગયાં.

નવા દેરાસરની રચના

આ નવું દેરાસર, કંપાઉંડની વચ્ચેના લાગમાં આવેલું છે. આ દેરાસર બેઠી બાંધણીનું પણ વિશાળ અને સુંદર છે. અને તે મૂળ ગભારો, ગૃહમંડપ, બે સભામંડપો, મૂળ ગભારાની બંને બાજુએ એક એક શિખરબંધી ગભારા, ભમતીમાં આવન જિનાલયની દેરીઓ, શૃંગારચોકીઓ અને વિશાળ ચોક સહિત બનેલું છે (સ્તો. ૧૨૬).

તેમાં સૌથી પહેલાં મૂળ ગભારો (ગભારા), પછી ગૃહમંડપ, પછી ત્રણ ચોકીઓ, પછી જૂનો સભામંડપ, પછી નવો સભામંડપ, પછી છ ચોકીઓ ત્યાર પછી મુખ્ય દરવાજો, અને દરવાજા બહાર શૃંગારચોકીમાં ચાર ચોકીઓ બનેલ છે. ગૃહમંડપની બંને બાજુએ એક એક ગભારો બનેલ છે. ભમતીમાં, ત્રણે બાજુની લાઈનોમાં વચ્ચે એક એક ગભારો બનેલ છે. ભમતીમાં, ત્રણે બાજુની લાઈનોમાં વચ્ચે એક એક મોટા ગભારા સાથે ૫૫ મોટી દેરીઓ, દેરી

૫૧-૫૨ની વચ્ચેના ખૂણામાં પાટુકાની દેરી ૧ અને ઢરવાળ પાસે ખૂણામાં પદ્માવતી દેવીની નાનકડી દેરી ૧ મળીને કુલ ૫૭ દેરીઓ છે.

મૂળ ગભારા ઉપર અને ગૂઢમંડપની ખંને બાબુના બન્ને ગભારા ઉપર એમ ત્રણ શિખરો બનેલાં છે. તેમાં મૂળ ગભારા ઉપરનું શિખર સૌથી જિંચું છે. ભમતીના ગભારા અને દેરીઓ ઉપર મળીને કુલ ૫૯ શિખરો બનેલાં છે. તેમાં દેરીઓ ઉપરનાં શિખરો કરતાં ભમતીના ગભારાનાં ત્રણ શિખરો જરા જિંચાં છે, પણ તે મૂળ ગભારા ઉપરના શિખર કરતાં જરા નીચાં છે. ગૂઢમંડપ અને તેની પછીના જૂના સભામંડપ ઉપર ધુમંટને બદલે બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રાચીન અને બેઠા ઘાટનાં શિખરો છે. નવો સભામંડપ અને શંગારચોકીઓ વગેરે ઉપર ધુમંટો બનેલા છે.

ભમતીની દેરીઓની પાછળની લાઈનની વચ્ચેના ગભારા બે ખંડવાળો છે.

દરેક ગભારા અને દેરીઓ ઉપર શિખર છે. તેમ જ ભમતીના દરેક ગભારા અને દેરીઓની ઓસરીની છત ઉપર એક એક શિખર પાસે એક એક ધુમંટ છે, તથા ગૂઢમંડપની ખંને બાબુના ખંને ગભારાનાં શિખરો પાસે એક એક ધુમંટ છે.

સુખ્ય ઢરવાળ (શંગારચોકી)ની અંદરની ત્રણ ચોકીઓ અને બહારની ચાર ચોકીઓના ઉપર સ્વર્ગ આજા કરેલો છે, અર્થાત્ તેના ઉપર મહાન છે, અને તે મહાનની છત-અગાસી ઉપર ધુમંટ છે.

ગૂઢમંડપની બન્ને બાબુના બન્ને ગભાસની છત ઉપર જવા માટે બે પુલો બાંધેલા છે.

રાધનપુરનિવાસી શ્રીચુત કમળશીભાઈ ગુલાબચંદની દેખરેખ નીચે ગૂઢમંડપની દીવાલોમાં વિ. સં. ૧૮૭૩માં ઘણું જ મનોહર ચિત્રામણ્ય કામ થયું છે. તેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના દસ ભવના અને પાંચ કલ્યાણકના ભાવો સુંદર રીતે ચીતરેલા છે. ચિત્રામણ્ય કામ કરાવીને તેના ઉપર કાચ જડી દીધેલા છે.

દેરાસરમાંનું આરસનું કામ

મૂળ દેરાસરનો મૂળ ગભાસો, તેની બાબુના બન્ને ગભારા અને ગૂઢમંડપની દીવાલો ઉપર, બહારથી મકરાણા-આરસની સુંદર અને મજબૂત ખોળી ચડાવેલી છે.

મૂળ ગભારાનો અને ગૂઢમંડપનો મુખ્ય દરવાજો, એ બન્ને તદ્દન મકરાણા-આરસના અને સુંદર કોરણીયુક્ત બનેલા છે. વચ્ચે વચ્ચે રંગીન આરસના ટુકડાઓ સુંદર રીતે ગોઠવ્યા છે. એ બન્ને દરવાજાનાં કમાડો સુંદર કોતરણીવાળાં અને ચાંદીનાં પતરાંથી મઢેલાં છે. ગૂઢમંડપની બન્ને બાબુના બન્ને દરવાજા પશ્ચિમ સુંદર કોતરણીવાળા અને પશ્ચિમ-આરસના બનેલા છે. ગૂઢમંડપના બૂતલમાં ખૂબ સ્થાનકાળે રંગબેરંગી ચીનાકારી કામવાળો આરસ જડેલો છે.

ગૂઢમંડપની બન્ને બાબુના બન્ને ગભારાના દરવાજા, અથા સ્તંભો, ધુમટો, પાટડા, ભોંસિયા, છબા વગેરે બધું આરસનું બનેલું છે. બન્ને સજામંડપો બિલકુલ સ્તંભો,

પાટડા, તોરણો, દીવાલો અને ઘુમટ શીખે) મકરાણા-આરસના બનેલા છે. પરંતુ જૂના સભામંડપના મકરાણાના ઘુમટ ઉપર ચૂનાથી બેઠા ઘાટના શિખર જેવા આકાર બનાવીને તેના ઉપર કલ્પ કરેલી છે. બન્ને સભામંડપોની જમીનમાં લલકાબંધ અને મૂળ ગભારામાં, ભમતીની ઓસરીમાં તથા આખા ચોકમાં સારી રીતે આરસની લાદીઓ જડેલી છે. ભમતીના ત્રણે ગભારાના દરવાજાની બારશાખો કોરણીવાળા મકરાણાની બનેલી છે.

દેરી નં. ૨ (પદ્માવતી દેવીની દેરી)નો મુખ્ય દરવાજો ખૂબ સુંદર, કોરણીદાર અને આરસનો બનેલો છે.

ભમતીની તમામ દેરીઓની અંદર અને બહાર ભીંતોમાં પાટડા સુધી આરસ જડેલો છે. ફક્ત બધા સ્તંભો અને પાટડાથી ઉપરના ભાગમાં ચૂનાની કલ્પ કરાવેલ છે.

દેરાસરમાં થયેલું નવું કામ

મૂળ ગભારો, બાજુના બંને ગભારા અને ગૂઢમંડપની દીવાલો ઉપર બહારના ભાગમાં આરસ-મકરાણાની ખોળી; જૂના સભામંડપની પાસે બીજો નવો સભામંડપ, દેરીઓની બહારની ભીંતોમાં અને ચોકમાં આરસ ચોડવાનું, ગૂઢમંડપમાં મનોહર ચિત્રકામ વગેરે કામો વિ. સં. ૧૯૭૦થી ૧૯૮૦ સુધીમાં થયેલ છે. અત્યારે આ જિનાલય સાક્ષાત દેવચિમાન જેવું શોભી રહ્યું છે.

દેરીઓની ફરી પ્રતિષ્ઠા

મૂળનાયક શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાન, શ્રી ભીડ-

લાંઝન પાર્શ્વનાથ લગવાનના ગભારાની ત્રણે મૂર્તિઓ અને
બીજા નંબરની દેરીમાંની શ્રી પદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ, આ પાંચ
પ્રતિમા સિવાયની બધા ગભારા અને તમામ દેરીઓમાંથી
પ્રભુજી અને ચક્ષ-ચક્ષિણીઓ વગેરેની મૂર્તિઓ ઉત્થાપન
કરીને, બધાય ગભારા તથા તમામ દેરીઓની અંદર સામાન્ય
જરૂરી સમારકામ કરાવીને આરસનાં પાટિયાં ચોડાવીને, અર્થાત્
સૂક્ષ્મ-સામાન્ય જીર્ણોદ્ધાર કરાવીને, ઉપર્યુક્ત પાંચ મૂર્તિઓ
સિવાયની બાકીની બધી મૂર્તિઓની વિ. સં. ૧૯૬૭ના
માહ સુદિ પને યનિવારે ફરી વાર પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી
છે. ત્યાર પછીથી આજ સુધીમાં અહીં ફરી વાર કોઈ પણ
મોટો પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ થયો હોય તેમ જણાયું નથી-થયો નથી.

વર્ષગાંઠ

આ મૂળ દેરાસર, કેના ઉપદેશથી કેણે અને ક્યારે
બંધાવ્યું, તેમ જ તેની પ્રતિષ્ઠા કેણે અને ક્યારે કઈ સાલ
મિતિએ કરી-કરાવી તેનો કંઈ પણ પત્તો લાગ્યો નથી. તેમ
આ દેરાસરની પ્રતિષ્ઠાની સાલ મિતિ અહીં કે રાધનપુરમાં
કોઈને યાદ નથી તેથી અહીં દર વરસે કાર્તીકી પૂનમ, ચૈત્રી
પૂનમ, પોષ દશમી કે એવા મોટા પર્વના કે મેળાના
દિવસોએ અનિયમિત રીતે ધજાઓ ચડતી, કોઈ કોઈ વાર
વર્ષમાં બે-ત્રણ વાર પણ ચડતી હતી, એમ મેં સાંભળ્યું છે.
પછી ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સં. ૧૯૬૭માં તમામ દેરીઓની
ફરી પ્રતિષ્ઠા થઈ, ત્યારથી કે ત્યાર પછીના નજીકના સમયથી
મૂળનાયકજીના ગભારા સહિત તમામ ગભારા અને તમામ
દેરીઓ ઉપર દર વર્ષે માહ સુદિ પને દિવસે ધજાઓ

ચડાવવાનું નક્કી કર્યું છે. ત્યારથી દર વર્ષે નિયમિત રીતે મૂળનાયકજીનું શિખર, બધા ગભારા તથા તમામ દેરીઓનાં શિખરા અને ઘુંમટો ઉપર થઈને ૬૫ ધન્યો માહ સુદિ ૫ (વસંતપંચમી)ને દિવસે ચડે છે.

ભાવનગરવાળા શેઠ છોટાલાલ નાનચંદ આજુદજીએ મૂળનાયકજીની ઉપર ધન ચડાવવા માટે કેટલાંક વર્ષોથી અમુક રકમ કારખાનાને અર્પણ કરેલી છે, તેથી તેમના તરફથી મૂળનાયકના ગભારા ઉપર દર વરસે ધન ચડે છે. તેઓ રેશમી કાપડની કસબ તથા જરીના ભસ્તકામ ચુક્ત, નંદાવર્ત, સ્વસ્તિક, યત્રો, સિંહ તથા સુભાષિત વાક્યોના ભસ્તકામ સહિત સુંદર ધન ભાવનગરમાં ઠસવીને, તેઓ પોતે અથવા તેમના ઘરમાંથી કોઈ પણ માણસ પોતાની મંડળી સાથે આવીને, દર વરસે ધામધૂમથી ધન ચડાવે છે. બાકીની ધન્યો કારખાના તરફથી ચડે છે.

દેરાસરના શિલાલેખો

આ દેરાસરમાંથી મૂર્તિઓ, કાઉન્સિલિંગયા, પરિકરની ગાદીઓ, પટ્ટો, ધાતુની મૂર્તિઓ, પાદુકાઓ અને દીવાલોમાંના મળીને કુલ પચીસ શિલાલેખો મળ્યા છે, તેમાં સૌથી જૂનામાં જૂનો વિ. સં. ૧૨૧૪નો અને સૌથી નવામાં નવો વિ. સં. ૧૯૧૬નો છે. એ બધા લેખો પરિશિષ્ટ નં. ૧માં શુજશતી ભાષાન્તરમાં આપ્યા છે. દેરી નં. ૫૧-૫૨ વચ્ચેના ખૂણાની દેરીની અંદરની આરસની નાની દેરીમાં એ પાદુકાપટ્ટ છે. તે વિષમ સ્થાનમાં અને અંધારામાં હોવા છતાં ઘણા પ્રયાસે એ બન્ને પરમા લેખો ઉતારી લીધા છે.

પરંતુ એ નાની દેરીની બહાર બીજા આઠ પાટુકાપટ્ટો છે, તેના ઉપર થોડા થોડા અક્ષરો ખોદેલા છે, પણ તે ઘણા ઘસાર્ધ ગયેલા હોવાથી અને નિરુપયોગી જણાયાથી હતાયાં નથી.

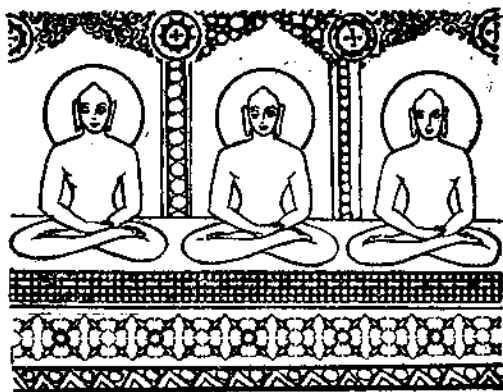
ધાતુની એક મોટી પ્રાચીન એકલ મૂર્તિની એકઠ પર દેખ ખોદેલો છે, પરંતુ તે ચૂના-સીમેન્ટમાં દબાયેલ હોવાથી હતારી શકાયો નથી.

શૃંગારચોકીની બહાર

શૃંગારચોકીની પાસે (મુખ્ય દરવાજાની બહાર) બન્ને તરફ દલાણ (ખુલ્લી ચોશરીઓ) બનેલી છે, તે બન્નેને છેડે એક એક ચોરડી બનેલી છે, તેમાંની એકમાં પૂજનાં કપડાં અને બીજીમાં કેશર-સુખડ ઉતારવાનું રહે છે.

શૃંગારચોકીની સામે એક પાટું (પથ્થરનું) દલાણ બનેલ છે. તેની અંદરના ભાગમાં ચોરડીઓ બનેલી છે, જેમાં હાલ કારખાનાના સિપાઈઓ રહે છે. તે ચોરડીઓમાં જવાના બારણાની બારશાબનો ઉબરો દેરાસરનો છે અને તેનું એક બારણું ઠંપાઉંડના મુખ્ય દરવાજા બહાર રરતા ઉપર પડે છે, તેની બારશાબ તેમ જ ઉબરો દેરાસરનાં જ છે. એટલે નવું દેરાસર બન્યા પહેલાં મૂળનાયક શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને થોડાંક વર્ષો સુધી અહીં પધરાવ્યા હશે એમ જણાય છે.





મૂર્તિસંખ્યા અને વિશેષ હકીકત

૧૦

ગર્ભાગાર (મૂળ ગભારો)

મૂળ ગભારામાં મૂળનાયક શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મોટી, લગ્ન અને રમણીય મૂર્તિ ૧ આરસના પંચતીર્થોના પરિકર સહિત છે. પરિકર સુંદર છે. મૂળનાયકજીની મૂર્તિ પર લેખ થયેલ છે. પરિકરના બન્ને કાઉસંગિયાની ગાદી પર વિ. સં. ૧૬૬૬ના લેખો છે. એટલે આ પરિકરની વિ. સં. ૧૬૬૬ના પોષ વદિ ૮ને શનિવારે અમદાવાદમાં પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. ત્યાર પછી તેનું અહીં સ્થાપન કરવામાં આવ્યું છે. મૂળનાયકજીની મૂર્તિની બેઠક કે પરિકરની ગાદી પર લેખ નથી. તથા ધાતુની પંચતીર્થોના પરિકરમાં વચ્ચે મૂળનાયકજી તરીકે સફેદ સ્ફટિક રતનની મૂર્તિ ૧ છે.

બન્ને ગભારા

આપણી જમણી બાજુના ગભારામાં મૂળનાયકજી તરીકે બીડલંબન ચાર્ધનાથની (સ્તો ૦ ૧૨૯) મનોહર મોટી મૂર્તિ ૧ છે. તેમની બન્ને બાજુએ સફેદ આરસના લગભગ ચાર ચાર ફૂટ ઊંચા, મનોહર શ્રી નેમિનાથ અને શ્રી આદિનાથના એકએક કાઉસગિયા (ઊભી મૂર્તિ) છે. પ્રત્યેક કાઉસગિયામાં ભગવાનની ૧૧-૧૧ બીજી મૂર્તિઓ કોતરેલી છે. એટલે બન્ને મળીને એક ચોવીશી ગણાય. તે બન્ને કાઉસગિયાની ગાદી પર વિ. સં. ૧૩૨૬ માઘ વદિ ૨ રવિવારના લેખો છે.

આપણી ડાબી બાજુના ગભારામાં મૂળનાયક શ્રી અજિતનાથ પ્રભુ વગેરેની આરસની મનોહર મૂર્તિઓ ૩ છે. શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની મૂર્તિ સં. ૧૯૬૭ની પ્રતિષ્ઠા વખતે જોટાણાથી લાવીને અહીં પથરાવવામાં આવી છે.

દેવકુલિકાઓ-દેરીઓ

દેરી નં. ૧માં વર્તમાન જિન માતૃચોવીશીનો પટ્ટ ૧ છે, તેના પર વર્તમાન ચોવીશીની જિન-માતાઓનાં નામો લખેલાં છે. તે પટ્ટની ડાબી બાજુમાં પદ્માવતી દેવીની ખંડિત મૂર્તિ ૧ ને જમણી બાજુમાં યક્ષની ખંડિત મૂર્તિ ૧ છે.

દેરી નં. ૨. આ પદ્માવતી દેવીની દેરી છે. તેમાં વચ્ચે મુખ્ય સ્થાને શ્રી પદ્માવતી દેવીની આશરે ૧૫ ફૂટ ઊંચી મનોહર મૂર્તિ ૧ છે, તેને માથે સર્પની ફણ છે, તેના ઉપર ભગવાનની એક નાની મૂર્તિ કોતરેલી છે. દેવીની બન્ને બાજુએ આતમા માતાંગ યક્ષની એક એક મૂર્તિ છે. કુલ મૂર્તિઓ ૩ છે.

દેરી નં. ૩માં વર્તમાનકાળની જિન-ચોવીશીનો સિલ્સિલો બિલ્લ ખડોવાળો પદ્મ ૧ છે. તેમાં ચાર મૂર્તિઓ ઓછી છે. હરેક મૂર્તિઓ પર પ્રભુજીનાં નામ ખોદેલાં છે. અને પરિકરમાંથી છૂટા પડેલા સર્વેશ્વ આરસના લગલગ ૨૫ કૂટ ઊંચા, એક બેડીના જ કાઉસગિયા બે છે. (કુલ વસ્તુઓ ૩ છે.)

દેરી નં. ૪માં મૂળનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની પરિ-કર્યુક્ત આરસની મૂર્તિ ૧ છે. તેના પરિકરમાં બીજી ૨૩ જિનમૂર્તિઓ સુંદર રીતે ગોઠવીને કોતરેલી છે. એટલે આ એક ચોવીશીનો પદ્મ ઠહી શકાય. તેની બેઠક પર સંવત્ વિનાનો શ્રાવક બલ્હાને લેખ છે. તે સિવાય એક કૂટ ઊંચા કાઉસગિયા ૧ અને પગલાં બેડી ૩ છે.

દેરી નં. ૫માં મૂળનાયક શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાન વગેરે જિનખિંબ ૨ છે, અને મૂળનાયકજીની કાળી બાબુમાં નાના ચૌમુખજી ૧ છે.

દેરી નં. ૬માં મૂળનાયક શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાન વગેરે જિનખિંબ ૩ છે.

દેરી નં. ૭માં મૂ. ના. શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભ. વગેરે જિનખિંબ ૨ છે.

”	”	૮	”	”	શ્રી ઋષભદેવ ભ. તું	”	”	૧	”
”	”	૯	”	”	શ્રી નેમિનાથ ભ. તું	”	”	૧	”
”	”	૧૦	”	”	શ્રી અનંતનાથ ભ. તું	”	”	૧	”
”	”	૧૧	”	”	શ્રી પાર્શ્વનાથ ભ. તું	”	”	૧	”
”	”	૧૨	”	”	શ્રી કુંથુનાથ ભ. વગેરે	”	”	૩	”
”	”	૧૩	”	”	શ્રી વિમલનાથ ભ. તું	”	”	૧	”

(લાંછન રૂપે નથી.)

દેરી નં. ૧૪ મૂ. ના. શ્રી પાર્થનાથ લ. નું. જિનબિંબ ૧ ,,
 ,, ,, ૧૫ (ગભારા)માં મૂ. ના. જી વગેરે ,, ૩ ,,

મૂળનાયકજીનું લાંછન સાવ ઘસાઈ ગયું છે, તકતીમાં.
 શ્રી શાંતિનાથજી લખેલ છે.

દેરી નં. ૧૬ ,, ,, જી શ્રી.....વગેરે ,, ૩ ,,

મૂળનાયકજીનું લાંછન સાવ ઘસાઈ ગયું છે, તકતીમાં.
 મૂળનાયક શ્રી ધર્મનાથજી લખેલ છે, પરંતુ શ્રી ધર્મનાથજી
 તેા મૂળનાયકજીથી ડાબી બાજુમાં છે.

દેરી નં. ૧૭માં મૂ. ના. શ્રી શાંતિનાથ લ. ની જિનમૂર્તિ ૧ છે.
 ,, ,, ૧૮ ,, ,, છે ,, વગેરે ,, ૩ ,,

મૂળનાયકજીની ડાબી બાજુની મૂર્તિ પરિકરસહ ,,
 મૂર્તિ અને પરિકર એક જ પાષાણમાં બનેલ છે.

દેરી નં. ૧૯માં મૂ. ના. શ્રી શાંતિનાથ લ. વગેરે જિનબિંબ ૩ છે.

,, ,, ૨૦ ,, ,, શ્રી નેમિનાથ ,, નું ,, ૧ ,,

,, ,, ૨૧ ,, ,, ,, ,, ,, ૧ ,,

,, ,, ૨૨ ,, ,, શ્રી ઋષભદેવ ,, ,, ૧ ,,

દેરી નં. ૨૩માં મૂળનાયક શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની
 પીળા આરસની મૂર્તિ ૧ છે.

દેરી નં. ૨૪માં મૂ. ના. શ્રી. મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિ ૧ છે.

દેરી નં. ૨૫માં મૂ. ના. શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ વગેરેની
 શ્યામ આરસની જિનમૂર્તિઓ ૩ છે.

દેરી નં. ૨૬માં મૂ. ના. શ્રી મહાવીરસ્વામી વગેરે
જિનર્ષિય ૩ છે.

દેરી નં. ૨૭માં મૂ. ના. શ્રી આદિનાથ ભગવાન વગેરે
જિનર્ષિય ૩ છે.

દેરી નં. ૨૮ (પાછળના ગભારા)માં મૂ. ના. શ્રી
નેમિનાથ પ્રભુની શ્યામ આરસની ચોટી મૂર્તિ છે અને
શ્રી આદિનાથજી તથા શ્રી શાંતિનાથજીની સફેદ આરસની
મૂર્તિઓ ૨ (કુલ મૂર્તિઓ ૩) છે.

દેરી નં. ૨૯માં મૂ. ના. શ્રી અજિતનાથ પ્રભુ વગેરે
જિનર્ષિય ૩ છે. મૂળનાયકજીના બન્ને ખલા ઉપર ચોટીના
જેવું નિશાન છે.

દેરી નં. ૩૦માં મૂ. ના. શ્રી.....વગેરે
જિનર્ષિય ૩ છે.

મૂળનાયકજીનું લાંછન સાવ ઘસારું ગયું છે, તેથી નામ
નક્કી થઈ શક્યું નથી. તકતીમાં રિખવદેવજી લખેલ છે.

દેરી નં. ૩૧ માં મૂ. ના. શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભ. વગેરે જિનર્ષિય ૩ છે.

„ „ ૩૨ „ „ શ્રી શાંતિનાથ „ નું „ ૧ છે.

„ „ ૩૩ „ „ શ્રી સુવિધિનાથ „ વગેરે „ ૩ છે.

„ „ ૩૪ „ „ શ્રી આદીશ્વર „ „ „ ૩ છે.

મૂળનાયકજીની બન્ને બાજુની બન્ને નાની મૂર્તિઓ
પરિકર સહિત છે. આખું પરિકર અને મૂર્તિ એક જ પાષાણમાં
ઘડાયેલ છે. તેમાંની જમણી બાજુની મૂર્તિના પરિકરની
ગાદી પર સં. ૧૩૨૬ માઘ વદિ ૨ રવિનો લેખ છે.

દેરી નં. ૩૫માં મૂ. ના. શ્રી મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ ૧ છે.

દેરી નં. ૩૬માં મૂ. ના. શ્રી.....ની મૂર્તિ ૧ છે. મૂ. ના. જીનું લાંછન ઘસાઈ ગયું છે, સ્પષ્ટ નથી. આરસની તકતીમાં રિખવદેવજી લખેલ છે. અને ધાતુની લાંછન વિનાની એકલ મૂર્તિ ૧ છે, તેની પાછળ લેખ છે, પશુ બધો લેખ ચૂનામાં દટાઈ ગયો છે. (કુલ મૂર્તિ ૨).

દેરી નં. ૩૭માં મૂ. ના. શ્રી શાંતિનાથ લ. વગેરે જિનર્ણિય ૩ છે.
 „ „ ૩૮ „ „ શ્રી કુંથુનાથ „ નું „ ૧ છે.
 „ „ ૩૯ „ „ શ્રી અનંતનાથ „ „ „ ૧ છે.
 દેરી નં. ૪૦માં મૂ. ના. શ્રી શાંતિનાથ લ. વગેરે જિનર્ણિય ૩ છે.
 „ „ (ગભારા)માં મૂ. ના. શ્રી..... „ „ ૩ છે.

મૂળનાયકજીનું લાંછન ઘસાઈ ગયું છે. સ્પષ્ટ નથી. તકતીમાં શ્રી અરનાથ લ. લખેલ છે.

દેરી નં. ૪૨માં મૂ. ના. શ્રી.....ની મૂર્તિ ૧ છે. લાંછન સ્પષ્ટ નથી. તકતીમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુ લખેલ છે.
 દેરી નં. ૪૩માં મૂ. ના. શ્રી શાંતિનાથ લ. ની મૂર્તિ ૧ છે.
 „ „ ૪૪ „ „ શ્રી પાર્શ્વનાથ „ „ „ ૧ છે.
 „ „ ૪૫ „ „ શ્રી અજિતનાથ „ નું જિનર્ણિય ૧ છે.
 „ „ ૪૬ „ „ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ „ વગેરે „ ૧ છે.
 „ „ ૪૭ „ „ શ્રી પાર્શ્વનાથ „ „ „ ૩ છે.
 „ „ ૪૮ „ „ શ્રી સુમતિનાથ „ „ „ ૩ છે.
 „ „ ૪૯ „ „ શ્રી ધર્મનાથ „ નું „ ૧ છે.
 લાંછન સ્પષ્ટ નથી, પરંતુ વજ્ર જણાય છે. તકતીમાં

સુમિધિનાથજી લખેલ છે. મૂળનાયકજીની બન્ને બાજુએ પચિસરની ઉપરના લાગળો એક એક ટુકડો બુદ્ધો બુદ્ધો સ્થાપન કરેલ છે, બન્નેમાં ભગવાનની બેઠી એક એક મૂર્તિ કોતરેલી છે.

દેરી નં. ૫૦માં મૂળનાયકજી શ્રી અનંતનાથ ભગવાન વગેરે જિનબિંબ ૨ છે. મૂ. ના.જીનું લાંછન સ્પષ્ટ નથી; મધૂરની આકૃતિ જેવું કૌંચનું લાંછન હોય તેમ જણાય છે. તકતીમાં સુમતિનાથ લખેલ છે.

દેરી નં. ૫૧માં મૂ. ના. શ્રી ચંદ્રપ્રભુ વગેરે જિનબિંબ ૩ છે.

દેરી નં. ૫૨માં મૂ. ના.જી તરીકે સમવસરણના આકારનો ચોમુખજીની આકૃતિવાળો જિનચોવીશીનો પટ્ટ ૧ છે. આ ચોવીશીપટ્ટની નીચેની ચારે તરફની લાઈનમાં આચાર્ય મહારાજ, સ્થાપનાચાર્ય, વ્યાખ્યાનસલા, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ ફૂલની માળાઓ હાથમાં લઈને હાથ જોડીને ઊભાં ઊભાં પ્રભુજી પાસે ભાવના કરતાં હોય, વગેરેનું સુંદર દ્રશ્ય ખોદેલ છે. આ ચોવીસીના પટ્ટ પર લેખ છે, પણ વંચાતો નથી. આ પટ્ટની બન્ને બાજુએ એક એક ચોમુખજી છે.

દેરી નં. ૫૩માં મૂ. ના.જી તરીકે જિનચોવીશીનો પટ્ટ ૧ છે. તેના ઉપર વિ. સં. ૧૪૨૮ વૈશાખ વદિ ૨ સોમનો લેખ છે. તેની જમણી બાજુમાં ચરિકરમાંથી છૂટા પડી ગયેલા લગભગ ત્રણ ફૂટ ઊંચા સંદેહ આરસના કાઉ-સંગિયા ૧ છે. તેની બાજુમાં ચોવીશીના પટ્ટમાંથી છૂટી પડી ગયેલ બેઠેલી જિનમૂર્તિઓ ૮ છે. ડાબી બાજુમાં લગભગ ૧.૧-૨ ફૂટ ઊંચા, પણ જરા નાના-મોટા, સ્થાપ

આરસના કાઠિસગિયા ૨ છે અને તેની પાસે સંદેહ આરસના આશરે છ ઇંચ ઊંચા કાઠિસગિયા ૧ મ.

દેરી નં. ૫૪માં વચ્ચે મૂળનાયકજીના સ્થાન પર શ્રી પદ્માવતી દેવીની આશરે ૧૧ ફૂટ ઊંચી મનોહર મૂર્તિ છે. તેના મસ્તક પર સર્પની કૃષ્ણ અને તેના ઉપર તથા બન્ને પડખે મળીને ભગવાનની નાની બેઠેલી મૂર્તિઓ ત્રણ કોતરેલી છે. પદ્માવતી દેવીની બંને બાજુમાં ૧૧મી શ્રીવત્સા-માનવી નામની દેવીની આશરે ૧૧ ફૂટ ઊંચી એક એક મૂર્તિ છે. એ પ્રમાણે આ દેરીમાં દેવીઓની મૂર્તિઓ ૩ છે.

દેરી નં. ૫૫માં વર્તમાનકાળની મિત્ર-માતૃચોવીશીનો પદ ૧ છે. ૫૮માં ચોવીશે માતાઓનાં નામો લખેલા છે. તેમ જ તેમાં વિ. સં. ૧૨૩૮નો લેખ છે. તે સિવાય અંબિકા દેવીની મૂર્તિઓ ૨ અને શ્યામવર્ણવાળા ચક્ષુની મૂર્તિ ૧ છે.

દેરી નં. ૫૬ (મુખ્ય દરવાજા પાસેની પદ્માવતી દેવીનો સાવ નાની દેરી)માં શ્રી પદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ ૧ છે. તેને સાથે સર્પની કૃષ્ણ અને તેના ઉપર ભગવાનની બેઠેલી મૂર્તિ ૧ કોતરેલી છે. આ મૂર્તિ પર વિ. સં. ૧૮૩૦નો લેખ છે. તેની આગળ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની પાહુકા બેઠી ૧ છે.

દેરી નં. ૫૧-૫૨ની વચ્ચેની ખૂણાની દેરીમાં મધ્ય ભાગમાં આસ્ત્રની એક નાની દેરી બનેલી છે. તેની અંદર પગલાં બેઠી ૨ છે. તેની ઉપર વિ.સં. ૧૭૬૪નો લેખ છે (ગુજો પરિશિષ્ટ ૧, લેખાંક ૭ તથા તેનું અવલોકન), તેમાં કરાવનારનું નામ છે, પણ કોનાં પગલાં છે, તે લખ્યું નથી. ખજ તે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના અંશના કોઈ આસ્ત્રોનાં પગલાં હોય એમ લાગે છે.

આ નાની દેરીની બહાર, ફરવાગની બન્ને તરફ એક એક અને જમણા હાથ તરફ પગલાં બેડી ૬ મળીને કુલ પગલાં બેડી ૮ જમીન ઉપર સ્થાપન કરેલ છે. તે બધાં પર થોડા થોડા અક્ષરો ખોદેલા છે, પણ સ્થાનની વિષમતા, અંધકાર અને અક્ષરો ઘસાઈ ગયેલા હોવાથી તે બરાબર વંચાતા નથી. આ પાહુકાઓ આચાર્યો, મુનિઓ કે યતિઓની હશે એમ જણાય છે. આ દેરીઓમાં કુલ પગલાં બેડી ૧૦ છે.

દેરી નં. ૫, ૩૩ અને ૫૦ મીમાં એક એક જિનમૂર્તિ ખાસ પથ્થરની બનેલી છે અને તેના ઉપર ચૂનાથી કલાઈ કરેલી છે.

આ દેરાસરમાં અત્યારે કુલ મૂર્તિઓ નીચે પ્રમાણે છે :

- ૧ મૂ.ના. શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની પરિકરવાળી મૂર્તિ-૧
- ૨ આરસની પરિકરવાળી જિનમૂર્તિઓ-૩.
- ૩ „ પરિકર વિનાની „ „ -૯૨
- ૪ „ નાના-મોટા કાઉસગિયા -૯.
- ૫ „ જિન-ચોવીશીના પદો-૩.
- ૬ „ સમવસરણના આકારનો જિન-ચોવીશીનો પદ-૧
- ૭ „ જિન-માતૃચોવીશીના પદો-૨.
- ૮ ધાતુના પરિકરવાળી સફેદ સ્ફટિકની જિનમૂર્તિ-૧.
- ૯ ધાતુની મોટી એકલ મૂર્તિ-૧.
- ૧૦ „ ચોવીશી, પંચતીર્થો વગેરે નાની મૂર્તિઓ-૨૦
- ૧૧ ખાસ પથ્થરની-ચૂનાની કરેલી જિનમૂર્તિઓ-૩.
- ૧૨ આરસના ચૌમુખજી-૩.
- ૧૩ „ ચોવીશીના પદમાંથી છૂટી પડી ગયેલી બેડી આકૃતિની જિનમૂર્તિઓ-૮.

- ૧૪ આરસના પરિકરના ઉપલા ભાગના દુકડા-૨.
 ૧૫ ,, શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનાં પગલાં બેડી-૩.
 ૧૬ આરસનાં પગલાં બેડી-૧૧.
 ૧૭ ,, ની (સાતમા) માત્રંગ યક્ષની મૂર્તિઓ-૨.
 ૧૮ ,, યક્ષની મૂર્તિ-૧.
 ૧૯ ,, ,, ખંડિત મૂર્તિ-૧.
 ૨૦ ,, પદ્માવતી દેવીની મૂર્તિઓ-૩.
 ૨૧ ,, ,, ,, ખંડિત મૂર્તિ-૧.
 ૨૨ ,, અંબિકાદેવીની મૂર્તિઓ-૧.
 ૨૩ ,, (૧૧મી) શ્રીવત્સા-માનવી દેવીની મૂર્તિઓ-૧.

ઉપર પ્રમાણે મૂળનાયકજીની મૂર્તિ ૧, પરિકરવાળી બીજી મૂર્તિ ૩, પરિકર વિનાની મૂર્તિ ૯૨, ખારા પથ્થરની મૂર્તિ ૩, કાકિસગિયા ૯, સ્ફટિકની મૂર્તિ ૧, ધાતુની મૂર્તિઓ ૨૧ અને ત્રણ ચૌમુખજીની મૂર્તિઓ ૧૨ ગણતાં અત્યારે કુલ ૧૪૨ જિનમૂર્તિઓ અહીં બિરાજમાન-વિદ્યમાન છે. જ્યારે પં. મહિમાઠ્યે વિ. સં. ૧૭૨૨માં રચેલ 'જ્યૈત્યપરિપાટી' ની ઢાળ ૧, કડી ૫-૬માં પણ શ્રી શંખેશ્વર તીર્થમાં પૂર્વના દેરાસરમાં ૧૪૨ જિનબિંબ હોવાનું લખ્યું છે (જુઓ સ્તોત્રાંક ૧૪૦). આ રીતે મૂર્તિઓની સંખ્યા અકસ્માત મળતી આવી ગઈ, પણ એ તો જૂના (ગામમાં જેનું ખંડિયેર ઊભું છે તે) દેરાસરની વાત પં. મહિમાઠ્યે લખી. જૂના દેરાસરમાંની મૂળનાયક શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સિવાયની બીજી બધી મૂર્તિઓનું શું થયું ? મુસલમાની ફાત્તેએ ઉક્ત મંદિરનો ભંગ કર્યો તે વખતે નષ્ટ કરી નાંખી

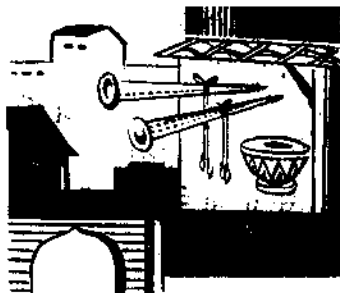
કે અગમબુદ્ધિ વણિકોએ કોઈ કેકાણે જમીનમાં ભંડારી દીધી તેનો હજુ સુધી કોઈ પત્તો લાગ્યો નથી.

નવા દેરાસરમાં તો મૂળનાયકજી સિવાયની લગભગ બીજી બધી મૂર્તિઓ ક્રમે ક્રમે બહારગામથી આવેલી છે.

શંખેશ્વરની આસપાસનાં કેટલાંક ગામડાંઓમાંથી દેરાસરે વધાવી લીધાં, તેની પ્રતિમાઓ તથા છૂટક છૂટક કોઈ કોઈ જગ્યાએથી જમીનમાંથી પ્રગટ થયેલી પ્રતિમાઓ અહીં આવી છે.

સં. ૧૯૬૭માં બધી દેરીઓની ફરી પ્રતિષ્ઠા થઈ, એ વખતે કેટલીક મૂર્તિઓ બહારગામથી આવી છે.





ધર્મશાળાઓ

૧૧

શંખેશ્વર મહાતીર્થનેા છેલ્લાં વર્ષોમાં પ્રભાવ તથા માહાત્મ્ય વિસ્તાર પામતાં ભાવિક યાત્રીઓની તથા પ્રવાસી-ઓની સંખ્યા એકધારી વધતી રહી છે. ગાડા-માર્ગે, પગ-રસ્તે, રેલવે રસ્તે અને એસ. ટી. દ્વારા દિવસ ને રાત યાત્રિકોની અવશજ્જવર ચાલુ રહે છે. એમાં પણ રેલવે હજી નજદિક આવી નહીં હોવાથી સ્ટેટ ટ્રાન્સપોર્ટની બસો આખો દિવસ ઠલવાય છે ને ભરાય છે. એક કાચી ગચ્છતરી મુજબ જેતાલીસ કે તેંતાલીસ એસ. ટી. બસો આવે છે ને જાય છે. તેમ જ હમણાં પાકા હામરના રસ્તા થયા હોવાથી ખાનગી મોટરો પણ આખો દહાડો આવતી-જતી જોવા મળે છે.

ચોમાસામાં રસ્તા-વાહન વગેરેની સગવડો પૂરતી ન હોવાથી, મુખ્યત્વે શિયાળાના ને ઉનાળાના આઠ માસ

યાત્રીઓ આવતા, પણ હવે તો રસ્તા તેમ જ સગવડો વધવાથી ખારે માસ યાત્રિકોનો પ્રવાહ જોવા મળે છે.

એક ગણતરી મુજબ (વિ. સં. ૧૦૧૧) આઠ મહિનામાં અઢી લાખ યાત્રિકો આ તીર્થનો લાભ લે છે. સરેરાશ ત્રણસોથી ચારસો યાત્રીઓ આવે છે ને જાય છે. એમાંય પોષ વદ દશમે (ભગવાનની વર્ષગાંઠના દિવસે) પાંચથી સાત હજાર માણસો, કારતક સુદ પૂનમે પંદરસોથી બે હજાર યાત્રિકો, ચૈત્રી પૂનમે સાતથી આઠ હજાર યાત્રિકો ને બેસતા વર્ષે ખારસોથી પંદરસો ભાવિકો દર્શનનો લાભ લે છે. આ સંખ્યા દિવસે દિવસે વધતી જાય છે, ને ભારતભરમાં આ તીર્થની ખ્યાતિ યતાં સંખ્યાનો નિશ્ચિત આંક આજે આપવો અશક્ય થયો છે.

યાત્રિકો અને પ્રવાસીઓની વધતી જતી સંખ્યાને સમાવવા માટે અહીં ધર્મશાળાઓ અનેક છે. આજના યુગ પ્રમાણે એમાં નવી નવી સગવડો ઊભી કરવામાં આવે છે, ને જીર્ણ થયેલી ધર્મશાળાઓનો ઉદ્ધાર પણ કરવામાં આવે છે.

હાલમાં નાની-મોટી મળીને કુલ છ જૈન ધર્મશાળાઓ છે, જેનાં નામ-કામ નીચે મુજબ છે :

(૧) 'ખોરિંગવાળી ધર્મશાળા' દેરાસરની ઉત્તરે આવેલી છે. પહેલાં આ ધર્મશાળા ગઢશાળી ધર્મશાળાના નામથી ઓળખાતી. છેલ્લાં દશ વર્ષમાં જૂની ધર્મશાળા ઉપર મેડો ખંધાવી નવા ખંડો બનાવવાની સગવડ માટે ખંધાવ્યા છે.

(૨) નવા દેરાસરની દક્ષિણ દિશામાં ધર્મશાળાની ઓરડીઓની લાઈન છે. તે ‘પંચાસરવાળા’ની ધર્મશાળા કહેવાય છે.

(૩) ‘ટાંકાવાળી’ ધર્મશાળામાં એક મોટો હોલ ગ્રાઉન્ડ ફ્લોર પર બનાવ્યો છે, અને પહેલા માળે ચાર ખંડ બનાવ્યા છે.

(૪) નવા દેરાસરની સામેની જગ્યાના જૂના ખંડ ઉતારી નાંખ્યા છે, અને ત્યાં ૫૦’x૧૪’ના માપનો વ્યાખ્યાન હોલ બનાવવાનો છે.

(૫) પ્રથમ જેમાં ભોજનશાળા ચાલતી હતી તે શેઠ શ્રી ઇન્દ્રિયંદ હીમજીભાઈના નામથી ઓળખાતી ધર્મશાળા જૂની છે. હાલમાં તેમાં કારખાનાના નોકરો રહે છે. આ ધર્મશાળા પણ નવી બનાવવાની વિચારણા ચાલે છે.

(૬) ગામના ઝાંપામાં નવી થયેલી (શેઠ મોતીલાલ મૂળજીભાઈ હસ્તકની) ધર્મશાળા પણ ધણું જ સુધારકામ માગે છે. હાલ વહીવટ શેઠ સકરચંદ મોતીલાલભાઈ રાધનપુરવાળા કરે છે.

આમાંની પ્રથમની પાંચ ધર્મશાળાઓ આ તીર્થનો વહીવટ કરનાર શેઠ જીવણદાસ ગોડીદાસની પેઢી (શંખેશ્વર કારખાના)ને તાળે છે, જ્યારે છેલ્લી ધર્મશાળાનો વહીવટ જુદો છે. તે ધર્મશાળાઓની વિશેષ માહિતી નીચે પ્રમાણે છે:

(૧-૨) શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુના આ નવા દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૭૬૦ની આસપાસમાં થઈ હતી. લગભગ

તે સમયમાં જ આ 'ગઢવાળી' નામની ધર્મશાળા બનવી શરૂ થઈ ગઈ હતી. ધીમે ધીમે થોડાં વર્ષોમાં આ નવા દેરાસરની ત્રણે તરફ ધર્મશાળાની ઓરડીઓની લાઈનો બની ગઈ હતી. ઉત્તર તરફની ઓરડીઓની પછવાડે જમણવાર કરવાને મોટો વડો હતો.

દેરાસરથી ઉત્તર, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશા તરફની ધર્મશાળાની ત્રણે લાઈનોની ઓરડીઓ દેરાસરથી બહુ જ નજીક હોઈ આશાતના થતી હતી અને સ્થયાત્રા વખતે સ્થ દેરવામાં બહુ અડચણ પડતી હતી. તેથી છેલ્લાં ૨૫-૩૦ વર્ષની અંદર ધીરે ધીરે તેમાં સુધારો થતો ગયો. દેરાસરની પછવાડેની (પશ્ચિમ તરફની) ધર્મશાળાની ઓરડીઓ કાઢી નાંખીને સ્થયાત્રા માટે રસ્તો મોટો કર્યો.

ઉત્તર દિશા તરફની ઓરડીઓ કાઢી નાંખીને રસ્તો પહોળો કરીને નવી ઓરડીઓ બનાવીને તેનાં બારણાં જમણવારના વડામાં મૂક્યાં.

તેમ જ દક્ષિણ દિશા તરફની ઓરડીઓ જે 'પંચાસરવાળા'ની ધર્મશાળા કહેવાય છે, તેની ઓરડીઓ ઊંડી અને ઓશરી પહોળી હતી, તેને કાઢી નાંખીને રસ્તો પહોળો કરીને દેરાસરથી જરા છેટે ઓશરીબંધ ઓરડીઓની લાઈન નવેસરથી બંધાવી. આ લાઈન પૂરી થયા પછી તેની પાસેના ગઢના એક કોઠાની પાસે મેડી-બંધ એક મકાન હજી સુધી જનું રહી ગયું હતું, કે જે ઘાસ-ચારો વગેરે ભરવાના ઉપયોગમાં લેવાતું હતું, તેને

પણ પાડી નાખીને તે જગ્યાએ નીચે ત્રણ ઓરડા તથા ઉપર બે ઓરડા અને અગાસીયુક્ત સુંદર પાકું મકાન કારખાના તરફથી વિ. સં. ૧૯૯૭માં બંધાવી લેવામાં આવ્યું છે.

જમણવારનો જે વડો હતો, તેમાં વચ્ચે બહુ વિશાળ ચોક રાખીને તેની ચારે બાજુ ધર્મશાળા તરીકે ઓરડીઓની લાઈનો વિ. સં. ૧૯૮૭-૮૮માં અને ત્યાર પછીનાં વર્ષોમાં બંધાવી લીધેલ છે. આ નવી ધર્મશાળામાં ચાત્રાણુઓને ઊતરવાની સગવડ સારી છે. ધર્મશાળા દેરાસરથી જરા દૂર હોવાથી આશાતનાનો સંભવ પણ નથી. તેમાં ચોક વિશાળ હોઈ અને તેમાં વચ્ચે વૃક્ષો હોવા સાથે તેમાં પાણીનું બોરિંગ મુકાવેલ હોવાથી ચાત્રાણુઓને સારી રીતે આરામ અને શાંતિ મળે તેવી આ ધર્મશાળા થઈ છે.

આ દેરાસરનો મુખ્ય દરવાજો અને તેની સામેની (પૂર્વ દિશા તરફની) ધર્મશાળાની વચ્ચે પહેલાં બહેર રસ્તો—રાજમાર્ગ હતો. પંચાસરવાળાની ધર્મશાળાની પછવાડેની શેરીમાંથી, નગરખાનાની નીચેની ખડકીવાળાં સ્થાને થઈને દેરાસરના મુખ્ય દરવાજા પાસે થઈને બજારમાં જવાનો રસ્તો હતો.

તે વખતે આ દેરાસરના કંપાઉડનો મુખ્ય—મોટો—ઉગમથો દરવાજો, જે બજારના રસ્તા ઉપર છે તે, નહોતો; એ બજારમાં જવાનો રસ્તો હતો.

પછી તે જગ્યા રાજ્ય પાસેથી વેચાતી ખરીદી

લાઈને વિ. સં. ૧૮૬૭માં તે રસ્તો બંને તરફથી બંધ કરીને નગરખાનાની નીચે ખડકી-મોટી ડેલી મૂકીને તેના ઉપર વિ. સં. ૧૮૬૭માં નગરખાનું બંધાવ્યું, જ્યાં હંમેશાં કાયમ ખાતે ચોથડિયાં વાગે છે, અને બજારના રસ્તા ઉપર મોટો દરવાજો મૂકી કંપાઉંડનો પાકો કબજો કરી લીધો. કંપાઉંડના આ દરવાજાની અંદર બંને તરફ દલાણો (ઓશરી) બનેલાં છે, જેમાં ચોકીદારો-સિપાઈઓ બેસે છે અને ત્યાં ચોકીદારો રાત-દિવસ ઘડિયાળના ડંકા વગાડે છે.

આ આખા કંપાઉંડની ફરતો મજબૂત કિલ્લો છે, તેને પણ લગભગ આ દેશસરની સાથે સાથે બાંધવાનો શરૂ કરીને વિ. સં. ૧૮૬૭માં નવી જમીન ખરીદ્યા પછી વિ. સં. ૧૮૭૪માં આ કોટને પૂરો કર્યો હશે એમ જણાય છે, કેમ કે, દક્ષિણ દિશા તરફના ગઢના, પંચાસરવાળાની ધર્મશાળા પૂરી થાય છે તેની પાસેના, કોઠાના બહારની—રાજમાર્ગ તરફની—દીવાલમાં ‘સં. ૧૮૭૪ના માગશર સુદિ ૨’ એ પ્રમાણે ખોદેલ છે. બોરિંગવાળી ધર્મશાળામાં ૨૪ ડબલ રૂમ, ૧૩ બાયરૂમ સાથે રૂમ ને ૯ સાદા રૂમ છે. ૪ હોલ છે.

(૩) નવા દેશસરની સામેની લાઈનમાં ખૂણામાં (નગરખાનાની બાજુમાં) ‘ટાંકાવાળી’ ધર્મશાળા આવેલી છે. નીચી ખડકીમાં થઈને અંદર જવાય છે. આ ધર્મશાળા પથ્થરની પાકી-મજબૂત બનેલી છે. બીજી ધર્મશાળાઓ કરતાં આ સૌથી જૂની હોય તેમ લાગે છે.

આની અંદર પાણીનું ટાંકું હોવાથી આ 'ટાંકાવાળી' ધર્મશાળા કહેવાય છે. દેરાસરમાં પ્રક્ષાલ વગેરે દરેક કાર્ય માટે આ ટાંકાનું જ પાણી વપરાય છે, અને તે બાર માસ બરાબર પહોંચે છે. સખ્ત દુષ્કાળવાળા વરસમાં કદાચ ૪-૬ મહિના બહારથી પાણી લાવવું પડે છે. આ ધર્મશાળાની અંદર જવાના રસ્તાના બારણાં નાનાં-બારીઓ જેવાં છે. તેનું એક બારણું જૂના દેરાસર તરફ જવાના રાજમાર્ગ ઉપર પડે છે. તે બારણાની બહારની ડાબી બાજુની દીવાલમાં સં. ૧૮૩૬નો લેખ છે. (લેખ નં. ૫૯), અને બીજું બારણું નગરખાનાની નીચેની ડેલીની પાસે પડે છે, તેમાંથી નવા દેરાસરના કંપાઉંડમાં જવાય છે. આ બારણા-માથી અંદર જતાં, બારણાની ઉપરની ભીતમાં વિ. સં. ૧૮૫૪નો લેખ છે. (જુઓ લેખ નં. ૬૦). આ બંને લેખો પરથી જણાય છે કે, આ ધર્મશાળા સમસ્ત સંઘે રાજ્ય પાસેથી જમીન અઘાટ વેચાણ લઈને રાધનપુરના સંઘની દેખરેખથી કસવી છે. તેમાં દેખરેખ રાખનારા પાંચ શ્રાવકોનાં તથા મુનીમ, સલાટ વગેરેનાં પચ્ચ નામો આપેલાં છે.

(૪) નવા દેરાસરના મુખ્ય દરવાજાની બરાબર સામેના કાગમાં એક પાકું દલાણ (ઓશરી) બનેલ છે. તેની અંદર ઓરડાઓ બનેલા છે. આ મકાન પશુ પથ્થરનું —પાકું બનેલ છે. આમાંના એક ઓરડાનું એક બારણું બહાર રસ્તા ઉપર પડે છે. તે ઓરડાની બંને તરફનાં બારણાંની બારણાઓ અને ઉંબરા બેતાં તેમાં નવું દેરાસર થયા પહેલાં પ્રભુજીને પધરાવ્યા હશે એમ ચોક્કસ જણાય

છે. હાલ આ મકાનો ધર્મશાળા તરીકે વપરાય છે. તેમાં કારખાનાના સિપાઈઓ અને નોકરો રહે છે, તથા કબૂતર માટેનું અનાજ વગેરે પરચૂરણ સામાન રાખવામાં આવે છે.

(૫) રાધનપુરવાળા શેઠ ઈન્છાચંદ હેમજીની જૈન ધર્મશાળા બજારમાં રસ્તા ઉપર આવેલી છે. આ ધર્મશાળા શેઠ જીવણદાસ ગોડીદાસની પેઢી (જૈન કારખાના)ને અર્પણ કરેલી છે. કારખાનાની વ્યવસ્થાપક કમિટીએ આ ધર્મશાળાને કુટલોક ભાગ જૈન લોજનશાળાની કમિટીને લોજનશાળા માટે વાપરવા આપ્યો હતો.

(૬) રાધનપુરવાળા શેઠ મણિલાલ મોતીલાલ મૂળજી મારફત બંધાયેલી આ ધર્મશાળા, શંખેશ્વર ગામના પશ્ચિમ તરફના ઝાંયામાં, શ્રીસંઘની આર્થિક સહાયથી અને શેઠ મોતીલાલ મૂળજીની ખંત, લાગણી અને જાતિ દેખરેખથી બની છે. તેનો એક છેડો 'ગઢવાળી' નવી ધર્મશાળાને લગતો છે અને બીજો છેડો છેક ગામની ભાગેળે છે. આ ધર્મશાળા પાકી, મેડીબંધ અને વિશાળ બનેલી છે. યાત્રાળુઓ માટે ઉપરના ભાગમાં મોટા મોટા હોલ અને નીચેના ભાગમાં ઓરડાઓ બનેલા છે. વચ્ચે વિશાળ ચોક છે. આનો મુખ્ય દરવાજો ઉત્તર સન્મુખ બહાર રસ્તા ઉપર છે, પરંતુ 'ગઢવાળી' નવી ધર્મશાળામાંથી પણ આમાં અવાય-જવાય છે.

આ ધર્મશાળા વિ. સં. ૧૯૭૩ના ચૈત્ર સુદિ ૧૩ ને શુક્રવાર તા. ૫-૪-૧૯૧૬ને દિવસે, રાધનપુરના નામદાર

નવાબશ્રી જલાલુદ્દીન ખાનજી સાહેબના મુખારક હાથે ખુલ્લી મુકાયેલી છે. આ ધર્મશાળાનો ઉત્તર દિશા તરફના બાહરે રસ્તા તરફનો આગલો ભાગ (મુખ્ય દરવાજો, દરવાજાની બંને તરફની ઓરડીઓની લાઈનો અને તેના ઉપરના માળના ઓરડાઓ) અમદાવાદવાળા સ્વર્ગવાસી શેઠ વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. ઈ. જે. પી. ના સ્મરણાર્થે તેમની ધર્મપત્ની ડાહીબાઈએ સત્તર હજાર રૂપિયા આપીને કરાવેલ છે.

આ ધર્મશાળાનો વહીવટ રાધનપુર (હાલ મુંબઈ) વાળા શેઠ મોતીલાલ મૂળજીની પેઢીના હાથમાં છે, પણ તેમણે તે વહીવટ કારખાનાની કમિટીને (શેઠ જીવજીદાસ ગોડીદાસની પેઢીને) સોંપી દેવો વાજબી છે.

અન્ય મકાનો

‘ગઢવાળી’ ધર્મશાળાના મુખ્ય દરવાજાથી અંદર પેસતાં જમણા હાથ તરફના ઓરડાઓમાં અને તેની પાસે, પીવા માટે કારેલ ગરમ પાણીની સગવડ રાખેલી છે. તેની પછી ખૂણામાં એક જૂની પોસાળ (પૌષ્ઠશાળા) હતી કે જે શંખેશ્વર ગામના શ્રાવકોને ઉપાશ્રય તરીકે ધર્મકાર્યો કરવા સારુ વાપરવા માટે આપવામાં આવેલ છે. આ ઉપાશ્રયની એક દીવાલના ગોખલામાં શ્રી મણિસદ્રવીરનું પ્રાચીન સ્થાન છે, તેથી આ પોસાળ તપાગૃહની હશે એમ લાગે છે. તે પાડીને ત્યાં આગળના ભાગમાં શેઠ જીવજીદાસ ગોડીદાસની પેઢી (શ્રી શંખેશ્વર જૈન ધ્વેનાંબર મૂર્તિપૂજક કાર્યાલય)ની ભેઠકનું મકાન કયું છે, અને તેના ઉપર ‘શ્રી હીરવિજય-

સૂરીશ્વરજી જૈન પુસ્તકાલય' હતું. પરંતુ એ મકાન જીર્ણ થઈ ગયેલ હોઈ હાલમાં તેને પાડી નાખ્યું છે. તે ઠેકાણે પેઢી અને પુસ્તકાલય માટે નવું મકાન બંધાવવાનું કામ હવે પછી ચાલુ કરવાના છે.

જૈન ઉપાશ્રય

તેની પાસેથી વંડાવાળી નવી ધર્મશાળામાં જતાં જમણા હાથ તરફ શ્રાવકોને ધર્મક્રિયાઓ કરવા માટે જૈન ઉપાશ્રયનું સુંદર મકાન હાલમાં જ નવું તૈયાર થયું છે, તેથી મુનિરાજોને અલાયદા ઊતરવાની તથા શ્રાવકોને ધર્મક્રિયાઓ કરવાની સગવડ સારી થઈ છે.

જૈન પુસ્તકાલય

યાત્રાળુઓની સગવાડતા ખાતર, કુરસદના સમયમાં યાત્રાળુઓ પુસ્તકવાચનનો લાભ લઈ શકે તેટલા માટે, અહીં સ્વ. શ્રીમાન વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજના સદુપદેશથી સં. ૧૯૮૫માં 'શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી જૈન પુસ્તકાલય' સ્થાપન થયેલું છે. તેમાં પુસ્તકોનો સારો સંગ્રહ છે, અને થોડાક જૈન માસિકો વગેરે છાપાં પણ આવે છે. પરંતુ યાત્રાળુઓ આ પુસ્તકાલયનો જોઈ એ તેવો લાભ લેતા નથી, માટે પુસ્તકાલયની સુવ્યવસ્થા થવાની તથા યાત્રાળુઓએ તેનો સારી રીતે લાભ લેવાની જરૂર છે. પહેલાં કારખાનાની જૂની ઓફિસના મકાનના મેડા ઉપર આ પુસ્તકાલય રાખ્યું હતું. પરંતુ ઓફિસનું જૂનું મકાન પાડી નાખવાથી હાલમાં એક ઓરડામાં પુસ્તકોના કબાટો રાખેલા છે. ઓફિસનું નવું મકાન બનશે ત્યારે સગવડતાવાળા મકાનમાં શીઘ્રતાથી પુસ્તકાલયને

લઈ જવાનું અહીંના કાર્યવાહકો ધારે છે. પુસ્તકાલય દેશસર આવવા-જવાના રસ્તા ઉપર જ અને નીચેના મકાનમાં કાયમ ખાતે રાખવામાં આવે તો તેનો લાલ વધારે પ્રમાણમાં લોકો લઈ શકે, માટે તેવી વ્યવસ્થા થવાની જરૂર છે.

ચખૂતરો

આ કંપાઉંડના મુખ્ય દરવાજામાં પેસતાં ડાબી બાજુમાં મોટું દલાણુ (ઓશરી) છે તેના છેડા પાસે કખૂતરો વગેરે પંખીઓ માટે ચખૂતરો બનેલો છે. તેમાં પક્ષીઓ માટે કારખાના તરફથી હંમેશાં અનાજ નંખાય છે.

નગારખાનું

ટાંકાવાળી ધર્મશાળાની પાસે બહાર શેરીમાં જવાની જૂની બારી (ડેરી) છે, તેના ઉપર વિ. સં. ૧૮૬૭ની સાલમાં નગારખાના માટે મકાન બનાવેલું છે, જ્યાં હંમેશાં નિયમિત રીતે ચોઘડિયાં વાગે છે.

જૈન ભોજનશાળા

જગપ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીમાન વિજય-ધર્મસૂરિજી મહારાજશ્રીના શિષ્યરત્ન શ્રીમાન વિજયભક્તિ-સૂરિજી મહારાજશ્રીના સદુપદેશ અને પ્રેરણાથી, રાધનપુર અને શંખેશ્વરની આસપાસનાં કેટલાંક ગામોના ભાવિક જૈન ગૃહસ્થોએ આ કામ હાથમાં લઈને જૈન યાત્રાળુઓની સંગવડ માટે, સં. ૧૯૮૦ના માગશર વદિ ૧૦ને દિવસે, અહીં એક જૈન ભોજનશાળા ખુલ્લી મૂકી હતી અને તે બજારના રસ્તા ઉપર આવેલી અને જૈન કારખાનાના તાબાની રાધનપુરવાળા

શેઠ ઇચ્છાચંદ હેમજીની ધર્મશાળામાં રાખવામાં આવી હતી. આ લોજનશાળા થવાથી યાત્રાળુઓને ઘણી અનુકૂળતા થઈ છે. લોજન આદિની વ્યવસ્થા સારી છે. આ લોજનશાળામાં જમનાર પાસેથી પહેલા એક ટંકના ચાર આના અને બે ટંકના છ આના, ત્યાર પછી પાંચ આના અને સાત આના લેતા હતા; અને પછી એક ટંકના સાત આના અને બે ટંકના દસ આના લેતા હતા તે દર વધીને એક ટંકનો એક રૂપિયો ને બે ટંકનો દોઢ રૂપિયો હાલમાં છે. તેમ જ આ લોજનશાળા સાધુ-સાધ્વીઓની ભક્તિનો સારામાં સારો લાભ લે છે.

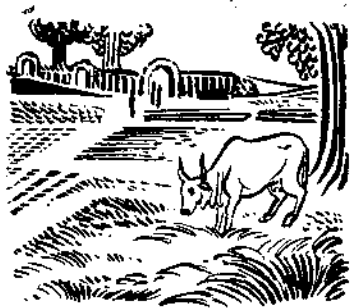
આ લોજનશાળાની વ્યવસ્થા અને દેખરેખ રાધનપુર, સમી, મુંજપુર, બોલેરા, લોલાડા, આદરિયાણા, ઝિંબૂવાડા, પંચાસર, સીતાપુર, ભદરાડા, વીરમગામ અને અમદાવાદના મળીને કુલ ૧૮ મેંબરોની બનેલી મેનેજિંગ કમિટી રાખે છે. જનરલ કમિટીના આશરે ૧૨૬ મેંબરો છે. મેનેજિંગ કમિટીના મેંબરો અવારનવાર અહીં આવીને જાતદેખરેખ રાખે છે. એનો વાર્ષિક હિસાબ અને રિપોર્ટ છપાય છે.

ગમે તે ભોગે પણ આ લોજનશાળા ચાલુ રાખવાનો કમિટીના નિર્ણયને લીધે, આ સંસ્થા પાસે જે ભંડોળ હતું તે, વિશ્વયુદ્ધની મોઘવારીને લીધે ૨-૩ વર્ષ પહેલાં ખેલાસ થઈ ગયું, એટલે કમિટીના ભાવિક ૪-૫ સભ્યોનોએ સમયનો લોભ આપી, ગયા વરસમાં મુંબઈ જઈ, ફાળો કરી આશરે પચાસ હજારનું ભંડોળ કંચું છે, જેનું વ્યાજ

આંશરે પંદરસો રૂપિયા જિપજી શકે. જ્યારે આ વિશ્વયુદ્ધ અંગેની લયંકર મોંઘવારી સાથે અનાજ વગેરે ખાદ્ય પદાર્થો ઉપરના કટ્ટોલને લીધે સીધું સામાન બિલકુલ નહિ મળતું હોવાના કારણે દરેક યાત્રાળુઓને પ્રાયઃ લોજન-શાળામાં જ જમવું પડતું હોવાથી, લોજનશાળાને વાર્ષિક પાંચ હજાર રૂપિયાનો તુટો પડે છે. તેમાંથી વ્યાજની જિપજ ખાદ્ય કરતાં, લગલગ સાડા ત્રણ હજારનો તુટો રહે છે, માટે નિભાવફંડ ખાતામાં સહાયતાની જરૂર હોવાથી, ઉદાર દિવના મહાત્મલાવોનું આ તરફ લક્ષ્ય ખેંચવામાં આવે છે.

હાલમાં લોજનશાળાનું નવું મકાન બાંધવામાં આવ્યું છે ને તેમાં પૂરથી સગવડો ઉતારવામાં આવી છે.





અગીચા અને ગૌચર જમીન

૧૨

અગીચો (નં. ૧)

શંખેશ્વર ગામના કિંગમણા—પૂર્વ દિશાના—અંધામાં શંખેશ્વરજીના જૈન મંદિર. મ. કારખાના (કાર્યાલય) નો એક મોટો રા. વીધાનો અગીચો છે. તેમાં ફૂલના રોપાઓ ઉપરાંત ફળનાં મોટાં વૃક્ષો પણ ઘણાં છે. તે સિવાય તેમાં નોકરોને રહેવા માટે મકાનો બનેલાં છે. અને કારખાનાનાં ઘોડા અને ઢોરો પણ અહીં રાખવામાં આવે છે. આ અગીચામાં જેટલાં ફૂલ થાય છે તે અંધાં હંમેશાં દેરાસરજીમાં આવે છે. પાણી માટે આ અગીચામાં પેઢી તરફથી બોરિંગ કરાવવામાં આવેલ છે અને તે બોરિંગનું પાણી ધર્મશાળામાં પહોંચાડવા માટે જમીનમાં પાઈપો નાખી છે. જત્રાણુઓને નાહવા-ધોવા તથા પીવાના ઉપયોગમાં આ પાણી લેવામાં આવે છે. પાણી ખારું હોવા છતાં તંદુરસ્તીને હાનિકર્તા નથી. બોરિંગનો ઉપયોગ ગામલોકો પણ કરે છે. આ પ્રદેશ

ખારોપાટ કહેવાય છે, એટલે મીઠું પાણી નીકળવાની અત્રે શક્યતા નથી. આ પાણી વૃક્ષો તથા દેરાના ઉપયોગમાં પણ આવે છે. આ બગીચામાં પાકી બાંધેલી એક મોટી છત્રી છે. તે છત્રીની અંદર શિખરબાંધી નાની દેરીમાં પાચયદ્વગચ્છના શ્રી હર્ષચંદ્રસૂરિ નામના શ્રી પૂજ્યનાં પગલાં જોડી ૧ છે. તેની ઉપર વિ. સં. ૧૯૧૬નો લેખ છે (બુએ. લેખ નં. ૬૨).

બગીચો (નં. ૨)

ગામના આથમણા (પશ્ચિમ) ઝાંપાની નજીકમાં પણ કારખાનાના તાગાનો ચાર વીધાનો એક બગીચો હતો. પણ ત્યાંના કૂવામાં બગીચાને થાય તેટલું પૂરતું પાણી નહીં હોવાથી તે બગીચો કાઢી નાખીને તે જમીન વિદ્યોટીથી ખેડૂતને ખેડવા માટે આપી દેવામાં આવે છે. તેની વાર્ષિક અમુક રકમ કારખાનાને મળે છે.

બગીચો (નં. ૩)

શંખેશ્વર ગામની ઉત્તર દિશામાં, ખારસોલ તળાવના કિનારા ઉપર, ઝંડકૂવાની નજીકમાં, ગુલાબના ફૂલના રોપાવાળો અઢી વીધાનો એક બગીચો છે. તે બગીચો એક સખી ગૃહસ્થે સં. ૧૯૬૭માં ખરીદીને શંખેશ્વરજીના કારખાનાને અર્પણ કર્યો છે. તેમાંથી હંમેશાં ગુલાબ વગેરેનાં પુષ્પો પ્રભુજીને ચડાવવા માટે દેરાસરજીમાં આવે છે.

ગૌચર જમીન

શંખેશ્વર ગામની ઉત્તર દિશા તરફના ઝાંપા બહાર

શ્રી ૧૦

ખારસોલ તળાવની પાસે, ખંડિયા ગામના રસ્તા ઉપર, હાલમાં શંખેશ્વર કાર્યાલય (કારખાના)ની મંજૂરીથી ગામના ખેડૂતો જ્યાં ખળાં તૈયાર કરે છે, તે અને તેની પાસે જે પડતર જમીન છે તે 'ઊંટવાળિયા' ખેતરની છે. આ 'ઊંટવાળિયું' નામનું મોટું ખેતર અને તેની આસપાસની જમીન, રાજ્યનો કર ભરીને રાજ્યની મંજૂરીથી શેઠ ગણેશ-ચંદ્ર શાંતિદાસ, ઝાલા અમરાજી, ઝાલા રામદાસજી અને ગામના મુખી, પટેલો વગેરેની સાક્ષીથી, ગામના લોકોએ મળીને, શંખેશ્વરજીના દેરાસરને અર્પણ કરીને વિ. સં. ૧૭૨૨ના માઘ સુદિ રને બુધવારે ગૌચર માટે છૂટી મૂકી છે.

મોટા વિસ્તારવાળી જમીનમાં છેટે છેટે 'સરઈ'ના ત્રાંચ પથ્થરો ખોડેલા છે, તેમાંથી ત્રણ 'સરઈ'ના લેખો મહા-મહેનતે વાંચી, જેટલો ભાગ વંચાણો તેટલો ભાગ ઉતારી લઈને, પહેલા પરિશિષ્ટમાં લેખાંક નં. ૬૩, ૬૪, ૬૫માં આપેલ છે. બાકીની બે સરઈના લેખના અક્ષરો સાવ ઘસારા ગયેલા હોવાથી વાંચી શકાયા નથી. તેમાં કોઈ બીજા ખેતરને ત્રણ ગૌચર માટે છૂટું મૂકવાનો ઉદ્દેશ હોવાની સંભાવના થાય છે. ઉક્ત ત્રણે સરઈના લેખોની નકલો શેઠ જીવણદાસ ગોડીદાસની પેઠી (કારખાના)માં ત્રણ મોજૂદ છે. આ નકલો કારખાનાના કાર્યવાહકોએ રાધનપુર સ્ટેટના દફતરમાં કોઈ કાર્ય પ્રસંગે સં. ૧૯૫૦ના ફાગણ માસમાં દાખલ કરેલ છે. આ ગૌચર જમીનની વિશેષ હકીકત જાણવા માટે પરિશિષ્ટ ૧માં લેખાંક ૬૩, ૬૪ અને ૬૫ જુઓ.





મેળા

૧૩

મેળા

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ તીર્થના અંગે અહીં કાયમ ખાતે દર વર્ષે ત્રણ મોટા મેળા ભરાય છે: (૧) ચૈત્રી પૂનમનો, (૨) કારતકી પૂનમનો અને (૩) પોષદશમી-માગશર વદિ ૧૦નો.

(૨) ઉપર્યુક્ત ત્રણે મેળામાં ચૈત્રી પૂનમનો મેળો સૌથી જબરદસ્ત ભરાય છે. આ મેળો ઉપર રાધનપુર અને પાટણથી સંઘો આવે છે, તે ઉપરાંત ગામેગામથી યાત્રાળુઓ આવે છે. આ મેળાપ્રસંગે મુનિરાજો અને સાધ્વીજીઓ પણ સારા પ્રમાણમાં આવે છે. આ મેળો સાર્વજનિક હોઈ જૈનો ઉપરાંત અઢારે વર્ણના મનુષ્યો આ મેળામાં માલ વેચવા અને ખરીદવા માટે આવે છે. તેઓ બધા પ્રેમ અને સક્તિથી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનાં દર્શન કરીને યથાશક્તિ લેટ ચડાવે છે.

આ મેળામાં ઘણી વાર જન કેમનું પાંચ-પાંચ હજાર માણસ એકઠું થાય છે. આગળના સમયમાં તે કરતાંય વધારે માણસ એકઠું થતું હશે એમ જણાય છે. કેમ કે, આ મેળા પ્રસંગે પહેલાં નવકારશી-સાધર્મિક વાત્સલ્યમાં શીરા, દાળ અને શેષવા-ઝાલર (ચણા-વાલનું) જમણુ થતું. તે વખતે ગઢવાળી-હાલ નવી થયેલી ધર્મશાળાના ચોકમાં વચ્ચે એક ઠેકાણે જમીનમાં ખાડો ખોદીને કુંડની પેઠે તેને ચૂનાબંધ ચણી લઈને પાકી કલઈ કરેલ છે, તેની અંદર શીરા તૈયાર કરીને ભરતા અને એ જ ધર્મશાળાની ઓશરીના કિનારે ૨-૩ ઘડીઓ-માટીની કોડીઓ ચૂનાથી ચણી લીધી હતી તેમાં શેષવા-ઝાલરનું શાક તૈયાર કરીને ભરતા તથા મોટાં રંગાડાંઓમાં દાળ રાંધીને ત્યાં-ચોકમાં મૂકી રાખતા, અને લોકો જમવા બેસે ત્યારે પીરસનારા એમાંથી લઈ લઈને પીરસતા. મતલબ કે પીરસનારાઓને શીરા વગેરે કોઈ પણ સીજ કોઈ આગેવાનોના અંકુશ હેઠળથી લાવવી પડે એવું નહોતું. પીરસનારાઓ સ્વતઃ એ સ્થળેથી લાવી-લાવીને પીરસતા. પણ આગળના લોકો લટ્રિક હોવા સાથે, કોઈનું ખૂડું કરવામાં રાજી નહોતા; માલ વધારે લઈ લઈને પડતો મૂકીને બગાડ કરતા નહોતા. પૈસા ખર્ચનારાઓને યશ મળે તેમાં તેઓ રાજી રહેતા. (આજકાલ જો આ પ્રમાણે માલ છૂટો મૂકી દીધો હોય તો લોકો માલનો ઘણો જ બગાડ કરે. ખાસ થોડું ને બગાડે ઝાઝું, અને પાછળના માણસોને કદાચ બૂખ્યા રહેવાનો સમય પણ આવે).

(૨) કારતકી પૂનમના મેળામાં સાધુ-સાધ્વીઓ તો

બહુ જ ઓછા પ્રમાણમાં આવી શકે. બહુમાં બહુ શંખેશ્વરજીથી સાત-આઠ ગાઉ સુધીનાં ગામે આદરિયાણા, ઝિંજૂવાડા, પંચાસર, મુંજપુર, હારીજ, સમી, દસાડા વગેરેમાં ચોમાસુ રહેલ હોય એ જ આવી શકે. પરંતુ આ મેળામાં દર વર્ષે રાધનપુરનો સંઘ આવવા ઉપરાંત ગામેગામથી યાત્રાળુઓ સારી સંખ્યામાં આવે છે.

(૩) પોષ દશમી (માગશર વદિ ૧૦)ને દિવસે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું જન્મકલ્યાણક હોવાથી તે દિવસે અહીં અઠમનું ઘણું જ મહત્ત્વ છે. અત્રે તે દિવસે મેળો ભરાય છે. સાધુ સાધ્વીઓનાં ઠાણાં લગભગ ૧૦૦ થી ૧૫૦ હોય છે. આ વખતે લગભગ અઠમ ૪૦૦ થી ૫૦૦ની સંખ્યામાં થાય છે. પોષ દશમી પર અઠમ કરનાર દરેકને અત્તરવારણાં તથા પારણાં પેઢી તરફની કરાવાય છે.

પોષ દશમી (માગશર વદ ૧૦)ની નોકારશી છેલ્લાં બે વર્ષથી રાધનપુરવાળા એક સદ્ગૃહસ્થ શ્રી. હરગોવિન્દાસ જીવશજભાઈ હસ્તક થાય છે.

આસો વદ તેરસ, ચૌદશ અને અમાસના રોજ પણ લગભગ ૧૫૦ અઠમ થાય છે.

આ ત્રણે મેળાના દિવસોમાં શ્રી શત્રુંજય-પટકર્શન, સ્થયાત્રાના વરઘોડા, મોટી પૂજાઓ, આંગી, ભાવના, રાત્રિ-જાગરણ અને સ્વર્ધર્મવાત્સલ્ય વગેરે ધાર્મિક કાર્યો, બંધારણ અને સગવડ પ્રમાણે થાય છે. યાત્રાળુઓ તેમાં ભાગ લઈ પોતાના તે દિવસો ધર્મક્રિયામાં આનંદપૂર્વક પસાર કરે છે.

તેમ જ ચોમાસા સિવાયની દરેક માસની પૂનમને દિવસે આ તીર્થની અવશ્ય યાત્રા કરવી એવી પ્રતિજ્ઞાવાળા ધણા માણસો હોઈ, આસપાસનાં ગામડાં, ગામે અને ઠેઠ અમદાવાદ વગેરે શહેરોમાંથી પણ યાત્રાળુઓ આ તીર્થનાં દર્શન—યાત્રા માટે દર પૂનમે આવે છે. હવે ડામરદોડ થઈ જવાથી દરેક પૂનમે ૮૦૦થી ૧૦૦૦ જાત્રાળુઓ આવે છે. ચોમાસામાં પણ એસ. ટી. ચાલુ રહે છે.

તેમાં પણ અમદાવાદનિવાસી શેઠ લાલભાઈ લઠા, શેઠ બચુભાઈ નશુભાઈ ઇલેક્ટ્રિકવાળા અને શેઠ લલુભાઈ ઘડિયાળી વગેરે કેટલાક ગૃહસ્થો તો ભર ચોમાસામાં વરસાદ વરસતો હોય અને રસ્તો ખરાબ થઈ ગયો હોય તો પણ ખારે માસની દર પૂનમે આ તીર્થની યાત્રા કરવા અવશ્ય આવે જ, —કોઈ અનિવાર્ય કારણથી એક પૂનમે ન આવી શકાય એવું હોય તો બીજી પૂનમે યાત્રા ન કરે ત્યાં સુધી એટલે એક મહિના સુધી ધીનો ત્યાગ રહે. વરથે યાત્રા કરવા આવી જાય તો પણ તે ગણતરીમાં ગણાય નહીં, —આવી પ્રતિજ્ઞાવાળા પણ હતા.

વળી કેટલાક સજ્જનો દર વર્ષે ત્રણ-ચાર વાર આવવું, કેટલાક અમુક અમુક મેળા ઉપર અથવા અમુક દિવસે આવવું, ન અવાય તો ફરી વાર ન આવે ત્યાં સુધી ધીનો ત્યાગ, આવી પ્રતિજ્ઞાવાળા પણ છે અને તેઓ મુંબઈ જેટલે દૂરથી પણ વર્ષમાં ૩-૪ વખત અહીં યાત્રાર્થે આવે છે. આ ઉપરથી આ તીર્થનો પ્રભાવ કેટલો છે, અને લોકોનો આ તીર્થ પ્રત્યે કેટલો ભક્તિભાવ છે તે સ્પષ્ટ

સમજાઈ શકે તેમ છે.

ઉપર્યુક્ત ત્રણ મેળા અને દર પૂનમ સિવાય બીજા જન પર્વો-તહેવારોમાં પણ અહીં યાત્રાળુઓ સારા પ્રમાણમાં એકઠા થાય છે.

રાધનપુરના નવાળ સાહેબો તરફથી કે સ્ટેટ તરફથી આ તીર્થને જમીન વગેરે કંઈ ને કંઈ બક્ષીસમાં પણ મળ્યું હશે જ, પરંતુ તે સંબંધી કંઈ પણ લેખો કે દસ્તાવેજો મને મળી શક્યા નહીં હોવાથી—ચોક્કસ માહિતી નહિ મળવાથી—તે બાબત અહીં વધારે વિગતથી રજૂ કરી શક્યો નથી. પરંતુ આ દેરાસરજીના મુખ્ય દરવાજામાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં, ઓસરીમાં ડાબી બાજુમાં કેસર-સુખડ ઘસવાની ઓસરી છે, તેની ઓસરીની પાસે દાનપત્રનો એક પથ્થર ખોડેલો છે, તેમાં વિ. સં. ૧૮૨૪નો રાધનપુરના તે વખતના નવાળ સાહેબ હસનખાનજીના પુત્ર ખાનરાણા શ્રી અલપ-ખાનજી(?)ના વખતનો શિલાલેખ ખોદેલો છે, પણ તેના અક્ષરો ઓડિયા અને ઘસાઈ ગયેલા હોવાથી, મહેનત કરવા છતાં પણ તે લેખ પૂરેપૂરે વાંચી શકાયો નથી. પરંતુ કાંઈક જમીન વગેરે લેટ કર્યાના અથવા તે દાણ-જકાત માફ કર્યાના દાનપત્રનો જ આ શિલાલેખ હોવો જોઈએ એમ જણાય છે. આ શિલાલેખ સંબંધી કંઈક વિશેષ બાજુવું હોય તેમણે પરિશિષ્ટ ૧નો લેખાંક ૬૪ જોવો.

શિકારની સખત મનાઈ

શંખેશ્વર ગામની હદમાં કોઈ પણ જાતનો શિકાર કરવાની મનાઈ ફરમાવવામાં આવી છે.



વહીવટ અને વ્યવસ્થા

૧૪

સૈકાઓ પહેલાં શંખેશ્વર ગામમાં શ્રાવકોની ઘણી વસ્તી હતી. જ્યારે શંખેશ્વર ગામમાં મોટા મોટા સૂરિવર્યો અનેક મુનિશાસ્ત્ર સાથે ચોમાસા કરતા હતા તે સમયમાં કેટલાક સૈકાઓ સુધી આ તીર્થનો વહીવટ શંખેશ્વર ગામનો જ સંઘ કરતો હશે, જેમાં શક નથી. પછી મુસલમાની લડાઈઓના જમાનામાં અહીંની જન વસ્તી, લડાઈઓ વગેરેના કારણે લીધે નાસી જવાથી, ઘટી ગઈ હશે, એટલે ત્યાર પછી આ તીર્થનો વહીવટ, નજીકમાં આવેલા પાટણ શહેરના સંઘના હાથમાં ગયો હોય તો ના નહીં. પરંતુ તે માટે કોઈ અંચ કે શિલાલેખનું પ્રમાણ મેળવે મળ્યું નથી. ત્યાર પછી આ

તીર્થનો વહીવટ, શંખેશ્વર ગામ પહેલાં રાધનપુર સ્ટેટનું હતું તેથી તથા રાધનપુરમાં જનોની વસ્તી ઘણી હોવાથી, રાધનપુરના સંઘને સોંપાયો અને ઘણાં વર્ષો સુધી તેમના હાથમાં રહ્યો. આ તીર્થનો વહીવટ રાધનપુરના સંઘને ક્યારે સોંપાયો, તે ચોક્કસ રીતે જાણવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ છેલ્લાં લગભગ દોઢસો વર્ષથી અહીંનો વહીવટ રાધનપુરના સંઘના હાથમાં હતો એ તો ચોક્કસ વાત છે. કેમ કે, ‘ટાંકાવાળી’ ધર્મશાળાના વિ. સં. ૧૮૩૬ અને ૧૮૫૪ના શિલાલેખો (લેખ નં. ૫૯, ૬૦)માં તથા નવા દેરાસરના મુખ્ય દરવાજાની બહાર (શૃંગારચોકીની) ડાબી બાજુની દીવાલમાં ચોડેલા વિ. સં. ૧૮૬૮ના લેખ (લેખ નં. ૧૧)માં રાધનપુરના મશાલિયા તથા શાહ વગેરે કુટુંબના ગૃહસ્થોએ પોતાની દેખરેખથી ‘ટાંકાવાળી’ ધર્મશાળા કરાવ્યાનું અને નવા દેરાસરમાં જીર્ણોદ્ધારનું કામ કરાવ્યાનું લખ્યું છે. રાધનપુરના સંઘમાંથી ચુંટાયેલી ચોક્કસ માણસોની એક કમિટી આ તીર્થનો વહીવટ સંભાળતી, દેખરેખ રાખતી અને સમારકામ વગેરે કરાવતી; તેમાં પશુ પાછળના સમયમાં મશાલિયા કુટુંબની આગેવાની હોય એમ જણાય છે. યાત્રી મશાલિયા કુટુંબની સ્થિતિ નરમ પડવાના કારણે, અથવા કામ કરનાર આગેવાનો બહારગામ રહેવા જવાના કારણે, આ તીર્થનો ચાલુ વહીવટ તેમણે વિ. સં. ૧૯૫૮માં અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ શેઠ શ્રી જમનાભાઈ લગુભાઈ ને સોંપી દીધો. શેઠ જમનાભાઈ એ થોડા સમયમાં અમદાવાદના પ્રતિષ્ઠિત આઠ ગૃહસ્થોની એક કમિટી સ્થાપન કરીને આ તીર્થનો વહીવટ કમિટીને સોંપી દીધો. પોતે

પણ એ જ કમિટીમાં સામેલ હતા. લોચણી તીર્થનો વહીવટ પણ એ જ કમિટીને સોંપાયો. ત્યારથી આજ સુધી અખંડપણે અમદાવાદની ઉક્ત કમિટી લોચણીજી અને શંખેશ્વરજી આ બંને તીર્થોનો વહીવટ કરે છે. પણ બંને તીર્થોનો વહીવટ, ચોપડા, સિલક અને હિસાબ અલગ અલગ રાખવામાં આવે છે. કમિટીના મેંબરો વારાફરતી અવાર-નવાર શંખેશ્વરજી આવે છે. કેઈ ખાસ મોટું કામ હોય તો ૨-૪ જણા સાથે મળીને આવે છે, અહીંની પેઢીના કામકાજ ઉપર તપાસ રાખે છે અને સુધારા-વધારા સૂચવે છે.

શંખેશ્વર તીર્થમાં મોટું કામ કરાવવા માટે, મોટી સહાયતા મોકલવા શાટે અથવા તો શંખેશ્વરજીની સ્થાનિક પેઢી કે વ્યવસ્થા સંબંધી કંઈ પણ નાની-મોટી ફરિયાદ કરવા માટે હેડ ઓફિસ (કમિટી) ઉપર લખવાની ઈચ્છા હોય તેમણે નીચેના સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો અથવા બાતે મળવું.

શ્રી. લોચણીજી તથા શંખેશ્વરજી તીર્થનો

વહીવટ કરનાર કમિટી,

શેઠ મનસુખલાઈની પોળ,

કાળુપુર, અમદાવાદ.

વ્યવસ્થા

આ તીર્થની સ્થાનિક રાજ પ્રકારની દેખરેખ અને વ્યવસ્થા રાખવા માટે કાયમ બાતે આ તીર્થમાં એક સ્થાનિક પેઢી રાખવામાં આવે છે, જેમાં એક મુખ્ય મુનીમ (મેનેજર) ઉપરાંત કીલીદાર, વાસણુ-ગોદડાં કારકુન અને નામાદાર મળીને સાત ગુમાસ્તાઓ, ૮ પૂજારીઓ, કેટલાક નોકરો તેમ જ

કેટલાક સિપાઈઓ મળી સાઠ માણસો કાયમ ખાતે રાખવામાં આવે છે. આમાંથી જેને જે જે કામ કમિટીએ અથવા મુખ્ય મુનીમે સોંપ્યું હોય છે, તે તે કામ તેઓ બજાવે છે. તેમાં જરૂર પ્રમાણે અવારનવાર ફેરબદલી પણ થયા કરે છે.

પેઢીનું નામ

આ સ્થાનિક પેઢીનું નામ શેઠ જીવજીદાસ ગોડીદાસ રાખવામાં આવ્યું છે. આ નામ કચારથી ચાલુ થયું છે તે ચોક્કસ જાણવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ ઉપર્યુક્ત સં. ૧૮૬૮ના (લે. નં. ૧૧ વાળા) શિલાલેખમાં જણાવ્યા પ્રમાણે રાધનપુરના રહેવાસી શાહ જીવજીદાસ ગોડીદાસે પોતાની ભત્રેજાઓ, જયપુરના એક ગૃહસ્થે આપેલા પાંચ હજાર રૂપિયાથી, આ નવા દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર-ફૂટચા તૂટચા કામની મરામત તથા જરૂરી નવું કામ કરાવ્યું હતું. આ ઉપરથી જણાય છે કે ઉક્ત શાહ જીવજીદાસ ગોડીદાસ આ તીર્થની સેવા માટે હંમેશાં રસ લેતા હશે-ભત્રેજાઓ આવતા હશે, અને કદાચ તેમણે મરતી વખતે પોતાની બધી મિલકત, અથવા તે મિલકતનો મોટો ભાગ, આ તીર્થને અર્પણ કર્યો હશે, તેથી શ્રીમંત્રે મળીને સ્થાનિક પેઢી સાથે તેમનું નામ બેડી દીધું હશે. ત્યારથી એ નામ આજ સુધી બરાબર ચાલ્યું આવે છે.

સગવડ

અહીં આવનારા સંઘો, યાત્રુઓ તથા સાધુ સાધ્વીઓને સર્વ પ્રકારની સગવડ છે; કોઈ પણ પ્રકારે અગત્ય.

પડે તેમ નથી. ધર્મશાળાઓ વિશાળ છે. અહીંના હોવા-પોણી ઘણા જ સારાં છે. ગામમાં થોડી દુકાનો હોવાથી ભેઈંતી ચીજ-વસ્તુઓ મળી શકે છે. ભાતાખાતું તેમ જ ભોજન-શાળા ચાલુ હોઈ યાત્રાળુઓને રસોઈ કરવાની કંડાકૂટ પણ દૂર થઈ છે. ધર્મશાળામાં યાત્રાળુઓ પંદર દિવસ સુધી રહી શકે છે. કુરસદનો વખત જ્ઞાન-ધ્યાનમાં અને પુસ્તકો વાંચવામાં કાઢવા માટે ઉપાશ્રય અને પુસ્તકાલયની સગવડ પણ કારખાના તરફથી કરેલ છે. હંમેશાં નિયમિત રીતે ઓધડિયાં વાગે છે. રાત-દિવસ ઘડિયાળના ડંકા ઓડીદારો વગાડે છે. હંમેશાં સાંજે દેશસરજીમાં દશાંગ અને કિન્નરુનો ધૂપ તથા રાશની થાય છે. રાત્રે ભાવના બેસે છે, તેથી યાત્રાળુઓનાં મન અતિ પ્રકુલિત અને હર્ષ વડે ઉલ્લાસિત બને છે. કોઈ પણ જાતનું કામ હોય અથવા અગવડ હોય તો પેઢીમાં જઈને કહેવાથી તેની વ્યવસ્થા તેઓ કરી આપે છે. આ તીર્થમાં બાહ્ય અને આંતરિક શાંતિ સારી સંવવાય છે, માટે દરેક ભાવુક શ્રદ્ધાળુ મહાનુભાવને આ તીર્થની યાત્રા અવશ્ય કરવા ભલામણ છે.

સહાયતા મેળવવા માટે, આવવા-જવા માટે અગર હરકોઈ કામને અંગે, આ સ્થાનિક પેઢીની સાથે પત્રવ્યવહાર કરવો ઈચ્છનારે નીચેના સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો :

શેઠ જીવણદાસ ગોડીદાસની પેઢી

(શંખેશ્વરતીર્થનું કારખાનું)

મુકામ શંખેશ્વર, પોસ્ટ શંખેશ્વર,
વાંચા હારીજ (ઉત્તર ગુજરાત).

આવક-ખર્ચ

આ તીર્થમાં દેરાસર ખાતે અને સાધારણ ખાતે વાર્ષિક આવક તથા ખર્ચ કેટલું થાય છે તે માટે અમે શંખેશ્વર તીર્થની સ્થાનિક પેઢીને પુછાવ્યું હતું, પરંતુ આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવાનું તેમની સત્તાની બહાર હોઈ, તેમણે કંઈ પણ ખુલાસો નહીં આપવાથી, મેં અમદાવાદની હેડ ઓફિસને પત્રો લખીને પુછાવ્યું હતું. પરંતુ સત્તાવાર વિગત પુસ્તકમાં પ્રગટ નહીં કરવાની ઇચ્છાથી કે ગમે તે કારણથી, તેમણે આ માટે કંઈ પણ ખુલાસો આપ્યો નથી. પરંતુ મેં પ્રયાસ કરીને બીજે ઠેકાણેથી તેનો ખુલાસો મેળવ્યો છે. જો કે તે સત્તાવાર ખુલાસો નથી, છતાં તે ઉપરથી અનુમાનથી ધોરણ બાંધી શકાય ખરું. તે ખુલાસો નીચે પ્રમાણે છે :

આ તીર્થમાં દેરાસર, સાધારણ વગેરે દરેક ખાતામાં થઈને એકંદર સરેરાશ વાર્ષિક આવક ત્રણેક લાખ રૂપિયાની થાય છે, જ્યારે બધાં ખાતાનું મળીને વાર્ષિક સરેરાશ ખર્ચ સવાથી દોઢ લાખ રૂપિયાનું છે, અને વાર્ષિક દોઢ લાખની કિંમતનાં આરસનાં પાટિયાં આ તીર્થ તરફથી અન્ય ગામોનાં દેરાસરોને અપાય છે. એટલે આવક અને ખર્ચનો સરવાળો લગભગ સરખો જ થઈ જાય છે.

દેરાસર ખાતે ખર્ચ કરતાં થોડી આવક વધારે થાય છે, પણ તે બંધ કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે, અહીંથી સાધન-સામગ્રી વિનાનાં ઘણાં ગામોનાં દેરાસરોને આરસનાં પાટિયાંની સહાયતા કરવામાં આવે છે. વળી શંખેશ્વરની

આસપાસનાં ગામોનાં દેરાસરોમાં જે જે વસ્તુની જરૂર હોય તે તે મોકલી આપે છે અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાની જરૂર હોય તો તે પણ કરાવી આપે છે.

સખાવત

આ તીર્થમાં દેરાસરજી ખાતે થતી ઉપજમાંથી દર વર્ષે દોઢ લાખ રૂપિયાની કિંમતનાં આરસનાં પાટિયાં બહારગામનાં દેરાસરો માટે આપવાનું આ તીર્થની વ્યવસ્થાપક કમિટીએ સંવત ૧૯૮૪થી કરાવ કરીને શરૂ કર્યું છે. જે જે ગામોના સંઘોની માગણી આવે છે ત્યાં કમિટી તરફથી મિસ્ત્રી મોકલીને ખાસ જરૂર હોય તે પ્રમાણે, તેમને આરસનાં પાટિયાં મોકલી આપવામાં આવે છે. જેમને ખાસ જરૂર હોય તેમણે અમદાવાદની હેડ એન્ડ્રિસને અરજી દરવી જોઈએ.

ગામમાંથી લૂલાં-લંગડાં-ખોડાં દોર તથા જે કંઈ પશુ-પક્ષીઓ આવે છે તેમની, પાંજરાપોળ તરીકે, કારખાના તરફથી સારવાર અને રક્ષા કરવામાં આવે છે.

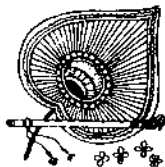
હંમેશાં કબૂતર વગેરે પંખીઓને અનાજ નાંખાય છે, અને ફૂતરાંઓને દરરોજ રોટલા નાંખવામાં આવે છે; આ વગેરે જીવહયાનાં કાર્યો પેઢી તરફથી હંમેશાં થતાં રહે છે.

જરૂરિયાત

જેમ પુરુષોને ધર્મકરણી કરવા માટે અલ્પાયદ્ય ઉપાશ્રયની સગવડ થઈ છે, તેવી જ રીતે સ્ત્રીઓને ધર્મક્રિયા કરવા માટે ખાસ અલ્પાયદ્ય ઉપાશ્રય થવાની ઘણી જરૂર છે, કે જેમાં સાધ્વીજીઓ, યાત્રાળુ ગૃહસ્થોથી જરા અલગ

અને નિઃસંકોચ રીતે, શાંતિથી ઊતરી શકે.

અહીં પ્રાથમિક આરોગ્યકેન્દ્ર સરકાર તરફથી ચાલુ કરવામાં આવેલ છે. એમ.બી. બી.એસ. ડોક્ટર વગેરે સ્ટાફ સાથે હોસ્પિટલ ચાલુ થઈ ગયેલ છે, જેમાં પેઢી તરફથી ચૂરો સહકાર આપવામાં આવેલ છે.





શંખેશ્વર તીર્થની પંચતીર્થી

૧૫

રાધનપુર, સમી, મુંજપુર, વડગામ તીર્થ અને ઉપરિયાળા તીર્થ—આ પાંચ ગામોને શંખેશ્વરજીની પંચતીર્થી કહી શકાય છે. તેમાં ઉપરિયાળા અને વડગામ તો તીર્થ જ છે, જ્યારે રાધનપુર, સમી અને મુંજપુર તથા તે કિપરાંત રસ્તામાં આવતાં બીજાં પંચાસર, માંડળ, પાટડી વગેરે ગામો પણ તીર્થસ્વરૂપ અને પ્રાચીન હોઈ સમકિતને નિર્માણ કરવા ઇચ્છનાર તીર્થપ્રેમી લગ્યાત્માએએ, આ પંચતીર્થીની યાત્રા અવશ્ય કરવા લાયક છે. શંખેશ્વરથી એક વાર ઉત્તર દિશામાં અને એક વાર દક્ષિણ દિશામાં ચક્કર લગાવવાથી ઉપયુક્ત પંચતીર્થી અને રસ્તામાં આવતાં ગામોનાં જિનમંદિરોની યાત્રા થઈ જાય છે. તેનો રસ્તો નીચે બતાવેલ અનુક્રમ પ્રમાણે લેવાથી બહુ સુગમતાવાળો થઈ પડશે :

(ચક્રર પહેલું-ઉત્તર દિશાનું)

શંખેશ્વરથી ઈશાન ખૂણામાં સુન્જપુર માઈલ ૬૫

સુન્જપુરથી વાયવ્ય ખૂણામાં સમી માઈલ ૮

સમીથી વાયવ્ય ખૂણામાં વરાણા થઈને

માંડવી માઈલ ૭૫

માંડવીથી ,, ,, બનાસ નદી

ઊતરીને મસાલી માઈલ ૩

મસાલીથી વાયવ્ય ખૂણામાં રાધનપુર માઈલ ૫

રાધનપુરથી દક્ષિણમાં બનાસ નદી ઊતરીને

ગોચનાથ માઈલ ૫

ગોચનાથથી દક્ષિણમાં કનીજ માઈલ ૫

કનીજથી દક્ષિણમાં દૂધખા માઈલ ૫

દૂધખાથી અગ્નિ ખૂણામાં મેમણા, ખીજડિયાલી,

ખંડિયા થઈને શંખેશ્વર માઈલ ૧૧.

શંખેશ્વરથી રાધનપુર જવાનો અને ત્યાંથી પાછા શંખેશ્વર આવવાનો ઉપર જણાવ્યો છે તે માર્ગ ગાડા-રસ્તાનો છે. પરંતુ જેમને ગાડામાર્ગે ન જવું હોય અને મોટરસર્વિસ ખટારા દ્વારા જ જવું હોય, તેઓ શંખેશ્વરથી રાધનપુર જવાના ખટારા મારફતે સુન્જપુર અને સમીની યાત્રા કરી, રાધનપુર જઈ, ત્યાંની યાત્રા કરીને એ જ રસ્તે ખટારા મારફતે પાછા શંખેશ્વર આવી શકે છે.

(ચક્રર બીજું-દક્ષિણ દિશાનું)

શંખેશ્વરથી દક્ષિણમાં રતનપુર થઈને પંચાસર માઈલ ૬

ગ્રી ૧૧

પંચાસરથી દક્ષિણમાં પનવા થઈને દસાડા માઈલ ૭
દસાડાથી અગ્નિ ખૂણામાં જગદીશજી થઈને માંડળ ,, ૬
માંડળથી દક્ષિણમાં માલનુર, હડીપુરા, નોરંગપુર

થઈને શ્રી ઉપરિયાળા તીર્થ માઈલ ૯
ઉપરિયાળાથી પશ્ચિમ દિશામાં પાટડી માઈલ ૬
પાટડીથી વાયવ્ય ખૂણામાં અહમદનગર થઈને ઝૈનાબાદ
માઈલ ૬૧૧

ઝૈનાબાદથી ઉત્તર દિશામાં વડગામ માઈલ ૫૧૧
વડગામથી ઉત્તર દિશામાં પંચાસર ,, ૪૧૧
પંચાસરથી ઉત્તર દિશામાં શંખેશ્વર ,, ૬

ઉપર જણાવેલ રસ્તા પ્રમાણે શંખેશ્વરથી નીકળીને
ઉપરિયાળા તીર્થની યાત્રા કરીને જેમને પાછા શંખેશ્વરજી
ન આવવું હોય, તેમણે નીચે આપેલ ક્રમ પ્રમાણે યાત્રા
કરતાં કરતાં ઉપરિયાળા જવું :

શંખેશ્વરથી દક્ષિણ દિશામાં પંચાસર માઈલ ૫
પંચાસરથી નૈર્ઋત્ય ખૂણામાં વડગામ ,, ૪૧૧
વડગામથી અગ્નિ ,, દસાડા ,, ૪
દસાડાથી ,, ,, માંડળ ,, ૬
માંડળથી દક્ષિણ દિશામાં ઉપરિયાળા ,, ૯૧૧
અથવા દસાડાથી દક્ષિણ દિશામાં પાટડી માઈલ ૯૧૧
અને પાટડીથી અગ્નિ ખૂણામાં ઉપરિયાળા ,, ૬

આ પ્રમાણે જવાથી માંડળ અથવા પાટડી આ
ઊંચાંથી એક ગામની યાત્રા થઈ શકશે. ઉપર પ્રમાણે

ઉપરિયાળા જઈને ત્યાંની અપૂર્વ યાત્રાનો લાભ લેવો. પછી ઉપરિયાળા ફ્લેગ સ્ટેશનથી રેલવેમાં બેસીને સીધા વીરમગામ જવું હોય તો જઈ શકાય છે. અથવા ઉપરિયાળા ફ્લેગ સ્ટેશનથી રેલવેમાં બેસી પાટડી જઈ ત્યાંની યાત્રા કરીને ત્યાંથી પણ રેલવે મારફત વીરમગામ જઈ શકાય છે.

ઉપર પ્રમાણે બે ચક્કર લગાવવાથી શંખેશ્વરજીની પંચતીર્થોનાં તીર્થોની તથા રસ્તામાં આવતાં ગામોનાં જિનાલયોની યાત્રા થઈ જાય છે.

માહિતી

૧ માસ = આશરે ૧૬ કિલોમીટર.

* માંડવીમાં દશા શ્રીમાળી શ્રાવકોનાં ચાર ઘર છે. દેરાસર, ઉપાશ્રય વગેરે નથી. દર્શન માટે ફોટાની ઓર્ડી રાખેલ છે. સાધુ-સાધ્વીજીઓને શ્રાવકોના મકાનમાં ભિતરવાની સગવડ કરી આપે છે. સમી અને વરાણા વચ્ચે કુમારિકા (સરસ્વતી) નદી આવે છે.

* મસાલીમાં દેરાસર ૧, ઉપાશ્રય ૧ અને દશા શ્રીમાળી શ્રાવકનું ઘર ૧ છે. સમીથી વરાણા થઈને (માંડતી છોડીને) પરભાર્યા મસાલી જવાથી અરધો માઈલ ઓછું થાય છે. વરાણામાં શ્રાવકોનાં ઘર વગેરે કાંઈ નથી. પરંતુ સાધુ-સાધ્વીજીઓને રાતવાસો રહેવા માટે જગ્યા મળી શકે છે. પણ સમીથી માંડતી થઈને મસાલી જવું વધારે સારું છે. માંડવીથી ખરચલિયા થઈને રાધનપુર જવાથી અરધો માઈલ ઓછું થાય છે, પરંતુ માંડવીથી મસાલી થઈને રાધનપુર જવાનો રસ્તો સારો હોઈ એ જ રસ્તે જવું વધારે ઠીક છે.

શ્રીમાન પુણ્યસાગરસુરિશિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી જ્ઞાનસાગર
ગણીએ વિ. સં. ૧૮૨૧માં રચેલ 'તીર્થ'માળા રતવન'માં લખ્યું
છે કે રાધનપુરમાં તે વખતે ૧૨ જિનાલયો હતા તથા તે વખતે
રાધનપુરમાં (૧) શેઠ હરખચંદ, (૨) મસાલિયા જીવજી, (૩) શેઠ
ગોડો વગેરે સંઘમાં આવેલાં. અને (૪) બુદ્ધિશાળીઓમાં અગ્રેસર
શાહજી ગુણચંદ તેમ જ, (૫) વ્રતધારીઓમાં અગ્રેસર સોની હીરાચંદ
વગેરે હતા.

(શ્રી જૈન સત્ત્વપ્રકાશ, ક્રમાંક ૯૭-૯૮
પૃષ્ઠ ૩૪-૩૫. ઢાળ ૯, કડી ૧૧, ૧૩, ૧૭.)

અંચલગચ્છીયં બૃહત્ પટ્ટાવલી, ભાષાન્તર પૃ. ૧૨૯માં લખ્યું
છે કે રાધનપુરમાં શ્રી જયસંઘસુરિજીએ વિ. સં. ૧૧૪૬ના પોષ
સુદિ ૩ને દિવસે ગોદુહને દીક્ષા આપીને તેમનું નામ આર્થ રક્ષિત
આપ્યું (આ સંવતમાં કદાચ ફરક હશે. અથવા તો તે સંવતમાં
રાધનપુર વસેલું નહોતું, પરંતુ તે સ્થાને પહેલાં જે ગામ હશે ત્યાં
આ બનાવ બન્યો હશે એમ લાગે છે.)

વિ. સં. ૧૭૨૧માં રાધનપુરમાં જેટલા મંદિરો હતાં, તે
બધામાં મળીને કુલ ૪૦૦ જિનમૂર્તિઓ હતી.

અહીં ગામ બહાર વરખડીનું દેરાસર છે, તેમાં શ્રી ગોડીપાર્શ્વ
પ્રભુની પાદુકા સહિત દેરી છે. આ સ્થાન ધણું જ પ્રાચીન, ચમ-
ત્કારિક અને પ્રાભાવિક છે.

પં. શ્રી રૂપવિજયજી કવિવરના પ્રશિષ્ય મુનિ નેમવિજયજીએ
વિ. સં. ૧૮૭૭ના બાદરવા સુદિ ૧૩ના રોજ રચીને પૂર્ણ કરેલ શ્રી
ગોડી પાર્શ્વનાથના તથા મેધાકાજળના ઢાળિયામાં લખ્યું છે કે (હાલ
સિંધ-હૈદરાબાદ જિલ્લામાં આવેલ) થરપાકર તાલુકાના લુદેસર
ગામમાં કાજળશાહ અને મેધેશાહ રહેતા હતા. એક વખતે કાજળશાહ
પોતાના બનેલી મેધાશાહને પોતાના ભાગમાં આપાર કરવા માટે

ધણું કરિયાણું આપીને ગુજરાતના પાટણ શહેર તરફ મોકલ્યો. ત્યાં કેમ-વિક્રમ કરી ઘણો લાભ મેળવી, નવું કરિયાણું લઈ, સ્વદેશ તરફ જવાની તૈયારી કરતાં, શાસનદેવે આપેલા સ્વપ્નના આધારે એક મુસલમાન પાસેથી પાંચસો રૂપિયામાં શ્રી ગોડીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ ખરીદી લઈ, તેને એક ઊંટ ઉપર રૂની વરકી (ખોરા)માં સંભાળપૂર્વક મૂકીને સાથે લઈ પ્રમાણ કર્યું. માર્ગમાં રાધનપુર ગામના લીલોટી દરવાજા બહાર ઉપયુક્ત સ્થાન પાસે મુકામ કર્યો. રોટના દાણી દાણ લેવા માટે આવી ઊંટોની ગણતરી કરવા લાગ્યા. વારંવાર ગણતરી કરવા છતાં સરખી સંખ્યા આવે જ નહીં. ઓછી-વધુ થયા કરે. દાણી અને અમલદારો હેરાન થઈ ગયા. આ ચમત્કાર શ્રી ગોડીજીની મૂર્તિનો છે, એમ જાણીને સૌ લોકોને ઘણું જ આશ્ચર્ય થયું. રોટે દાણ માફ કર્યું. જૈન-અજૈન તમામ ધર્મ અને અદારે વર્ણના લોકો પ્રભુજીનાં દર્શન કરી ઘણા જ આનંદિત થયા. જે વરખડી (પીલુડી)ના વ્રક્ષ નીચે પ્રભુજીને પધરાવીને સૌને દર્શન કરાવ્યાં હતાં, એ જ સ્થળે મોટો ચોતરો બંધાવી તેના ઉપર દેરી કરાવી તેમાં શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથની ચરણપાદુકા પધરાવી, તેની શુભ મુહૂર્તે રાધનપુરના સઘે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. મેઘાશાહ ત્યાંથી જલદી જલદી પ્રમાણ કરી સ્વગામ ભુદેસર પહોંચ્યા. રસ્તામાં જ્યાં જ્યાં મુકામ કર્યા હતા ત્યાં ત્યાં, એવા એવા અનેક ચમત્કારો થવાથી તે દરેક સ્થળે, ગોડીજીનાં પગલાંની સ્થાપના થઈ છે. ભુદેસરમાં લાગ વહેંચતાં તે મૂર્તિ કાજળશાહે મધશાદને તેના લાગમાં આપી. તેમણે ૧૨ વર્ષ સુધી ત્યાં પૂજી. પછી શાસનદેવના સ્વપ્ન અનુસારે જંગલમાં સં. ૧૪૩૨માં ગોડીપુર ગામ વસાવી, ત્યાં લગ્ન જિનાલય બંધાવી, તેમાં ઉક્તા શ્રી ગોડીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પધરાવીને તેની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૪૪૪માં કરાવી. આ ઉપરથી રાધનપુરમાં ઉક્તા ચમત્કાર સં. ૧૪૨૦ની આસપાસમાં અન્યો હોઈ અને એ જ અરસામાં ચરણપાદુકાની સ્થાપના થયેલ હોઈ, આ સ્થાન એટલું પ્રાચીન

હોય એમ લાગે છે. ત્યાર પછી આ દેરીનો સમયે સમયે જીર્ણોદ્ધાર થયો હોય એ સંભવિત છે.

‘જૈન સાહિત્ય સંશોધક,’ ભા. ૧, અંક ખીજામાં તથા શ્રીયુત પૂરણ્યદ્રજી નાહરના ‘જેસલમેરના શિલાલેખસંગ્રહ’માં લેખાંક ૨૫૩૦, પ્રશસ્તિ નં. ૧માં લખ્યું છે કે, જેસલમેરનિવાસી ખરતરગચ્છીય, બાફ્લુગોત્રીય, શા. ગુમાનચંદ્રજીના પુત્રો શા. બાદર-મલ્લજી વગેરે પાંચ ભાઈઓએ જેસલમેર, ઉદયપુર અને કોટાથી જબરદસ્ત સંધ કાઢ્યો હતો. તે સંધ પાલીથી સં. ૧૮૯૧ના માસ સુદિ ૧૩ના રોજ રવાના થઈ, શત્રુજય-ગિરિનાર આદિ અનેક તીર્થોની યાત્રા કરીને શ્રીજીવેશ્વરજી થઈને અષાઢ માસમાં રાધનપુર આવ્યો હતો. બીલોટી દરવાજા બહાર સંધે પડાવ નાખ્યો હતો. આ સંધ સિદ્ધાચલજી ગયેલો ત્યારે ત્યાં અહીં લાખ યાત્રાળુઓ ભેગા થયા હતા. આ સંધ બહુ જ મોટો હતો. તેમાં હજારો માણસો, હજારો ગાડાં, હજારો સવારો, હજારો જીટો, હજારો ચોકીદારો, અનેક હાથીઓ, અનેક પાદ્રાખીઓ, અનેક મ્હાના, અનેક રથો વગેરે બહુ સામગ્રી હતી.

(આ વરસામાં જ ગોડીજીની મૂર્તિ રાધનપુરમાં અગટ થઈ હશે એમ જણાય છે.) આ સંધ રાધનપુર આવેલો એ જ વખતે એક અંગ્રેજ પણ શ્રી ગોડીજીનાં દર્શન કરવા માટે રાધનપુર આવેલ. રાધનપુરમાં એ વખતે પાણીની બહુ જ ખેંચ હતી. શ્રી ગોડીજીના પ્રભાવથી જેવાહી નામની નદી નવી નીકળી. હહેતું પાણી પૂરતા પ્રભાવથી જેવાહી નામની નદી નવી નીકળી. હહેતું પાણી પૂરતા પ્રભાવથી મળવાથી સંધમાં અને ગામમાં બધાને શાંતિ થઈ. સંધવી-એ શ્રી ગોડીજી પાશ્વપ્રભુની મૂર્તિને હાથીની અંબાડીમાં પધરાવીને અત્મંત ધામધૂમથી મોટો વરધોડો કાઢી, તે વરધોડાને લાગલગાટ ત્યાં દિવસ સુધી રાધનપુરમાં ફેરવીને, તમામ મનુષ્યોને ગોડીજીનાં દર્શન કરાવ્યા. તે વખતે વરધોડામાં પ્રભુજીના વધાવાના સાડા બહુ લાખ રૂપિયા આવ્યા. જમણવારો ધણા જ થયા. અહીં સંધ સવા

મહિના સુધી રોકાયો. સંઘવીએ મોટા પાકા ચોતરા ઉપરની શી
ગોડી પાશ્વનાથની ચરણપાદુકાવાળી આ દેરીનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો
અને ગોડીછનો ખૂબ મહિમા વિસ્તર્યો-વધ્યો. ઉક્ત પ્રસસ્તિમાં આ
સંઘનું બહુ જ વિસ્તારથી વર્ણન આપેલું છે. આવો સંઘ વીસમી
સદીમાં તો એક પલ્લુ નીકળ્યો નહીં હોય તેમ અને લાગે છે. મામે-
મામનાં તમામ દેરાસરોની પ્રતિમાઓને આજુબજો ચડાવાતાં. અનેક
મહારાજા અને મહારાણીઓ સંઘના પાલ (તંત્રુ)માં સંઘવીએ
બેટવા જતા હતા. તેમને સંઘવી હાથી, ઘોડા અને સુંદર પોષાકની
બેટો આપતા હતા. સઘમાં બંધુઓની ભક્તિ માટે તો કહેવું જ શું
તેમાં તો કોઈ વાતની ખામી જ નહોતી. હંમેશાં સઘમાંવાત્સલ્યો,
પ્રભાવના, લહેણી, પહેરામણી થયા જ કરતી હતી.

* ગોચનાથમાં વીસા શ્રીમાળી આવકોનાં ત્રણ ઘર છે. દેરાસર
નથી. ઉપાશ્રય નવો થયો છે. રાધનપુરથી ગોચનાથ આવતાં
ગોચનાથ પાસે જ બનાસ નદી કિતરવી પડે છે. ચોમાસામાં વરસાદ
થઈ ગયા પછી નદી કિતરવી બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. માથ મહિના
સુધી થોડું પાણી વહેતું હોય છે.

* કનીજમાં આવકોના ઘર બે છે, દેરાસર કે ઉપાશ્રય નથી.
અહીંથી નામકા અને દૂધખા જતાં માગમાં અધવચ્ચે કુમારિકા
(સરસ્વતી) નહીં આવે છે. તેમાં શિખાળા સુધી થોડું થોડું પાણી
વહેતું રહે છે. કનીજથી નામકા થઈને દૂધખા જવાથી બે માર્ગ
વધારે થાય, પરંતુ નાયકાના દેરાસરના દક્ષીણે લાભ મળી શકે.
નામકામાં મૂળનાથક શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું ધુમ્મટપંથી દેરાસર ૧,
ઉપાશ્રય ૧ અને દક્ષા શ્રીમાળી આવકોનાં ઘર ૬ છે. દેરાસરનો
છર્ણોદ્ધાર નવેસરથી થયો છે.

* દૂધખામાં મૂળનાથક શ્રી આદિશ્વર ભગવાનનું શિખરપંથી
દેરાસર ૧, ઉપાશ્રય ૧, ધર્મશાળા ૧ અને આવકોનાં ઘર ૫ છે.

એવી હંતકથા છે કે, મૂળનાયકજીની આ મૂર્તિ આઠસો વર્ષ પહેલાં એક સચરાના ઘરમાંથી પાથો ખોદતાં પ્રગટ થઈ હતી. તે વખતે નવું દેરાસર કરાવીને તેમાં તે પ્રતિમાજી પધરાયા પછી, આઠસો વર્ષ બાદ આ વખતે તેનો નવેસરથી જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. રાધન-પુરવાળ શેઠ મોતીલાલ મૂળજીભાઈની ખંતભરી શુભ લાગણી અને સતત પ્રભાસથી આ દેરાસરનો વીસ વર્ષ પહેલાં આમૃતચૂલ નવેસરથી જીર્ણોદ્ધાર તેમની દેખરેખથી થયો છે, તેમાં પોતાના તરફથી તથા ખીજ સખી ગૃહસ્થો પાસેથી સહાયતા મેળવીને તેમણે ભગભગ અઢાર હજાર રૂપિયા ખર્ચ્યા છે. તેની મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવીને તેમાં વિ. સં. ૧૯૭૮ના વૈશાખ સુદે અને દિવસે મૂળનાયકજીને તેમણે મિરાજમાન કર્યા છે. ગામના પ્રમાણમાં દેરાસર મોટું, ભવ્ય અને શેખરબંધી છે. મૂ. ના. જીની મૂર્તિ કરતું આરસનું પ્રાચીન પરિકર છે. તે પરિકરમાં ભગવાનની બેડી આકૃતિની ૨૪ મૂર્તિઓ સુંદર રીતે ગોઠવીને કોતરેલી છે. પરિકર સજ્જિત મૂ. ના. જીની આ મૂર્તિ અને આ ગામ પણ પ્રાચીન જણાય છે. અત્યારે પણ આ દેરાસરનો વહીવટ અને દેખરેખ રાધન-પુરવાળા શેઠ શકરચંદ મોતીલાલ મૂળજીભાઈ રાખે છે. દેરાસરના મઠના એક કોઠામાં નીચે દેરાસરજીનો તથા સંઘનો સામાન રહે છે, અને તેની ઉપર પુસ્તકો વગેરે રાખેલ છે.

* મેમણામાં આવકનું ઘર, દેરાસર, ઉપાશ્રય વગેરે કંઈ નથી.

* ખીજડિયાલીમાં પહેલાં દેરાસર તથા ઉપાશ્રય હતો, પણ આવકોની વસ્તી ઘટી જવાથી થોડાંક વર્ષો પહેલાં અહીંનું દેરાસર વધાવી લીધેલ છે. પછી સાર-મંલગ નહીં રાખવાથી દેરાસર અને ઉપાશ્રયનાં મકાનો પડી ગયાં છે. અહીં અત્યારે આવકોનાં ૩ ઘર છે.

* રતનપુરમાં આવકનું એક ઘર છે. દેરાસર, ઉપાશ્રય વગેરે નથી.

* પંચાસર રાધનપુર રોડનું ઘણું પ્રાચીન ઐતિહાસિક ગામ છે. અહીં હાલમાં વીશી શ્રીમાળી શ્રાવકોના ઘર ૧૯, દેરાસર ૧, ઉપા-શ્રય ૨ વગેરે છે. ગામના પશ્ચિમ તરફના ઝાંપામાં એક જૂનું જૈન દેરાસર જીર્ણ દશામાં ખાલી ઊભું છે. આ દેરાસર પણ અર્વાચીન છે. પાટણમાં પંચાસર પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું જિનાલય છે, તે મૂર્તિ પંચાસરના ભંગ વખતે અહીંથી લઈ જઈને ગિરાજમાન કરવામાં આવી હતી.

પંચાસર, ગુજ્જરપતિ ચાપોતકટ (ચાવડા) જમશિખરીની રાજધાની હોઈ ઘણું પ્રાચીન ગામ છે. કન્નોજના ચૌલુક્ય (ચૌહાણ) જીવડથી પંચાસર ભાંગ્યું અને તે યુદ્ધમાં જમશિખરી મરાયો. (ત્યાર પછી તેના પુત્ર વનરાજે વિ. સં. ૮૦૨ થી ૮૨૨ સુધીમાં પાટણ વસાવ્યું.) જૂના પંચાસરની નજીકમાં જ આ નવું પંચાસર વસ્યું છે. ગામની બહાર ટેકરા-ટીંબા ઘણા છે. ચોમાસામાં જૂના પંચાસરના અવશેષો દેખામ છે.

પંચાસરમાં હાલમાં મૂળતાચકજી શ્રી મહાવીરસ્વામી છે, અને શ્રી મહાવીર જૈન પુસ્તકાલય છે. તપાગચકાધિપતિ શ્રીમાન સુમતિ-સાધુસૂરિજીએ, શ્રીમાળી પાતુએ કરેલા મહોત્સવપૂર્વક, શ્રીમાન હેમચંદ્રસૂરિજીને વિ. સં. ૧૫૪૮માં આચાર્યપદની પંચાસરમાં આપી હતી. પંચાસરનિવાસી કોઈ શ્રાવકે ધાતુની ચોવીશી કરાવી છે, જે શંખેશ્વરજીના નવા મંદિરમાં અત્યારે મોજૂદ છે. આ મૂર્તિના પરિકરનો ઉપરનો ભાગ ખાંડિન થઈ ગયેલો છે. તેથી કરાવનારનું નામ તથા સંવત જાણવામાં આવેલ નથી. પરંતુ આ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા 'સલાહગચ'ના શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિજીએ કરી છે. તેથી આ મૂર્તિ પંદરમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં ખની હોય તેમ લાગે છે.

* દસાડા પ્રાચીન ગામ છે. 'શ્રી વિજયકુંવર-પ્રખંધ'ની એક હસ્તલિખિત પ્રતિ વિ. સં. ૧૭૩૪માં કાર્તિક સુદિ ૩ શુક્રવારે

અહીં લખાઈ છે. તે વખતે અહીંના જિનાલયમાં મૂળનામક શ્રી. શાંતિનાથ પ્રભુજી હતા.

* માંડળી વીરમગમ તાલુકાનું સારું ગામ છે. વેપારનું સામાન્ય મથક છે. અહીં વીજ્ઞા શ્રીમાળી આવકોનાં ધર ૩૦૦, લગ્ન દેરાસરો ૫, નાના મોટા ઉપાશ્રયો ૭, જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા, જૈનશાળા જૈન ધર્મશાળા, શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન તપ ખાતું, જૈન ભોજનશાળા, જૈન દવાખાતું, શ્રી જૈન મંથ હસ્તક ચાલતી ઇંગ્લીશ ચાર ધોરણ સુધીની રાષ્ટ્રીય શાળા, જૈન પુસ્તકાલય તથા વાચનાલય, અંચળગચ્છ જૈન જ્ઞાનભંડાર, મોટી પાંજરાપોળ વગેરે છે. દેરાસરો દર્શન કરવા લાયક છે.

માંડળ ગામ ઘણું પ્રાચીન છે. પહેલાં મોટું શહેર અને વેપારનું મથક હતું. શાસ્ત્રોમાં આ ગામના મંડલી એ નામથી ઉલ્લેખો જોવામાં આવે છે. શ્રીમાન લક્ષ્મણ ગણ્ડીએ પ્રાકૃત ભાષામાં ‘શ્રીસુપાર્શ્વનાથચરિત’ (વ. સં. ૧૧૯૯ના માગશર સુદિ ૧૦ ગુરુવારે આ ગામમાં રચીને પૂર્ણ કર્યું હતું. જ્યાં પુષ્કળ જિન-પ્રાસાદો હતા એવી આ મંડલીનગરી (માંડળ)માં (કર્મઅંચકાર) શ્રીમાન્ દેવેન્દ્રસરિજીએ શ્રી મહાવીર-જિનપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તથા મહામાત્મ વસ્તુપાલ-તેજપાલના પિતા આસરાજ, ‘સુંદાલક’ ગામથી અહીં રહેવા આવ્યા હતા. મ. વસ્તુપાલ અને તેજપાલનો જન્મ અહીં થયો હતો, એવો ઉલ્લેખ પણ કોઈ ઠેકાણે જોવામાં આવે છે. આ ઉપરથી તેમની બાદમાવસ્થા અને યુવાવસ્થાનો કેટલોક ભાગ અહીં વ્યતીત થયો. હશે એમ જરૂર લાગે છે. પછી તેઓ પોતાના વિશેષ ઉદ્યની પ્રાપ્તિ માટે ઘવઝ્ઝપુર (ધોળકા) રહેવા ગયા, ત્યાં તેમનો વિશેષ ઉદ્ય થયો. ત્યાર પછી ગુજરાધિપતિ મહારાજ બીમદેવ (બીજી)ના મહાઅમાત્ય થઈને તેઓ પાટણ રહેવા ગયા હતા.

* ઉપરિયાળા તીર્થ પાટડીથી પૂર્વ દિશામાં છ માઈલ દૂર આવેલું છે. આ ગામ પ્રાચીન છે. અહીં શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું એક શિખરખંધી દેરાસર છે, તેમાં મૂળનાયકજી વગેરે ત્રણ મૂર્તિઓ પીળા આરસની અને એક મૂર્તિ શ્વામ આરસની છે. મૂર્તિઓ મનોહર છે. એ ચારે મૂર્તિઓ વિ. સં. ૧૯૧૯માં જમીનમાંથી પ્રગટ થઈ હતી, ત્યાર પછી દેરાસર કરાવાને તેમાં પથરાવેલ છે. અહારમી શતાબ્દીની અનેલી તીર્થમાળાઓમાં ઉપરિયાળામાં દેરાસર હોવાનું લખ્યું છે. એટલે ઉક્ત મૂર્તિઓ અહીંના જ દેરાસરની હશે, એમ માની શકાય છે. અહીં ધર્મશાળા અને કારખાનું છે, માત્રાળુઓને સર્વ પ્રકારની સગવડ છે. આવકનાં ઘર એ જ છે. અવશ્ય માત્રા કરવા લાયક છે.

સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિશ્વારૂઢ જૈનાચાર્ય શુરુદેવ શ્રીમાન વિજયધર્મ-સૂરીશ્વરજી મહારાજે અચામ પરિશ્રમ કરી આ તીર્થની સુવ્યવસ્થા કરાવીને તેને પ્રસિદ્ધિમાં આણ્યું છે. સાધારણ ખાતામાં ખાડો હતો તે ભરપાઈ કરાવીને વીરમગામમાં તેની કમિટી સ્થાપન કરાવીને બળજબી સંઘ પાસેથી વહીવટ વીરમગામની કમિટીને સોંપાવ્યો. આસપાસનાં ગામોમાં વિચરીને ઘણાં શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને વર્ષમાં એક વાર અવશ્ય માત્રા કરવાની પ્રતિજ્ઞાઓ કરાવી. ફાગણ સુદિ આઠમને કામમી મેળો સ્થાપ્યો અને આસપાસનાં ગામોમાં તે દિવસે પાખી પાળવાના ઠરાવો કરાવ્યા, તે હજી સુધી પળાય છે. આ તીર્થની દેખરેખ વીરમગામમાં સ્થપાયેલી કમિટી રાખે છે. તેમના શિખરત્ન શ્રીમાન વિજય-ભક્તિસૂરીશ્વરજી મહારાજ પણ આ તીર્થ ઉપર વિશેષ ભક્તિ અને લાગણી રાખતા હતા. શ્રાવેશ્વર અને ભોમણી તીર્થની માફક આ તીર્થ પણ પ્રાભાવિક અને ચત્કારિક છે. અવશ્ય માત્રા કરવા લાયક છે. બહુ જ શાંતિનું સ્થાન અને આત્મકલ્પણનું સાધન છે. અહીંનાં હવાપાણી સારાં છે. આશ્વિનિવાસ પસંદ હોય તેમણે નિરાંતે ચાર-આઠ દિવસ અવશ્ય રહેવા લાયક આ સ્થાન છે.

પાટડી ગામ ઠીક છે. વેપારનું સામાન્ય મથક છે. અહીં આવકોનાં ધર ૫૦, દેરાસર ૨ શિખરખંધી, ઉપાશ્રમ ૩, જૈન પાઠશાળા અને કન્યાશાળા તથા પાંજરાપોળ વગેરે છે. યાત્રા કરવા લાયક છે.

પાટડીના, પુરુષોના મોટા ઉપાશ્રમનો આમૂલચૂલ જીર્ણોદ્ધાર થઈ ગયો છે. ઉપાશ્રમ સુંદર કરાવ્યો છે. શ્રી શાંતિનાથજીનું દેરાસર નાનું પણ શિખરખંધી અને જૂનું છે, તથા શ્રી પાર્શ્વનાથજીનું દેરાસર નવું છે, પરંતુ તે વિશાળ, સુંદર કોરણીવાળું અને લગ્ન અનેલ છે. શેઠ હરખચંદ બહેચરદાસ જૈન પાઠશાળા અને શ્રાવિકા શાળા સારી ચાલે છે. જૈન સંઘનું 'વાડી' નામનું ધર્મશાળા તરીકેનું મોટું મકાન ૧, શ્રાવક મહાજનની પેઢી અને શ્રીમંધનો પ્રાચીન જ્ઞાનભંડાર છે. આ ગામ ધણું પ્રાચીન છે. 'શ્રીનાથનન્દનોદ્ધાર' પ્ર. પ. શ્લોક. ૨૪૨-૨૪૩માં આ ગામ શ્રીકૃષ્ણના સમયનું હોવાનું લખ્યું છે.

* ગુજરાત સ્ટેટ થમા પહેલાં ઝૈનાબાદ, મુસ્લિમ મલેક જાતિના દરબારનું એક નાનું સ્ટેટ હતું. ફેડરેશન વખતે તે ગાયકવાડની હકૂમત નીચે ગયું હતું. આ ગામનું નામ પહેલાં કલાડા હતું. તેનું નવું નામ ઝૈનાબાદ રાખ્યું છે. અહીં મૂ. ના. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું ધૂમટખંધી દેરાસર ૧, ઉપાશ્રમ ૧ અને વીજ્ઞા શ્રીમાળી આવકોનાં ધર ૭ છે.

* પંઆસરથી ૪૫ માઈલ અને દસાડાથી ૪ માઈલ દૂર વડગામ તીર્થ આવેલું છે. અહીં આવકોનાં ધર ૪, લગ્ન શિખરખંધી દેરાસર ૧, ઉપાશ્રમ ૧ અને ધર્મશાળા ૧ છે. યાત્રાળુઓને માટે સગવડ છે. મૂળનાથક શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ ચમત્કારિક મનાય છે. એવી દંતકથા છે કે, અહીં મૂળનાથજી પાસે એક હળ્લર વરસથી અખડ દીવો બળે છે. એટલે આ ગામ એથી પ્રાચીન હોવું જોઈએ. અહીંનો કોઈ વખતનો પૂજારી, દુષ્કાળ અથવા મરુટી આદિ રોમચાળા વખતે પણ, સાચા દિલથી પૂજા કરતો હતો, તેથી તેને હંમેશાં

નિમ્નિતપણે અરધો રૂપિયો અને એક પાલી ચોખા ચમત્કારિક રીતે મળતા હતા. વિદ્યમાન દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૬૦૫માં થઈ છે. તીર્થ અવશ્ય માત્રા કરવા લાયક છે.

* વીરમગામ મોટું શહેર છે. સ્ટેશન ઉપર સાર્વજનિક ધર્મ-શાળા અને વીશીઓ છે. ગામમાં શ્રાવકોનાં ઘર ૪૦૦, લગ્ન દેરાસરો ૬, મોટા ઉપાશ્રયો ૨ (ઉપરાંત નાના ઉપાશ્રયો ઘણા છે.) પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજના ઉપદેશથી સ્થાપેલ શ્રી જૈનધર્મવિજય પુસ્તકાલય અને જૈન પાઠશાળા, ઝવેરી તરફથી નવી થયેલી જૈન ધર્મશાળા (ઉપાશ્રમ)માં જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા, જૈન ધર્મશાળા, મોટી પાંજરાપોળ વગેરે છે. દેરાસરો દર્શન કરવા યોગ્ય છે. જૈન ભાઈઓની સગવડતા માટે હાલમાં અહીં ગામમાં જૈન ભોજનશાળા ચાલુ થઈ છે. જૈન માત્રાળુઓને તેમાં સૂવા-બેસવાની વ્યવસ્થા રાખવામાં આવી છે.

આ ગામ પ્રાચીન છે. અહીંનું મુનસર તળાવ મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહે અથવા મીનળદેવીએ બંધાવ્યું છે. પંદરમી સદીમાં અહીં (૧) શ્રી સુનતિનાથજીનું, અને (૨) શ્રી શાંતિનાથજીનું—એમ બે દેરાસર હતાં. વિ. સં. ૧૭૨૧માં અહીં કુલ ૫૭ જિનમૂર્તિઓ હતી. વિ. સં. ૧૫૦૦ની આસપાસમાં થયેલા શ્રીમાન સોમસુંદરસૂરિજીના વૃત્તાન્તમાં ‘શ્રીગુરુગુણરતનાકર’ કાવ્યમાં ‘વીરમગામનું નામ આવે છે.

* સમી ગામના મધ્ય ભાગમાં એક મોટી વિશાળ મસ્જિદ, એક બાવન જિનાલયવાળું જૈન મંદિર તોડીને બનાવવામાં આવી છે. તેના ઉત્તર દિશાના દરવાજા બહારની કુંભી પર કોતરેલ એક ખંડિત જિન મૂર્તિનો આકાર અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે.





શ્રી શંખેશ્વરજીની પ્રદક્ષિણા

૧૬

જઘન્ય-લઘુ પ્રદક્ષિણા

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ નવા દેરાસરની, ધર્મશાળાની અંદર રહીને, દેરાસર ફરતી પ્રદક્ષિણા કરવી તે, અથવા તો નવું દેરાસર અને ધર્મશાળાના કંપાઉંડના ગઢની ફરતી બહારથી—રાજમાર્ગ પરથી—પ્રદક્ષિણા કરવી તે, લઘુ પ્રદક્ષિણા કહેવાય છે. પહેલી રીતથી પ્રદક્ષિણા કરવાથી બાવન જિનાલયની દેરીઓ સહિત આખા જિનમંદિરની પ્રદક્ષિણા થઈ જાય છે અને બીજી રીતથી પ્રદક્ષિણા કરવાથી, બાવન જિનાલય સહિત આખા દેરાસર અને ધર્મશાળાના સંપૂર્ણ કંપાઉંડ ઉપરાંત શેઠ મોતીલાલા મૂળજીભાઈ હસ્તકની નવી ધર્મશાળા પણ તેમાં આવી જાય છે. તેમાંની પહેલી પ્રદક્ષિણાને “સો કદમી પ્રદક્ષિણા” અને બીજી રીતની પ્રદક્ષિણાને “પાંચસો કદમી પ્રદક્ષિણા” અથવા તો “૦૧ કોસી પ્રદક્ષિણા” એવું નામ આપી શકાય.

આ તીર્થધામના કંપાઉંડના મુખ્ય દરવાજાથી નીકળી, થોડું બજારમાં ચાલી, દક્ષિણ તરફની શેરીમાં વળીને ટાંકા-વાળી ધર્મશાળાની રાજમાર્ગ પરની ખારી તથા જૂના મંદિરના ખંડિયેર વચ્ચેથી નીકળી, નવા દેરાસરના નગારખાનાની ડેલી અને કંપાઉંડના ગઢ પાસે થઈ, ગામના ઝાંપા બહાર નીકળી, શેઠ મોતીલાલ મૂળજીભાઈ હસ્તકની નવી ધર્મશાળાની પાસે થઈ, ઉગમણી શેરીમાં થઈને બજારના નાકા પર આવેલા આ તીર્થધામના કંપાઉંડના એ જ મુખ્ય દરવાજામાં પ્રવેશ કરવાથી “૫૦૦ કદમી અથવા ૦૧ કોસી” પ્રદક્ષિણા થાય છે.

મધ્યમ પ્રદક્ષિણા

શંખેશ્વર ગામના પશ્ચિમ તરફના—નવી જૈન ધર્મશાળા પાસેના—ઝાંપાથી નીકળીને ખારસોલ તળાવ તથા આખા ગામને પ્રદક્ષિણા થઈને પાછા એ જ ઝાંપાથી પ્રવેશ કરવાથી ‘મધ્યમ પ્રદક્ષિણા’ થાય છે. આમાં લગભગ ત્રણ માઈલનો પંથ થતો હોવાથી આને “દોઢ કોસી પ્રદક્ષિણા” નામ આપી શકાય છે. આ મધ્યમ પ્રદક્ષિણા કરવાથી, ખારસોલ તળાવના કિનારા પરના, જેમાંથી મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજીની મૂર્તિ પ્રગટ થઈ હતી તે, ‘ઝંડકૂવા’ નામના મોટા ખાડાની, તેની પાસે થોડે દુરે દટાઈ ગયેલા જૂના મંદિરનો ઢગલો છે તેની, ગામની મધ્યમાં આવેલા જૂના મંદિરના ખંડિયેરની અને નવા મંદિરના આખા કંપાઉંડની પ્રદક્ષિણા થઈ જાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ-મોટી પ્રદક્ષિણા

નીચે આપેલા કેમ પ્રમાણે કરવાથી મોટી પ્રદક્ષિણા થાય છે. આમાં લગભગ ૪૫ માઈલનો પંથ થતો હોવાથી અને આ તરફના ગાઉ બે માઈલથી કાંઈક નાના હોવાથી, આ મોટી પ્રદક્ષિણાનું નામ “પચ્ચીસ કોસી પ્રદક્ષિણા” આપી શકાય છે.

શંખેશ્વરથી નૈઋત્યમાં બોલેરા થઈને આદરિયાણા માઈલ ૭૥

આદરિયાણાથી ઉત્તરમાંથી પાડીવાડા, પીરોજપુર થઈને લોલાડા માઈલ ૮

લોલાડાથી ઈશાન ખૂણામાં ખીજડિયાળી થઈને ચંદ્રરાથવી (મોટી) માઈલ ૬૫

ચંદ્ર(મોટી)થી પૂર્વ દિશામાં મુંજપુર માઈલ ૫૫ મુંજપુરથી દક્ષિણ દિશામાં કુંવારદ માઈલ ૩

કુંવારદથી ” ” પડલા ” ૩૫

પાડલાથી ” ” પંચાસર ” ૫

પંચાસરથી ઉત્તર ” શંખેશ્વર ” ૬

આ પ્રમાણે ફરી આવીને આદરિયાણાના રસ્તાવાળા ઝાંપાથી, અથવા જે ઝાંપાથી બહાર નીકળ્યા હોય તે જ ઝાંપાથી, ગામમાં પ્રવેશ કરવાથી પ્રદક્ષિણા સંપૂર્ણ થાય છે. આ મોટી-પચ્ચીસ કોસી પ્રદક્ષિણા કરવાથી, છ ગામોનાં પ્રાચીન જિનાલયોનાં દર્શન થશે, મુંજપુર અને પંચાસર—એ પંચ-તીર્થોનાં બે ગામોની યાત્રા થશે અને અતિ પ્રાચીન પાડલા

ગામની સ્પર્શના થશે. માટે આ પચ્ચીશ કોસી પ્રદક્ષિણાનો લાભ અવશ્ય લેવા લાયક છે.

માહિતી

* આદિયાણામાં મૂ. ના. શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનું શિખરખંધી દેરાસર ૧ ગામના પ્રમાણમાં ઘણું સુંદર છે. ઉપાશ્રયો ૩, જૈન પાઠશાળા તથા જૈન કન્માસાળા ૧ અને વીશા શ્રીમાળી આવકનાં ધર ૩૦ છે. ગામ પ્રાચીન છે.

* લોલાડામાં મૂ. ના. શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું એક દેરાસર છે. હાલ થોડાં વર્ષોમાં દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. મૂળનાથકજીની મૂર્તિ પ્રાચીન અને મનોહર છે. ઉપાશ્રય ૧ અને આવકોનાં ધર ૩ છે. વિ. સં. ૧૯૬૦ની સાલમાં અહીં આવકોનાં ૧૪-૧૫ ધર હતાં. આ ગામ જૂનું છે. અહીંના આવકોએ મૂર્તિ ભરાવ્યાના શિલાલેખો મળ્યા છે.

ખીજડીશાળીની માહિતી માટે જુઓ પાન ૧૬૮.

* ચંદ્રરાયવી (મોટી) નામનું ગામ શંખેશ્વરથી ઉત્તર દિશામાં છ માઈલની દૂરી પર આવેલું છે અને તે 'મોટી ચંદ્ર' અથવા 'રાયચંદ્ર' એ નામથી ઓળખાય છે. અહીં હાલમાં, આશરે બસો વર્ષોમાં બનેલું શિખરખંધી એક ભવ્ય દેરાસર અને તેની પાસે એક જૂનો ઉપાશ્રય છે. ખીજે એક ઉપાશ્રય ગામમાં છે તે ચકાન નાનું અને કાચું (મોટીનું) છે. આ ગામમાં હાલમાં આવકનાં ફક્ત બે જ ધર છે. વિ. સં. ૧૮૦૨માં આ દેરાસરનો પાયો નંખાયો ત્યારે અહીં આવકોનાં ૬૦ ધર હતાં. આ દેરાસર થયું તે પહેલાં અહીં ધરદેરાસર હતું, એમ લોકો કહે છે.

અહીં મૂ. ના. શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ભગવાન છે. મૂળનાથકજીની મૂર્તિ
શ્રી ૧૨

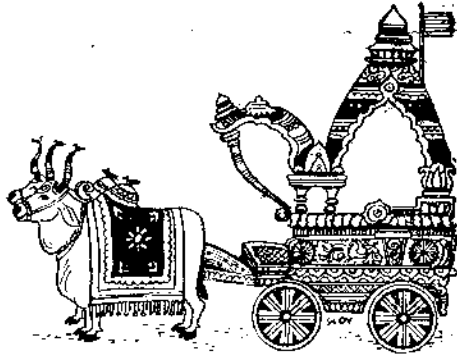
મોટી અને મનોહર છે. મૂળનામકજીના પંચતીર્થીવાળા પરિકરનો ગાઢી સિવામનો બધો ભાગ પ્રાચીન છે. આ ગામ પહેલાં રાધનપુર સ્ટેટનું હતું. ગામ પ્રાચીન છે. પહેલાં તે ચંદેરી નગરી હતી, એમ કહેવાય છે. કાર્યસકૃત 'રસમાળા', ભા. ૧, પૃ. ૩૬માં લખ્યું છે કે, વનરાજ આવડાનો જન્મ આ ચંદૂર ગામમાં થયો હતો.

* મુંજપુર મોગલ પદશાહ ઔરંગઝેબના વખતમાં તેના ગુજરાત (અમદાવાદ)ના સૂબાના હાથ નીચે રાધનપુરમાં મુસલમાન હાકેમ રહેતો હતો. તેના તત્તાનું (જૂનકાળના રાધનપુર સ્ટેટનું) મુંજપર ગામ તે વખતે શહેર ગણાતું હતું. તેને ફરતો કોટ હતો. તે વખતના તેનો ઠાકોર સરદાર હમીરસિંહ તે સમયમાં શૂરવીર ગણાતો હતો. તેણે અમદાવાદના સૂબાની ફાજ સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું. તેણે ઘણી ટક્કર ઝીટી, પણ અંતે તેનો પરાજય થયો હતો.

મુંજપુર, મુંજરાજાએ વિ. સં. ૧૩૦૧માં વસાવ્યું છે. અહીં વિ. સં. ૧૬૬૬માં જોડીગો પાશ્વનાથ મૂળનામક હતા. અહીંના રહેવાસી વેરા સાજણે શંખેશ્વરજીના જૂના દેરાસરની ભમતીમાં વિ. સં. ૧૬૭૨માં મોટો મકારો બંધાવ્યો હતો. જુઓ લેખક પૃષ્ઠ.)

* કુંવારદમાં આવડનાં ઘર ૪, દેરાસર ૧, ઉપાશ્રય ૧ છે. ગામ નાનું છે.





વિશેષ હકીકત

૧૭

દરવાજામાં પેસતાં પેઢીના તથા મકાનની લાઈનમાં મોટો ઉપાશ્રય રાધનપુરના શેઠ શ્રી જીવરાજભાઈ હીરાચંદ મણિયારના સુપુત્રો શેઠ શ્રી હરગોવિનદાસ જીવરાજભાઈ મણિયાર વગેરેએ વિ. સં. ૧૯૯૬ની સાલમાં બંધાવી પેઢીને સુપરત કર્યો છે.

ભાતા-ખાતું

વિ. સં. ૨૦૧૧ના મહા વદિ દિના અત્રે શેઠ શ્રી હરગોવિનદાસ જીવરાજભાઈ મણિયાર હસ્તક ભાતા-ખાતાની શરૂઆત એક તિથિના રૂ. ૩૦૧ લઈને કરી અને દૂંઠ મુદતમાં તિથિઓ ભરાઈ ગઈ. છેલ્લાં બે વર્ષથી ચોમાસામાં પણ ખસ ચાલુ થવાથી ચોમાસામાં પણ ભાતાખાતું ચાલુ રાખ્યું અને ચોમાસાની તિથિઓ ભરાઈ ગઈ. જનસમાજના અગ્રણી શેઠ શ્રી હરગોવિનદાસ જીવરાજભાઈ મણિયારે પેતાની

જિહ્વી ધર્મકાર્યો પાછળ વીતાવી છે અને અત્યારે પણ દરેક ધર્મકાર્યોમાં તન, મન અને ધનથી સેવા કરી રહેલ છે, જે અનુમોદનીય છે.

પ્રાથમિક આરોગ્યકેન્દ્ર

સરકાર તરફથી અહીં મોટી હોસ્પિટલ ચાલુ કરવામાં આવેલ છે, જેમાં રાધનપુરના શેઠ શ્રી સકરચંદ્ર મોતીલાલ તરફથી રૂા. ૧૧,૦૦૦ (રૂપિયા અગિયાર હજાર) તથા શેઠ જીવજીવસ ગોડીદાસની પેઢી તરફથી રૂા. ૫,૦૦૦ (રૂપિયા પાંચ હજાર) આપવામાં આવેલ છે. હોસ્પિટલ બંધાવવા પાછળ પંચાસરના શેઠ અમૃતલાલ ખુશાલચંદની પેઢીના શેઠ શ્રી લહેચંદ્ર અમૃતલાલ, ઓનરરી મેજિસ્ટ્રેટ (સમી તાલુકા) પોતાના ટાઈમનો વારંવાર લોગ આપી અને હોસ્પિટલ જલદી તૈયાર કરાવવામાં પોતાની પેઢી (તૈયાર રૂના વહેપારી)-ના કામમાં ધ્યાન ન આપતાં તન, મન અને ધનથી જે સેવા આપી છે તે એક યાદગાર અને અનુકરણીય બની રહેશે. તેઓશ્રીની પેઢી તરફથી આજે પણ લોકસેવાનાં ઘણાં જ મૂક કાર્યો થઈ રહેલ છે.



* ઉપસંહાર *

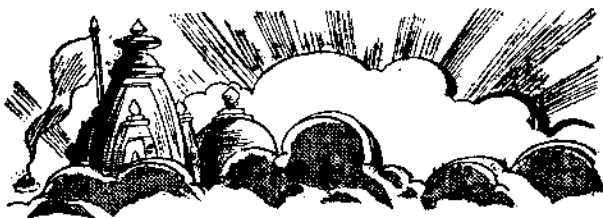
હે સન્નમો ! જો તમે મોક્ષની અભિલાષા રાખતા હો, આત્મિક ઉન્નતિને ઈચ્છતા હો,

અશુભ કર્મ-પાપના ક્ષયની લાવના રાખતા હો અને શરીર તથા અંતઃકરણને પવિત્ર કરવા સાથે અપૂર્વ શાંતિ મેળવવા માગતા હો, તો આ તીર્થની યાત્રા-સેવા કરવા તત્પર થજો !

તેમ જ, જો દેવદોષોનાં અને મનુષ્યનાં ઉત્તમ સુખો પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છતા હો, વળી આ જન્મમાં સુખ સૌભાગ્ય, નીરોગીપણું, ધન-દોલત, પુત્ર, સ્ત્રી, યશ-કીર્તિ, માન-સન્માન આદિ મેળવવા અને અનેક પ્રકારનાં ભયંકર વિધ્નોને પશુ દૂર કરવા ચાહતા હો, તો પરમ શ્રદ્ધાપૂર્વક અતિ પવિત્ર એવા આ તીર્થમાં જઈને તેની સેવા-ભક્તિનો લાભ લેજો

અંતમાં અતિ પ્રાચીન, મહાપ્રાણાવિક, વિધ્નનિવારક અને મનોરથપૂરક શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ તીર્થનું, અનેક અંશોમાંથી સારાંશ લઈને, મારી અદ્યપમતિ અનુસાર, મેં સંક્ષેપમાં વર્ણન લખ્યું છે, તે વાંચીને સહૃદય લઘુકર્મી મનુષ્યો સમ્યક્ત્વને નિર્મળ બનાવવા માટે તીર્થની યાત્રા-સેવા-ભક્તિ કરવામાં વિશેષ ઉદ્યમવંત બનશે તો હું મારો પરિશ્રમ સફળ થયો માનીશ.

ૐ શાંતિ : શાંતિ : શાંતિ :



શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થના શિલાલેખોનું અવલોકન

૧૮

શંખેશ્વરમાંથી નાના-મોટા મળીને કુલ ૬૭ શિલા-લેખો અમને પ્રાપ્ત થયા છે; તેમાં નવા મંદિરના ૨૪, જૂના મંદિરના ૩૫, અગીચાનો ૧, ધર્મશાળા ૩ અને સુરભી-સરઘના ૪ છે. તેમાં ૫૬ શિલાલેખો સંવતવાળા છે, બ્યારે ૧૧ લેખો સંવત વિનાના છે. જે સંવત વિનાના છે, તેમાંથી ૨-૩ લેખોને સંવત અનુમાનથી નક્કી થઈ શકે તેમ છે. સંવત વાળા લેખોમાં સૌથી જૂનામાં જૂનો વિ. સં. ૧૨૧૪નો અને નવામાં નવો વિ. સં. ૧૯૧૬નો છે.

આની પહેલી બે આવૃત્તિમાં મૂળ શિલાલેખો દેવ-નાગરીમાં આપ્યા હતા. હવે ફક્ત તેનો ગુજરાતી અનુવાદ જ આ આવૃત્તિમાં આપ્યો છે. તે શિલાલેખોમાં સાલવાર ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે :

સંવત, લેખાંક
૧૨૧૪-૧૨
૧૨૩૮-૯

સંવત, લેખાંક
૧૩૨૬-૨, ૩, ૫, ૬
૧૪૨૮-૮

સંવત, લેખાંક	સંવત, લેખાંક
૧૪૬૮-૧૩	૧૬૬૪-૫૬
૧૪૭૮-૧૪	૧૬૬૫-૨૬
૧૪૮૭-૧૫	૧૬૬૬-૧, ૨૬, ૩૦, ૪૬
૧૫૦૦-૧૬	૧૬૭૨-૫૫
૧૫૦૭-૧૭	૧૬૮૬-૪૫, ૪૭
૧૫૧૨-૧૮	૧૬૯૮-૫૧
૧૫૨૩-૧૯	૧૭૨૨-૬૩
૧૫૨૪-૨૦	૧૭૩૨-૬૫
૧૫૩૦-૨૧	૧૭૫૫-૬૪
૧૫૩૪-૨૨	૧૭૬૪-૭
૧૬૨૮-૨૩	૧૮૨૪-૬૬
૧૬૫૨-૩૫	૧૮૩૦-૧૦
૧૬૫૩-૨૭	૧૮૩૬-૫૯
૧૬૬૧-૪૩, ૫૨	૧૮૫૪-૬૦
૧૬૬૨-૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯	૧૮૬૮-૧૧
૪૦, ૪૪, ૪૬, ૫૦, ૫૩, ૧૮૭૪-૬૧	
૧૬૬૩-૩૨, ૪૧, ૪૨,	૧૯૧૬-૬૨
૪૮, ૫૪, ૫૮	

નવા દેરાસરના લેખો

નવા દેરાસરમાંથી કુલ ૨૪ શિલાલેખો મળ્યા છે. તેમાં કાંઠેસગિયા પરના ૩, પરિકરની ગાદીના ૬, ધાતુની મૂર્તિઓના ૧૩, પદ્માવતી દેવીની મૂર્તિઓના ૨, પાદુકા પરના ૪ અને દીવાલનો ૧ છે. આમાં ૨૨ લેખો સંવતવાળા છે.

જ્યારે ૨ લેખો સંવત વિનાના છે. તેમાં સૌથી જૂનામાં જૂનો વિ. સં. ૧૨૧૪નો છે અને નવામાં નવો વિ. સં. ૧૮૧૮નો છે. તે સિવાય મૂળનાયકજીની બન્ને બાબુના બન્ને કાઉસગિયા એક જ ધણીએ કરાવેલા હોવાથી, તે બન્ને પર એકસરખો જ લેખ હોવાથી, તેમાંથી એક લેખ આમાં આપ્યો નથી. ધાતુની એક એકલ મૂર્તિનો લેખ ચૂનામાં દટાયેલો હોવાથી લઈ શકાયો નથી. અને પગલાં જોડી ૮ ઉપર થોડા થોડા અક્ષરો ખોદેલા છે. પણ તે ઘસાઈ ગયેલા અને નિરુપયોગી હોઈ ને ઉતાર્યા નહીં હોવાથી આમાં આપી શકાયા નથી.

(૧) સંવત ૧૬૬૬ પોષ વદિ ૮ રવિવારે, અમદાવાદ નિવાસી શાહ જયતમાલની ભાર્યા જીવાદેના પુત્ર પુણ્યપાલે પોતાના કલ્યાણ માટે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું પરિકર કરાવીને તેની શ્રી તપગચ્છનાયક ભટ્ટારક શ્રીહીરવિજય-સૂરીશ્વરજી મહારાજની પાટરૂપી ઉદ્યાયલ પર્વતને પ્રકાશમાન કરવા માટે સૂર્ય સમાન ભટ્ટારક શ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વરજી મહારાજની આરાધી તેમના પટ્ટધર શિષ્ય શ્રી વિજયદેવ-સૂરીશ્વરજી મહારાજ પાસે અમદાવાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(૨, ૩, ૫, ૬)

આ ચાર લેખો એક જ ધણીના છે. તેમાંથી પ્રથમના બે લેખો બીડભંજન પાર્શ્વનાથની બન્ને બાબુના બન્ને કાઉસગિયા પર, ત્રીજો લેખ જિનચોવીશીના પટ્ટ પર અને ચોથો લેખ પરિકરની ગાદી પર ખોદેલ છે.

(૨) સં. ૧૩૨૬ માઘ વદિ ૨ રવિવારે, શ્રી બ્રહ્માણ્વ-જન્મીય અને શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાતિના શાહ જાલ્હાએ પોતાની માતા પદ્મીના શ્રેય માટે ચતુર્વિંશતિજિનપદ્ સહિત મૂ. ના. શ્રી નેમિનાથ જિનમિંબ (કાકેસગિયા-૭મી મૂર્તિ) કરાવ્યું. અને તેની શ્રીમાન બુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૩) પોતાના પિતાના શ્રેય માટે મૂ. ના. શ્રી. આદિ-નાથ પ્રભુનું મિંબ. (બાકી બધું ઉપર પ્રમાણે જ જાણવું.)

(૪) આ જિન-ચોવીશીનો પદ્ શા. જાલ્હા અને મણાએ પુત્રી સર્વદેવીના શ્રેય માટે વિ. સં. ૧૩૨૬ માઘ વદિ ૨ રવિવારે કરાવ્યો.

(૬) સં. ૧૩૨૬ માઘ વદિ ૨ રવિવારે, પુત્રી અનુષમાના કલ્યાણ માટે પિતા જાલ્હાએ શ્રી મહાવીરસ્વામીનું મિંબ કરાવ્યું.

(૪) શ્રીતપાગચ્છમાં, શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની શાસન-દેવી શ્રી પદ્માવતી.

(૭) સં. ૧૭૯૪ ફાગણ વદિ ૨ શુક્રવારે, શા. ખુશાલ એચરની ભાર્યા તેજબાઈએ પગલાં જોડી બેનો આરસનો પદ્ કરાવ્યો. (આ પગલાં કોનાં કોનાં છે તે તેમાં કંઈ પણ લખ્યું નથી. કદાચ શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં અથવા તો શ્રીમાન હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને શ્રીમાન વિજયસેનસૂરીશ્વરજી મહારાજનાં હોય.)

(૮) સં. ૧૪૨૮ વૈશાખ વદિ ૨ સોમવારે, પોરવાડ-જ્ઞાતીય શેઠ આસપાલની ભાર્યા રાજલદેના પુત્ર.....ની ભાર્યા રસિરિયાદેના પુત્ર પૂયગાના પુત્ર.....એ કલ્યાણ માટે કરાવેલ

આ જિન-ચોવીશીપદની લટારક શ્રીસોમતિલકસૂરિજીની પાટને શોભાવનાર શ્રી.....સૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૯) સં. ૧૨૩૮ માધ સુદિ ૩ શનિવારે, શ્રીસોમ-પ્રભુસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલ શ્રીજિન-માતાની ચોવીશીનો આ પદ શા.....ના પુત્રો ૧ રાજદેવ અને ૨ રત્નાએ પોતાની માતા.....ના કલ્યાણ માટે કરાવ્યો છે.

(૧૦) સં. ૧૮૩૦ માગશ્વર સુદિ ૬ શુક્રવારે, મોદી લવજીની પુત્રી બાઈ તેજકુંવરીએ શ્રીપદ્માવતીદેવીની મૂર્તિ અને શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની ચરણ-પાદુકાની જોડ ૧ કરાવી છે.

(૧૧) સં. ૧૮૬૮ ભાદરવા સુદિ ૧૦ બુધવાર, સવાઈજયપુરના શાહ ઉત્તમચંદ વાલજીએ રૂપિયા પાંચ હજાર નાણાં સિદ્ધાર્થ (મુંબઈગરા) રોકડા મોકલ્યા. તેમાંથી જીર્ણોદ્ધારનું કામ નીચેની વિગતે કરાવ્યું : (૧) ચોકમાં તળિયામાં લાદીઓ જડાવી, (૨) મુખ્ય દેરાસરની બાજી કરાવી, (૩) ચોવીસે તીર્થંકર ભગવાનોનાં પરિકર (પરધર) સમરાવ્યાં, (૪) ગાવન જિનાલય-ભમતીની દેરીઓમાં ફૂંટયું-તૂટયું કામ સમરાવ્યું, (૫) નગારખાનાનું બે ખંડવાળું મકાન કરાવ્યું, (૬) શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પર લેખ કરાવ્યો. એ વગેરે કામમાં રૂપિયા પાંચ હજાર શાહ જીવજીદાસ ગોડીદાસ રાધનપુરવાલાની મારફત ગુમાસ્તા ૧ બ્રાહ્મણ હરનારજી, ૨ ઈશ્વરદાસ, અને ૩ ટીકારામે પાસે રહીને ખર્ચાયા છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ સય છે.

ધાતુપ્રતિમાના લેખો

(૧૨) સં. ૧૨૧૪ માઘ સુદિ ૧૩, શાહ ૧ ધવલક-
અને ૨ સુદેવ નામના પુત્રોએ પોતાની માતા બહુદેવીના શ્રેય
માટે શ્રીકૃષ્ણદેવ પ્રભુનું ળિંબ કરાવ્યું.

(૧૩) સં. ૧૪૬૮ કાર્તિક વદિ ૨ સોમવારે, અંચલ-
ગચ્છીય શ્રાવક શાહ ઠડુઆ (કડવા)એ પોતાના પિતા શેઠ-
મંડલિક અને માતા આહલ્લના શ્રેય માટે શ્રી મેરુતુંગ-
સૂરિજીના ઉપદેશથી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિ કરાવીને
તેની આચાર્ય મહારાજ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(૧૪) સં. ૧૪૭૮ વૈશાખ સુદિ ૧૩ સોમવારે,
શ્રી શ્રીમાલજાતીય શેઠ જેસાની પ્રથમ ભાર્યા જસમાદે, બીજી
ભાર્યા બલ્લભદે, તેઓના પુત્ર શેઠ ગોધાએ શ્રીપાર્શ્વનાથ
પ્રભુનું ળિંબ કરાવ્યું, તેની પિપ્પલગચ્છીય શ્રીકમલચંદ્ર-
સૂરિજીના પદ્મધર શ્રીપ્રભાનંદસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૧૫) સં. ૧૪૮૭ પોષ વદિ ૩ શુક્રવારે, શ્રીશ્રીમાલ-
જાતીય શેઠ સૂટાની પ્રથમ ભાર્યા ઊમાદે, બીજી ભાર્યા વાંઝી
(વાંન) તેઓના પુત્ર ધર્માએ પોતાના માતા-પિતાના શ્રેય
માટે શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું ળિંબ કરાવ્યું અને તેની
શ્રીબ્રહ્માણ્ણગચ્છીય શ્રીવીરસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૧૬) સં. ૧૫૦૦ વૈશાખ સુદિ ૫, પોરવાડજાતીય
સંઘવી ઉદયસિંહની ભાર્યા ચાંપલદેના પુત્ર સંઘવી નાથાની
ભાર્યા; પોતાના પુત્રો ૧ સમધર, ૨ શ્રીધર, ૩ આસધર,
૪ દેવદત્ત અને પુત્રીઓ ૧ ઠપૂરી, ૨ કીબાઈ તથા ૩

પૂરાયી આદિ કુટુંબથી યુક્ત બાઈ ફદી નામની શ્રાવિકાએ, પોતાના કલ્યાણ માટે, શ્રીવર્ધમાનજિનનું બિંબ ભરાવ્યું અને તેની આચાર્ય મહારાજ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

(૧૭) સં. ૧૫૦૭ ફાગણ સુદિ ૩ બુધવારે, ચોસવાલ જ્ઞાતિ અને વર્ધતાલા (?) ગોત્રવાળા શાહ લાહડના પુત્ર શાહ કુંવરાએ શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીનું બિંબ ભરાવ્યું. તેની ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનભદ્ર (ચંદ્ર) સૂરિજીના પદ્મધર શ્રીજિન-સાગરસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૧૮) સં. ૧૫૧૨ ફાગણ સુદિ ૩ને દિવસે, મહેસાણા-નિવાસી, પોરવાડજાતીય શેઠ વેલાની ભાયા બાઈ માંકૂ નામની શ્રાવિકાએ પોતાના પુત્રો ૧ શેઠ દેવા અને ૨ બવડ, તે બન્નેની ભાયા ૧ મરગદે અને ૨ સુહાસિણી, તેઓના પુત્રો ૧ લાલા, ૨ વીસા, ૩ કુરપાલ, ૪ વીરપાલ પુત્ર સૂરદાસ આદિ કુટુંબ પરિવારથી યુક્ત (શ્રાવિકા માંકૂએ) પોતાના શ્રય માટે શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીનું બિંબ કરાવીને તેની તપાગચ્છીય શ્રીરત્નશેખરસૂરિજી પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

(૧૯) સં. ૧૫૨૩ વૈશાખ વદિ ૪ ગુરુવારે, પોરવાડ-જાતીય શેઠ કર્મણ, તેની ભાયા કપુરી, તેનો પુત્ર શેઠ કડુઆ (કડવા), તેની ભાયા માનૂં, તેના પુત્રો શેઠ ૧ ધર્મસી તથા ૨ બડુઆ વગેરે કુટુંબથી યુક્ત શેઠ કર્મણે શ્રીકુંથુનાથ ભગવાનનું બિંબ કરાવ્યું તેની ચૈત્રવાલગચ્છીય શ્રી.... દેવસૂરિજીના પદ્મધર શ્રી રત્નદેવસૂરિજીએ પાટણમાં પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૨૦) સં. ૧૫૨૪ ચૈત્ર વદિ ૫ સોમવારે શ્રીશ્રીમાલ-

જાતીય મંત્રી સિંધાની ભાર્યા ધરણુના પુત્ર ધનાએ પોતાની ભાર્યા રાણી, તેના પુત્રો ૧ હાપા, ૨ હીરા, ૩ વસ્તા; તેમાં હાપાની ભાર્યા કુંવરી આદિ પરિવારથી યુક્ત(મંત્રી ધનાએ) પોતાના કલ્યાણ માટે મૂ. ના. શ્રીસંભવનાથથી યુક્ત ચતુર્વિંશતિજિનપદ્મ-ઓવીશી કરાવી. તેની પૂર્ણિમાપક્ષની પ્રથમ શાખાના શ્રીવિદ્યાશેખરસૂરિની પરંપરામાં થયેલા શ્રીગુણસુંદર-સૂરિજીના ઉપદેશથી શ્રાવકોએ વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરી છે. વાચનાચાર્ય શ્રીજ્ઞાનકલશ સદા નમસ્કાર કરે છે.

(૨૧) સં. ૧૫૩૦ માઘ વદિ ૨ શુક્રવારે, પાડલાનિવાસી, શ્રીશ્રીમાલજાતીય, પોતાના પિતા ખોખા, માતા શાણી અને ભાઈ રાજના કલ્યાણ માટે, પોતાની ભાર્યા શુરી, તેના પુત્ર વાધા, તેની ભાર્યા જિઝી વગેરે પરિવારથી યુક્ત શેઠ રતનાએ શ્રીવાસુપૂજ્ય પ્રભુનું ખિંખ કરાવીને તેની પિંપલ-ગરબીય લદ્દારક શ્રીગુણસાગરસૂરિજી પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

(૨૨) સં. ૧૫૩૪ જેઠ વદિ ૨ સોમવારે, વિસલનગર-નિવાસી, પોરવાડજાતીય, વ્યવહારી-વેપારી વરસિંહના પુત્ર વ્યવહારી સાલિગની ભાર્યા સાહુના પુત્ર દેવરાજે પોતાની ભાર્યા રતનાઈ, ભાઈ ઓ. ૧ વાનર, ૨ અમરસિંહ પ્રમુખ કુટુંબથી યુક્ત (દેવરાજે) શ્રીશ્રેયાંસનાથ પ્રભુનું ખિંખ કરાવીને દ્વિવંદનિક-ગરબીય શ્રીલલિતસૂરિજી પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

(૨૩) સં. ૧૬૨૮ ફાગણ સુદિ ૭ બુધવારે, પાટણ-નિવાસી, પોરવાડજાતિય, પોતાની ભાર્યા કસ્તૂરાબાઈ, તેના પુત્ર જયવંત, તેની પ્રથમ ભાર્યા પૂંજી, બીજી ભાર્યા હરબાઈ,

તેમના પુત્રો ૧ શ્રીવંત, ૨ શ્રીમાલ વગેરે કુટુંબથી યુક્ત શેઠ દામૂએ શ્રીનેમિનાથ પ્રભુનું બિંબ કરાવીને તેની શ્રીમાન વિજયદાનસૂરીશ્વરજી મહારાજના પદ્મધર શ્રીમાન હીરવિજય-સૂરીશ્વરજી મહારાજ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. (આ પંચતીર્થી મોટી છે અને તેમાં મૂ. નાની મૂર્તિ સ્ફટિક રત્નની છે.)

(૨૪) પંચાસરનિવાસી કોઈ શ્રાવકે આ ચોવીશી કરાવી છે, અને તેની ઘડ્યાણુગચ્છીય શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે. આ લેખનો પ્રારંભનો ભાગ ખંડિત છે.

જૂના દેરાસરના લેખો

જૂના મંદિરનાં મૂળ ગભારો, ગૂઢમંડપ, ચોડીઓ અને સભામંડપનું અત્યારે નામ-નિશાન પણ રહ્યું નથી, તેથી તેમાંના લેખો મળી શક્યા નથી. ભમતીની લગભગ બધી દેરીઓ અને ગભારાની ખારશાખો વગેરે ઉપર લેખો છે, તે ઘઘા ઉતારીને અહીં આપ્યા છે. જૂના દેરાસરમાંથી કુલ ૩૫ લેખો મળ્યા છે. તેમાંથી ૨૮ લેખો સંવતવાળા અને ૭ લેખો સંવત વિનાના છે. સંવતવાળા લેખોમાં જૂનામાં જૂનો વિ. સં. ૧૬૫૨નો અને નવામાં નવો વિ. સં. ૧૬૬૮નો છે. તેમાં પણ સં. ૧૬૬૨ અને ૧૬૬૩ના પંદર લેખો છે. એટલે આ બે વર્ષોમાં પ્રતિષ્ઠા વધારે થઈ છે. પાંત્રીસ લેખો-માંથી ૩ લેખો ભમતીના ગભારાના, ૨ લેખો સ્તંભો પરના અને ૩૦ લેખો દેરીઓની ખારશાખો પરના છે. પાંચ ગભારામાંથી ત્રણ ગભારામાં લેખો છે, બેમાં નથી. આ ત્રણ લેખો કાંઈક વિસ્તારવાળા, સંસ્કૃત ભાષાના અને શાસ્ત્રીલિપિમાં બોદેલા છે. તે સિવાયની લગભગ બધી દેરીઓ પરના લેખો

ગુજરાતી જેવી ભાષામાં અને સાવ દૂંઠા છે; તેમાં કૃત્ત સંવત, મિતિ અને દેરીઓ કરાવનારનાં અથવા તો તેમાં મૂર્તિઓ પધરાવનારનાં કે તેમનાં કુટુંબીઓનાં નામો અને કોઈકમાં ગામનાં નામ આપેલ છે. પ્રતિષ્ઠા કરનાર આચાર્યનું નામ એકેલે લેખમાં આપ્યું નથી. તેમ જ એ ગભારા અને દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા જુદા જુદા સંવતોમાં થયેલી છે; બધી દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા સાથે થઈ નથી. ૩ દેરીઓમાં લેખોની પાસે જ મધપુડા સ્થાવાથી તે લેખો ઉતારી શકાયા નથી. તેમ જ કેટલીક દેરીઓ અને તેની બારશાખો નષ્ટ થઈ જવાથી તેના લેખો પણ નષ્ટ થઈ ગયા છે.

(૨૫) શા. લુંબાના પુત્ર હરજીની ભાર્યા મધીની દેરી.

(૨૬) શ્રીશ્રીમાલીજ્ઞાતીય, પોતાની ભાર્યા બાઈ મણીબાઈ તથા પુત્ર ૧ કાનસિંહ, ૨ પૂનસિંહ, ૩ આશકરજી, ૪ અવકરજી, ૫ દેવકરજી આદિ પરિવારથી સુક્ત શાહ ગોવિંદે આ દેરીની સં. ૧૬૬૫ના આસો સુદિ પને દિવસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

(૨૭) સં. ૧૬૫૩ કારતક વદ ૧૧ રવિવારે, ગામ દાવદના રહેવાસી, માતા કોડિમદેના પુત્રો ૧ શાહ સૂરજી, ૨ શા. તેજપાલ, ૩ શ્રીચંદ અને તેનો પુત્ર રતન, એમણે અહીં ત્રણ દેરીઓ કરાવી.

(૨૮) શ્રીરાજનગર-અમદાવાદનિવાસી, નંદરબારી, વીશા એસવાલ શાહ સહઅકિરજીની ભાર્યા રૂપાદે (૧)ના પુત્ર શાહ શાંતિદાસના પુત્ર રૂપાએ આ દેવકુલિકા-દેરી કરાવી છે.

(૨૯-૩૦)

આ બન્ને લેખો એક જ કુટુંબના હોવાથી બન્નેની પ્રતિષ્ઠા એક સાથે, એક જ સંવત-મિતિમાં થઈ હોવી જોઈએ.

(૨૯) સં. ૧૬૬૬ પોષ વદિ ૮ રવિવારે, ગામ નટીપદ્ર-નડિયાદના રહેવાસી; શ્રી શ્રીમાલીશાતીય, વૃદ્ધશાખીય, પરીખ જાવડની ભાર્યા જસમાદેના પુત્ર, પોતાની ભાર્યા સપૂરદે પ્રમુખ કુટુંબ પરિવારથી યુક્ત, પરીખ નાથજીએ પોતાના કવ્યાણુ માટે શંખેશ્વર ગામમાં શ્રી પાર્શ્વનાથનું મૂળ મંદિર છે, તેની ઉત્તર દિશામાં 'લદ્ર' નામનો પ્રાસાદ (ભમતીમાં મોટો બભારો) સેંકડો રૂપિયાના ખર્ચથી કરાવ્યો છે, તે ભવ્ય પ્રાણીઓથી વંદાતો ઘણા કાળ સુધી વિદ્યમાન રહ્યો!

(૩૦) નડિયાદનિવાસી પરીખ જાવડના પુત્ર હરજીના પુત્ર કહાનજીએ, પોતાની ભાર્યા નારિંગદે અને પુત્રી નાથી પ્રમુખ કુટુંબથી યુક્ત (કહાનજીએ), આ દેરી કરાવી છે.

(૩૧) સંઘવી વર્ધમાન સમરસિંહ પટણીની દેરી.

(૩૨) સં. ૧૬૬૩ પોષ સુદિ ૧૩, પટણી.....

(૩૩) પટણી સોની લહુઆની ભાર્યા ૧ બાઈ અણ્ણ ૨ બાઈ અરમીની દેરી.

(૩૪) પરીખ પદમા લાલા પટણીની દેરી.

(૩૫) સિદ્ધપુરનિવાસી સંઘવી વરધના પુત્ર વીરજીની દેરી. સં. ૧૬૫૨.

(૩૬-૩૭-૩૮-૩૯-૪૦-૪૧-૪૨)

આ સાતે લેખો, પાટણનિવાસી, માતરાજ અટકવાળા, સોની તેજપાલના—એક જ ધણીના—હોય તેમ લાગે છે. તેણે પોતાના કુટુંબની જુદી જુદી વ્યક્તિઓના શ્રેય માટે મંદિરની પાછળનો ભમતીનો મોટો ગભારો ૧ અને તેની પાસેની નં. ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯વાળી દેરીઓ પાંચ કરાવી છે.

તેમાંના પ્રથમના બે લેખ પાછળના ગભારાની બન્ને બાજુના બે સ્તંભો પર એકસરખી જ મતલબના છે. બાકીના પાંચ લેખો નં. ૨૫થી ૨૯ સુધીની પાંચ દેરીઓની બારણાઓ પર બોદેલા છે. આ સાત લેખોમાંથી પ્રથમના પાંચ લેખો સં. ૧૬૬૨ના કાસ્તક સુદિ ૭ રવિવારના છે, જ્યારે છેલ્લા બે લેખો સં. ૧૬૬૩ કાસ્તક સુદિ ૯ના છે. એટલે એક ગભારો અને ત્રણ દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા એકસાથે સં. ૧૬૬૨માં અને છેલ્લી બે દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૬૩માં એકસાથે થઈ હોય તેમ લાગે છે.

(૩૬-૩૭) સોની તેજપાલની ભાર્યા બાઈ અપૂના શ્રેય માટે ભમતીમાં પાછળનો મોટો ગભારો કરાવ્યો.

(૩૮) સોની તેજપાલની પુત્રી બાઈ કામાના શ્રેય માટે દેરી.

(૩૯) સોની તેજપાલના પુત્ર વિજયધરની પ્રથમ ભાર્યા બાઈ જંમાના શ્રેય માટે દેરી ૧.

(૪૦) સોની તેજપાલના પુત્ર વિજયધરની બીજી ભાર્યા બાઈ સરસુના શ્રેય માટે દેરી ૧.

શ્રી ૧૩

(૪૧).....અંબાઈના શ્રેય માટે દેરી ૧.

(૪૨) સોની તેજપાલ(ના પુત્ર વિજયધરની ?)ની પુત્રી બાઈ વછાઈના શ્રેય માટે દેરી ૧.

(૪૩) સં. ૧૬૬૧ માઘ વદિ ૮, પારી કાલુરાજ.

(૪૪) સં. ૧૬૬૨ કારતક સુદિ ૭ અમદાવાદનિવાસી બાઈ પૂનાની દેરી.

(૪૫) સં. ૧૬૮૬ અસાડ સુદિ ૧૩ રવિવાર, શાહ સુંદરમણી ભાર્યા સરદેવના પુત્ર શમલદાસની ભાર્યાઓ ૧ કેસરદે, ૨ સુબલદેના પુત્ર અચલદાસની દેરી.

(૪૬) સં. ૧૬૬૨ માઘ સુદિ ૧૩ સોમવાર, અમદાવાદનિવાસી દોસી સહુઆની ભાર્યા બાઈ ટખૂબાઈના પુત્ર દોસી પૂનીઆની દેરી.

(૪૭) સં. ૧૬૮૬ અષાડ સુદિ ૧૩ રવિવાર, પટણી શાહ વર્ધમાનની ભાર્યા બાઈ ગંગાની દેરી.

(૪૮) સં. ૧૬૬૩ કારતક સુદિ ૧૧ સોમવાર, પાટણવાળા શાહ સોહલની ભાર્યા બટીબાઈની દેરી.

(૪૯) સં. ૧૬૬૬ પોષ વદિ ૮ રવિવાર, અમદાવાદનિવાસી વીશા ઓસવાલરાતીય, મીઠડિયા ગોત્રવાળા શાહ સમરસિંહની ભાર્યા હંસાઈના પુત્ર; પોતાની પ્રથમ ભાર્યા હર્ષદે, બીજી ભાર્યા સુખમાદે અને ધર્મપુત્ર વાઘજી પ્રમુખ કુટુંબથી સુક્ત શાહ શ્રીપાલે ભમતીમાં ઉત્તર દિશા સન્મુખ (મૂળ મંદિરથી દક્ષિણ દિશામાં) 'ભદ્ર' નામનો પ્રાસાદ-મોઠો ગભારો કરાવ્યો.

(૫૦) સં. ૧૬૬૨, પાટણનિવાસી શેઠ સદેવચંદના પુત્રો શાહ ૧ ધનજી તથા ૨ મનજીની દેરી.

(૫૧) સં. ૧૬૯૮, (નામ ઘસાર્ધ ગયેલ છે).

(૫૨) સં. ૧૬૬૧, પાટણવાળા શેઠ સીરાજની ભાર્યા બાર્ધ ટાંકુની દેરી.

(૫૩) સં. ૧૬૬૨, પાટણવાળા શાહ જયેન્દ્ર, શવચંદ્ર, પૂજા દોવજીની દેરી.

(૫૪) સં. ૧૬૬૩ પોષ વદિ ૧૦, ગામ પાડલાવાળા દોસી વીરજીની દેરી.

(૫૫) સં. ૧૬૭૨ જેઠ સુદિ ૨, મુંજપુર નિવાસી.....
વોરા સાજજી, બાર્ધ કાન્હાઈ, વોરા ડેડા, વોરા મંગલ,
વોરા ડુંગરનો પ્રાસાદ ૧ (દક્ષિણ દિશા તરફનો મોટો ગભારો).

(૫૬) સં. ૧૬૬૪, કારતક.....પટણી શાહ
ધનજી, કહાનજીની દેરી.

(૫૭).....પાટણવાળા રતનની દેરી. સલાટ
વાધી જીવલાલ.

(૫૮) સં. ૧૬૬૩ માહ વદિ ૧૩ શનિવાર, સાણ્ડના
શ્રીસંઘ સમસ્તની દેરી.

ધર્મશાળા વગેરેના લેખો

(૫૯) સં. ૧૮૩૬ શ્રાવણ સુદિ ૨, આ ધર્મશાળા
(ટાંકાવાળી ધર્મશાળાનો જૂના દેશસર તરફનો-રાજસ્તા
તરફનો ભાગ) સમસ્ત સંઘે, જમીન અઘાટ વેચાણ

લઈને રાધનપુરવાળા શાહ કશલચંદ મૂળજીની મારફત કરાવી છે. સલાટ હમીરે બાંધી છે. કારીગર દરગમ, લાલા, લિ. ગુમાસ્તા ભટશંકર.

(૬૦) સં. ૧૮૫૪ વૈશાખ સુદિ ૩ ગુરુવાર, શંખેશ્વરજી તીર્થની આ ધર્મશાળા (ટાંકાવાળી ધર્મશાળાનો નવા દેશસર તરફનો ભાગ) સમસ્ત શ્રીસંઘે, જમીન અઘાટ વેચાણ લઈને, રાધનપુરના શ્રીસંઘે સુકરર કરેલ પાંચ ગૃહસ્થો— (૧) મસાલિયા હેમજી જીવણદાસ, (૨) શાહ રંગજી જેવંત, (૩) શાહ દાનસંગ મેઘજી, (૪) શાહ કશલચંદ મૂલજી, અને (૫) શેઠ વાલજી કુંવરપાલ—ની કમિટી મારફત કરાવી છે. તેનું ખત-ખરાબતનું (આવક-ખાવકનું) નામું રાધનપુરમાં છે. શ્રીગોકર્ણાતિના પ્રાદ્યજી ગુમાસ્તા શંકર તથા વનમાળીએ માથે રહીને કામ કરાવ્યું છે. શ્રીરાધનપુરનિવાસી કારીગર સોમપુરા-સલાટ પરસોતમ દયારામ, સલાટ સુખરામ, વડનગરા સુરચંદ અને સિદ્ધપરા પરસોતમ વગેરેએ આ ધર્મશાળા બાંધી છે.

(૬૧) સં. ૧૮૭૪ માગશર સુદિ ૩ને દિવસે નવા મંદિરના કંપાઉંડના ગઢનો આ કોઠો પૂરા કર્યો.

(૬૨) સં. ૧૯૧૬, શાકે ૧૭૮૬, માઘ સુદિ ૭ સોમવારે, શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસૂરિગચ્છેશ-શ્રીપાયચંદ્રગચ્છનાયક રીલા (૧) ભટ્ટારક શ્રી ૧૦૮ શ્રીહર્ષચંદ્રસૂરીશ્વરની આ પાઠુકાની તેમના શિષ્ય મુક્તિચંદે પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

સુરભી સરઘના લેખો

બારમા પ્રકરણમાં ગૌચર જમીનની હકીકતમાં લખ્યા પ્રમાણે શંખેશ્વર ગામની ઉત્તર દિશા તરફના ઝાંપા બહાર, ખાસોલ તળાવની પાસે, ગામ ખંડિયાના રસ્તા ઉપર આવેલ, અને હાલ જ્યાં શંખેશ્વરજીના કારખાનોની મંજૂરીથી ગામના ખેડૂતો ખજાં તૈયાર કરે છે, તે અને તેની આસપાસની જમીન ‘ઊંટવાળિયા’ ખેતરની છે. આ ઊંટવાળિયું ખેતર અને તેની આસપાસની જમીન શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના દેરાસરને અર્પણ કરીને ગૌચર માટે છૂટી મૂક્યાની હકીકતને જણાવતા સુરભી-સરઘના પાંચ પથ્થરો ઉક્ત જમીનમાં છેટે છેટે ખોડેલા છે, તેમાંથી ત્રણ સરઘના લેખો મહામહેનતે વાંચી, તેના જેટલો ભાગ વંચાણો તેટલો ભાગ ઉતારી લઈને લેખાંક ૬૩, ૬૪, ૬૫માં આપેલ છે. બાકીની બે સરઘના લેખોના અક્ષરો સાવ ઘસાઈ ગયેલા હોવાથી વાંચી શકાયા નથી. તેમાં કોઈ બીજા ખેતરને ગણ શંખેશ્વરજીને અર્પણ કરીને ગૌચર માટે છૂટું મૂક્યાનો ઉલ્લેખ હોવાની સંભાવના છે.

આ સરઘના દરેક પથ્થરોમાં સૌથી ઉપર સૂર્ય અને ચંદ્ર કોતરેલ છે. તેની નીચે એક તરફ ધાવતા વાછડા શીખે ગાય અને બીજી તરફ સૂવર કોતરેલ છે. તેની નીચે લેખ ખોદેલ છે. લેખના અક્ષરો ઘસાઈ ગયા છે, કેટલાક અક્ષરો ખોડિયા આપેલા છે અને આ પ્રદેશમાં તે સમયે યોલાતી ભાષા-દેશી ભાષા તેમાં વાપરેલી છે.

આ ત્રણે લેખો જુદા જુદા સંવતોના છે. તેમાંના એ લેખોમાં તે 'ઊંટવાળિયા' ખેતરનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. ત્રીજા લેખના ઘણાખરા અક્ષરો ઘસારા જવાથી વાંચી શકાયા નથી, તેથી તે લેખ 'ઊંટવાળિયા' ખેતર માટે છે કે બીજા માટે તે નક્કી થઈ શક્યું નથી. 'ઊંટવાળિયા' ખેતરના, ભાઈઓમાં ભાગ વહેંચાયા હશે, અને પછી જુદા જુદા ભાઈઓએ પોતપોતાના ભાગની જમીન જુદા જુદા સંવતોમાં ગૌચર માટે છૂટી મૂકી હશે, એમ જણાય છે. તે ત્રણે લેખોનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે :

(૬૩) શેઠ શ્રીગણેશચંદ શાંતિદાસ, ઝાલા શ્રીઅમરાજી, ઝાલા શ્રીરામદાસજી, પટેલ સજણ, અભેરામ, પૂંજી, વઢેલ કરશન વગેરેની સાક્ષીથી, ગામ શંખેશ્વરના પટેલ સિંધવ જોધા દેવલોક પહોંચ્યા, તેનું આ 'ઊંટવાળિયું' ખેતર, ગામના સમસ્ત લોકોએ મળીને, રાજ્યને તેની કિંમત આપીને, સં. ૧૭૭૨ના માઘ સુદિ રને બુધવારે શંખેશ્વરજીને અર્પણ કરીને ગૌચર માટે છૂટું મૂક્યું છે. તેને જે લોપે તે હિંદુને ગાય માર્યાનું અને મુસલમાનને સૂવર માર્યાનું પાપ છે.

(૬૪) સં. ૧૭૫૫ના કારતક સુદિ રને દિવસે, પટેલ સિંધવ અભેરામ વરખાનું આ 'ઊંટવાળિયું' ખેતર, ગામના સમસ્ત લોકોએ મળીને દેરાસરજીમાં અર્પણ કરીને ગૌચર માટે છૂટું મૂક્યું છે. ગામના લોકોએ મતુ કરીને ગૌચર મૂક્યું છે તેને બરાબર પાળે. આને જે લોપે તે હિંદુને

વાછડા શીખે ગાય માર્યાનું અને મુસલમાનને સૂવર માર્યાનું પાપ છે.

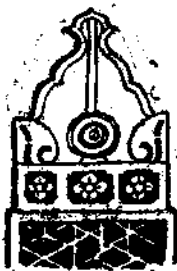
(૬૫) સં. ૧૭૩૨ના ચૈત્ર વદિ દને રવિવારે.....
તથા સંજાણુ, દેવા.....ગામ મળીને ગોચર મૂક્યું છે.

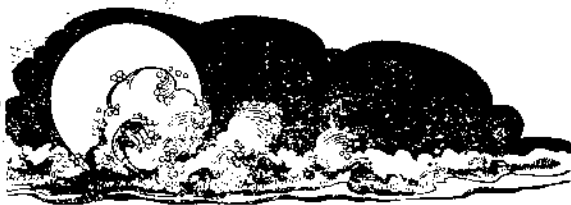
(૬૬) નવા દેરાસરની બહારની ઓસરીમાં કેશર-
સુખડ ઘસવાની ઓઝડી છે, તેની પાસેની ઓસરીની નીચે
જમીનમાં 'સરઈ'નો એક પથ્થર ખોડેલો છે. આ પથ્થરની
લંબાઈ લગભગ ૪૨ ઇંચ અને પહોળાઈ આશરે ૧૮
ઇંચની છે. આ પથ્થરને મથાળે સૂર્ય અને ચંદ્ર તથા તેની
નીચે ધાવતા વાછરડા શીખે ગાય અને સૂવર કોતરેલ છે.
તેની નીચે ૧૨ લાઈનેનો તે સમયની આ પ્રદેશમાં ચાલુ
ભાષાનો કાંઈક ખોડિયા અક્ષરવાળો, વિ. સં. ૧૮૨૪નો
એક લેખ કોતરેલ છે. આ લેખના અક્ષરોના વળાંકો
ખરાબ હોવાથી તથા ઘણા અક્ષરો ઘસાઈ ગયેલા હોવાથી
તે પૂરપૂરો વાંચી શકાયો નથી. જેટલો ભાગ વંચાયો
છે તેનાથી તેનો પૂરપૂરો ભાવાર્થ ચોક્કસ રીતે નીકળી
શકતો નથી. ખાકીનો ભાગ વંચાય તો તેનો ચોક્કસ
ભાવાર્થ જાણી શકાય. છતાં જેટલો ભાગ વંચાયો છે તે
ઉપરથી જે હકીકત સમજાય છે તે નીચે પ્રમાણે છે :

વિ. સં. ૧૮૨૪નો, (રાધનપુરના કે સમીના તે
વખતના નવાબ સાહેબ) ખાન આજમ શ્રી હસનખાનજીના
પુત્ર ખાન રાણા વાલિખખાનજી (૧) ના સમયના દાનપત્રનો
આ લેખ છે. ગામના મુખી, પટેલો વગેરે સમસ્ત

આગેવાનોની સાક્ષીમાં આ દાનપત્રનો લેખ લખાયો હોય તેમ જણાય છે. પણ આ લેખ શી બાબત માટે છે તે ચોક્કસ રીતે આ લેખ પરથી જાણી શકાયું નથી. કદાચ આ મંદિરને કંઈ ખેતર વગેરે જમીન રાજ્યે ભેટ કરી હોય તેનો અથવા તો આ તીર્થધામ અને કારખાનાની જકાત ઘણું વર્ષોથી માફ છે તે બાબતનો અથવા ચેત્રી પૂનમના મેળા ઉપર વેપારીઓ ગમે તેટલો માલ લાવે તેની જકાત ઘણું વર્ષોથી માફ છે તે બાબતનો આ લેખ હોય. ગમે તે બાબત હોય, પણ આ સ્વર્ણનો લેખ કંઈક માફ કર્યાનો એટલે કે દાનપત્રનો છે એમાં શક નથી.

(૬૭).....ની પહેલી ભાર્યા મધા, બીજી ભાર્યા લતા તેમનો પુત્ર હરજી (આ લેખનો પ્રારંભનો થોડોક ભાગ નષ્ટ થયો છે.)





**શ્રીમાન શાંતિદાસ શેઠને શંખેશ્વર ગામના
ધંજરા માટે મળેલાં બે બાદશાહી ફરમાનો**

“ધી જર્નલ ઓફ યુનિવર્સિટી ઓફ ધી બોમ્બે,” પુસ્તક ૯,
ભાગ ૧, જુલાઈ ૧૯૪૦ (The Journal of the Uni-
versity of Bombay, Vol. IX, Part I, July 1940)-
માં “ઈમ્પીરિયલ મુગલ ફરમાન્સ ઇન ગુજરાત” (Imperial
Mughal Farmans in Gujarat) નામનો ખાનખ્વાહુર
એમ. એસ. કોમિસરિયેટ, એમ.એ. આઈ.ઈ. એસ. (Ret)—એમણે
લખેલ, ગુજરાતમાં મુગલ સમ્રાટનાં ફરમાનોને લગતો સચિત્ર અને
વિસ્તૃત નિબંધ પ્રગટ થયો છે. તેમાં પ્લેટ નં. ૧૩ અને ૧૪
તરીકે શાહજહાં બાદશાહે ઈ. સન ૧૬૫૬-૫૭માં શંખેશ્વર ગામનો
ધંજરા અમદાવાદના નગરશેઠ શાંતિદાસ શેઠને રૂ. ૧,૦૫૦થી આપ્યા
સંબંધીનાં બે ફરમાનો આપેલ છે. આ ફરમાનો મૂળ ફારસી
ભાષામાં છે. તે મૂળ ફરમાનોનું ગુજરાતી ભાષાન્તર અત્રે આપવામાં
આવ્યું છે.



પ્લેટોનુ ગુજરાતી ભાષાન્તર

૧૯

પ્લેટ નં. ૧૩

મુંજપુર પરગણાનું શંખેશ્વર ગામ, કચેરીમાંની પહેલાંની સનહોના આધારે, રૂ. ૧,૦૫૦ના ઈજારાથી શાંતિદાસ શાહુને આખા સંબંધીનું, રાજકુમાર મુરાદબખ્શના સહી-સિક્કાવાળું શાહજહાંનું ફરમાન. પરગણાના જાગીદારોને ઈજારાને ચાલુ રાખવાની અને તેનું પાલન કરવાની તાકીદ કરવામાં આવે છે. શાંતિદાસને પણ એ ગામની ઉત્તતિ અને એના રહેવાસીઓના કલ્યાણને આગળ વધારવાના પ્રયત્નો કરવાની સૂચના આપવામાં આવે છે. તારીખ ૧૫ શબ્દાલ, ગાદીએ બેઠાનું ૩૦મું વર્ષ.

અત્યંત કરુણાળુ અને દયાળુ પરમેશ્વરના નામે—

(તુગરા) ૧. અબુલ મુજફ્ફર શીહાબૂ-ઉદ્-દીન મુહમ્મદ સાહીબ કુરાન-ઈ-ત્સાની શાહજહાં બાદશાહ-ઈ-આઝીનું ફરમાન.

૨. જગતના રાજા મુહમ્મદ મુશદબક્ષનું ગૌરવાન્વિત નિશાન.

(સિક્કો) શીહાબૂ-ઉદ્-દીન મુહમ્મદ સાહીબ કુરાન-
-ઈ-ત્સાની શાહજહાં બાદશાહ-ઈ-ગાઝીનો પુત્ર મુશદબક્ષ.

આ સમયે જેનું ઉપનામ દયા છે તે માનવતું નિશાન, જારી થવાના ગૌરવનો અને આ પ્રમાણે જાહેર થવાના સન્માનને પ્રાપ્ત થાય છે કે—સ્વર્ગલોકના જેવી આ રાજસભાના દરબારીઓને એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે— પહેલાંના અમલદારો અને કચેરીની સનદો પ્રમાણે, મુંજપુર પરગણાનો એક ભાગ, સંકહરના (શંખેશ્વર) ગામ, લાંબા સમયથી, અમીરોમાં અને સાથીદારોમાં શ્રેષ્ઠ એવા સતીદાસ શાહુને રૂ. ૧,૦૫૦ની રકમથી ઇજારે આપવામાં આવ્યું છે. અને ઉપર કહેલ વ્યક્તિ આ નક્કી કરેલી રકમ અને જાગીરદારોના રિવાજ મુજબ લોણી પડતી રકમ ચૂકવ્યા કરે છે—તેથી મહાગૌરવભર્યું અને અત્યંત અગત્યનું એવું આ ફરમાન સન્માનપૂર્વક જારી કરવામાં આવે છે, અને ગૌરવપૂર્વક જણાવવામાં આવે છે કે—એ જગ્યાના અત્યારના અને ભવિષ્યના જાગીરદારોએ એ ગામનું ઇજારાનું, ઉપર જણાવેલ વ્યક્તિના લાભમાં, પહેલાંની જેમ પૂરેપૂરું પાલન કરવું અને એના નિયમોમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પરિવર્તન કે ફેરફાર કરવો નહીં. ઉપર જણાવેલ શાહુને તાકીદ કરવામાં આવે છે કે તેમણે જાગીરદારોના જરૂરી હક્કો અદા કરવાની સાથે સાથે એ ગામની ઉન્નતિ અને આબાદી તેમ જ એના રહેવાસીઓના કલ્યાણ માટે સખળ પ્રયત્ન કરતાં રહેવું.

તેમણે આ બાબતને બહુ જ તાકીદની ગણવી અને કોઈ પણ રીતે તેનાથી અગાધ થવું નહીં. લખાયું—સંવાલ મહિનાના ૧૫મા દિવસે; ગાદીએ બેઠાના ૩૦મા શુભ વર્ષે.

(પાછલી બાજુ)

નમ્રાતિનમ્ર સેવક દોસ્તખાનની મારફત
(સિક્કો) શાહજહાં બાદશાહનો સેવક દોસ્તખાન.

એટ. નં. ૧૩ સંખ ધી પરિશિષ્ટ

શંખેશ્વર અને તેનાં મંદિરો

શંખેશ્વર એ રાધનપુર રાજ્ય (જે કચ્છના આખાતના કિનારા ઉપર આવેલું છે.)નું એક ગામ હતું, જે મુંબપુરથી નૈઋત્ય ખૂણામાં સાત માઈલ ઉપર વસેલું છે. એ ગુજરાતના જૈનો માટે કેટલાયે સૈકાઓથી તીર્થ યાત્રા માત્રાનું ધામ ગણાય છે. એક જૈન મંદિરનો પ્રદેશ, જે દેખીતી રીતે જ આ કરમાનના સમયનો છે, તે ચારે બાજુ ઈંટની કોટડીઓ અથવા દેરીઓથી વિટળાયેલો આ ગામની મધ્યમાં અત્યારે પણ જોઈ શકાય છે. મંદિર અત્યારે સાવ પ્વસ્ત થઈ ગયું છે. કોટડીઓના દરવાજાની પથ્થરની બાર-સાથો ઉપર મં. ૧૬૫૨ થી ૧૬૮૬ (સન ૧૫૯૬ થી ૧૬૩૦) સુધીના ટૂંકા કેટલાય શિલાલેખો છે. શ્રી પાર્શ્વનાથની જે મૂર્તિ આ મંદિરમાં હતી તે, નજીકમાં જ ખાંચવામાં આવેલ અત્યારના મંદિરમાં લઈ જવામાં આવી જણાય છે, અને આ અનુમાનનું સમર્થન એક મૂર્તિના પથાસન ઉપરના સં. ૧૬૬૬ (સન ૧૬૦૯-૧૦)ના શિલાલેખથી થાય છે. જૂના મંદિરની રચના, એના અત્યારે વિષમાન અવશેષોનું નિરીક્ષણ કરતાં, ૧૭મી સદીની છે, અને ઘણે ભાગે એ શાંતિદાસના સમયમાં ઊભું કરવામાં આવ્યું હતું. શંખેશ્વર સ્થાનિક મહત્તાના અભાવનો અને લાંબી દૂરી પરથી આરસ અથવા પથ્થર લાવવાની કિંમતનો વિચાર કરતાં, ઈંટોનો

સરતા અને અનુકૂળ સાધન તરીકે કરાયેલો ઉપયોગ ખરાબર લાગે છે. અત્યારે હમાત છે તે પાછળના (નવા) મંદિરમાં જે એકમાત્ર શિલાલેખ મળ્યો, છે. તે સં. ૧૮૬૮ (સન ૧૮૧૧-૧૨)નો છે, જેમાં એ મંદિર બનાવવા માટે રૂ. ૫,૦૦૦ના દાનનો ઉલ્લેખ છે.

મુંજપુર પણ રાધનપુર રાજમમાંનું એક ગામ હતું, જે વાઘેલથી નૈઋત્ય ખૂણામાં છ માઈલ અને પાટણથી નૈઋત્ય ખૂણામાં ૨૪ માઈલ ઉપર છે. એ ગામના છેડે એક જગમી મસ્જિદ છે, જે જૈન અને હિંદુ મંદિરોના સામાનમાંથી બનાવેલી છે. અને જેના ચાંલલાઓ ઉપરથી મૂર્તિઓ ખોદી નાખવામાં આવી છે. ત્યાંથી મધ્ય મહેરામ ઉપર પશ્ચિમ ભાષામાં એક શિલાલેખ ખોદેલા છે.

(બર્નેસ અને કઝીન્સ, આર્કિટેક્ચરલ એન્ટિક્વિટીઝ ઓફ નોર્થ ગુજરાત, ૬૩-૬૫).

પ્લેટ નં. ૧૪

શંખેશ્વરનો ઇન્જરો શાંતિદાસને આપ્યા સંબંધીનું અગાઉ આપેલ ફરમાન મુજબનું જ, રાજકુમાર દ્વારા શુકોહના સહી-સિક્કાવાળું શાહજહાંનું ફરમાન. તા. ૨૭, રબીઉલ-અવ્વલ, ૩૧મી જુલુસ, હિ. સ. ૧૦૬૮ (ડિસેમ્બર ૨૩, સન ૧૬૫૭).

અત્યંત ઠરુણાળુ અને દયાળુ પરમેશ્વરના નામે—

(તુગરા) ૧. અબુલ મુજફ્ફર શીહાબૂ-ઉદ્-દીન મુહમ્મદ સાહીબ ફરાન-ઈ-સાન્ની શાહજહાં બાદશાહ-ઈ-ગાઝીનું ફરમાન.

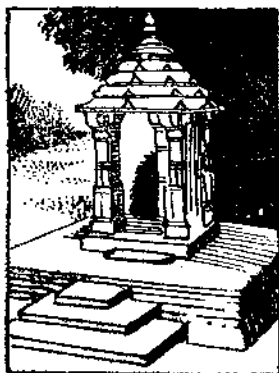
૨. શાહ-ઈ-બુલંદ ઇકબાલ મુહમ્મદ દ્વારા શુકોહનું ગૌરવાન્વિત નિશાન.

(સિક્કો) અલ્લાહ, શાહજહાં બાદશાહ-ઈ-ગાઝીનો પુત્ર શાહ-ઈ-ખુસ્રૌ ઈકબાલ મુહમ્મદ દ્વારા શુક્રેલ, ૧૦૬૬ હિ, ૩૦.

મુંજપુર પરગણાના અત્યારના અને ભવિષ્યના જાગીર-દારો, જેઓ રાજ્યની કૃપાદષ્ટિ ચાહતા હોય, તેમણે જાણવું જોઈએ કે, એ વાત અમારા નેક ખ્યાલ પર લાવવામાં આવી છે કે, પહેલાંના અમલદારો અને કચેરીએ જે સનદ આપી હતી તે મુજબ, ઉપર જણાવેલ પરગણામાંનું સંકહસરા (શંખેશ્વર) ગામ, લાંબા સમય સુધી, અમીરોમાં શ્રેષ્ઠ એવા શાંતિદાસ ઝયેરીને ૧,૦૫૦ રૂપિયામાં ઈજ્જતથી આપવામાં આવેલું છે. અને ઉપર જણાવેલ (શાંતિદાસ) એ રકમ અને જાગીરદારનો હક્ક (એટલે કે ખાલાનું ચનાજ) આપ્યે જાય છે; તેથી સન્માનપૂર્વક આ શાહી હુકમ પ્રગટ કરવામાં આવે છે કે ઉપર જણાવેલ સનદોના અનુસંધાનમાં તેઓએ (જાગીરદારોએ) એ ગામને ઉપર જણાવેલ (શાંતિદાસ)ના કુલમુખત્યાર ઈગતરા તરીકે ગણવું અને તેના નિયમોમાં કોઈ પણ ફેરફાર કે પરિવર્તન કરવું નહીં. ઉપર જણાવેલ શાંતિદાસની એ ફરજ છે કે કરારનામાની શરતો મુજબ એ ગામના સંબંધમાં જે જરૂરી રકમ જાગીરદારને આપવાની હોય તેની જવાબદારી અદા કરવાની સાથે સાથે તેણે એ ગામના રહેવાસીઓની સગવડ, કલ્યાણ અને ઉત્તતિને આગળ વધારવા માટે સખળ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. લખાયું— રખી-ઉલ-અવલ મહિનાના ૨૭મા દિવસે, ગાદીએ બેઠાના ૩૧મા શુભ વર્ષે, હિ. સ. ૧૦૬૮ (ડિસેમ્બર ૨૩, સન ૧૬૫૭).

(પાછલી બાજુ)

વઝીરખાનની મારફત. (સિક્કો) શાહ-ઈ-ખુલંદ ઈક-
આલનેા સેવક વઝીરખાન. વિ. સં. ૧૦૬૭, ૩૧ (ગાદીએ
એકાનું વર્ષ).



નવયુગ પ્રવર્તક, શાસ્ત્રવિશારદ
જેનાચાર્ય શ્રી વિનયધર્મસૂરીશરણના
શિષ્ય
આચાર્ય શ્રી વિનયભક્તિસૂરજની
દેહોત્સગ દેરી
સંખેષર



શિલાલેખોનાં સ્થળોની વિગતો

૨૦

(૧) મૂ. ના.ની જમણી બાજુના કાઉસગિયા પરનો લેખ. મૂ. ના.ની ડાબી બાજુના કાઉસગિયા પર પણ બરાબર એ જ પ્રમાણે લેખ છે. ક્ષત શ્રીતપા ને બદલે તપા તથા શુ. ને બદલે શુભમસ્તુ લખેલું છે; બાકી બધું એકસરખું છે.

(૨) શ્રી ભીડભંજન પાર્શ્વનાથ ભગવાનની જમણી બાજુના કાઉસગિયા પરનો લેખ.

(૩) શ્રી ભીડભંજન પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ડાબી બાજુના કાઉસગિયા પરનો લેખ.

(૪) દેરી નં. ૨, પદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ નીચેનો લેખ.

(૫) દેરી નં. ૪, જિનચોવીશીના પટ્ટની ગાદીનો લેખ.

(૬) નં. ૩૪, મૂ. ના.ની જમણી બાજુની મૂર્તિના પરિકરની ગાદી પરનો લેખ.

(૭) દેરી નં. ૫૧ અને પરની વચ્ચેના ખૂણાની દેરીની અંદર આરસની નાની દેરીમાંના બે જોડી પાહુકાપટ્ટ પરનો લેખ (આ સિવાય આ દેરીમાં બીજાં પગલાંની જોડી ૮ છે. તેના પર થોડા થોડા અક્ષરો લખેલા છે. પણ, સ્થાનની વિષમતાને લીધે તથા અક્ષરો ઘસાયેલા હોવાથી, તે ખરાબર વાંચી શકાતા નથી.

(૮) દેરી નં. ૫૩, શ્રી જિનચોવીશીપટ્ટ પરનો લેખ.

(૯) દેરી નં. ૫૫, જિનમાતૃચોવીશી-પટ્ટ પરનો લેખ. (માતાઓની દરેક મૂર્તિ પર માતાઓનાં નામો ખોદેલાં છે.)

(૧૦) મુખ્ય દરવાજા પાસે આરસની નાની દેરીમાંની પદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ નીચેનો લેખ. (લેખના બાકીના અક્ષરો આરસના પથ્થર નીચે દટાઈ ગયા છે.)

(૧૧) મંદિરના મુખ્ય દરવાજાની બહારની ડાબી તરફની ભીંતમાંનો લેખ.

(૧૨, ૧૩, ૧૪) આ ત્રણે લેખો અનુક્રમે ધાતુની એકતીર્થી, ત્રિતીર્થી અને પંચતીર્થી મૂર્તિ ઉપરના છે.

(૧૫ થી ૧૮) આ ચારે લેખો ધાતુની પંચતીર્થી મૂર્તિ ઉપરના છે.

(૧૯-૨૦) અનુક્રમે ધાતુની પંચતીર્થી અને ચોવીસી પરના લેખો છે.

(૨૧-૨૨) આ બંને લેખો ધાતુની પંચતીર્થી ઉપરના છે.

શ્રી ૧૪

(૨૩) ધાતુની પંચતીર્થી પરનો લેખ.

(૨૪) અંડિત પરિકરવાળી ધાતુમૂર્તિ પરનો લેખ.

(૨૫, ૨૬, ૨૭) અનુક્રમે દેરી નં. ૨, ૩, ૬ની આરશાખ પરના લેખો.

(૨૮) દેરી નં. ૧૧ની આરશાખ ઉપરનો લેખ.

(૨૯) દેરી નં. ૧૨ (ઉત્તર તરફના ગભારા)ની આરશાખની ઉપરના પાટડા ઉપરનો લેખ.

(૩૦થી ૩૩) અનુક્રમે દેરી નં. ૧૩, ૧૪, ૨૦, ૨૧ની આરશાખ ઉપરના લેખો.

(૩૪, ૩૫) અનુક્રમે દેરી નં. ૨૨, ૨૩ની આરશાખ પરના લેખો.

(૩૬, ૩૭) દેરી નં. ૨૪ (પાછળના મોટા ગભારા)ની અનુક્રમે જમણી અને ડાબી બાજુના થાંભલા પરના લેખો.

(૩૮થી ૪૧) અનુક્રમે દેરી નં. ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮ની આરશાખ પરના લેખો.

(૪૨થી ૪૮) અનુક્રમે દેરી નં. ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫ની આરશાખ ઉપરના લેખો.

(૪૯) દેરી નં. ૩૬ (દક્ષિણ દિશાના પહેલા ગભારા)ની આરશાખના ઉપરના પાટડા પરનો લેખ.

(૫૦થી ૫૪) અનુક્રમે દેરી નં. ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧ની આરશાખ પરના લેખો.

(૫૫) દેરી નં. ૪૩ (દક્ષિણ દિશાના બીજા ગભારા)ની આરશાખની ઉપરના પાટડા પરનો લેખ.

(૫૬, ૫૭) અનુક્રમે દેરી નં. ૪૪, ૪૫ની આરશાખ પરના લેખો.

(૫૮) કોઈ એક દેરીની આરશાખ પરનો લેખ.

(૫૯) ટાંકાવાળી ધર્મશાળાની, જૂના દેરાસર તરફના રસ્તાની ખારી તરફની ભીંતમાંનો લેખ.

(૬૦) ટાંકાવાળી ધર્મશાળાની અંદરના ભાગમાં, પેસવાની ખારીની ઉપરની ભીંતમાંનો લેખ.

(૬૧) પંચાસરવાળાની ધર્મશાળાના ગઢના દક્ષિણ દિશા (ગામ તરફ)ના કોઠા પરનો લેખ.

(૬૨) કારખાનાના બગીચાની અંદરની છત્રીમાંની દેરીમાંનાં પગલાં પરનો લેખ.

(૬૩) શંખેશ્વર ગામથી ઉત્તર દિશા તરફ તળાવની પાસે ખંડિયાના રસ્તા ઉપર ગોચર ભૂમિમાંની પહેલી સરઈનો લેખ.

(૬૪-૬૫) ઉપર્યુક્ત સરઈની બીજી અને ત્રીજી સરઈના લેખો.

(૬૬) નવા દેરાસરના મુખ્ય દરવાજાની બહારની કેસર-સુખડ ધસવાની ઓરડીની ઓસરીની નીચે જમીનમાં ખોડેલ એક સરઈના પથ્થર પરનો લેખ.

(૬૭) જૂના દેરાસરની પૂર્વાભિમુખ જમણી ખાજુની બીજી દેરીની આરશાખ પરનો લેખ.



શંખેશ્વર ગામ

૨૧

શંખેશ્વર ઉત્તર ગુજરાતના મહેસાણા જિલ્લાના સ્થાનિક તાલુકામાં આવેલું છે. આ પ્રદેશ વઢિયારને નામે જાણીતો છે. એના બળદો બહુ પ્રસિદ્ધ છે.

આ તાલુકાની ઉત્તરે હારીજ તાલુકો તથા બનાસકાંઠા જિલ્લો આવેલો છે. દક્ષિણે સૌરાષ્ટ્રનો ભાગ આવેલો છે. પશ્ચિમે કચ્છનું નાનું રણ અને પૂર્વમાં ચાણસ્મા તાલુકો છે.

કચ્છનું રણ નજીક હોવાથી પાણીની ઘણી તંગી પડે છે. પાણી ખારું હોવાથી ઝાડ ઓછાં ઉછરે છે. પાણી મેળવવા અહીં બોરિંગો કરવામાં આવ્યાં છે.

તાલુકામાં રેલવે નથી. વહેવાર ઊંટ, ગાડાં, મોટરો વગેરેથી ચાલે છે. અહીં ઢોરઉછેર, કોલસા પાડવાનો તથા ગુંદર એકઠો કરવાનો ધંધો ચાલે છે. જમીન ખારી હોવાથી રણને કિનારે વડાગરુ મીઠું પકવવામાં આવે છે.

આ તાલુકામાં કુલ ૯૭ જેટલાં ગામો છે. સ્થાનિકો તેમાંનું મુખ્ય ગામ છે.

શંખેશ્વર ગામ વઢિયાર પરગણાનું ગણાય છે. ખ્રિષ્ટ

સદતનત દરમ્યાન આ ગામ રાધનપુર સ્ટેટના બાળી વંશના નવાબના તાબાનું ગામ હતું. મુંજપર મહાલમાં આવેલું હતું.

શાંખેશ્વર ગામ ત્રણસો ઘરની એટલે કે બે હજારથી ઓછા માણસની વસ્તીવાળું ગામ છે. શાંખેશ્વરનું નામ બલે ઇતિહાસકારોએ ઇતિહાસને પાને ન ચડાવ્યું હોય, પરંતુ ઇતિહાસમાં જેમ પંચાસર સુપ્રસિદ્ધ છે તેમ શાંખેશ્વર પણ સદીઓ પુરાણું ગામ છે. પંચાસરમાં ચાવડા વંશના જયશિખરીનું રાજ્ય હતું. તે સમયે પંચાસર ગુજરાતનું પાટનગર ગણાતું હતું.

પંચાસર અને શાંખેશ્વરને કંઈ સીધો સંબંધ આપણને ઇતિહાસમાં મળતો નથી, પરંતુ તેનો વિગતવાર અભ્યાસ કરતાં માલૂમ પડે છે કે જયશિખરી ભુવડ સાથેના સંગ્રામમાં મરાયો અને ત્યાર બાદ તેના નિરાધાર પુત્ર વનરાજને અહીંના વણોદ ગામમાં મહાન શ્રી શીલગુણસૂરિએ આશ્રય આપ્યો. આ મહાન જીવાનને સત્તરશીલ સંત બનાવવાની ઇચ્છા હતી, છતાં એનો ક્ષત્રિયોચિત રજસ સ્વભાવ પારખી દેશની સેવાની આશિષ આપીને પ્રસ્થાન કરાવ્યું. વનરાજના ઘોડા આ ભૂમિ પર દોડ્યા, ને નવું ગુજરાત રાજ્ય સ્થાપન કરવાનું બળ એને અહીંથી મળ્યું એમ કહેવાય.

વનરાજે પિતાનું વેર વાળી પાટણમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું અને પંચાસરથી પાર્શ્વનાથની ભૂર્તિ મંગાવી તેનું ત્યાં પ્રસ્થાપન કર્યું. તેથી હાલ પાટણમાં પાર્શ્વનાથ છે તે “પંચાસરા પાર્શ્વનાથ” તરીકે ઓળખાય છે.

રાજા વનરાજ શૈવધર્મી હોવા છતાં બધા ધર્મો પ્રત્યે લાવનારીક્ષ હતો. જેમ કે રાધનપુરના નવાળ સાહેબ મુસલમાન હોવા છતાં બધા ધર્મો પર તેમની ખૂબ લાગણી હતી. દર શિયાળામાં અહીં એકાદ સપ્તાહ ગાળતા, રૈયતની રાડ-ફરિયાદ સાંભળતા અને દેશસરના હર્થનાથે આવતા અને જોઈતી બધી સગવડો આપતા. જૈનોનાં દિલ દુભાય નહીં તે માટે તળાવમાંથી માછલાં મારવાની પણ બંધી રાખતા. સ્વ. શ્રી રાધનપુરનિવાસી મોતીલાલ મૂળજીભાઈ શેઠે ધર્મશાળા બંધાવી તેનું ઉદ્ઘાટન પણ પોતે કરેલું. આમ તે વખતે રાજા મુસલમાન હોવા છતાં દરેક ધર્મો પ્રત્યે લાવના રાખતો તથા રાજા-પ્રજા વચ્ચેનો સુમેળ હતો. ભૂતકાળના આ કોમી એકતાનાં દૃષ્ટાંતોનાં આજે નવેસર મૂલ્ય કરવા જેવાં છે.

સદરહુ શંખેશ્વર ગામ રૂપેષ નદીથી ૨ માઈલ દૂર કિનારા પર આવેલું છે. આગુબાગુ પંચાસર, મુંજપુર અને લોટેશ્વર જેવાં ઐતિહાસિક સ્થળો આવેલાં છે.

શંખેશ્વરમાં મુખ્ય વસ્તી ઠાકરડા (ઠાકોર), બ્રાહ્મણ, જૈન, નાડોદા, પટેલ, ગરાસિયા, ભરવાડ, વસવાયા વગેરેની છે.

મુખ્ય વ્યવસાય ખેતીનો છે. પાકમાં ઘઉં, ચણા અને કપાસનો મળલક પાક થાય છે.

આ પરગણાની વખણાતી વસ્તુઓમાં મુખ્ય બળદ છે. બળદ તો જાણે હાથી ન હોય તેવા દેખાય છે. દૂધાળા જાનવરોમાં ગાય અને ભેંસ મુખ્ય છે. જાણે દૂધ અને

હીની નદીઓ વહેતી હોય તેવો આ પ્રદેશ છે.

બળદ રૂ. ૧,૫૦૦થી રૂ. ૨,૦૦૦ની કિંમતના હોય છે.
લેંસ ટંકે ૧૫ શેર દૂધ આપે છે.

અહીં આશ્ચર્યજનક તો એ છે કે બળીરાબાની મૂર્તિ કોઈ જગ્યાએ જોવામાં આવેલી નથી, જે અહીં ગામની ઉત્તર દિશાએ ઝંડકૂવાની પાસે છે. આ લગ્ન મૂર્તિ છે.

સદરહુ ગામ યાત્રાનું સ્થળ છે. હજારો યાત્રાળુઓ રાજ દર્શનાર્થે આવે છે. રહેવા માટે ઉત્તમ ધર્મશાળાઓ છે. અહીં ત્રણ મોટા મેળા ભરાય છે, જેમાં દરેક જ્ઞાતિના માણસો દૂરદૂરથી દર્શનાર્થે આવે છે. અન્ય જ્ઞાતિના લોકો ધોળી ધળવાળાના નામે શંખેશ્વર દેવને ભજે છે.

કારતકી પૂનમનો એક દિવસનો, માગશર વદ દશમ (પીપી દશમ)ના દિવસે એક દિવસનો અને ચૈત્ર સુદ ૧૫નો એ દિવસનો મેળો ભરાય છે.

આવા નાનકડા ગામમાં પૂર્વથી પ્રવેશ કરતાં નાનકડી સુંદર આદર્શ શાળા અને પંચાયતનું મકાન આવેલું છે, જ્યારે પશ્ચિમથી પ્રવેશ કરતાં અદ્યતન સુવિધાઓવાળી આલીશાન ધર્મશાળા અને જૈન લોજનાલય આવેલાં છે.

અહીં વનકિયુલર ફાઈનલ સુધીની શાળા છે. આઠ શિક્ષકો છે. અહીં દરરોજ પચાસથી સાઠ બસો આવે છે. આમ અહીંનો વાહનવ્યવહાર અમદાવાદ, સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છથી જોડાયેલો છે. મોટર સ્ટેન્ડથી દેરાસર સુધીનો પાકો રોડ તૈયાર થઈ રહ્યો છે.

હાલમાં ગામનો વહીવટ ગ્રામ પંચાયત કરે છે. સુંદર વહીવટના પરિણામે ગામમાં પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્ર બન્યું, જેમાં જૈનકારખાના પેઢી અને શ્રી શંકરચંદ મોતીલાલ શેઠનો મોટો ફાળો છે. સમી હવાખાનાનું મુખ્ય હવાખાનું છે. અહીં લાઈબ્રેરી પણ છે, જેથી લોકોને બાહ્ય જ્ઞાનનો સારો લાભ મળી શકે છે.

જૈન પેઢીનો સુંદર બગીચો છે. પાણી માટે પણ સારી સગવડ છે. બોરિંગમાં ચોવીસે કલાક પાણી ચાલુ રહે છે.

અહીં પોસ્ટઓફિસ છે. છવીસ માર્ચલ દ્વર હારીજથી રોજ હલકારા મારફત પોસ્ટ આવે છે. વી. પી. સિવાય રજિસ્ટર વગેરે તમામ આવે છે. પેઢીમાંથી પોસ્ટ મોકલવાની વ્યવસ્થા છે.*

આ ગામનું શંખપુર એવું નામ ઘણા પ્રાચીન શિલા-લેખો અને ગ્રંથોમાં મળે છે. એટલે મૂળ તો આ ગામનું નામ શંખપુર હોવું જોઈએ. પરંતુ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનો મહિમા બહુ વિસ્તાર પામવાથી આ ગામનું નામ પાછળથી શંખપુરને બદલે શંખેશ્વર પડી ગયું હોય તેમ લાગે છે. શંખેશ્વર નામ કચારથી પડ્યું તે નક્કી કહી

* પ્રકરણની શરૂઆતથી લઈને અહીં સુધીની વિગતો શંખેશ્વર શાળાના હેડમાસ્ટર સુજનસ્વભાઈ શ્રી, રતિલાલ કચરાલાલ ઠાકરે આપેલી છે. પોસ્ટમાસ્ટરનું કામ પણ તેઓ જ કરે છે. સર્વાધર્મપ્રેમી ને ઉત્સાહી છે. વિ. સં. ૨૦૨૬, બાઈબીજી.

શકાય તેમ નથી; કેમ કે છેલ્લા કેટલાક સૈકાઓથી આ ગામનું નામ શંખેશ્વર ચાલુ હોવા છતાં, આનું શાસ્ત્રીય નામ શંખપુર હોવાથી આધુનિક લેખકો પણ પોતાના ગ્રંથો કે સ્તવનાદિમાં શંખપુર તરીકે પણ આ ગામનો ઉલ્લેખ કરે છે.

ગામની પ્રાચીનતા અને જાહોજલાલી

શંખેશ્વર મહાતીર્થનો ઐતિહાસિક કાળ, મહામંત્રી સજ્જનશાહે વિ. સં. ૧૧૫૫માં શંખેશ્વરમાં મંદિર બંધાવ્યું ત્યારથી શરૂ થાય છે. પરંતુ તે પહેલાં પણ શંખેશ્વર ગામની જાહોજલાલી બહુ સારી હતી, એમ નીચેની ખીનાથી જાણી શકાય છે:

કલકત્તાની ‘સિંધી જૈન ગ્રંથમાલા’ના ખીજા ગ્રંથાંક તરીકે પ્રકટ થયેલ ‘પુરાતન પ્રબંધ સંગ્રહ’ અન્તર્ગત (૩) ‘વનરાજવૃત્ત’ (G)માં લખ્યું છે કે, “જૈનાચાર્ય શ્રીમાન શીલગુણસૂરિજીએ વનરાજને, તે હિંસા કરતો હોવાથી, પોતાના ઉપાશ્રયમાંથી કાઢી મૂક્યો. ત્યાર પછી પોતાના દોસ્તોની સાથે વનરાજે શંખેશ્વર અને પંચાસરની વચ્ચેની ભૂમિમાં રહીને ચૌર્યવૃત્તિથી કેટલોક સમય વીતાવ્યો હતો.” આ ઉપરથી જણાય છે કે, ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી પણ શંખેશ્વર ગામ વિ. સં. ૮૦૨થી પણ વધારે પ્રાચીન છે.

ચરમ તીર્થનાયક શ્રી વીર ભગવાનથી ઉપમી પાટે થયેલા અને જેઓ વિ. સં. ૯૯૪માં વિદ્યમાન હતા તે

શ્રીમાન ઉદ્યોતનસૂરિજીના પરિવારમાંના, ચોરાસી આચાર્યો—
માંથી તેમના મુખ્ય પદ્ધર શ્રીમાન સર્વદેવસૂરિજી સપરિ-
વાર વિહાર કરતા કરતા અહીં (શંખેશ્વર) આવીને (લગભગ
વિ. સં. ૧૦૨૦માં) ચોમાસુ રહ્યા હતા, તેમણે પોતાની છેલ્લી
નિદ્રાગી કઢાચ શંખેશ્વરમાં જ વીતાવી હશે, અથવા તે
ત્યાંના શ્રાવકોના આશ્રયથી તેઓ વખતોવખત ત્યાં પધા-
રતા હશે, તેથી તેમની પરંપરાના મુનિઓ શંખેશ્વર-
ગચ્છીય તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા. અર્થાત્ આ શંખેશ્વર
ગામના નામ ઉપરથી શંખેશ્વર ગચ્છ નીકળ્યો.

આ શ્રીમાન સર્વદેવસૂરિજી શંખેશ્વરમાં ચોમાસુ
રહ્યા હતા, તે વખતે તેમણે લોહિયાણુપુર (મારવાડ)ના
ત્યાં આવેલા રાજાને ચમત્કાર દેખાડી, પ્રતિજ્ઞા કરી,
શ્રાવક બનાવીને બાર વ્રત ઉચરાવ્યાં હતાં.

પાંચ વર્ષ બાદ તે રાજા યાછો મિથ્યાત્વી થઈ
જવાનું સાંભળવાથી શ્રી સર્વદેવસૂરિજી મહારાજે પોતાની
આકર્ષણી વિદ્યાના બળથી તે રાજાને શંખેશ્વર ગામમાં
પોતાના ઉપાશ્રયમાં આકર્ષી મંગાવીને ઉપદેશ આપી તેનું
મિથ્યાત્વ દૂર કરાવી, ફરીને તેને જૈન ધર્મમાં દઢ કર્યો.
પછી તેણે સારાં સારાં ધર્મકાર્યો કર્યાં.

એ આદ્યા આવતા શંખેશ્વરગચ્છના, સોએક વર્ષ
પછી, નાણુગચ્છ અને વલ્લીગચ્છ એમ બે વિલાસો થયા.

શ્રીમાન મેરુતુંગસૂરિજી મહારાજે સપરિવાર વિ. સં.
૧૪૬૭નું ચાતુર્માસ અહીં કર્યું હતું એટલે તે વખતે પણ

અહીં શ્રાવકોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હશે એમ જણાય છે.

યશોધન ભણુશાળીના વંશના શંખેશ્વરિયાની અટક-વાળાઓ, જ્યારે પોતાને ત્યાં પુત્ર જન્મે ત્યારે, શ્રી શંખેશ્વરજીના જિનમંદિરમાં ત્રણ ગજ કપડાની ઝોળી બાંધી તેમાં એક શ્રીફળ, સાત સોપારી, બે માણા ચોખા નાખી તેમાં તે બાળકને હીંચોળે છે, અને તે બાળકના મસ્તક ઉપર સાધિયો કરી તેને ચોખાથી વધાવે છે; મોટા પુત્રનો એક કાન વીંધે છે; ફરિને ચાર ફરિયાં (પૈસા) તથા સાત સોપારી આપે છે અને ગોરણીઓ (કન્યાઓ) જમાડે છે.

આ ઉપરથી શ્રમણ લગવાન શ્રી વીરપ્રભુની ૩૬મી પાઠે થયેલા શ્રીમાન સર્વદેવસૂરિજી મહારાજ (જેમનો સત્તાસમય ત્રિ. સં. ૧૦૨૦ આસપાસનો છે) પરિવાર સાથે અહીં વખતોવખત પધારતા હતા અને ચોમાસા પણ કરતા હતા; અને તેમના પરિવારના મુનિઓનો શંખેશ્વરજી થયો હતો; અને શ્રીમાન મેરુતુંગસૂરિજી મહારાજે અહીં ચોમાસુ કયું હતું; એટલે ૧૧મી તથા ૧૫મી શતાબ્દીમાં પણ અહીં શ્રાવકોનાં ઘણાં ઘર, દેરાસર, ઉપાશ્રય અને જૈન ધર્મશાળા વગેરે પણ હશે, તથા શ્રાવકો ભક્તિવાળા હશે એમ સંદેહે જાણી શકાય છે. વળી યશોધન ભણુશાળીના વંશના માણસોની શંખેશ્વરિયાની અટક થઈ હતી, એટલે ૧૧મી સદી પછી પણ અહીં શ્રાવકોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હશે, અને શંખેશ્વર ગામની જાહોજલાલી પણ સારી હશે એ વાત સમજી શકાય તેવી છે.

શંખેશ્વર ગામની વસ્તી

ફાર્મસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ તરફથી સં. ૧૯૮૪માં પ્રગટ થયેલ “ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો”, ભાગ ૧-૨, પૃ. ૨૨૦માં શંખેશ્વર ગામની જાતિવાર ધરની સંખ્યા આપેલી છે તે આ પ્રમાણે છે:—

ધર	જાતિ	ધર	જાતિ
૨૫	વાણિયાનાં	૪	કુંભારનાં
૪૦	બ્રાહ્મણનાં	૧	ધાંચીનું
૪૦	નાડોદાનાં	૧	ભાડબુંજનું
૧૨	ઠણીનાં	૪	સુતારનાં
૧૨	ગોસાઈનાં	૧	દરજીનું
૭	ચારણનાં	૩	હુહારનાં
૧૦	રજપૂતનાં	૬	હજમનાં
૧૦	ભરવાડનાં	૫	સિપાઈનાં
૨૫	ભાટનાં	૩૦	ઢેઢ, ચમાર,
૧૦૦	ડોળીનાં		વાઘરી, તૂરીનાં

કુલ ધર ૩૩૬

ઉપર્યુક્ત ગ્રંથના લેખક નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદીએ ઉપરની હકીકત, ખાસતઃ ફોટોસિદ્ધે ફાર્મસ સાહેબ આ અન્ય કોઈને લખાવેલી નોંધને આધારે લખી હોય તેમ જણાય છે. અને તે પચાસેક વર્ષ પહેલાંની વાત હોય તેમ લાગે છે. અત્યારે શંખેશ્વર ગામમાં છેલ્લી સન ૧૯૪૧ની વસ્તીગણતરી પ્રમાણે કુલ ૩૮૦ ધર અને લગભગ ૧૨૫૦ માણસની વસ્તી છે. હાલમાં બે હજારનો અંદાજ છે.

શંખેશ્વર ગામમાં જૈન વસ્તી

ખાસ શંખેશ્વર ગામના રહેવાસી શ્રાવક વાણિયાનાં અહીં અત્યારે સાત ઘર છે, તેમાં ૧૩ માણસ છે અને બે ઘર બહારગામથી અહીં રહેવા આવ્યાં છે, તેમાં ૮ માણસ છે, એટલે અત્યારે અહીં જૈનોનાં કુલ ૯ ઘર અને તેમાં ૨૧ માણસની સંખ્યા છે. તે બધાં વીશા શ્રીમાળી છે. તેમાં ગાંધી ન્યાયલયનું નથુભાઈ મુખ્ય છે.

મતલબ કે અહીં શ્રાવક વાણિયાની વસ્તી સાવ ઘટી ગઈ છે. આગળ કોઈ જમાનામાં શંખેશ્વર તીર્થનો વહીવટ અહીંના શ્રાવકો જ કરતા હશે, જ્યારે અત્યારે અહીંના જૈનોની આવી સ્થિતિ છે, અને ગામની વસ્તી પણ ઘણી જ ઘટી ગઈ છે, તો પણ અહીં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું તીર્થધામ હોવાથી અત્યારે શંખેશ્વર ગામ ૩૮૦ ઘરનું ગામડું હોવા છતાંય, બીજાં ગામોની અપેક્ષાએ પૂર્વકાળની માફક તેની આબાદી સારી છે, લોકો સુખી છે, ખેતીવાડીની નીપજ સારી હોય છે અને વેપાર-વણજ પણ સારો છે.

આ શંખેશ્વર ગામના મધ્ય ભાગમાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુના પશ્ચિમ સન્મુખ જૂના મંદિરનું એક વિશાળ ખંડિયેર ઊભું છે, અને ગામના પશ્ચિમ તરફના ઝાંપામાં શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું તીર્થધામ આવેલું છે. તેમાં શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુજનું પૂર્વ સન્મુખ નવું મંદિર દેવવિમાન જેવું શોભી રહ્યું છે (સ્તો. ૧૨૯).





રસ્તા ને આજુબાજુનાં ગામો

૨૨

શંખેશ્વર મધ્યવર્તી ગામ હોવાથી પગે ચાલીને કે ગાડા રસ્તે જનારાઓ માટે સર્વ દિશાઓમાંથી શંખેશ્વર જવાના રસ્તા છે. મુખ્ય પાંચ રસ્તા છે.

[૧-૨] પશ્ચિમ રેલવેના વીરમગામ સ્ટેશનથી શંખેશ્વર થઈને રાધનપુર સુધીની મોટરસર્વિસ ચાલુ છે. વીરમગામ સ્ટેશનથી વાયવ્ય ખૂણામાં ૩૧ માઈલ અને રાધનપુરથી અગ્નિ ખૂણામાં ૩૦ માઈલની દૂરી પર શંખેશ્વર ગામ આવેલું છે.

વીરમગામ : માહિતી માટે ગુઓ પાન ૧૭૩.

માંડળ : માહિતી માટે ગુઓ પાન ૧૭૦.

પંચાસર: ગુજરાત રાજ્યનું ઘણું પ્રાચીન, ઐતિહાસિક ગામ છે. અહીં હાલમાં વીશા શ્રીમાળી શ્રાવકોનાં ઘર ૧૯, દેરાસર ૧, ઉપાશ્રય ૨ વગેરે છે. ગામના પશ્ચિમ તરફના ઝાંપામાં એક જૂનું જૈન દેરાસર જુલું દશામાં ખાલી જિલું છે. આ દેરાસર પણ અવાંચીન છે. પાટણમાં પંચાસર પાશ્વ-

નાથ પ્રભુનું જિનાલય છે, તે મૂર્તિ પંચાસરના ભંગ વખતે અહીંથી ત્યાં લઈ જઈને ખિરાજમાન કરવામાં આવી હતી.

રાધનપુર : રાધનપુર સ્ટેટનું મુખ્ય શહેર હતું. અહીં પહેલાં શ્રાવકોની વસતી વધારે હતી. અત્યારે પણ અહીં શ્રાવકોનાં ઘર ૮૦૦, દેરાસર ૨૬, ધણા ઉપાશ્રયો, જૈન પાઠશાળા ૨, જન કન્યાશાળા તથા શ્રાવિકાશાળા ૨, શ્રી મોરખિયા જન વિદ્યાલય, આયંજિલ-વર્ધમાનતપ ખાતું, જૈન ક્ષવાખાનું, જૈન સેનેટોરિયમ, જન ધર્મશાળા, જન જ્ઞાન-ભંડારો, વિજયગચ્છ અને સાગરગચ્છની પેઢીઓ, જૈન સોજનશાળા, જૈન સ્વયંસેવક મંડળ, જન ખેંડ, જૈન સંગીતમંડળીઓ ૨ વગેરે છે. યાત્રા કરવા લાયક છે.

સમી : તાલુકાનું મુખ્ય ગામ છે. અહીં શ્રાવકનાં ઘર ૮૫, શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવાનનું ભવ્ય દેરાસર ૧, ઉપા-શ્રયો ૪, જન પાઠશાળા ૧, જન શ્રાવિકા અને કન્યાશાળા ૧, શ્રી જનધર્મભક્તિ જ્ઞાનમંદિર વગેરે છે. યાત્રા કરવા યોગ્ય છે.

મુંજપુર : મહાકાનું મુખ્ય ગામ હતું. અહીં શ્રાવકનાં ઘર ૨૨, દેરાસર ૨, ઉપાશ્રય ૧, જન ધર્મશાળા ૨ છે ગામ પ્રાચીન છે. દેરાસરો દર્શન કરવા લાયક છે.

[૩] હારીજ : સ્ટેશનથી નૈઋત્ય ખૂણામાં શંખેશ્વર ૧૫ માઈલ દૂર થાય છે. હારીજથી મુંજપુર થઈને શંખે-શ્વર જવાય છે.

હારીજ તાલુકાનું ગામ છે. ગામ ઠીક છે, વેપારનું

મથક છે. અહીં જૈન ધર્મશાળા એક છે, તેમાં એક દેરાસર અને એક ઉપાશ્રય છે. અહીંનું દેરાસર તથા ઉપાશ્રય ગામના પ્રમાણમાં બહુ સુંદર બનેલ છે. જૈન પાઠશાળા તથા કન્યાશાળા ચાલે છે, તેને માટે સ્વતંત્ર મકાન બનેલ છે. તેમ જ શ્રી આયંબિલ-વર્ધમાનતપ ખાતું તથા જૈન લોજનશાળા પણ છે. યાત્રાળુઓને માટે સર્વ પ્રકારની સગવડ છે. અહીં શ્રાવકોનાં ઘર ૪૦ છે. જૂના હારીજમાં પડી ગયેલાં બે મોટાં જૈન મંદિરોનાં ખંડિયેરો છે.

[૪] બહુચરાણ સ્ટેશનથી પશ્ચિમ દિશામાં શંખેશ્વર ૧૮ માઈલ થાય છે. બહુચરાણથી શંખલપુર, ટુવડ, કુંવારક થઈને શંખેશ્વર જવાય છે.

બહુચરાણ હિંદુઓનું તીર્થ છે. ત્યાં મૂળીવાળા શ્રાવક શા. મોહનલાલ માધવજીની તથા બીજી પણ ૫-૭ જૈનોની દુકાનો થઈ છે. તે સિવાય ત્યાં દેરાસર, ઉપાશ્રય વગેરે કંઈ પણ નથી. પણ ત્યાંથી અરધો માઈલ દૂર બેચર ગામમાં દેરાસર, ઉપાશ્રય અને શ્રાવકોનાં ઘર છે.

શંખલપુર: ચાણરમા તાલુકાનું ગામ છે. ગામ પ્રાચીન છે. પહેલાં શંખલપુર મોટું નગર હતું એમ કહેવાય છે. અહીં હાલમાં શ્રાવકોનાં ઘર ૪૦, ભવ્ય શિખરખંધી દેરાસર (ભોંયરું અને બે માળવાળું) ૧, ઉપાશ્રય ૨, ૫. શ્રી લક્ષ્મિવિજયજી (શ્રી વિજયધર્મસૂરિશિષ્ય) જન્મ પાઠશાળા વગેરે છે. અહીં પહેલાં દેરાસર નહિ હોવાથી સં. ૧૮૪૯માં ઈટોના મકાનના કોઈ ખંડિયેરમાંથી ખોદીને

ઇંટો કાઢતાં એક લોંચરું નીકળ્યું, જેમાંથી ૧૫૦-૨૦૦ જિનમૂર્તિઓ, ૨૦૦-૩૦૦ પરિકર અને કાઉસગિયા વગેરે તથા દીવીઓ, અંગલુકણાં, ઓરસિયા, સુખડ વગેરે નીકળ્યું. ત્યાર પછી અત્યારે વિદ્યમાન છે તે દેરાસર બાંધાવવાનું શરૂ કરીને ત્રણ માળનું દેરાસર તૈયાર થતાં સં. ૧૯૦૫ના જેઠ વદિ ૮ને દિવસે પ્રતિષ્ઠા કરાવીને તેમાં ૫૪ મૂર્તિઓ બિરાજમાન કરી, બાકીની મૂર્તિઓ બહાર ગામોમાં આપી અને પરિકરો તથા કાઉસગિયા વધ્યા હતા તે બધા કઢંબગિરિમાં આપ્યા. આવું મોટું લોચરું અને આટલી મૂર્તિઓ વગેરે નીકળ્યું તે ઉપરથી જણાય છે કે શંભલપુરમાં પહેલાં લગ્ન દેરાસરો હશે. પરંતુ મુસલમાની રાજ્યકાળમાં લડાઈના લયથી મૂર્તિઓ વગેરે લોંચરામાં ભાંડારી દીધું હશે. ખાસ યાત્રા કરવા યોગ્ય છે. બહુચરાજી સ્ટેશનથી શંભલપુર લગભગ બે માઈલ થાય છે.

દુવડમાં દશા શ્રીમાલી શ્રાવકોનાં ઘર ૮, દેરાસર ૧, ઉપાશ્રય ૨ છે. કુંવારદમાં શ્રાવકોનાં ઘર ૪, દેરાસર ૧, ઉપાશ્રય ૧ છે. આ બંને ગામો નાનાં છે, પણ તેમાં દેરાસરો સારાં છે.

[૫] પાટડી સ્ટેશનથી શંખેશ્વર ઉત્તર દિશામાં ૨૨ માઈલ થાય છે. પાટડીથી દસાડા-પંચાસર થઈને શંખેશ્વર જવાય છે.

પાટડી : માહિતી માટે જુઓ પાન ૧૭૨

દસાડા કાઠિયાવાડમાં આવેલું ઇસ્લામ મલેક જાતિના દરબારોનું ઘણા ભાગીદારોવાળું એક નાનું સ્ટેટ હતું.

દસાડામાં વીશા શ્રીમાળી શ્રાવકોનાં ઘર ૩૨, દેરાસર ૧, ઉપાશ્રય ૨, જૈન ધર્મશાળા ૧, જૈન પાઠશાળા ૧ વગેરે છે.

ઉપરાંત આજે શંખેશ્વરથી સીધી બુજ, સુરેન્દ્રનગર, રાજકોટ, ડાંગઢા, મહેસાણા, પાટડી, માંડળ, અંબાજી, દીગોદર, ડીસા, થરાદ, સમી ને વીજપુરની મોટર બસો જાય છે.

હારીજ અને ચાણુરમાની વચ્ચે કંબોઈ નામનું સ્ટેશન આવે છે. ત્યાંથી દક્ષિણ દિશામાં કંબોઈ ગામ આશરે અડધો માઈલ થાય છે.

કંબોઈ પ્રાચીન જૈન તીર્થ છે. અહીં શ્રી મનમોહન પાર્શ્વનાથજીનું મનોહર જિનાલય છે. આ મૂર્તિ ઘણી મનોહર અને ચમત્કારિક છે. અહીં પહેલાં કંબોઈયા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા હતી, તે હાલમાં પાટણના કેઈ દેરાસરમાં મૂળનાયક તરીકે બિરાજે છે. અહીં ઉપાશ્રય અને ધર્મશાળાઓ છે. જતાં કે વળતાં આ તીર્થની યાત્રાનો અવશ્ય લાભ લેવો.

ચાણુરમા ગામમાં પણ મૂળનાયક શ્રી ભટેવા-પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પ્રાચીન, મહાપ્રભાવિક અને ચમત્કારિક છે. આ જિનાલય પ્રાચીન, વિશાળ અને મનોહર છે. યાત્રા કરવા લાયક છે, તેથી ચાણુરમા પણ તીર્થરૂપ ગણાય છે, તેની યાત્રાનો પણ લાભ લેવો.





श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथप्रभु महिमागर्हित

उपयोगी पद्य-साहित्य

२३

श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथप्रभुनां यैत्यवन्दनो

(१)

ॐ नमः पार्श्वनाथाय, विश्वचिन्तामणीयते ।

ह्रीं धरणेन्द्रवैरोटया-पद्मादेवीयुताय ते ॥ १ ॥

शान्ति-तुष्टि-महापुष्टि-धृति-कीर्तिविधायिने ।

ह्रीं द्विद्व्यालवैताल-सर्वाधिग्याधिनाशिने ॥ २ ॥

जयाजिताख्याविजयाख्या-पराजितयान्वितः ।

दिशांपालैर्ग्रहैर्ग्रहविद्यादेवीभिरन्वितः ॥ ३ ॥

ૐ અસિઝાઝસાય નમસ્તત્ર ત્રૈલોક્યનાથતામ્ ।

ચતુઃષષ્ટિચુરેન્દ્રાસ્તે ભાસન્તે છત્રચામરૈઃ ॥ ૪ ॥

શ્રીશંખેશ્વરમણ્ડનપાર્શ્વજિન । પ્રગતકલ્પતરુકલ્પ ! ।

ચૂર્ય દુષ્ટઘાતં પૂર્ય મે વાચ્છિતં નાથ ! ॥ ૫ ॥

(૨)

ગોડી ગ્રામે સ્તમ્ભને આરુતીથે,

છરાપદ્યાં પત્તને લોદ્રવાખ્યે;

વારાણ્ણ્યાં આપિ વિખ્યાતકીર્તિ,

શ્રીપાર્શ્વેશં નૌમિ શંખેશ્વસ્થમ્. ૧

ઘણિયાનાં સ્પર્શને પારિજાતં,

વામાદેવ્યા નન્દનં દેવવન્ધનમ્;

સ્વર્ગે ભૂમૌ નાગલોકે પ્રસિદ્ધમ્ શ્રીપાર્શ્વેશં ૦ ૨

ભિત્વાડલેઘં કર્મજલં વિશાલં,

પ્રાપ્યાનન્તં જ્ઞાનસ્તનં ચિરંતમ્,

લખ્ધાડમન્દાડનન્દનિર્વાણ્ણસૌખ્યમ્ શ્રીપાર્શ્વેશં ૦ ૩

વિશ્વાડધીશં વિશ્વલોકે પ્રસિદ્ધં,

પાપાગમ્યં મોક્ષલક્ષ્મીકલત્રમ્,

અમ્ભોભક્ષં સર્વદા સુપ્રસન્નં શ્રીપાર્શ્વેશં ૦ ૪

વર્ષે રમ્યે ખરગદોર્નાગચન્દ્ર-

સહજ્યે માસે માધવે કૃષ્ણપક્ષે;

પ્રાપ્તં પુણ્યેદેશં તં યસ્ય તં ચ. શ્રીપાર્શ્વેશં ૦ ૫

(૩)

શ્રી શંખેશ્વર ગામમાં, શ્રીશંખેશ્વર પાસ;

તિહાં બેઠા પ્રભુ પૂરવે, પૂરે સહુ કેરી આશ. ૧

કામ કામના તિહાં મિલે, બહુ સંઘ અપાર;
પૂજે પ્રભુમેં ને થુણે, થેઈ થેઈ કરે ભુહાર. ૨
તેહના વાંછિત પૂરવે એ, પ્રભુજી પાસજિણુંદ;
દેખાવે મહિમા ઘણો, પત્તમાવઈ ધરણિંદ. ૩

(૪)

વંદું પાર્શ્વજિણુંદ, કમઠ હઠી મદ ગાલ્યો;
કયોં નાગ ધરણેન્દ્ર, અભયદેવ રોગ ટાલ્યો. ૧
ફાડયો શંકર લિંગ, શિલા સાયરમાં તારી;
ધન્ય તું પાસ જિણુંદ, જરા યાદવની વારી. ૨
ઢોઢગયો એલગતણોએ, નાગાભુન વિદ્યાસિદ્ધ;
કવિ ઋષભ કહે સિદ્ધસેનને, સમયાં સાન્નિધ્ય કીદ્ધ. ૩

(૫)

આશ પૂરે પ્રભુ પાસજી, તોડે ભવનેા પાશ;
વામા માતા જનમિયા, અહિલંછન જાસ. ૧
અશ્વસેન સુત સુખકર એ, નવ હાથની કાય;
કાશીદેશ વારાસણી, પુણ્યે પ્રભુજી આય. ૨
એકશત વર્ષનું આઉખું એ, પાલી પાર્શ્વકુમાર;
પદ્મ કહે સુગતે ગયા, નમતાં સુખ નિરધાર. ૩

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનાં સ્તવનો

(૬)

શંખેશ્વરમંડન પાર્શ્વજિણુંદા,
પાર્શ્વજિણુંદા પ્રભુ વામાજીકો નંદા. શંખેશ્વર૦

અરજ સુણો ટાળો દુઃખદંદા,

તું સાહિબ હું છું તુજ બંદા;

પ્રીત બની જૈસી કૈરવ ચંદા,

શંખેશ્વરમંડન પાર્શ્વજલ્પિદા. શંખેશ્વર ૧

તુજ શું નેહ નહીં મુજ કાચો,

ઘણુ હીન લાંબે હીરે નાચો;

દેતાં દાન તે કાંઈ વિમાંસો !,

હાજે મુજ મન ઐહ તમાશો. શંખેશ્વર ૨

કેડ લાગ્યા તે પ્રભુ કેડ ન છોડે,

દીવ્યો વાંછિત સેવક કર જોડે;

અખય ખમ્મનો પ્રભુ તુજ નવિ ખૂટે,

હાથ થકી તો પ્રભુ! શું નવિ છૂટે? શંખેશ્વર ૩

જો ખિજમતમાં ખામી દાખો,

તો પણ પ્રભુ નિજ હિત રાખો;

જેણે દીધું છે પ્રભુ! તેહી જ દેશે,

સેના કરશે તે ફલ લેશે. શંખેશ્વર ૪

ધેતુ દૂપ આરામ સ્વશાવે,

દેતાં દેતાં પ્રભુ સંપત્તિ પાવે !

તિમ સુજને તમે જો શુભ દેશો,

તો જગમાં જશ અધિકો વહેશો. શંખેશ્વર ૫

અધિકું ઓછું પ્રભુ! કિસ્કું કહાવે,

જિમ તિમ સેવક ચિત્ત મનાવે !

માંગ્યા વિષ્ણુ તે માય ન પીરસે,

એ ઉખાણો સાચો દીસે. શંખેશ્વર ૬

એમ જાણીને પ્રભુ! વિનતિ કીજે,
 મોહનગારા મુજરો લીજે!
 વાયક જશ કહે ખમીય આસંગો,
 દીઓ શિવસુખ ધરી અવિહત રંગો. શંખેશ્વર ૭

(૭)

સુણો સખી! શંખેશ્વર જઈએ! વિશ્વંભરને શરણે રહીએ
 દુઃખ છોડીને સુખિયાં થઈએ. સુણો ૧
 નમીએ દેવાધિદેવા, સાથે શુદ્ધે કરું સેવા,
 ચિત્ત વસે સાચું જ કહેવા. સુણો ૨
 આણી કષ્ટ થકી તો આરે, સેવક સાહિબ દિલ ધારે,
 ભરાવી દામોદર વારે. સુણો ૩
 પડિમા પાર્શ્વનાથ તણી, ગંગા જમના માંહે ઘણી,
 કાલ અસંખ્યા જિનેન્દ્ર લણી. સુણો ૪
 લવણોદધિ વ્યંતર નગરે, ભુવનપતિમાં એમ સઘણે,
 પૂજી લાવ ઘણે ર અમરે. સુણો ૫
 ચંદ્ર સૂરજ વિમાને કલપે સૌધર્મ ઈશાને,
 અર્થો ખારમા ગીર્વાણે. સુણો ૬
 બદવ લોક જરા વાસી, રામ હરિ રહ્યા ઉદાસી,
 અકુમ ધ્યાન ધરે આરી. સુણો ૭
 પદ્માવતીદેવી તુડી, શંખેશ્વર પ્રતિમા દીધી,
 બદવ લોકની જરા નીકી. સુણો ૮
 પાર્શ્વપ્રભુજનો જશ વ્યાપે, શંખેશ્વર નગરે થાપે,
 સેવકને વાંછિત આપે. સુણો ૯

ગામ ગામે ઓચ્છવ થાવે, ગુણી જન ગુણ ગાવે,
 શંખેશ્વર નગરી પાવે. સુણો ૧૦
 તે પ્રભુ ભેટણ કામે, શા મૂલયંદ સુત શ્રી પામે,
 સંઘવી માણેકશા નામે. સુણો ૧૧
 વંચ વડા છે શ્રીમાલી, ઇચ્છાયંદ માણેક ભેડ ભલી,
 મૂર્જરદેશનો સંઘ મળી. સુણો ૧૨
 અઢારસો સીતોત્તર વરસે, માગશર વદ પડવા દિવસે,
 વિશ્વંભર ભેટયા ઉદ્ભવસે. સુણો ૧૩
 સાહિબ મુખ દેખી હસતા, શ્રી શુરવીર વિદ્ય હરતા,
 પ્રભુ નામે કમલા વરતા. સુણો ૧૪

(૮)

નિત્ય સમરું સાહેબ સયણાં, નામ સુણતાં શીતલ સવણા,
 જિન દરિયન વિકસે નયણાં, ગુણ ગાતાં ઉદ્ભવે નયણાં રે;
 શંખેશ્વર સાહિબ સાચો, ખીળનો આશરો કાચો રે.
 શંખેશ્વર ૧
 દ્રવ્યથી દેવ દાનવ પૂજે, ગુણસંચિત સો યજ્ઞ લીજે;
 અરિહા પદ પર્યવ છાજે, મુદ્રા પદ્માસન રાજે રે.
 શંખેશ્વર ૨
 સંવેગ તણ ઘરવાસો, પ્રભુ પાસના ગણધર થાશે;
 તવ મુક્તિપુરીમાં જાશે, ગુણી લોકમાં વચણે ગવાશે રે.
 શંખેશ્વર ૩
 બોમ દામોદર જિનની વાણી, આપાઠી શ્રાવકે જાણી;
 જિન વંદી નિજ ઘર આવે, પ્રભુ પાસની પ્રતિમા ભરાવે રે.
 શંખેશ્વર ૪

ત્રણ કાળ તે ધૂપ ઉખેવે, ઉપકારી શ્રી જિન સેવે;
પછી તેહ વૈમાનિક થાવે, તેહ પ્રતિમા પણ તિહાં લાવે રે.

શંખેશ્વર૦ ૫

ધણે કાલ પૂજી બહુમાને, વળી સૂરજ ચંદ્ર વિમાને;
નાગલોકનાં કષ્ટ નિવાર્યાં જ્યારે પાર્થ પ્રભુ પધાર્યા રે.

શંખેશ્વર૦ ૬

ચહુ સૌન્ય રહ્યો રણધેરી, જિત્યા નહીં જાય વૈરી;
જરાસંધે જરા તવ મેલી, હરિ-બલ વિના સધળે ફેલી રે.

શંખેશ્વર૦ ૭

નેમીશ્વર ચોકી વિશાલી, અક્રમ કરે વનમાળી;
તુઠી પન્નાવતી બાલી, આપે પ્રતિમા આકળમાલી રે.

શંખેશ્વર૦ ૮

પ્રભુ પાસની પ્રતિમા પૂજી, બળશંત જરા તવ ધૂજી;
છંટકાવ નહવણ જલ જોતી, બદવની જરા જાય દોતી રે.

શંખેશ્વર૦ ૯

શંખ પૂરીને સૌને જગાવે, શંખેશ્વર ગામ વસાવે;
મંદિરમાં પ્રભુજી પધરાવે, શંખેશ્વર નામ ધરાવે રે.

શંખેશ્વર૦ ૧૦

રહે જે જિનરાજ હથુરે, સેવક મનવાંછિત પૂરે;
એ લેટણ પ્રભુજીને કાળે, શેઠ મોતીલાઈના રાળે રે.

શંખેશ્વર૦ ૧૧

નાના માણેક કેરા નંદ, સંઘવી પ્રેમચંદ વીરચંદ;
રાજનગરથી સંઘ ચલાવે, ગામોગામના સંઘ મિલાવે રે.

શંખેશ્વર૦ ૧૨

અઢાર અઠોતેર વરસે, કાગણુ વઢિ તેરશ દિવસે;
જિન વંદીને આનંદ પાવે, શુભવીર વચનરસ ગાવે રે.

શંખેશ્વર૦ ૧૩

(૯)

અંતરજામી સુષુ અલવેસર, મહિમા ત્રિજગ તમારો,
સાંભળીને આંખો હું તીરે, જન્મ-મરણ દુઃખ વારો;
સેવક અરજ કરે છે રાજ! અમને શિવસુખ આપો,
આપો આપોને મહારાજ, અમને મોક્ષસુખ આપો ૧
સહુ કોના મનવાંછિત પૂરો, ચિતા સહુની ચૂરો;
એહવું બિરૂદ છે રાજ! તમારું, કેમ રાખો છો દૂરે!

સેવક૦ ૨

સેવકને વલવલતો દેખી, મનમાં મહેર ન ધરશો;
કરુણાસાગર કેમ કહેવાશો, જો ઉપકાર ન કરશો.

સેવક૦ ૩

લટપટનું હવે કામ નહીં છે, પ્રત્યક્ષ દરિસણુ દીજો;
ધુઆડે ધીજું નહીં સાહિબ! પેટ પડ્યા પતીજો.

સેવક૦ ૪

શ્રીશંખેશ્વરમંડન સાહેબ! વિનતડી અવધારો;
કહે જિનહર્ષ મયા કરી મુજને, ભવસાયરથી તારો.

સેવક૦ ૫

(૧૦)

મોરી જૈયાં તો પઠર શંખેશ! શ્યામ!

કરુણારસ ભરે તોરે નૈન શ્યામ. મોરી૦

તુમ તો તાર ફણીદ જગ સાચે,

હમકું વિસારો ન કરુણાધામ. મોરી૦ ૧

જાદવપતિ અરાત તુમ કાપી,

ધારિત જગ શંખેશ નામ. મોરી૦ ૨

હમ તો કાલ પંચમવશ આયે,

તુમરો હી શરણ જિનેશા નામ. મોરી૦ ૩

સંયમ તપ કરને શુદ્ધ શક્તિ,

ન ધરું કર્મ ઝકોર પામ. મોરી૦ ૪

આનંદ રસ પૂરણ મુખ દેખી,

આનંદ પૂરણ આતમશામ. મોરી૦ ૫

(૧૧)

પ્રભુ જગજીવન જગબંધુ રે, સાંઈ સયાણો રે;

તારી મુદ્રાએ મન મોહું રે, જૂઠ ન જાણો રે.

તું પરમાતમ તું પુરુષોત્તમ, તું પરબ્રહ્મ સ્વરૂપી;

સિદ્ધિસાધક સિદ્ધાન્ત સનાતન, તું ત્રયભાવ પ્રરૂપી રે. સાંઈ૦ ૧

તાહરી પ્રભુતા તિહું જગમાંહે, પણ મુજ પ્રભુતા મોટી;

તુજ સરીખો માહરે મહાશબ્દ, તેમાં કાંઈ નવિ ખોટ રે. સાંઈ૦ ૨

તું નિર્દ્રવ્ય પરમપદવાસી, હું તો દ્રવ્યનો લોગી;

તું નિર્ગુણ હું ગુણધારી, હું કર્મી તું અલોગી રે. સાંઈ૦ ૩

તું તો અરૂપી ને હું રૂપી, હું રાગી તું નીરાગી;

તું નિર્વિષ હું વિષધારી, હું સંગ્રહી તું ત્યાગી રે. સાંઈ૦ ૪

તારે રાજ નથી કોઈ એકે, ચૌદ રાજ છે મારે;

મારી હીલા આગળ જોતાં, અધિકું શું છે તારે રે. સાંઈ૦ ૫

પણ તું મોટો ને હું છોટો, ફાગટ ફૂલ્યે શું થાય;
 ખમળો એ અપરાધ અમારો, ભક્તિવશે કહેવાય રે. સાંઈં ૬
 શ્રીશાખેશ્વર વામાનંદન, ઊભા ઓલગ કીજે;
 રૂપવિપ્રધનો મોહન પબણે, ચરણોની સેવા દીજે રે. સાંઈં ૭

(૧૨)

મેરે સાહિબ તુમ હી હો, પ્રભુ પાસ જિણુંદા;
 ખિજમતગાર ગરીબ હું, મૈં તેરા બંદા. મેરે ૧
 મૈં ચકોર કરું ચાકરી, જબ તુમહી ચંદા;
 ચકત્રાક મૈં હુઈ રહું, જબ તુમહી દિણુંદા. મેરે ૨
 મધુકર પરે મૈં રણુઝણું, જબ તુમ અરવિંદા;
 ભક્તિ કરું ખગપતિ પરે, જબ તુમહી ગોવિંદા. મેરે ૩
 જબ તુમ ગર્જિત ઘન ભયે, તબ મૈં શિખિનંદા;
 તુમ સાયર જબ મં તદા, સુરસરિતા અમંદા. મેરે ૪
 દૂર કરો દાદા પાસજી! ભવદુઃખકા ફંદા;
 વાચક જશ કહે દાસકું, દીઓ પરમાનંદા. મેરે ૫

(૧૩)

રાતાં જેવાં ફૂલડાં ને, શામળ જેવો રંગ,
 આજ તારી આંગીનો કાંઈ રૂડો બન્યો છે રંગ;
 પ્યારા પાસજી હો લાલ! દીનાનાથજી હો લાલ!
 દીનદયાળ મને નયણે નિહાળ. ૧

જોગીવાડે જાગતો ને, માતો ધિંગડમદ્દ;
 શામળો સોહામણો કાંઈ, જીત્યા આઠે મદ્દ. પ્યારા ૨

તું છે મારો સાહિબો ને, હું છું તારો દાસ;
આશા પૂરો દાસની કંઈ, સાંભળી અરદાસ. પ્યારાં ૩
દેવ સઘળા દીકા તેમાં, એક તું અવલ;
લાખેણું છે લટકું તાહરું, દેખી રીએ દિલ્લ. પ્યારાં ૪
કોઈ નમે પીરને ને, કોઈ નમે રામ;
ઉદયરત્ન કહે પ્રભુજી, મારે તુમશું કામ. પ્યારાં ૫

(૧૪)

લેટીએ લેટીએ લેટીએ રે, મનમોહન જિનવર લેટીએ;
શ્રી શંખેશ્વર પ્રાર્થજિનેશ્વર, પૂજી પાતિક મેટીએ રે મનં ૧
નદવની જરા જરા નહવણથી, નાઠી એક ચપેટીએ રે. મનં ૨
આશ ધરીને હું પણ આપ્યો, નિજ કર પીઠ ચપેટીએ રે. મનં ૩
ત્રણ રતન આપો જ્યું રાખું, નિજ આતમની પેટીએ રે. મનં ૪
સાહેબ સુરતરુ સરિખો પામી, એ રકુણ આગળ લેટીએ રે. મનં ૫
પદ્મવિજય કહે તુમરે ચરણસે, દાણ એક ન રહું છેટીએ રે. મનં ૬

શ્રી શંખેશ્વર પ્રાર્થનાથનો છંદ

(૧૫)

પાસ શંખેશ્વર સાર કર સેવકાં. દેવ કાં એવડી વાર લાગે;
કોડી કર બેડી હરખાર આગે ખડા, કાકુરા ચાકુરા માન માગે. ૧
પ્રગટ થા પાસજી મેલી પડહો, મોઠ અસુરાણને આપ છેડો;
મુજમહિશણ મંજુષમાં પેસીને, ખલકના નાથજી બંધ ખોલો. ૨
જગતમાં દેવ જગદીશ તું જાગતો, એમ શું આજ જિનરાજ ભાંધે;
મોટા દાનેશ્વરી તેહને દાખીયે, દાન દે જોહ જગ કાળ મોંધે. ૩

ભીડ પડી બહવા ભેર લાગી જરા, તતક્ષણ ત્રીકમેં તુજ સંભાર્યો;
 પ્રગટ પાતાલથી પલકમાં તેં પ્રભુ, ભક્તજનતોહનો ભય નિવાર્યો. ૪
 આદિ અનાદિ અરિહંત તું એક છે, દીનદયાલ છે કોણુ હજો;
 ઉદયરત્ન કહે પ્રગટ પ્રભુ પાસજી,
 પામી ભયભંજનો એહ પૂજો. ૫

(૧૬)

સેવો પાસ શંખેસરો મન શુદ્ધ,
 નમો નાથ નિશ્ચે કરી એક ઇન્દ્રે;
 દેવી દેવતાં અન્યને શું નમો છો?
 અહો ભગ્ય લોકો ભૂલા કાં ભમો છો? ૧
 ત્રિલોકના નાથને શું તજો છો?
 પડયા પાસમાં ભૂતને કાં ભજો છો?
 સુરધેનુ છંડી અજ શું અજો છો?
 મહાપંથ મૂકી કુપંથે કાં વજો છો? ૨
 તજે કોણુ ચિંતામણિ કાચ માટે,
 ગ્રહે કોણુ રાસભને હસ્તિ સાટે;
 સુરદ્રુમ ઉખાડી આક કોણુ વાવે,
 મહામૂઠ તે આકુલા અંત પાવે. ૩
 કિહાં કાંકરો ને કિહાં ચેરુ શૂંગ,
 કિહાં કેશરી ને કિહાં તે કુરંગ;
 કિહાં વિશ્વનાથ કિહાં અન્ય દેવા;
 કરો એક ચિત્તે પ્રભુ પાર્શ્વસેવા. ૪

પૂજે દેવી પ્રભાવતી પ્રાણનાથ,
 સહુ જીવને જે કરે છે સનાથ;
 મહાતત્ત્વ જાણી સદા જેહ ધ્યાવે,
 તેના દુઃખ દારિદ્ર દૂરે પડાવે. ૫
 આમી માનુષયોનિ વૃથા કાં ગમો છો,
 કુશીલે કરી દેહને કાં દમો છો;
 નહિ મુક્તિવાસં વિના વીતરાગં,
 લગ્ને લગવંતં તન્ને દશિરાગં. ૬
 ઉદયરત્ન ભાષે સદા હેત આણી,
 દયાભાવ કીજે પ્રભુ દાસ જાણી;
 આજ્ઞ સાહરે મોતીડે મેહ તુઠા,
 પ્રભુ પાસ શંખેસરી આપ તુઠા. ૭

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથપ્રભુની અપ્રસિદ્ધપ્રાય લાવણી

(૧૭)

શ્રી શંખેશ્વર ગામ વિરાજે, અદ્ભુત મહિમા હેં જિનકા;
 પારસનાથ પરમ સુખદાયક, બડા પરાક્રમ હેં ઉનકા;
 લગતવચ્છલ લગવાન કહાવે, લવિજન સેવો શુભ કામે;
 જપો શંખેશ્વર સમરથ સાહિબ, ઐસો ઓર ન દુનિયામે. ૧
 જિનકે આગે વાજિત્ર વાજે, નાટિક નાચે નરનારી,
 દો દો દો દો નોખત ગાજે, દેવદુહિ અનુસારી;
 દેશદેશકે સંઘપતિ આવે, જાત્રા કરનકું ધણી કામે.
 જપો શંખેશ્વર ૨

અંધે જનકું આંખો દેવે, નિરધનકું તું ધન દેવે,
સુત ચાહે ઉનકું સુત દેવે, થિર કરી મનજે પ્રભુ સેવે;
રોગ શોગ સંતાપ મિટાવે, લય સખ નાશે જસ નામે.

જપો શંખેશ્વર૦ ૩

કષ્ટ પડયા જળ યાદવકું, તપ કૃષ્ણ આરાધે ધરણેંદ્રા,
દીની પ્રતિમા તેજ ઝલામલ, નહવણ કરે તસ ગોવિંદા,
જલ છાંટેસે જરા નિવારી, હરષ હુઆ સખ વસુધામેં.

જપો શંખેશ્વર૦ ૪

જ્ઞાનેં જાણયા નાગ પાવક મેં, જલતા દેખ કૃપા કીની
મહામંત્ર નવકાર સુનાયા, સુરપતિ પદવી તસ દીની;
ઐસે જનકું ખહુત ઉદ્ધારે, અરૂ પહોંચાડે શિવધામે.

જપો શંખેશ્વર૦ ૫

મહી મંડલ મેં મહિમા મોટો, નવ રૂપેં પૂજાવે,
શ્રી ગોડીયા નવખંડ ચિતામણિ, અંતરિક્ષ વડ દાવે,
થંભણ મગસી કલિકુંડ પંચાસર, મહુડી જીરાવલ ગામે.

જપો શંખેશ્વર૦ ૬

ભલી ભગતસેં તુમકું પૂજે, નિરમલ મન કરી જે ધ્યાવે,
ધણી ભવલીલા લલ્લી પરભવ, અજરામર પદ સો પાવે;
ખુશાલવિજય વાચક પદ સેવક, પદ્મવિજય તુમ શિરનામે.

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથપ્રભુની સ્તુતિઓ

(૧૮)

શ્રી શંખેશ્વર પાસજી પૂજ્યે, નરભવનો લાહો લીજ્યે;
મનવાંછિત પૂરણ સુરતર જ્ય વામાસુત અવલેસરું ૧

દોય શતા જિન અતિ ભલા, દોય ઘોળા જિન ગુણ નીલા;
દોય નીલા દોય શામળ કદા, સોળે જિન કંથનવર્ણ લદા. ૨
આગમ ને જિનવર ભાખીયો, ગણધર તે હૈડે રાખીયો;
તેહનો રસ જેણે આખીયો, તે હુઆ શિવસુખ સાખીયો. ૩
ધરણેંદ્ર રાય પદાવતી, પ્રભુ પાર્શ્વતાણા ગુણ ગાવતી;
સહુ સંઘના સંકટ ચૂરતી, નયવિભળનાં વાંછિત પૂરતી. ૪

(૧૯)

શ્રી શંખેશ્વર પાસ જિનેચર, જિનતિ મુજ અવધારોળ,
હરમતિ કાપી સમકિત આપી, નિજ સેવકને તારોળ;
તું જગનાયક શિવસુખદાયક, તું ત્રિભુવન સુખકારીળ,
હરિ હિતકારી પ્રભુ ઉપગારી, જાદવ જરા નિવારીળ. ૧

(૨૦)

કલ્યાણકારક હુઃખ નિવારક સકલ સુખ આવાસ,
સંસારતારક મહનમારક શ્રી શંખેશ્વર પાસ;
અશ્વસેન નંદન ભવિ આનંદ વિશ્વવંદન દેવ,
ભવભીતિ ભંજન કમલ ગંજન નમીજે નિતમેવ. ૧

પુરુષાદ્વનીય શ્રી પાર્શ્વનાથ

અષ્ટોત્તરશત-નામાષ્ટક

(અકારોદ્દિઠ્ઠમયુક્ત)

(૨૧)

[શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજનાં ૧૦૮ ઉપરાંત ઘણાં તીર્થોની વિગત-
વાર માહિતી “પ્રગટપ્રભાવી શ્રી પાર્શ્વનાથ” નામની ચોપડીમાં
છપાયેલી છે. તેને આધારે કવિએ આ અષ્ટક સં. ૧૯૬૭માં જો કે રચ્યું
છે. આ કવિએ એમાં ઘણો ફેરફાર-સુધારો કરીને પ્રગટ કરવા માટે

શ્રી ૧૬

મેકલી આપ્યું છે. આમાં પાર્શ્વનાથ પ્રભુજીનાં બધાંમ નામે બરાબર
અકારાદિ કંઠથી આપ્યાં છે.-શ્.]

(સવૈયા-એકત્રીસા)

કેશરીઆણ, કુકટેશ્વર, કલિકુંડ કાપરડા નામ,
કાશી, કુંડલપુર, કંબોઈ, કરહડા, કલ્યાણ પ્રણામ;
કોકા, કંકણ, ખોહામંડણ, ખામણા, ગપેત, ગિર્યા નામ,
ગોડી, ગાલ્હરીઆ, ગંભીરા, છૂતકલોલ, ઘીમા પ્રણામ. ૧
ચિતામણિ, ચાપમંડણ, ચેલણ, જગવલ્લભ પ્રભુનામ,
જસોદરા, જોટવા, જગડીઆ, જગન્નાથપુરી જિન પ્રણામ;
જીરાવલા, ટાંકલા, ડોહલા, ડોસલા, તિવરી, જિનનામ,
દોલતિ, દોલ્લડિમા, દાદા, નવખંડા, નવલખા, પ્રણામ. ૨
નવસારી, નવફણા, નવપલ્લવ, નાગફણા, નાકોડા નામ,
નરોડી, નરનિધિ, પલ્લવિઆ, પુષ્કરાવર્ત, પોસીના પ્રણામ;
પંચાસરા, પોસત્રીઆ, પોસલી, પાર્શ્વ દ્વિધિ, બલેન નામ,
બદ્રિકેદાર, ભટેવા, ભાભા, ભદ્રેશ્વર જિનરાજ પ્રણામ. ૩
બીરડીઆ, બીડખંજન, મુહરિ, મુંડેવા, મોઢેના નામ,
મનવાચ્છિત, મહાદેવ, મનોરથકલપદ્રુમ, મગસીજ પ્રણામ;
મનરંજિત, મહિમપુરા જિન, મનમોહન, મનરંજન નમ,
ગવણ, ગુદવા, રાણકપુર, લોટા, લેદવા, પ્રણામ. ૪
લોહણ, વહિ; વાડી, વરકાણા, વલી, વિજયચિતામણિનામ,
શ્રીએશ્વર, શામળા, શેરિસા, સમેતશિખરજિનરાજ પ્રણામ;
સહઅફૂટ, સંકળા, સાંવલા, સુંઘદંતી નામ,
સરખંડણ, સોમચિતામણિ, સુખસાગર, સેસલી, પ્રણામ. ૫
સમફણા, સમેરીઆ સ્થંભન, સેસફણા, સ્વચંજૂ નામ,
મુલતાના, સમીના જિનવરણ, સોગટિઆ અમીઠરા પ્રણામ;
અગ્નહરા, અહિજાસ્વામી, અંતરિક્ષ, અર્વાતિ નામ,
ઉપસર્ગહર, પાર્શ્વપ્રભુનાં અષ્ટોત્તરસત્ત્વ નામ પ્રણામ. ૬

જન્મકલ્માણ પોશ્ણ દશ્વમી દિન, વિધિસહિત આરધે જેહ,
જરર સમાધિ મરણે જતા, પરભવ સુધારે ભવિ તેહ;
‘ૐ હ્રીં પાર્શ્વનાથાય નમઃ’ના, અણોત્તરસય જપ પ્રભાત,
અહર્નિશ ગણુતા જેહ ભવિજન, રોગ સોગ નાસે વ્યાધાત. ૭
ઉદ્ધર્યો અધળજતા પન્નગને, આખર સમમ દર્શનવકાર,
ઓગણી સત્તાણું વિક્રમમાં, જપવાને એ જગદાધાર;
‘પ્રગટપ્રભાવી પાર્શ્વનાથ’ ની ભુકર્થી ઉદ્ધરતા એ નામ,
મૂળનામક વળા જિનમંદિર, કર્તા ‘દુર્લભદાસ’ પ્રણામ. ૮

કવિ દુર્લભજી ગુલાબચંદ (વલ્લભીપુર)

શ્રી યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા

સંસ્થા અને સ્થાપક

જ્ઞાન એ જીવનનું અમૃત છે, અને કેળવણી એ સંસારનું કલ્પવૃક્ષ છે. આ વૃક્ષનાં ત્રણ ફળો એ વિવેક, દર્શન અને ચારિત્ર્ય છે. આ અમર ફળોની સંસારને સંપ્રાપ્તિ થાય, એ માટે આપણા ઋષિ-મુનિઓ, આર્ષદ્રષ્ટાઓ ને યુગપ્રધાન પુરુષો સદા કાળથી પ્રયત્ન કરતા આવ્યા છે.

પોતાના પુરુષાર્થ દ્વારા અમર નામના મૂકી જનાર આવા યુગપ્રધાન પુરુષોમાં રવ. શાસ્ત્રવિશારદ આચાર્ય શ્રી વિજયમધર્મ-સૂરીશ્વરજીનું સ્થાન અગ્રગણ્ય છે. જ્ઞાન અને કેળવણીના સર્વાંગી વિકાસ માટે વિદ્યાર્થો, વિદ્યાલયો ને વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર કરી સમાજ અને દેશને ચરણે મૂકવાની તેઓશ્રીની તમન્નાએ તેમને ‘નવયુગ-પ્રવર્તક’નું બિરુદ અપાવ્યું હતું.

આ નવયુગના દ્રષ્ટા અને પ્રવર્તક આચાર્ય શ્રી વિજયમધર્મસૂરિજી મહારાજ સૌરાષ્ટ્રની જમિનના રત્ન હતા. તેઓની જન્મભૂમિ મહુવા

હતી, ને દીક્ષાભૂમિ બાવનગર હતી. અને વિદ્યા અને કેળવણીની એ વખતે માતૃભૂમિ લેખાતાં મિથિલા, બિહાર-અંગાળ અને ઉત્તર પ્રદેશને તેઓએ પોતાની કર્તવ્યભૂમિ બનાવ્યાં હતાં.

કાશી-અનારસમાં તેઓએ ઘણાં વર્ષ ગાળ્યાં. જૈનોનાં બાળકો માત્ર લક્ષ્મીપુત્રો નહિ. પણ સરસ્વતીપુત્રો પણ અને-વસ્તુપાળ અને તેજપાળ જેવા અને-એ આશ્ચર્યથી તેઓએ ત્યાં શ્રી મશેાવિજય જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળાની સ્થાપના કરી. આ પાઠશાળાએ દેશ અને સમાજને ચરણે અનેક વિદ્વદ્ગતોની ભેટ કરી. ને એ પ્રયત્નમાં જ તેઓ ફરી વાર અનારસ તરફ જતાં વિ. સં. ૧૯૭૮માં બાદરવા સુઠી ૧૪તા રોજ ગ્વાલિયરથી ૭૨ માઈલ દૂર આવેલ શિવપુરી ગામમાં સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીની અંતરની તમન્ના જૈન દર્શન અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો ભારતભરમાં પ્રસાર થાય અને ભારતના સીમાડા એળંગી, સાગર પાર કરી પશ્ચિમના દેશોમાં પણ એનો પ્રસાર થાય તેવી હતી. અને આ માટે જૈન વિદ્વાનો, ઉપદેશકો ને પ્રચારકો તૈયાર કરવાની એમણે હામ બીડી હતી. આ મત્નમાં તેઓએ સમાજને મહાન પડિતો, આગમજ્ઞાતાઓ, વક્તાઓ, લેખકો ને મંશાધકોની ભેટ ધરી છે; તેમ જ, એથી આગળ વધી, તેઓએ પ્રો. હર્ટલ, ડૉ. શુશ્રીંગ, ડૉ. વિન્ટરનીત્સ વગેરે યુરોપીય વિદ્વાનોને પણ પોતાના તરફ આકર્ષી ભારતવર્ષમાં આવવા પ્રેર્યા હતા, ને જૈનધર્મના પ્રચારક બનાવ્યા હતા.

એમની પછી આ કામ તેમના સમર્થ શિષ્યોએ ઉપાડી લીધું. અને તેઓએ પોતાના ગુરુનું કામ આગળ ધવાવવા યથાશક્ત્ય મત્ન કર્યો. આ પ્રયત્નના પરિણામે ડૉ. શારલોટ કાઉકે નામનાં જર્મન વિદુષી બહેને જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો, ને પોતાનું નામ સુભદ્રાબહેન રાખ્યું.

શ્રી વિજયમધર્મસૂરિજીએ પોતાના જીવનકાળ દરમિયાન શ્રી મશોવિજય જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા, બનારસ; શ્રી વિજયમધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિર, આગ્રા; શ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ, શિવપુરી; શ્રી મશોવિજયજી જૈન બાળાશ્રમ, મહુવા; શ્રી મશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળ, પાલીતાણા ને શ્રી મશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર—એમ જ્ઞાનપ્રચારની પરબો સમી વિવિધ સંસ્થાઓ સ્થાપી હતી.

આચાર્ય શ્રી વિજયમધર્મસૂરિજીને આજથી લગભગ ત્રણસો વર્ષ પહેલાં થયેલા આગમ, ન્યાય, વ્યાકરણ, દર્શન ને ફિલસૂફીના પ્રકાંડ પંડિત ને મહાન સાધુ મહામહોપાધ્યાય શ્રી મશોવિજયજી મહારાજ તરફ અનન્ધ ભક્તિ હતી; એટલે તેઓ વિદ્યા કે કેળવણીની જે સંસ્થા પોતે સ્થાપતા, તે સંસ્થાની સાથે પોતાનું નામ ન બેડતાં તેઓનું પુણ્યનામ મૂકતા.

એ પુણ્ય નામથી અંકિત આ ગ્રંથમાળાનો જન્મ બનારસ ખાતે આજથી અડસઠ વર્ષ પહેલાં વિ. સં. ૧૯૬૪ની અક્ષય તુતીયાએ આચાર્યશ્રીના તરફ હરતે થયો હતો. એ વખતે શ્રી મશોવિજય જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા પણ બનારસમાં ચાલતી હતી, અને પ્રાચીન જૈન ગ્રંથોના પ્રકાશનના ક્ષેત્રે આ ગ્રંથમાળાની ઘણી જાહેજલાલી પ્રવર્તતી હતી.

ગ્રંથમાળાની સ્થાપનાનો હેતુ ગ્રંથપ્રકાશનનો હતો; કેમ કે જૈનાચાર્યોએ રચેલા ન્યાય, વ્યાકરણ, સાહિત્ય, તત્ત્વ ને ભાષાના અનેક ગ્રંથો પ્રાચીન ભંડારોમાં મોજૂદ હતા, પણ પ્રકાશનની સગવડના અભાવે તેનો ઉપયોગ થતો નહિ, ને જૈન વિદ્યાર્થીઓને પણ અભ્યાસ માટે બીજેથી સહાય મેળવવી પડતી હતી. વળી, જૈનેતર ને યુરોપીય વિદ્વાનોની જૈનધર્મ વિષે જાણવાની ઘણી ઉત્કંઠા રહેતી, પણ યોગ્ય પ્રકારનાં ને યોગ્ય ભાષાનાં પુસ્તકો ન મળવાથી તેઓ તેનાથી વંચિત રહેતા.

આ સંસ્થા છ વર્ષ બનારસમાં રહી, ને સુંદર કાર્ય કર્યું. આ પછી વધુ સુવિધા માટે એને સૌરાષ્ટ્રના સુપ્રસિદ્ધ ને સંસ્કારી શહેર જાવનગરમાં લઈ જવામાં આવી. જાવનગર એ સૌરાષ્ટ્રનું એક બનોખુ શહેર છે, ને ત્યાંનું વાતાવરણ વિદ્યાસંસ્કારને યોગ્ય છે. તેમજ એ શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીના ગુરુ મહાન સંત શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજની સ્વર્ગવાસભૂમિ ને તેઓની દીક્ષાભૂમિ છે. અહીં આવ્યા પછી આ સંસ્થાએ જૈન ગ્રંથોના પ્રકાશન ઉપરાંત જૈનેતર વિદ્વાનો ને યુરોપીય વિદ્વાનોમાં જૈનધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રચારમાં સારો એવો હિસ્સો આપ્યો.

આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગવાસ પછી તેઓના સમર્થ શિષ્યોએ આ સંસ્થાને યથાયોગ્ય માર્ગદર્શન અને મદદ આપ્યા કરી; એમાંમ શાંતમૂર્તિને નામે બાણીતા, હતિહાસવેલા અને ‘આખું’ના લેખક પ. મુ. શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ તથા તેમના સુયોગ્ય શિષ્ય શ્રી વિશાલવિજયજી મહારાજે આ સંસ્થાના વિકાસ માટે એવો પુનરુદ્ધાર કર્યો. અહીંથી આખું, રાણકપુર, શંખેશ્વર, સમેતશિખર વગેરે તીર્થોનાં, પુરાતત્ત્વની દૃષ્ટિએ સુંદર પુસ્તકો તૈયાર કરી સમાજને ભેટ ધર્મી; પણ દુર્ભાગ્યે ગદામુનિ શ્રી. જયંતવિજયજી મહારાજનું વિ. સં. ૨૦૦૫ના માગસર સદ્દેખના રોજ વલ્લભીપુર મુકામે અવસાન થયું.

મુનિશ્રી જયંતવિજયજી મહારાજે પોતાની હમાતીમાં જ સંસ્થાના બંધારણને વ્યવસ્થિત કરીને એનું સંચાલન એક બાહોશ કમિટીને સુપરત કર્યું હતું; ને ત્યારથી આજ સુધી એ ધોરણે જ એનું સચારુ સંચાલન થઈ રહ્યું છે.

આ સંસ્થાએ એના સ્થાપકના નામથી સમાજના વિદ્વાનોના સન્માન માટે એક ‘શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન સાહિત્ય સુવર્ણચંદ્રક’ની યોજના કરી, જે હજી ચાલે છે; ને તેના દ્વારા પ્રજ્ઞાચક્ષુ પં. સુખશાલજી, સ્વ. શ્રી મોતીચંદભાઈ ગિરધરલાલ કાપડિયા, પંડિતવર્ષ શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોરી, મુનિશ્રી, જિનવિજયજી, આગમપ્રભાકર

મુનિ શ્રી પુરુષવિજયજી મહારાજ, પંડિત શ્રી લાલચંદ ગાંધીનું બહુમાન કરી પોતાનું માન કયું છે.

પૂજ્યશ્રી જયંતવિજયજી મહારાજના અવસાન પછી તેઓના સુશિષ્ય મુનિ શ્રી વિશ્વલવિજયજી મહારાજે આ જ્ઞાનજ્યોત પ્રકાશ-માન રાખવા માટે આરાં સારાં પ્રકાશનો આપ્યાં હતાં.

આ સંસ્થાના પ્રમુખપદે જાણીતા સાહિત્યકાર શ્રી. 'સુશીલ' બાર્ઈ ધણે વખત રહ્યા હતા. તેઓશ્રીના અવસાન પછી સંસ્થાનું સુકાન શ્રી. ગુણાબયંદ લલ્લુબાર્ઈ શાહે સંભાળ્યું છે, જે આજ સુધી સુંદર રીતે સંચાલન કરી રહ્યા છે.

આ સંસ્થાની ભૂતકાળની કારકિર્દી માટે ધણું ધણું કહી શકાય તેમ છે, પણ અહીં આંગળી ચીંચવામાત્રનો સંતોષ લઈને આ પૂરું કરીશું.



સંસ્થાએ પ્રગટ કરેલાં

ધાર્મિક તીર્થ-સાહિત્યનાં સુવિખ્યાત પુસ્તકો

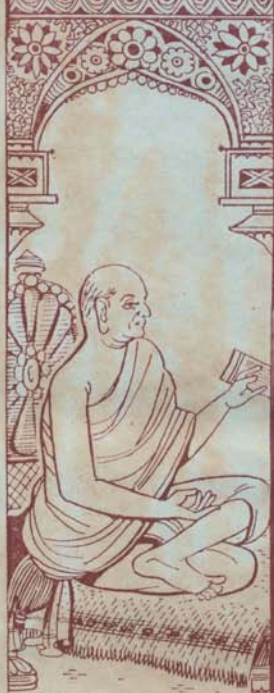
૧. હોલી આધુ (અંગ્રેજી સચિત્ર) ...
૨. શ્રી શંખેશ્વર મહાતીર્થો (સચિત્ર)
૩. શ્રી શંખેશ્વર સ્તવનાવલી ...
૪. શ્રી રાણકપુરની પંચતીર્થો (સચિત્ર) પ્લાસ્ટિકના કવર સાથે
૫. લગવાન મહાવીરના અંતેવાસીઓ (પ્રથમ આવૃત્તિ)
૬. આરાસણ તીર્થ અપર નામ કુંભારિયાજી (સચિત્ર)
૭. શ્રી ભોરલ તીર્થ ...
૮. શ્રી બીજડિયા પાર્શ્વનાથ ...
૯. શ્રી રાધનપુર જૈન પ્રતિમા લેખ સંદોહ (સચિત્ર)
૧૦. શ્રી સેરિસા, ભોમશ્લી, પાનસર ...
૧૧. શ્રી સાંડેરાવ (ઐ. તીર્થ) ...
૧૨. શ્રી ઠાવિ, ગંધાર, અઘડિયા, તીર્થ ...

૧૩.	શ્રી ચારુપ અને મેત્રાણા—એ જૈન તીર્થો	...
૧૪.	સિંધ વિહાર વર્ણન	...
૧૫.	પૂર્વ ભારતની જૈન તીર્થભૂમિઓ (સચિત્ર)	...
૧૬.	અર્જુનાચલ પ્રદક્ષિણા વર્ણન (સચિત્ર)—આશુ, ભાગ ૪થો	...
૧૭.	અર્જુનાચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખ સંદોહ આશુ ભાગ ૫મો	...
૧૮.	અચળમઠ સચિત્ર (આશુ, ભાગ ૩જો)	...
૧૯.	આત્મકથાનાં અમૃતચિન્દુઓ (શ્રી જમલિખખુ)	...
૨૦.	શ્રી ઉપાર્જિભાળા તીર્થ	...
૨૧.	અક્ષય તૃતીયા (લે. શ્રી જમલિખખુ)	...
૨૨.	શ્રી રાધનપુર (એક ઐતિહાસિક પરિચય)	...
૨૩.	ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ ભાગ ૪થો	...
૨૪.	ધર્મદેશના કિઠી..	...
૨૫.	દેવકુલ પાટક ગુજરાતી...	...
૨૬.	ઈન્દ્રપરાજ્ઞ દિગ્દર્શન ગુજરાતી	...
૨૭.	શૃંગાર વૈરાગ્ય તરંગિણી સં. ગુ....	...
૨૮.	પ્રાચીન તીર્થમાળા ભાગ ૧લો	...
૨૯.	પ્રાચીન લેખસંગ્રહ ભાગ ૧લો	...
૩૦.	તરવાખ્ખાન ભાગ ૨ જો ગુજરાતી...	...
૩૧.	વિહાર વર્ણન ગુજરાતી...	...
૩૨.	દ્વિપદિ માર્ગણા સંગ્રહ ગુજરાતી	...
૩૩.	પંચમી મહાત્મ્ય ગુજરાતી	...
૩૪.	રાજા શ્રીપળ ગુજરાતી...	...
૩૫.	સત્રાટ વિક્રમાદિત્ય	...
૩૬.	તિલકમણિ
૩૭.	ઠાણુગિ સૂત્ર આગમસૂત્ર ગ્રંથ	...

શ્રી યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા
ગાંધીચોક, જીડી વખારના નાકે, લાવનગર (સૌરાષ્ટ્ર)



શ્રી ગોતમ સ્વામી



કલિકાલ-સર્વદો

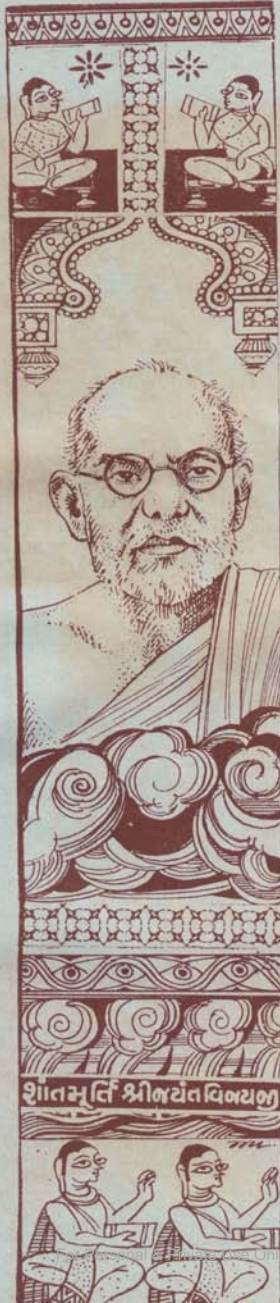


ઉપા. ડ. શ્રી વિનયજી





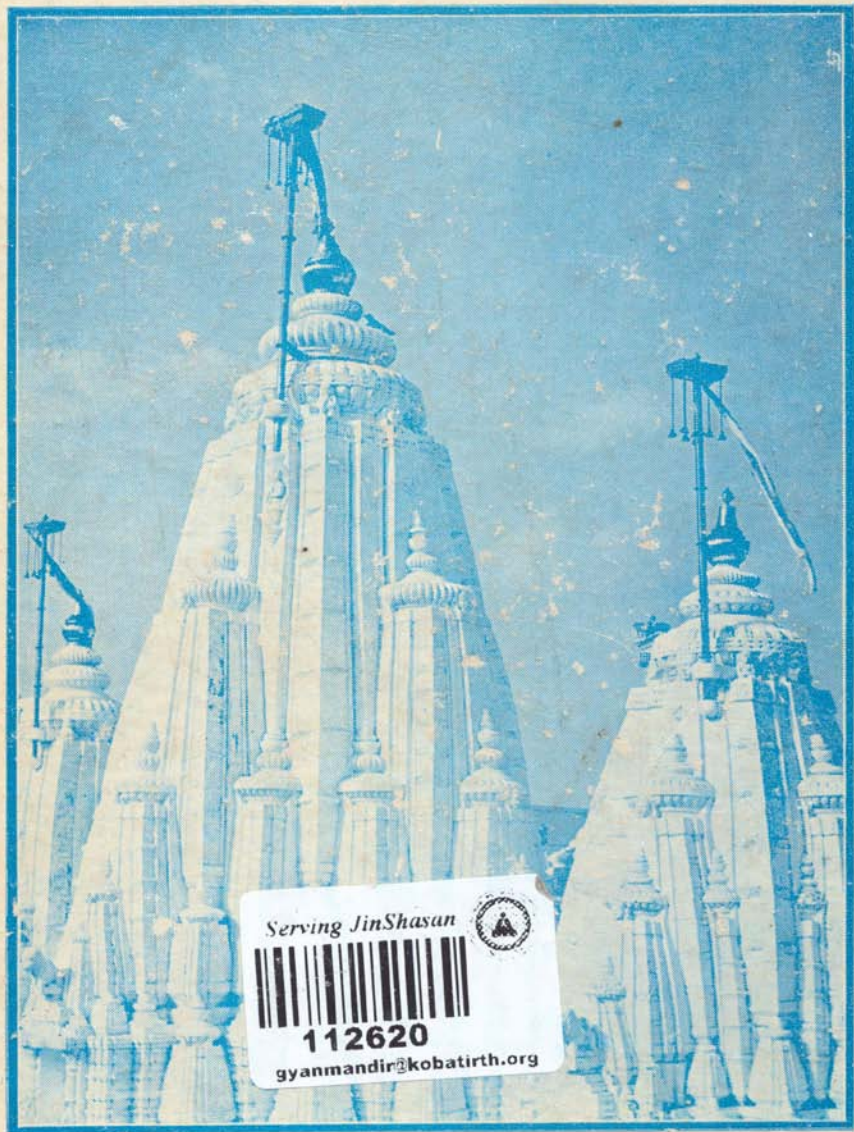
શ્રી વિજયદર્ભચર્ય



શાંતમુર્તિ શ્રીવિજયવિભયજી



શ્રી વિજ્ઞાન વિજયજી



Serving JinShasan



112620

gyanmandir@kobatirth.org

શ્રી શંખેશ્વર તીર્થના મહામંદિરનું ભવ્ય શિખર